

VIATA ROMINEASCA

REVISTA LUNARA

Iasi, Strada Alecsandri No. 10—12

ANUL XXI

CONDITIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pînă la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuar pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimitînd suma *prin mandat poștal*.

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1929 este:

ÎN ȚARA:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale pe an

Pentru particulari:

Pe un an	400 lei
Pe jumătate an	200 "
Un număr	40 "

ÎN STRAINATATE:

Pe un an	600 lei
Pe jumătate an	300 "
Un număr	60 "

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei, D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 150 lei anual costul recomandării pentru țară și 220 lei pentru străinătate.

Colecții complete pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Empire Morrin

BIBLIOTECA CENTRALĂ Reg. Deva Sala de lectură	05
	4554

Geamul

În tramvai domnește azi, ca peste tot, o atmosferă specială. Este a patra zi de Crăciun și oamenii, porniți pe petrecere, poartă încă hainele cele bune și mutre care pîndesc un prilej de veselie.

Un tînăr blond, prea bine îmbrăcat, intră repede și se așează lîngă un băețandru, pe care-l salută familiar, cu o ridicare neisprăvită a minii spre pălărie, și-l întrebă îndată :

— Ei, mă, ce=ai făcut?

După tonul întrebării înțelege că nu s'au despărțit de mult și că au luat parte împreună la anumite întâmplări. Băiatul are o mutră ștearsă, pe care n'ai putea-o recunoaște nici după a zecea oară. Răspunde morocănos, privind=și vîrfurile ghetelor :

— Ce=am făcut? Ia, am umblat și noi împrejurul casei.

Tînărul bine îmbrăcat rămîne tăcut cîtva timp, se uită grav la galoșii lui mari, care strălucesc ca tăetura proas= pătă a unor bulgări de cocs, își încheie mînușile de piele și, într'un tîrziu, face :

— Hm!

Mai tace puțin, încrețește fruntea, apoi începe să is= torisească cu glas scăzut.

11

1981

4844D

— Mă, cînd am ajuns eu *acolo*, geamul era închis. Zic: este încă vreme... și mă duc, mă...

Istorisirea urmează încet de tot, așa că nu se mai aude nimic. Băiatul ridică din cînd în cînd ochii spre cel ce povestește, dă din cap cu desăvîrșită înțelegere, apoi coboară iar privirile în jos, spre vîrfurile ghetelor.

Aventura trebuie să fie complicată, căci tînărul istorisește fără întrerupere și, dela o vreme, băiatul devine grozav de atent. Privește țintă în ochii tînărului și, impresionat, mișcă și el buzele în joc mut, după tactul povestitorului. Și tînărul vorbește mereu, în șoaptă. După mișcarea buzelor nu poți ghici nimic. Are o gură ciudată, larg tăiată spre urechi, cu buze subțiri, fără formă. Le mișcă uniform, ca pe niște lopățele, și nici o contorsiune a lor nu trădează fizionomia vorbelor. Consoanele și vocalele ies la fel, ca dintr'un instrument.

La o oprire a vagonului izbutesc să mai prind cîteva vorbe:

— Bre, cînd m'am întors, peste jumătate de ceas, geamul era deschis!

Celalt aprobă, dînd din cap și mormăind. Tînărul se îndeasă mai aproape de tovarăș și urmează să-i șoptească aproape la ureche. Lopățelele buzelor se aplică și se depărtează ca jumătățile unui cioc de rață, cu o uniformitate mecanică și exasperantă. Aud, fără veste, neașteptat de tare:

— ...și vin iar, bre... Ce crezi? Geamul era închis!

Acuma trebuie să vie lămurirea. Ce geam era acela? Pentru ce-i tot da tîrcoale din jumătate în jumătate de ceas? Pentru ce pleca iar—fie că geamul era închis, fie că era deschis?...

Zădarnic însă îmi încordez atenția. Nu pot prinde nimic, decît un nou «intermezzo» fără înțeles al lopățelelor. Aplicarea lor afonă urmează neschimbat, liniștit și îndelung, ca un fenomen al veșniciei.

În dreptul grădiniî publice tînărul se ridică să plece, își așează cu grijă fularul de mătase și-i spune foarte lămurit celuilalt, care-l privește cu ochii mari, cu gura căscată :

— Mă ! cînd m'am întors a patra oară... geamul era deschis !

Ospăț

Purtînd la subsuoară cîteva bucăți de talpă, vine de-a dreptul la olteanul cu fructe dela răsplîntie.

— Cum dai cireșele ?

Cientul e mic de tot, dar poate că arată mai mic, decît anii lui. Te cam pune pe gînduri fața lui posomorîtă și sprincenele foarte negre, care se confundă într'o linie amenințătoare, cînd se încruntă puțintel. Acuma s'a întepenit bine lîngă coșurile așezate pe marginea trotoarului.

— Cum dai cireșele ?

— Paisprezece lei chila, răspunde olteanul, un băiat ceva mai răsărit decît clientul.

— Da' perele? mai cercetează băețașul, din principiul că la tîrguială nu trebuie să te arăți prea ahtiat după lucrul pe care vrei să-l cumperi.

Privirile lui și ale negustorului cad îngemănate pe niște pere mici, verzi, pătate cu negru — un fel de pădurețe vag îndulcite.

— Perele? opt lei chila.

Băețașul se apleacă fără grabă asupra unui coș. Tot ce face el, arată că e tare iscusit în meșteșugul cumpăraturului. Ia pe alese două cireșe și le mînîncă cu reculegere. Icenește apoi a nemulțumire, ca să mai poată rupe din preț.

— Și... cum zici că dai cireșele ?

— Paisprezece lei chila, răspunde ferm negustorul.

Băiatul face vre-o doi pași spre marginea trotuarului, aruncă o privire întunecată în cofetăria de peste drum, apoi se întoarce și pune, pe tăcute, un leu în mîna olteanului.

— Cireșe !

Capătă un pumnișor de cireșe roșii, pline de suc și pleacă în pas măsurat. Bluza lui de pînză *albă-închis*, făcută dintr'o cămașă de om mare, îi ajunge până mai jos de genunchi și schimbă raporturile obișnuite dintre părțile trupului. În mers, poalele filfîe ușor și-i bat în tact pulpele goale.

În «cazaca» asta ciudată silueta lui se deslușește în lungul străzii pline de soare, printre trecători. La o gașcă cu covrigi și gogoașe se oprește iar. Întîrzie și acolo vreme potrivită și, cînd pleacă iar, duce în mîna stîngă o nouă achiziție : o gogoasă rîncedă și zaharisită, din care mușcă cu economie... Astfel, socotind că și-a chibzuit el tare bine mîncarea de amiază, se mai uită odată încruntat spre cofetărie și, în pas agale, se depărtează spre capătul străzii.

Cufărul

Plecînd astă-vară din Tîrgu-Neamț, unde petrecusem cîteva săptămîni, gazda mea, doamna Eulalia Popescu, mă roagă să iau și un mic colet pentru mama d-sale, care locuiește în Iași. «Micul colet» era un cufăr de lemn, lung cam de doi metri și larg pe jumătate.

Adouazi dela sosirea mea în Iași am luat o trăsură și am pornit în căutarea mamei doamnei Popescu.

Cucoana s'a bucurat tare de lucrurile trimise de fie-sa și m'a rîngat să stau puțin.

— ...până-l deșert, dudue dragă...

La privirea mea nedumerită, mama doamnei Popescu m'a lămurit că ar fi bine să expediez tot eu cufărul gol

la gară, că tot sînt cu trăsura și dumneei sta departe și nici n'are pe cine trimite... «și Laliței îi trebuie și știu că ține mult la el».

L'am adus iar acasă. Cum însă plecam la o vie pentru cîtva timp, l'am dat în grija servitoarei, lăsînd și adresa doamnei Eulalia Popescu pe masă.

Cînd m'am întors, am găsit o scrisoare dela doamna Eulalia Popescu. Aflu că mama d-sale i-a scris că eu m'am obligat să expediez cufărul gol, că d=sa nu l=sa primit încă și mă roagă, dacă nu mai am nevoie de el, să i=l trimit, că ea ține mult la «acest cufăr», fiindcă îl are de mult în familie.

Chem numaidecît servitoarea.

— Ce=ai făcut cu cufărul?

— Care cufăr?... A=ha! l=am dus, l=am dus la gară, de=atunci.

— L'ai dus sigur? N'ai pățit nimica cu el?

— N'am pățit nimica, — ce să pățesc?...

l=am răspuns doamnei Popescu că am expediat cufărul de mult și o rog să aibă răbdare că, poate, e o întârziere de transport, dar cufărul trebuie să fie pe drum.

Peste cîteva zile primesc un plic mare, galbăn, cu adresa scrisă la mașină. Înăuntru, o foaie albă=cenușie, cu antet :

C. F. R.

Direcția VIII Regională. Serviciul M. C.

No. 488 ^a/_m 12 Septembre 192...

«Ăvem onoare a vă face cunoscut că un cufer de lemn gol cu adresa Dv. se găsește în stația Cernăuți, dela data de 14 August a. c. Vă rog să achitați taxa de magazionaj cu începere dela acea dată până în ziua ridicării lui și să dispuneți de urgență ridicarea lui.

Șeful serviciului M | C

Indescifrabil».

Va să zică: 1. Cufărul a fost expedit la Tg. Neamț (așa se jura Marița, care acum e plecată la țară, să se mărite, și pe care deci n'o mai pot trage la răspundere). 2. Madam' Eulalia Popescu n'a primit cufărul. 3. În sfârșit, cufărul a ajuns tocmai la Cernăuți. Acestea sînt faptele. Înlanțuirea lor—un mister.

Scriu șefului stației Cernăuți ceiace știu despre mersul afacerii și, pentru mai multă siguranță, dau și adresa lămurită a proprietarei cufărului: Doamna Eulalia Popescu, strada Mare, No. 21, Tg. Neamț (prin Pașcani).

După două săptămîni primesc o scrisoare din Tg. Neamț... Biata madam' Popescu!—mă gîndeam eu, înainte de a deschide—a primit, se vede, cufărul și mă înștiințează și pe mine. Așa mă gîndeam, cu plicul în mînă. Cînd deschid însă scrisoarea, găsesc cu totul altceva: doamna Eulalia Popescu n'a primit nici până azi cufărul, —acuma vede ea ce dreptate avea maică=sa cînd îi spusese să nu încredințeze lucrurile, așa, *la întîmplare*... Și mă întrebă, acru, dacă mai este vre= o speranță, dacă am de gînd să=i restitui «de bună voe» cufărul.

Neștiindu=mă vinovată, nu=i mai răspund nimic.

La cîteva zile după asta primesc iar un plic mare, albastru, cu adresa scrisă la mașină. Înăuntru o foaie gălbue, cu *antet*:

C. F. R.

Direcția XII Regională. Serviciul M. C.

No. 948 ^a/_m 30 Septembrie 192...

«Avem onoare să vă facem cunoscut că un cufer de lemn gol și uzat cu adresa Dv. se găsește în stația Ibașfalău (Ardeal) dela data de 20 Septembrie a. c. Vă rog să achitați de urgență taxa de magazinaj socotită dela acea dată și să dispuneți ridicarea aceluși cufer.

Șeful serviciului M. C.

Indescifrabil“.

Am cunoscut, în sfârșit, că mâna fatalității s'a abătut asupra mea și am înțeles că ar fi o nebulie să mai lupt. Am lăsat totul în voia soartei și în câteva zile am uitat de afacerea cu cufărul. Din Tg. Neamț n'am mai primit nimic. Convinsă că am râvnit la cufărul d-sale, madam' Eulalia Popescu, desgustată, nu mi-a mai scris.

Totuși, eu am mai avut un semn — ca o ultimă salutare — dela cufărul acela de lemn, care purta în scîndurile lui canonul sufletului celui ce-l lucruse, ori cine știe ce blestem.

Afacerea începuse în August. Aproape de Anul Nou — cînd serviciul poștal se face cu o miraculoasă sîrguință — factorul, radîos, îmi înmînează un plic mare, cenușiu, cu adresa scrisă la mașină. Il deschid cu grabă, chiar în ușa sălii. În plic o foaie albăstrue, cu *antet*:

C. F. R.

Direcția XV Regională. Serviciul M. C.

No. 894 ^a/_m 20 Decembre 192...

În stația Orșova se găsește dela data de 27 Octombrie un cufăr gol de lemn uzat pe numele dv. Dacă până la data de 31 Decembre nu veți dispune ridicarea suszisirului cufăr se va vinde la licitație în aceeași zi. Din venitul vînzării se va acoperi taxa de magazionaj iar pentru diferență veți fi urmărită conform legii.

Șeful serviciului M. C.

Indescifrabil.

La capul scării, factorul — convins că mi-a adus o bucurie — surîde cu multă încredere și așteaptă...

Lucia Mantu

Frontispiciu

Mi-am plăsmuit un suflet din țândări de bolid,
Aerian și aspru, cu nostalgii de vid.
Sori stînși și-au stors cenușa din hăuri să închege
Năpraznicele așchii, de mii de ani pribege.
Ecouri adunate din haosul astral
Mai gem și-acum în asprul meu suflet mineral,
Cu fire de-aur smulse solarelor sisteme,
Mai repede ca vremea alunecînd prin vreme.

Fulg de nemărginire în coajă de pămînt,
In inimă port dorul pustiilor senine.
Cînd clipa pămînteană apasă greu pe gînd,
Desfășur albul viscol al stelelor în mine.

Mi-i dat să-mi caut timpul sburînd din eră'n eră
Și să colind, erratic, prin secolii glodoși.
Tot ce-i contrast m'atrage și'n mine ca'ntr'o seră
Cresc brazii nalți alături de cactușii buboși.

Am aruncat la hîrburi cîntarul nemuririi
Și ciutura cu glorii banale de cișmea.
Și cumpănindu=mi visul cu rînjetul satirii,
Fac lumea după chipul și=asemănarea mea.

Sînt cel dintăiu Geneza'n batjocură să=mi ieu.
Eu singur îmi sînt șarpe în paradisul meu.
Cu inima 'nceleștată în coama unui vers
Imi joc pe Prometeul gonit din univers.
Imi bat în piept țărășuri fățarnice de rugă.
Schimb perlele'n grăunțe și fac din înger slugă.
In balta omenirii scuipe larg și liniștit.
Viața cu trup de aur și solzi de glod mi=i dragă,
Cum drag îmi va fi vîntul ce=mi va deschide, largă,
Poarta prin care întri, pe brînci, în infinit.

Feerie

Imi joacă 'n ochi apusuri sburlite 'n coame roșii
Ca o năvală de oștiri barbare
Cu suliiți sîngerate gonind cotropitoare
— Așa cum au văzut cîndva strămoșii...

Arc de triumf din piatră=albastră, cerul
Se 'nalță peste soarele=asfințit...
— Tăcerea nopții, iarna, e rea ca un cuțit
Cînd în văzduh se încleștează gerul
Și stelele sclipirea și=o țîrîe=ascuțit...

Arc de triumf am înălțat în mine
Cu creștetul nesărutat de gloriei...
Pentru cine ?...
Vin noaptea 'n el să doarmă cerșetorii,
Și bufnițele vin ca să se 'nchine...

Cînd suflă'n mine vîntul cel curat
Venit din Alpii cugetării pure,
Sînt în adîncul meu ca o pădure
Din care păsările guralive au zburat...

Și=atunci alung din mine tot ce=i dușman ideii,
Vremelnici idoli și=alte ilustre pocitanii.
Gînd peste gînd încalec să urc să=mi răstorn zcii,
Cum munte peste munte puneau cîndva Titanii...

Prietin cu ghețarii și zările polare,
Cînd am ajuns, pe vîrfuri, stăpîn pe visul meu,
— Ca niște torțe=aprinse în noaptea iernii clare
Apusurile roșii îmi joacă 'n ochi mereu,
Barbare !...

Spovedanii

Omizile pe soare s'au cățarat șiroae.
Mi-i gîndul ac pe creer și inima 'n eclipsă.
Cu șolduri lucii cerul pe zări se încovoae
Cînd trece iarna albă cu degete de ghips.

In suflet ca 'ntr'o apă cînd am privit, văd strîmb.
Acum marmura vremii s'a isprăvit subt daltă,
Și se distramă 'n aer statuia fără trup...

Cuvîntul vine gîngav subt gînd, și-l spun pe dos
Cum bîjbîe prin ornic minutele mioape.
Vreu sufletul să-mi fie ca versul, de prisos,
Și imnul vieții calme să-l sfîrm în ritmuri șchioape.

Ca vorbe dintr'o limbă pe care n'o mai știu
Imi vin în minte gânduri de altădată, triste,
Se smulge din durată plîns după plîns pustiu
Și 'n tactul vid al clipei re'ncearcă să existe.

Imi mint patetic lenea de=a mai simți și=aud
Cum cîntă falș vioara trecutului neroadă—
Să tacă! Bate 'n suflet trecutul ca un surd:

Ii svîrl pomana stearpă a versului din coadă!

Al. A. Philippide

E. Spranger și formele vieții

Veacul al XIX-lea, de a cărui sferă de idei cultura timpului nostru este încă în mare măsură dependentă, a fost caracterizat în două feluri cu totul deosebite. S'a spus despre el că ar fi fost epoca de glorie a științelor naturale, a transformismului darwinian, a monismului spencerian, a biologiei rasselor și a naturalismului în literatură. Această vedere este însă tot atât de îndreptățită ca și aceia care afirmă că nimic n'a distins cu mai multă putere secolul precedent, decât primatul istoriei, filosofia dinamică a vieții, sentimentul individualului, romantismul literar și adorația tradițiilor naționale. Decind Rickert a opus individualizarea istorică generalizării naturaliste, cele două științe au devenit obiectul unui contrast și vederile care recunosc cînd în una, cînd în cealaltă, caracteristica esențială a veacului precedent, par a ne pune în fața unei dificultăți irezolvabile. În realitate, cele două științe și cele două atitudini ale spiritului care stau la baza lor se întrunesc într'un punct și mișcarea de idei a timpului tinde parcă să facă dovada că ceiace mai înainte putea părea contradictoriu se înalță dintr'o ascunsă rădăcină comună și se împreună la creștet într'un întins arc de boltă.

Această sinteză între poziția istorică și naturalistă nu era posibilă în veacul al XVIII-lea, pentru că cea din urmă dintre aceste poziții era la rîndul ei călăuzită de ideea că viața în genere și cea omenească în special sînt în întregime raționabile, că rațiunea științifică poate să le despice și să le stăpînească pînă în ultimul lor moment. O astfel de convingere nu făcea decît să confirme vechiul principiu cartesian că dublînd analiza prin sinteză, devine posibilă o știință universală și definitivă a lumii, al cărei obiect ar fi reconstruirea în inteligență a acestei lumi din elementele ei simple. Iată însă punctul de vedere pe care științele moderne ale naturii s'au văzut nevoite să-l părăsească. Naturaliștii veacului anterior au recunoscut în viață expresia unei apetențe iraționale, în ultima ei adîncime ei au admis

că viața nu poate fi cuprinsă prin rațiune. Și de unde mai înainte era frecventă ambiția de a reface viața prin dezvoltarea principiilor mai simple ale naturii, ale fizicei de pildă, încît gro-teștile păsări mecanice pe care le construia Vaucançon puteau fi considerate ca un adevărat progres în această direcție, această ambiție deveni cu timpul demodată. Forța elementară, apetența irațională, principiul ireductibil care este viața în ultima ei expresie, deveni în metafizica lui Schopenhauer „voința de a trăi“, în etica lui Nietzsche „voința de putere“, în psihanaliza lui Freud și Jung ea deveni acea foame neînfrîntă de plăcere, pofta sălbatecă și obscură care a primit numele de „libido“.

Ajunsă la acest rezultat, poziția naturalistă găsia deschisă înaintea sa calea pe care se putea înfilni cu istorismul. Căci istorismul nu se ocupă de o altă viață decît de una irațională. Irațională este pentru istorism viața în înțelesul că la fiecare moment al ei, ea prezintă însușiri cu totul originale și că generalizarea operată asupra mai multor momente nu se poate face decît cu sacrificiul acestor însușiri. Pentru punctul de vedere neo-naturalist, viața este irațională pentru că nu poate fi înțeleasă din niște principii mai simple, pentru că ea este *nederivabilă*. Pentru punctul de vedere istorist, ea este irațională pentru că nu suportă generalizarea, pentru că este *nesistematizabilă*. A trebuit atunci să apară întrebarea dacă nu cumva caracterul nesistematizabil al vieții decurge tocmai din caracterul ei nederivabil. La afirmarea acestei noi vederi a ajuns curînd filosofia. Intr'o serie de opere s'a primit în mod explicit sau implicit propoziția că viața nu apare decît în formele originale ale individualității și că această originalitate este garantată de obscura pornire a individualității de a se afirma. Apetența irațională a vieții în genere se specializa astfel în apetența individualităților particulare. Dar, pentru că afirmînd în individualități numai originalitatea, numai caracterul lor rebel față de orice generalizare, o știință a individualității devenia imposibilă, s'a încercat o îndulcire a principiului după care viața este în mod absolut nesistematizabilă, pentru a o interpreta ca parțial sistematizabilă. Rezultatul acestei sinteze dintre naturalism și istorism, care nu reprezintă însă un echilibru perfect, pentru că istorismul a trebuit să renunțe la o parte din intransigența poziției sale, este caracterologia. Caracterologia nu este așa dar știință imposibilă a vieții manifestată în individualități cu totul unice. Ea nu este nici știința vieții psihice gîndită în afară de orice întrupare individuală. Poziția ei este medie, ea nu se menține la particularismul individului, dar nici nu se avîntă până la generalizările extreme, ci elaborează unitățile concrete încă ale „tipurilor“.

Interesant este de observat că în timp ce feluritele științe morale ale veacului trecut ajungeau la tipuri caracterologice, psihologia singură refuza să apuce acest drum. Astfel estetica distinsese între tipul „naiv“ și „sentimental“ (Schiller) sau între

„apollinic“ și „dionisiac“ (Nietzsche), istoria artei între „omul gotic“ și „omul renașterii“ (Wölfflin), istoria filosofiei între „positiviști“, „idealiști obiectivi“ și „idealiști ai libertății“ (Dilthey), istoria proprie zisă între epoce „simbolice“ și „tipice“, „individuale“, „subiective“ și „excitabile“ (Lamprecht), etnologia între epoce „totemistice“, „epoce ale zeilor și eroilor“, și „umanitate“ (Wundt), economia politică între economie „individuală“ sau „parasitară“ și economie „domestică“ sau „simbiotică“ (Bücher, Hörnes), etc. Inclinarea de a distinge tipuri caracterologice devenea universală, în timp ce numai psihologia stăruia în vechiul punct de vedere al științelor naturii. Dar pentru că psihologia refuza să aducă serviciile care se puteau aștepta dela ea, alte științe o suplineau în acest oficiu. Așa de pildă când Sombart stabilește tipul caracterologic al „burghezului“, nu-l identifică numai în unitatea modului său de a produce, dar și în însușirile diferențiale ale mentalității sale. Dela acest punct al interiorității, corelațiile se întind apoi asupra tuturor domeniilor vieții. Noțiunea de „tip“ devine astfel cu adevărat operantă, numai când prin ea devine sensibilă înrudirea dintre feluritele manifestări ale unui individ, ale unui popor sau ale unei epoce pe diferitele țărături ale culturii. Oricare ar fi domeniul separat în care s'a stabilit mai întâiu o distincție tipologică, ea trebuie să devină îndată ca un fel de poartă prin care se poate trece către oricare din domeniile corelative. Astfel distincția tipologică pe care Auguste Comte o stabilește între faza „teologică“, „metafizică“ și „positivistă“ coincide cu distincția dintre societăți militariste, revoluționare, pacifiste și industriale. Pornind în studiul artei primitive dela deosebirea dintre economia parazitară și simbiotică, H. Kühn leagă de ea deosebirea dintre tipul artistic „sensorial“ și „imaginativ“ etc..

Am spus că numai psihologia rămânea în urma tendinței generale a științelor moderne ale spiritului către distincții tipologice. În forma „psihologiei elementelor“, ea păstră încă multă vreme speranța de a putea reface complexitatea unității sufletești din elementele simple care îi stau la bază. Atitudinea istorică orientată către individual nu o pătrunsese încă în niciun fel, spiritul științelor naturale o domina în întregime. Curind însă mai multe din dificultățile psihologiei elementelor trebuiau să apară cu limpezime. Se observă astfel mai întâiu că în domeniul sufletețesc, trecerea dela simplu la complex nu se obține printr'o simplă însumare de elemente, ci printr'un progres, printr'o creație continuă. Această stare de lucruri a fixat-o Wundt când a pregănit termenul de „sinteză psihică“. În al doilea rând îi datorăm lui Dilthey observația că în forma sa elementară, psihologia se găsește într'o păgubitoare opoziție cu istoria, etica, estetica, politica, etc., care deși se ocupă cu realități sufletești, nu ia în considerație elementele, ci unitatea lor vie și plină de înțeles. Psihologia elementelor nu este de niciun folos juristului și pedagogului.

moralistului și politicului. Opera lor se desfășoară într'o desăvârșită independență față de teoria elementelor psihice. Psihologia nu are însă dreptul de a aspira la conducerea unor cercetări care în definitiv o privesc de aproape? În sfârșit, nu numai că elementele sufletești nu reușesc prin simpla lor însumare să reconstitue unitatea unei realități sufletești mai complexe, dar mai degrabă aceste elemente capătă un înțeles abia prin raportarea lor la unitatea din care fac parte. În același fel părțile unui organism nu dobîndesc un înțeles decît în legătură cu unitatea economiei pe care o deservesc. Toate aceste obiecții și le însușește și Spranger, cînd în cartea sa despre „Formele vieții“ (Lebensformen, 1921) întreprinde o nouă psihologie și pune bazele unei etice nouă.

Critica adresată vechei psihologii scoate în evidență necesitatea constituirii unei nouă discipline a sufletului care să ia în cercetare pe deoparte complexitatea vieții sufletești, iar pe de altă înțelesul ei. În ce privește ultimul punct al acestui program, ne găsim odată cu el în față unei alte tendințe a cugetării moderne și anume a aceleia care propune științei nu numai studiul realității nude, dar și al semnificației ei. Ce semnificație are realitatea este o întrebare pe care veacul al XIX-lea încetase să și-o mai pună. Această știință se mulțumea să constate care sînt procesele care constituiesc oarecum suprafața realității. Realitatea nu are însă numai două dimensiuni, ea posedă și o a treia dimensiune în adîncime, care se întinde în regiunea semnificațiilor. Adeseori a fost deplînsă împrejurarea că știința modernă nu se mai întreabă care este semnificația realității. Pentru că nu-și pune această întrebare, știința modernă a fost învinuită de a sugera sentimentul că realitatea n'are de fapt nici o semnificație și prin urmare de a purta răspunderea unei anumite cauze sufletești a omului de astăzi. Propunîndu-și să unească studiul vieții sufletești complexe cu al semnificațiilor ei, Spranger înțelegea să corecteze insuficiența științei mai vechi nu numai pentru cazul special al psihologiei, dar pentru cauza științei în genere, deoarece semnificația realității se elaborează prin prețuirea ei de către om, dimensiunea adîncă a realității se întinde în sufletul omenesc.

Unitatea semnificativă a sufletului o numește Spranger „structură“. Psihologia elementelor vrea el s'o înlocuiască printr'o psihologie structurală. Noțiunea de structură a introdus-o în psihologie Wilhelm Dilthey. Structura este, pentru acest gînditor, conexusul sufletesc individual. Structura are un caracter teleologic pentru că fiind animată de tendința de a se realiza pe sine, ea resimte ca valoros sau lipsit de valoare tot ce e capabil s'o solicite sau s'o contrazică. Conduc de criteriul acestei prețuiri a realității, individul caută să modifice însușirile mediului exterior sau să intervie în evenimentele lumii, pentru a le adapta structurii sale. Noțiunea de structură este, pe cît se pare, menită să

înlocuiască vechea noțiune a instinctului conservării personale, despre care vorbea evoluționismul. Instinctul conservării putea în adevăr să explice stăruința individului în viață, dar nu și stăruința în formele individuale ale vieții. Pentru explicarea vieții considerată din punctul de vedere istoric al manifestării ei în indivizi originali, principiul conservării devenea insuficient. Noțiunea de structură apărea atunci spre a corecta această insuficiență. Spranger a recunoscut reminiscența biologică cuprinsă în noțiunea structurii la Dilthey, deși n'a văzut că biologismul care poate fi identificat aci este acela care se găsește în imediata vecinătate a istorismului, acolo unde viața apare nesistemizabilă pentru că este nederivabilă. Spranger dorește însă să elimine din noțiunea structurii orice urmă de biologism. Structura, observă el, nu prețuește numai după interesele conservării sale. Nu este adevărat că individul resimte ca valoros, numai ceiace îi este profitabil. Contrariul se întâmplă adeseori. În al doilea rând, nu este adevărat că tot ce resimte individul ca valoros, este valoros cu adevărat. În sfârșit, dacă valoros ar fi numai ceiace apare individului ca atare, dacă el ar fi veșnic prizonierul structurii lui, cum ar mai putea el prețui valori emanând dela indivizi sau epoci deosebite prin structură de sine? Această stare de lucruri ar deveni cu desăvârșire inexplicabilă. Ținând samă de toate aceste obiecții, Spranger elaborează noțiunea unei structuri concepută ca un conex sufletească producător de valori obiective. Aceasta este tot una cu a spune că structura este un conex semnificativ, pentru că, după definiția lui Spranger, semnificația este raportarea la o valoare.

Structura sufletească nu produce însă o singură valoare. Semnificația ei nu este unică. Structura sufletească este împletită dintr'o pluralitate de funcțiuni, dintre care fiecare în parte are putința să introducă aspectele realității în sfera cîte unei alte valori. O carte, de pildă, poate fi înțeleasă ca o operă științifică, drept un obiect frumos sau drept un simplu obiect comerciabil, după cum o raportează la valoarea științifică, estetică sau economică. În toate aceste împrejurări spiritul are cîte o altă atitudine față de lumea dată, o atitudine teoretică, estetică sau economică. Față de procesele care se petrec aici, știința poate la rîndul ei să-și asume două poziții deosebite. Ea poate să studieze sau creațiile transsubiective pe care aceste felurite atitudini ale spiritului le produc, plâsmuirile istorice în știință, artă, economie, etc. cum și normele după care aceste creații se conduc și în acest caz vorbesc despre o știință a spiritului (*Geisteswissenschaft*). Dar știința poate să studieze numai evenimentele sufletești care rezultă din răsunetul transsubiectivului în subiect și felul în care aceste evenimente sînt conforme sau se abat dela normele obiective ale creației spirituale și atunci vorbim de o psihologie din punctul de vedere al științei spiritului.

Teoria atitudinilor spirituale în fața realității are o mare

însemnătate pentru filosofie. În adevăr pentru o cugetare mai veche ceiace se numește „realitate“, era de fapt numai realitatea considerată din atitudinea teoretică, organizată după singura normă a cunoștinței științifice. Această vedere parțială are acum ocazia să fie corectată. În lumina structurii totale a sufletului, realitatea devine mai bogată, aspectul ei pur teoretic se completează cu unul economic, estetic, social și religios. Dar cu aceasta am denumit și principalele atitudini ale spiritului, principalele forme de viață.

Nu putem să analizăm aici, împreună cu Spranger, toate formele vieții, deși odată cu aceasta întilnim partea cea mai vie a cărții sale. Un cuvânt poate fi spus însă despre fiecare din ele și despre chipul, bogat în consecințe, în care Spranger ne arată că ele se exclud și în același timp se implică. Atitudinea teoretică, singura despre care o filosofie mai veche socotea că organizează realitatea, consideră lumea sub raportul identității și generalității. Lumea este pentru omul teoretic un complex de esențe identice cu ele însele și un sistem de relații generale de dependență. O psihologie culturală, așa cum Spranger vrea să creeze, va trebui deci să arate cum sufletul omului teoretic exclude tot ce nu cade sub punctul de vedere al normei sale imanente. Iată în adevăr că omul teoretic este anti-economic. Dacă acesta din urmă consideră lumea din punctul de vedere al utilității, teoreticul îi opune un dispreț invincibil. Grecii, primii oameni de tip teoretic, creiază pentru această situație termenul de „banausos“, expresie a repulsiunii pe care teoreticul o resimte față de economic. Teoreticul este și anti-estetic. Dacă esteticul vede în lume o expresie a sufletului, iată o atitudine cum nu se poate mai străină sufletului omului teoretic. Tot din tabăra teoretică a Grecilor ne vine acea semnificativă condamnare platoniciană a artei. Dacă apoi omul religios privește fiecare eveniment al lumii în raport cu înțelesul total al vieții, iată un fel de a vedea care nu trezește niciun răsunset în sufletul omului teoretic, pentru care religia nu este decât o formă întrecută a cunoștinței științifice. Nici atitudinea socială, în dubla ei intenție posibilă de simpatie cu valorile eterogene pe care semenii le întrupează și de dominație asupra lor, de impunere a valorii proprii, nu este mai potrivită individualismului critic al omului teoretic. Abateri dela norma internă a tipului teoretic se întilnesc însă uneori. Viața științifică ne prezintă în adevăr tipul pragmatistului, al organizatorului științific și al metafizicianului, întreită orientare a teoreticului, cătră punctul de vedere economic, social-politic și religios.

Operația pe care Spranger o întreprinde pentru delimitarea justei fizionomii a formei teoretice de viață, o continuă el și în ce privește celelalte forme posibile ale vieții. Dar dacă s'ar fi mărginit la această singură operație, Spranger n'ar fi obținut decât niște tipuri omenеști în sensul lui Dilthey, descrierea unor

structuri morale unilaterale. Am văzut însă cum combătându-l și întrecându-l pe Dilthey, Spranger propune ideea unei structuri, concepută ca o potență multiplă, capabilă să introducă în realitate suma sensurilor ei posibile. Structurile diltheyane nu resfringeau lumea decît printr'o singură față, structura despre care Spranger vorbește, oglindește realitatea prin toate virtualitățile culturii omenești, numai că printre acestea una singură ocupă primul plan al importanței, restul celorlalte grupându-se în jurul ei în relații de subordonare. Iată în adevăr exemplul omului teoretic, pe care l-am citat și mai sus. O intenție economică se poate recunoaște și în activitatea lui, de vreme ce o tehnică oarecare îl conduce, criteriul unei anumite organizări economice a muncii sale. Punctul de vedere estetic îl sprijină în operația absolut indispensabilă, prin care construcțiile sale abstracte se controlează prin comparația cu concretul viu și plastic. Apoi o intenție dominatoare vizitează și sufletul omului, după cum arată maxima : „a ști înseamnă a putea“. În sfîrșit, intenția religioasă sprijină și ea în subordine atitudinea omului teoretic, după cum dovedește tendința sa de a obține icoana teoretică integrală a lumii, tendință care s'a manifestat cu putere în marile sisteme metafizice ale veacului al XVI-lea și al XVII-lea și în enciclopedismul veacului al XVIII-lea.

Din toate aceste constatări asupra structurii psihice rezultă unele concluzii etice, pe care trebuie să le reținem. Există o fatalitate a structurii. „Cît de deseori, exclamă Spranger, necesitatea economică se ciocnește cu dorințele iubirii, voința de adevăr cu voința de a impune o altă valoare, armonia estetică interioară cu realismul vieții în stat, societate și afaceri ! Contrastele acestea nu pot fi înlăturate. Ele există și din ele se aprinde tragismul vieții noastre ; căci viața este prin excelență tragică“. O universalitate omenească, în sensul idealului Renașterii, nu întrevede Spranger ca fiind cu puțință, fără primejdia de a răpi vieții omenești centrul și odată cu aceasta raza unei acțiuni eficiente. Dar în această parțialitate fatală a naturii omenești, teoria structurii lasă să se întrevadă posibilitatea de a o remedia prin întregirea cu „maximul compozabil de valori“, așa cum lucrul a fost ilustrat mai sus pentru cazul omului teoretic. Adîncind punctul său de vedere specific, omul găsește o poartă de trecere și de înălțare către idealul omenesc general.

Am arătat mai înainte care este contribuția lui Spranger în problema structurii psihice. Cîteva cuvinte trebuiesc spuse și despre tendințele etice ale sale. Citirea cărții lui Spranger sugerează impresia că etica trecutului a fost în chip exclusiv etica omului teoretic, aceia care formulînd principii generale și universalizabile de conduită, propunea un ideal unic. Acest ideal unic rămînea și un ideal inaccesibil, măsurat cu varietatea efectivă și fatală a vieții omenești. Etica pentru care militează acum Spranger mi se pare că încearcă o apropiere de viață. Ridicîndu-se din

condiția relativă a firii omenești, ea aspiră către generalitatea pe care nu o întrevede în felul paserii care ar pluti deasupra pământului, ci cu privirile îndreptate—aș spune—dintr'o „poziție locală”. Etica lui Spranger este o etică a perspectivei.

A fost adeseori deplins fenomenul specializării energiilor omenești, rezultat al complexității în creștere a vieții moderne și unanim invinuit de a purta răspunderea unei anumite crize a culturii contemporane. Omul, se spune, a pierdut sentimentul totalității vieții. Sărmană unealtă în slujba unui întreg pe care nu-l înțelege și pe care perfecțiunea mecanică a funcțiunii sale îi cere să nu-l înțeleagă, el rabdă un destin de care nu se poate elibera, nici măcar cugetându-l. Spranger poate răspunde la această plingere cu o mângiere. Propunând o etică a specializării, el a arătat că în sufletul omenesc există condițiile capabile de a asigura tocmai pe această cale reintegrarea înțelesului total al vieții. Este o încercare teoretică vrednică de a fi reținută.

Tudor Vianu

Cîntec pentru Lya

In ziua ceia'n care ai plecat,
In ziua ceia palidă, de iarnă,
Văzduhul a 'nceput, domol, să cearnă
Flori reci, pe-un vis atunci înmormîntat...

Mi-e dorul stins și trist, ca o livadă
In care Primăvara, cu pași grei
Aduce 'n poală primii ghiocci
Uciși atunci, de ultima zăpadă.

In ceasurile triste și pustii,
Plec fruntea grea în palmele fierbinți,
Și cerc să m'amăgesc, că tot mă minți,
Și cerc să cred, că tot te-aștept să vii.

Am plîns și eu o vreme pentru tine
Cum alții înaintea mea au plîns,
Dar rîsul tău, l-am prins, și ți l-am strîns
Să nu mai plîngă alții după mine.

Cînd ai venit, se'ntunecase=abia
Și tu, pe drum, rîdeai gîndind la mine...
Cînd ai plecat, se'ntunecase bine,
Și gîndul meu plîngea în urma ta...

Am plîns în urma ta... De ce=aș minți?
Am plîns, dar nu uita că după ploaie
Și firele de iarbă se îndoie
Plîngînd, dar cresc mai tari a doua zi...

Decînd sînt duși departe ochii tăi
Incet=încet, vedeniile pier...
Acelaș soare văd, pe=acelaș cer,
Dar pare că acum îl văd întăi...

Intr'un șirag fantastic de mărgele
Strînsesem visuri... Tu l=ai desfăcut
Și, în noroiul vieții, a căzut
Scînteetoare, ploaia mea de stele...

A. Pogonat

Edmond About și România

În Franța s'a sărbătorit de curînd centenarul nașterii lui Edmond About. Cu un fast oficial mai modest, cu un răsunset în ziaristică și lumea literară mai slab ca cel al lui Taine. E adevărat că activitatea prea dispersată a lui About, scrierile lui eclecticice, extrem de variate, fiindcă ele îmbrățișează aproape toate formele literare moderne, toate disciplinele științelor morale contemporane și din acest motiv în mod fatal relativ ușoare, nu se pot nici pe departe compara cu opera încheșată, aproape unitară, profundă și totuși nu lipsită de amploare, apăsător de massivă, metodică—adesea chiar prea metodică,—c'o puternică influență în știință și literatură, până a creia școală, a colegului său de studii și prietin, Taine. About, cu toată inteligența lui vie și talentul lui real, a fost o nefericită victimă a naturii sale. Deși Alsacian de origine, prin urmare demi-nordic, sufletul lui avea multe din însușirile unui meridional. Cu temperamentul lui aprins, impulsiv, mobil, pasionat, aproape inguvernabil, n'a putut înțelege adevărul mare și simplu al prea cunoscutei maxime, că geniul este mai ales o lungă răbdare, iar gloria muncă continuă pe-un ogor limitat, „omul aplecat ca un școlar asupra unui singur lucru“. Pe About l-a îngrozit axioma lui Montaigne, că „munca“—cea sistematică, neîntreruptă, limitată—„e un cuptor care petrifică sufletul“. El a urmat pe Balzac, și-a făcut o normă de viață și un crez din următorul dicton balzacian: „destinul nostru e făurit îndeosebi de pasiunile noastre“, sau din cel al lui Domat: „pasiunile sint legi pe care le urmează chiar judecătorii“.

Totuși a fost un timp cînd About a cunoscut o reală popularitate în Franța. El deschide șirul acelor tineri de elită, inteligenți, muncitori și modești, elevi ai Școlii Normale Superioare, care călcînd în picioare puternica tradiție franceză—și nu din vina lor—nevoind să-și renege crezul politic, individualitatea, ființa lor morală și independența lor intelectuală, n'au furnizat învățămintu-

lui mediu și superior profesori în serie, anchilozați în vechi formule, mecanizați de monotonia și uniformitatea metodei, fără curaj în gândire și fără inițiativă în carieră; în schimb au dat Franței o pleiadă întregă de scriitori, istorici, critici și ziariști cu o puternică personalitate.

About a fost șeful faimoasei promoții—liberală, entuziastă, generoasă, și profund umană—din 1848 dela Școala Normală Superioară. Intre colegii lui bine înarmați, rivali străluciți, ca Taine, Sarcey, Prévost-Paradol, Weiss, prin inteligența lui suplă, fertilă, prin verva și spiritul lui neseecat, trecea de-un fel de „prinț al tinerimii din timpul său“¹. Dimpreună cu aproape toți colegii lui cade și el victimă—li se puneau obstacole sau erau chiar respinși din cauza liberalismului lor la concursul de agregatie—a faimoasei legi Falloux, inspirată de Iezuiți și sinteză în învățămîntul francez a formidabilei reacțiuni politice și religioase ce a urmat Revoluției dela 1848. Dar chiar reușit la examen, elevul lui Voltaire, cu temperamentul lui veșnic zbuciumat, cu spiritul lui viu, scăpărător, cu trăsăturile lui prea originale, cu neastîmpărul lui nervos în căutarea a noi probleme, ar fi suportat greu oficial constrînsa, modesta, penibila carieră de profesor francez. El a pronunțat cuvintele, devenite celebre în Franța și care au cucerit numeroși adepți: „Învățămîntul te duce la orice, cu condiția să-l părăsești la timp“. Și el l-a părăsit din vreme; sau mai precis nici n'a intrat în învățămînt.

* * *

Conform unei vechi tradiții universitare About—ca laureat al secției literare a Școalei Normale—a fost trimes la școala franceză din Atena, pe un ciclu de mai mulți ani, pentru a se specializa în studiile clasice. El a găsit însă, că acest periplu de studii antice e cel mai comod mijloc de-a fugi—pentru totdeauna și cu salvarea formelor—de profesorat. Și spre marea uimire a foștilor lui profesori și a specialiștilor, aduce din Atena și Roma—a stat cîtva timp și acolo—un mic dar serios studiu de arheologie și un mare roman cu subiect și de inspirație orientală, asupra tâlhăriilor grecești. Laureatul elev n'a revoluționat studiile arheologice, dar a revoluționat în schimb concepția romantică a scriitorilor francezi de atunci asupra popoarelor creștine din Orient. Hadji Stavros a fost mult timp popular în Apus, iar About cu romanele lui ușor romanești și puțin fanteziste—genul George Sand—însă radical curățite de exagerata, aproape falșa lor sensibilitate, și-a cucerit repede un nume în literatura franceză. About la Atena nu s'a adîncit în trecutul vechiu, în formidabila civilizație ateniană, evocată la fiecare pas de resturi de monumente, cu zelul pasionat, liniștea senină, paciența resemnată, până a uita prezentul, a marelui om de știință. Sufnul civilizației antice nu i-a umplut sufletul,

¹ Eugène Spuller, *Figures disparues, portraits contemporains politiques et littéraires* (troisième série), Paris, 1894, p. 139.

nu i-a inspirat o rugăciune pe Acropole. Altceva l-a fermecat pe el aici. About era mai presus de toate om și iubia viața; el a iubit prezentul Orientului mediteranian: cu cerul lui senin, marea albastră, stîncile albite de-o eternă lumină, ritmul febril al vieții neumane din murdarele porturi, amestecul bizar și pitoresc de popoare și costume; cu eroismul lui de-o clipă și lășitatea lui de veacuri, cu fatalism și lene, cu credință veche împetrită în forme rigide și naționalismul conservativ înrudit cu brigandajul. El a privit și studiat viața vie a Orientului, aspectele lui pentru el nouă și ciudate, obiceiurile lui curioase; impresiile culese acolo le-a popularizat prin multiplele și variatele lui scrieri. „Grecia Contemporană“ e un studiu serios, cu observări juste, viu și mai ales ingenios asupra acestei țări; o sursă istorică bogată pentru cunoașterea problemei Orientului de atunci. About a iubit popoarele creștine din Balcani, cu mizeria și nenorocirea lor de veacuri, cu dîrza, miraculoasa lor rezistență conservativă. Cu talentul lui mare de ziarist le-a sprijinit aspirațiile spre libertatea religioasă, le-a susținut visul lor de emancipare politică, cu elanul lui generos și verva lui aprinsă a fost timp de freizeci de ani interpretul doleanțelor, apărătorul intereselor lor în Apus. Turcii, „sclavagiști și poligami“,¹ care n'au dat nimic civilizației, n'au lăsat nimic în istorie, decît doar amintirea imobilității somnolente politice, imoralismului social codificat în legi, a tiraniei, corupției și sîngelui, au găsit în About cel mai aprig dușman. La producerea umanului curent, ce tăia brazde tot mai adînci în opinia publică a democrațiilor apusene, de-a creia state nouă, viabile din partea europeană a imperiului musulman, a contribuit în mare măsură și pana neobosită și tăioasă a lui About. Și dacă n'a adus cu el din Grecia volume grele de arheologie și istorie antică, cu multiple referințe și bibliografii, cu savante discuții și critici de text, a adus în schimb impresii artistice, observări profunde, o credință generoasă și fermă în necesitatea istorică imperioasă a emancipării popoarelor creștine din Balcani de subt dominațiunea „arogantă și brutală“ a Turcilor, a unei rase formată din „paraziți înarmați“, separată de restul Europei „prin religia, legile și obiceiurile ei... incorigibilă și imperfectibilă“². Și dacă ideea binefăcătoare, fecundă, lansată de Revoluția Franceză—al căreia elev fidel și zelos a fost toată viața sa About—principiul național, și-a găsit aplicarea integrală—deși destul de tîrziu—și-n sud-estul european, se datorește în parte și lui About. Cu ocazia centenarului nașterii lui e bine să se știe. Căci opera aceasta în favorul milioanelor de neîndreptățiți e mai importantă pentru umanitate, decît cea de erudiție pură.

Și totuși stagiul de studii a lui About pe locurile care au servit ca scenă de desfășurare unei civilizații preocupată numai

¹ Edmond About, *Le Dix-neuvième Siècle, avec une introduction par Joseph Reinach* 11-ème édition, Paris, 1892, p. 240.

² *Idem, ibidem*, p. 235.

de realizarea artistică — în multiplele ei forme — a frumosului, a avut o hotărîtoare și adîncă înrînire asupra scriitorului de mai tirziu. Și aici sau mai ales aici a cunoscut și pătruns secretul artei: a armoniei în compoziție, a amploarei și îndrăznelii în concepție, a preciziei, clarității, eleganței în frază și expunere, a logicii nuanțate, pline de rezervă, fără dogmatismul exclusivist al misti-cului în argumentare, a scepticismului consolator și senin, fără melancolie elegiacă, a pesimismului fără disperări apocaliptice. About a iubit clasicii, umanistii, scriitorii Renașterii, pe Enciclopediști și școala lor. E adevărat că adesea s'a abătut dela concepția lor prea estetică despre lume și viață. Umanitaristul larg și generos a avut momente în viață, cînd a crezut că e o crimă să asculte de glasul maiștrilor, sintetizat prin formula aproape cinică a lui Ri-varol: „Rațiunea se compune din adevăruri care trebuie spuse și din adevăruri care trebuie trecute sub tăcere“. Dacă de mulțori a întrecut chiar pe Voltaire prin dezvelirea deschisă, dacă nu chiar brutală a ceiace credea el că e adevărul integral, pur, a făcut-o din sinceritate, fiindcă credea, că îndeplinește o faptă bună și ser-vește o cauză dreaptă.

* * *

Ne-am oprit anume mai mult la partea vieții lui About petre-cută în Grecia, fiind importantă pentru studiul nostru, căci aici a avut prilejul să se inițieze în problema Orientului, să cunoască me-diul social, împrejurările istorice, situația politică specifică a po-poarelor din Balcani și să se ocupe de ele la momentul oportun —și de noi bineînțeles—cu o inteligentă și binevoitoare înțelegere.

În adevăr nu prin opera pur literară alui About vom putea stabili legătura între numele lui și România, urmărită de noi și care formează subiectul studiului de față. About a fost mai ales ziarist. Un ziarist înăscut, de mare talent, cel mai mare ziarist în Franța între 1860-1884. A rămas fidel ziaristicii viața lui întreagă. Dar ziaristica, la fel cu învățămîntul—observă ironic biograful lui¹—te duce la orice, cu condiția s'o părăsești la timp. About însă n'a părăsit-o. În politica externă a fost—ca și Thiers—un apărător zelos al principiului național. A fost Wickham Steed-ul epocii sale, cu aceeași amploare în judecarea, cu aceeași complexitate în explicarea cauzelor și-n expunerea desfășurării evenimentelor contemporane; cu aceeași pătrundere ascuțită, justă, aproape vizionară a conse-cințelor lor în viitor, dar mai subtil, mai nuanțat, mai literat; un polemist, un stilist, un moralist neîntrecut.

About n'a fost totdeauna republican convins, dar a fost tot-deauna un adept zelos al principiilor dela 1789. Dacă aceste prin-cipii pot fi reduse, complet exprimate, prin formula prea sintetică a lui Édouard Laboulaye: «Libertatea civilă și religioasă, egalitatea persoanelor și a pămînturilor»,² atunci About le-a servit cu cre-

1 Joseph Reinach, *op. cit.*, p. V.

2 E. Laboulaye, *Questions constitutionnelles*, Paris, 1872, p. 5.

dință și elan pasionat viața lui întreagă. El n'a fost un partizan. N'a crezut în adevăruri politice monopolizate cu ură de partide. Era prea artist, prea individualist, prea generos, ca să poată deveni apologistul, fanatic al unui program, al unei ideologii de partid. Dușmanilor lui, care îl acuzau de versatilitate, mobilitate, inconsecvență în atitudinea lui politică, le-ar fi putut răspunde triumfător cu Victor Hugo—față de a cărui rezistență dîrză și curaj politic, contra lui Napoleon al III-lea, avea mare admirație—că partidul, căruia el ar dori să aparțină „nu s'a născut încă, el însemnează: *Revoluție, Civilizație*“. Era un conservator inteligent, un liberal generos, un democrat moderat. Cu toată verva lui crudă și vehemența pasionată, era un înțelept, un sceptic, un estetician, ca toate inteligențele de elită. Tineretul republican din timpul imperiului îi boicota piesele de teatru, fiindcă autorul, liberalul aprins din tinerețe, era considerat ca un rătăcit în anticamerele imperiale. Pe About îl speria solitudinea gînditorului. Era mai presus de toate artist, dornic de glorie, însetat de succes. A acceptat imperiul, ca și mulți elevi ai lui Săint-Simon și foști republicani. A crezut și el mult timp, că sub domnia împăratului visător, a misticului aventuros, care era Napoleon al III-a și care vedea și concepea totul în mare, progresul politic și social, principiile dela 1789, nu se vor ciocni de obstacole prea serioase; dupăcum au crezut odinioară mulți jacobini, că sub Napoleon principalele cuceriri revoluționare vor putea fi salvate. Credința lui About a fost în parte întemeiată și confirmată de evenimente. Pentru el aceste principii erau un fel de idei-forțe, ele au produs o stare sufletească generală aproape cu neputință de schimbat, un marș ascendent și neîntrerupt în domeniul politic și social, indiferent de forma și numirea regimurilor. Cu acest scepticism înțelept și consolator a judecat imperiul al doilea. I-a repugnat adularea josnică. „Sire, nu ești nici tiran, nici D-zeu“, a scris undeva. Frecventa saloanele literare—ultimele saloane literare—unde se făcea Bonapartism moderat, se practica libera cugetare, ateismul și erau admirați scriitorii din exil. Noul Voltaire, subțel cel din urmă regim francez „prea creștin“, prin atacurile lui vehemente contra ultramontanismului, clericalismului¹, pregătește calea unui Clémenceau, Waldeck-Rousseau, Emile Combes, Briand, pentru realizarea marelui reforme: separarea bisericii de stat, laicizarea școalelor, libertatea deplină a conștiinții. Dacă About a fost un mare adversar al ideilor și prejudecăților vechi, n'a fost un intolerant și mai puțin un fanatic. Căderea puterii temporale însă e strîns legată și de numele lui.

* * *

Dezastrul militar din 1870, prăbușirea umilitoare a imperiului excesele Comunei, pierderea Alsaciei și Lorenei și dimpreună cu

¹ Pe lîngă multele articole contra clericalismului, About a scris și două studii în acest sens, care au provocat o polemică înverșunată în timpul lor: *La Question romaine* și *Rome contemporaine*.

ele a micii lui case din Schlittenbach, lângă Saverne, i-au deschis larg ochii, l-au silit să părăsească în politică atitudinea rezervată de estetician sceptic de până aci, l-au împins în vîltoarea luptelor politice. S'a atașat fără rezerve republicii. A fost prietinelui Thiers și interpretul programului lui politic. El a pronunțat cuvintele, devenite un fel de crez pentru republicanii moderați: „Republica va fi conservatoare, sau ea nu va fi“.

Dupăce colaborase la aproape toate ziarele mari ale timpului în 1872 ia direcția ziarului „*Le Dix-Neuvième Siècle*“. Spiritul lui About domina întregul ziar. Era un ziar de opinie și de luptă. Titlul singur rezumă toată gîndirea, întregul ideal filozofic și literar al lui About. Pușini scriitori au reprezentat cu un succes mai strălucit, cu un talent mai viguros ideile, opiniile, aspirațiile, elanul pentru progres și libertate din veacul trecut, ca About. Cu toată pasiunea lui combativă de-a întări instituțiile republicane, ziarul lui About era totuși mai imparțial, mai obiectiv, mai puțin dogmatic, ca „*La République Française*“ al lui Gambetta, fiindcă era independent, nu servea un partid, ci ideia progresului politic și social și a libertății conștiinței. Pierderea celor două provincii—micii lui patrii—și a prestigiului Franței în Europa, au făcut din About un mare patriot, un factor important de luptă în tabăra republicană pentru reconstituirea patriei. Faza eroică a istoriei Republicii a III-a e strîns legată—pe lângă numele unui Thiers, Gambetta, Jules Ferry—și de numele lui About. Ziarul lui devine o tribună a politicii liberale și progresiste, a reformelor intelectuale și morale; adversarul reacțiunii monarhiste și clericale și al exceselor demagogice; apărătorul generos al umililor și săracilor, al victimelor vexațiunii birocratice, al persecuțiilor de mării tirani ai centrului și de micii despoți ai provinciei. About prin activitatea lui ziaristică a dovedit, că publicitatea e cea dintăiu pedeapsă a abuzului de putere și a prostiei. „Acțiunea ziarului asupra oamenilor“—scria undeva About—„e imediată, aproape fulgerătoare. Ziarul nu lovește totdeauna just. Dar lovește puternic și repede. E un vehicul pentru gîndire, o armă pentru iubire, ură, sau răzbunare, un fulger în minile omului... Ah! dacă presa ar fi liberă! Să scrii în fiecare zi. Ai scrie chiar și noaptea; te-ai scula la ora patru dimineața să scrii“. Și ziarul lui About a lovit puternic, repede și just în toate abuzurile. A creiat curente politice și a impus reforme sociale. Era o forță redutabilă, teroarea politicianilor. Verva lui About a răsturnat ministere, atacurile lui au înmormîntat parlamente. A fosi numit—și n'a fost numire mai justificată—noul Voltaire sau Warwickul veacului al XIX-a. A fost un precursor, în ziaristică, al lui Clémenceau. A întemeiat și el dinastii, potentați, regi în politică; el însă n'a fost niciodată—spre deosebire de acesta din urmă—nu rege, dictator al politici, dar nici măcar simplu deputat. Adevărul spus cu pasiune și talent indispunea prietini și făcea să tremure de frică și ură dușmani. About—ca și Clémenceau—avea calitatea mare și rară—proprie

numai sufletelor de elită, scriitorilor onești și oamenilor politici sinceri, dezinteresați și curajoși—de a-și creia dușmani. Era un tribun al suferințelor mulțimii anonime. Primea zilnic nenumărate plîngeri, pe care le despuia cu ardoare și inspirat de-o nouă nedreptate, pe pînza unor realități revoltătoare, broda marile lui articole cu o dialectică strînsă, vii, pline de vervă, imbibate de-un larg umanitarism. Ironia lui amară, atacurile lui necruțătoare au distrus ambiții, au împiedecat ascensiuni nemeritate în ierarhia politică. Interesele lezate, ambițiile jicnite nu odată au făcut front comun contra lui About. Cenzură, procese, pedepse cădeau potop pe ziarul lui. Dar persecuțiile îi dădeau aureola martiriului, autoritatea lui creștea, influența și popularitatea lui cîștigau. Au fost momente cînd toată Franța politică era dresată contra lui. El însă continua curajos lupta cu un mînunchiu ales de prietini, scriitori, critici, essayiști, ziarști grupați în jurul lui. About își alegea cu scrupulozitate colaboratorii; toți purtau un nume și aveau o conștiință. Ziarul lui era cîrma vieții politice franceze. Era cetit de toți care aveau un cuvînt și o răspundere în viața publică. Și dacă democrația republicană franceză a triumfat, dacă „ordinea morală“ adecă monarhismul teocrat—a fost învins în anii critici 1873 și 1877 se datorește în parte și lui About. Poate scriitorul generos în lupta neîntreruptă pentru progresul rațiunii și emanciparea spiritelor de prejudecăți obscurantiste, de fanatism religios, politic, social, național, a mers uneori prea departe. Luptînd pentru libertate și toleranță în focul luptei a trecut de multe-ori dincolo de țintă, fiind însuși intolerant față de adversari. Dar la cea dintăiu ocazie își recunoștea greșala.

Cert, la creierea renumelui lui de mare ziarist a contribuit și activitatea lui literară. Căci romanele, scrisorile, schițele, essayurile, studiile lui critice erau cetite, apreciate și chiar traduse în mai multe limbi. Piesele lui de teatru au fost jucate. Studiile lui politice, economice, sociale erau apreciate chiar de specialiști. Azi opera pur literară a lui nu se mai cetește, e aproape uitată. Și totuși numele lui—cu ocazia centenarului nașterii—a fost amintit și sărbătorit lîngă cel al lui Taine. Pe platoul alsacian, lîngă Saverne, o statuie în bronz—ridicată în acest an—îi va eterniza memoria. Franța a uitat scriitorul, dar n'a uitat patriotul, care a luptat pentru reintegrarea celor două provincii, pe autorul „Alsaciei“, pe acela care a suportat temniță germană, fiindcă a strigat Europei caracterul francez al celor două provincii, pe marele ziarist, care a luptat pentru libertate, progres, lumină. Toț astfel Academia Franceză îl chemase în sinul ei nu ca scriitor, ca ziarist liberal și anticlerical, ci ca simbolul rezistenței franceze în Alsacia subjugată.

* * *

About, în lunga lui carieră ziaristică, s'a ocupat în mai multe rînduri de problema romînească. Napoleon al III-a făcuse din prin-

cipiul național axa centrală în jurul căreia trebuia să rotească politica nouă europeană și About era unul dintre interpreții acestui vast și umanitar program politic, sub presiunea căruia trăește și azi—sau mai ales azi—Europa. About a sprijinit în parte politica lui Napoleon al III-a, fiindcă a descoperit în ea—subt raportul exterior—continuarea fidelă a politicii revoluționare și în parte chiar napoleoniene, fiindcă Napoleon a scris marele adevăr: „Gubernul, care va desfășura, cel dintăiu, drapelul naționalităților și se va erija în apărătorul lui, va domina Europa¹“. Dușmanii lui Napoleon al III-a considerau politica lui externă de: aberație, utopism, romantism, misticism sau chiar nebulie. Împăratul le răspundea însă: „Sînt nebunii politice, care sînt glorioase²“. About ar fi preferat formula: sînt nebunii politice care trebuie făcute, fiindcă ele însemnează: morală, virtute, justiție, umanitarism, dreptul imprescriptibil al popoarelor de-a dispune de soarta lor.

About avea aceeași concepție asupra naționalității ca și Renan³. În dorința lui de-a vedea principiul național realizat pretutindeni, a sprijinit și efortul poporului român de a-și realiza unitatea etnică.

Nu avem pretenția de-a fi epuizat în studiul de față întreg subiectul, de-a fi cetit absolut tot ce-a scris About în legătură cu problema românească. Trebuia să fi răsfoit cu o scrupuloasă minuțiozitate toate ziarele—și ele sînt numeroase—la care colaborase; să săvirșim o muncă meticuloasă și de lungă durată. Ne vom opri prin urmare la două momente numai—natural pentru noi cele mai importante—din activitatea lui de ziarist și scriitor, cînd s'a ocupat mai pe larg de țara noastră.

* * *

Ziarul lui About în timpul războiului din 1877-78 publică o serie de articole elogioase despre armata romînă. Corespondentul lui din Romînia în mai multe articole alunecă aprecieri pline de elogii asupra efortului militar al Romîniei, asupra conducătorilor ei politici și militari. Polemizează cu ziarele franceze rusofile, care voiau să diminueze rolul armatei romîne în învingerea Turcilor. Răsfoirea ziarului „Le Dix-Neuvième Siècle“—al căruia director și animator era About—ar recompensa bogat istoricul romîn, care ar aborda subiectul: felul cum s'a repercutat războiul nostru de independență în opinia franceză. E o sursă bogată de aprecieri, caracterizări și informații asupra Romîniei, asupra efortului ei politic și militar, la fel cu studiile corespondenților de războiu din Romînia și Bulgaria: Kohn-Abrest⁴ și Dick de Lonlay⁵.

1 René Johannet, *Le Principe des Nationalités*, Paris, 1923, p. 166.

2 Idem, *ibidem*.

3 Ernest Renan, *Qu'est-ce qu'une Nation?*, II-ème éd., Paris, 1882.

4 Fr. Kohn-Abrest, *Guerre d'Orient—Campagne de 1877—Zig-Zags en Bulgarie*, préface de Jules Claretie, Paris, 1879.

5 Dick de Lonlay, *En Bulgarie 1877-78*, Paris, 1883.

Rămînînd însă în cadrele stricte ale subiectului nostru ne vom ocupa numai de articolele de politică externă ale lui About, în care discută problema romînească și îndeosebi de acelea, care tratează chestiunea cea mai arzătoare a politicii romînești, chestiunea Basarabiei. În 8 April 1878 într'un mare articol „Le Réveil de l'Europe“ scrie: „Romînia, pe lîngă toate serviciile pe care le-a adus în acest războiu și deși are în fruntea ei ca prinț un Hohenzollern, e tratată cu o lipsă de jenă nemai auzită; i se răpește Basarabia, i se dau în schimb mlaștinele Dobrogei și se uzează față de ea de dreptul de-a fi traversată cu forța de armatele ruse; în plus e amenințată, că dacă cumva își va exprima prima nemulțumirea va fi pur și simplu anexată la Rusia“. Sau continuînd același articol scrie: „Romînii au fost eroici; au servit pe generalul-șef al armatelor ruse în momentul cel mai critic; ei au salvat poate partida! Și ca preț al acestui frumos zel li se sffîșie țara și sînt subjuogați; sînt transformați în cantonierii căii de triumf și dacă bravii lor soldați se revoltă contra unei astfel de pretenții, Prințul Gortschakoff amenință că îi va dezarma“.

Țarul—scria About—deklarase la începutul ostilităților, că Rusia învingătoare va uimi lumea întregă prin atitudinea ei moderată. Ori tratatul de San-Stefano—pe lîngă toată măestria formulelor lui diplomatice de-o seducătoare abilitate—impune Sud-Estului european, dacă nu o dominațiune, în orice caz un protectorat rus efectiv. Și îndeosebi spolierea Romîniei de cele trei județe din Răsărit îi inspiră lui About constatarea următoare de-o amară ironie: „În civilizația noastră în același timp foarte savantă și foarte rudimentară, Europa se aseamănă încă puțin cu acele bazine de piscicultură, în care peștii mici servesc ca hrană celor mari. Este—prin urmare—natural, ca statele mici să-și pună mereu întrebarea: cînd vor fi mîncate?“.

About face un apel disperat la popoarele Europei, ca să nu lase Sud-Estul european pradă „puterii monstre“, „sfinxului cu ghiare lungi“. Țarul a anunțat emanciparea creștinilor din Orient. Ori nici un popor creștin n'a fost emancipat. „Nici un om, creștin sau musulman nu-și mai aparține în acest domeniu care debordează în Asia și cuprinde inclusiv și pe Armeni: tot pentru țar!“ „Poate Rusia“—continuă el—„se va plînge de ingrătitudinea popoarelor, ea care a răsplătit așa de bine serviciile bieților Romîni!“.

Protestează cu o viguroasă energie contra răpirii Basarabiei și a instalării dominațiunii ruse la Gurile Dunării. Europa unită trebuie să se drezeze hotărîtă în fața ipocriziei nouilor falși cruciați—care sub pretextul „ușor ironic al autonomiei“, al emancipării creștinilor și fraților de sînge—distrug vechiul și uzatul regim asiatic al Turcilor pentru a împinge noul asiaticism al țarilor până în inima Europei. „Voi“—scrie About adresîndu-se Rușilor—„stăpîniți cel mai vast domeniu al globului și țările voastre—grație războaielor și diplomației—se întind mereu în fiecare zi. Nu știu cum ați putea fi împiedecați să cîștigați teren în Extremul-Orient, unde

„forțați deja marile ziduri ale Chinei; nu se poate însă tolera ca „stăpînind jumătate din Europa, să năvăliți și în ceialaltă jumătate a ei. „Cu atît mai puțin putem tolera acest lucru, fiindcă poporul vos- „tru—luat în massă—este încă destul de barbar și fiindcă regimul „vostru despotic e cu o sută de ani mai înapoiat, decît toate ce- „lelalte. Prin anexarea mai mult sau mai puțin deghizată a unei pe- „ninsuli, în care ați intrat ca liberatori, clătinați din temelii echilibrul „european și ne reduceți—pe noi celelalte popoare—la rangul de „puteri în aer“. Rîde de pretinsa eliberare a creștinilor din Balcani, care—după el—vor urma în curînd soarta Poloniei.

Napoleon I a scris undeva, că Europa într'o sută de ani va fi sau căzăcească sau democrată. Ea n'a devenit căzăcească. Pentru ca necunoscuta ecvației destinului uman din era contemporană să nu echivaleze cu triumful despotismului muscălesc, ci cu egalitatea și libertatea indivizilor și a națiunilor, cu dreptul popoarelor, About a luptat viața întregă. A susținut și Romînia și dreptul ei la o viață liberă; a popularizat în Apus drepturile ei asupra Basarabiei și Gurilor Dunării.

Și fiindcă e vorba de Basarabia, amintim, că About a mai atins o dată problema ei și anume în impresiile lui de călătorie din 1883—cînd vizitase și Romînia—și care apăruse în anul următor sub titlul „De Pontoise à Stamboul“. Iată ce spune în legătură cu hotărîrile congresului din Berlin: „Romînilor li s'a dat „Dobrogea, dar li s'a luat Basarabia; Dobrogea face cît Basarabia; „poate chiar s'ar vinde mai scump într'un birou de notariat, dar „patriotismul calculează el oare la fel? Cînd nouă tratatul de „Francfurt ne-a smuls Alsacia și Lorena, puteam oare să fim con- „solați, dacă ni s'ar fi acordat în schimb Belgia?“

About era Alsacian. Pentru atașamentul lui la Alsacia a suferit temnița germană și la un moment dat cazul lui mișcase întreaga presă europeană; About devenise figura cea mai populară. Judelui instructor neamț, care îi lua interogatoriul About îi răspundea: „Scrie, Domnule repede, că sînt dușmanul ireductibil al d-voastră“. La un moment dat se credea că viața lui e în pericol. Protestele unanime ale presei europene îl salvase. Și About compară Basarabia romînească—și cine era mai competent ca el—cu Alsacia franceză. Amîndouă provinciile au căzut jertfă politicii imperialiste; cea dintăiu panrusismului, cea din urmă pangermanismului. Nu știu dacă vre'un scriitor al timpului a făcut această reflecție, s'a folosit de-o comparație la fel. Ea e justă și pentru noi extrem de utilă. Cu autoritatea lui mare de ziarist, a dezvelit Europei nedreptatea făcută Romîniei în 1878.

M'am gîndit la strîngerea într'un mănunchiu a opiniilor marilor scriitori din Apus favorabile nouă asupra Basarabiei, în momentul anexării ei la Rusia. Cert ele sînt extrem de rare, dar sînt. Ungurii într'un caz analog le-ar fi adunat cu pasiune și repede; cu un citat ca cel al lui About ar fi umplut Europa. Basarabia și azi este încă „rana devorantă“ a politicii noastre. Cicatrizarea ei

o împiedecă vecinii interesați din Răsărit. Ea se deschide și singerează după placul lor. Am făcut noi totul ca ea să fie închisă, pe veci vindecată? Am prezentat noi toate dovezile, am citat toți martorii în fața tribunalului opiniei europene, ca să-l convingem de dreptatea cauzei noastre? Cu prilejul centenarului nașterii lui About am reînnoit importanța lui mărturie în procesul romîno-rus în legătură cu problema Basarabiei.

* * *

About a fost în România în Octombrie 1883. În anul acela o societate belgiană fondează—pe linia Orient-Express-ului—compania internațională a „*wagons-lits-urilor*“. Noul și confortabilul mijloc de comunicație părea o mare cucerire a tehnicii timpului. Ce învechită ne pare azi! Evenimentul a fost inaugurat cu un mare fast. Cei dintâi călători în dormitoarele rulante elegant echipate au fost oaspeții invitați ai societății belgiene. Afacerea trebuia lansată cu succes și cu o mare publicitate. Au fost invitați marii ziaristi ai Apusului la această călătorie de plăcere și natural printre ei și About. În anul următor au și apărut impresiile lui din „*călătoria miraculoasă*“¹. E cea din urmă operă a lui, căci la începutul anului 1885 moare.

Călătoria a durat treisprezece zile și în România abia douăzeci și patru de ore. „*În această Franță a Orientului*“—scrie About—„care se numește România, am luat parte la inaugurarea unui palat de vară în Carpați, am luat ceaiul cu un rege și cu o regină și s'a dat în onoarea noastră un banchet somptuos la „*Rignón-ul Bucureștilor*““. „*Am băut în România un foarte bun vin alb, fabricat și semnat de d. I. C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri și în adevăr demn de-a purta numele unei „Excelențe*“³“. La București călătorul nostru s'a oprit foarte puțin, timpul cât a durat doar banchetul. Motivele ni le dă singur: „*Avînd în vedere că orașul București e prea nou, prea civilizată, prea se aseamănă cu Parisul sau Bruxelles pentru a reține, timp de o zi, pe niște călători grăbiți ca noi, Compania organizează pe ziua de Duminică o excursie la țară patru ore departe de Capitală*“⁴. Merg la Sinaia la inaugurarea palatului regal din 7 Octombrie, unde sînt oaspeții regelui Carol.

Privind țara noastră din goana trenului, peisagele variate care defilează îi storc reflecții asupra trecutului și viitorului ei, asupra solului cu bogățiile lui, asupra obiceiurilor, credinții, structurii noastre politice, economice și sociale. Sînt impresii vii, observări inteligente, caracterizări juste, judecăți profunde. Cert, nu e icoana absolut reală a țării noastre, un portret, o copie după natură, ci mai mult

1 *E. About, De Pontoise à Stamboul, Paris, 1884, p. 51.*

2 *Idem, ibidem, p. 2.*

3 *Idem, ibidem, p. 9.*

4 *Idem, ibidem, p. 27.*

imaginea ei—și destul de fidelă—reflectată pe retina ochilor sufletești ai unui mare ziarist, scriitor, moralist din Apus. Ne judecă puțin cu mentalitatea occidentalului, vede poporul romînesc prin luneta spiritului francez. Michelet scria : „Din ce e făcută istoria, dacă nu din mine ? Prin ce s'ar reface și povesti istoria, dacă nu prin mine ?”¹. About era prea francez, prea personal ca să nu împletiască descrierea realității pe firele individualității sale. E neajunsul tuturor impresiilor de călătorie, dar și farmecul și forța lor. Ele sînt vrînd nevrînd studii comparate. Realități, idei, observări, judecăți raportate la altele mai vechi, să nu zic fixe. Și oare totul nu e relativ ? Au atunci aceste impresii de călătorie o valoare istorică ; pot fi ele utilizate ca izvoare de istorici ? Ca izvoare auxiliare da, în nici un caz—afară doar de excepții foarte rare—ca documente de mîna întâia. Ele trebuiesc confruntate cu documentele timpului și utilizate cu multă prudență și cu mai multă rezervă. De obicei sînt copii după altele mai vechi. Cifrele aproape totdeauna nu sînt exacte. Autorul judecă oamenii și lucrurile cu idei preconceptuate. Ele sînt adesea superficiale. Cu toate acestea unele—depinde de inteligența și spiritul de pătrundere al autorului—sînt adevărate studii de istorie comparată a instituțiilor. Scot în relief caracterul comun al acestor instituții, al mecanismului politic și social din țara autorului și cea descrisă, evidențiază contrastele lor, remarcă obiceiurile specifice, apropierea sau deosebirea dintre spiritul public în cele două țări. Impresiile de călătorie au servit și servesc încă des ca mijloc de informație străinătății asupra țării respective.

* * *

Am tradus în întregime impresiile lui About din România, întregindu-le cu explicațiile critice necesare. O importantă instituție de cultură dela noi a hotărît colecționarea și reeditarea critică în original sau traducere a impresiilor călătorilor străini dela noi. Nu avem pretenția să dăm modelul genului, ci o simplă contribuție.

Cum însă călătorul nostru abia s'a oprit o singură zi în țara noastră, se pune în mod logic întrebarea, dacă notele lui—pe lîngă toată inteligența vie a autorului—prezintă în adevăr vre'o valoare ? Răspunsul nostru e afirmativ. About a stat ani de zile în Grecia. Deși în peninsula balcanică „sînt zece rasse”—după cum scria el—„juxtapuse, suprapuse, amalgamate—la întîmplare—prin invazii ; se urăsc aproape toate și fiecare se consideră superioară celeilalte”², totuși situația geografică, mediul social, circumstanțele istorice aproape comune, le-au impregnat un spirit public, multe ocupații, trăsături sufletești, credințe și obiceiuri asemănătoare,

¹ Citat după *Daniel Halévy, Jules Michelet, colecția «Les Romantiques», Paris, 1928, p. 106.*

² *E. About, op. cit. cu prefață de J. Reinach, p. 241.*

dacă nu chiar identice¹. Ca ziarist s'a ocupat ani de-arîndul de chestiunea Orientului și-n cadrul ei problema romînească nu era cea mai neînsemnată. În sfîrșit—după propria lui mărturie avea la Paris prietini romîni, care fără îndoială îl informau asupra țării lor. Și acum să vedem aspectul Romîniei din toamna anului 1883—așa cum l-a văzut și descris About.

Cetind rîndurile lui About, asistăm parcă la rularea unei părți din filmul Romîniei pitorești dela București la Sinaia: cîmpii, păduri, dealuri, șerpuitoarea vale a Prahovei, de-asupra lor în zări regeasca coroană a Carpaților, iar la poalele lor romantica, sălbateca împrejurime a castelului Peleş. Tabloul Carpaților comparat cu cel al lanțurilor de munți ai Apusului, ni se prezintă sugestiv real, ingenios; demn de-a figura pe paginile unui manual de geografie intuitivă.

About remarcă nesecata fertilitate a cîmpiei romînești, care totuși din cauza unui climat prea continental, secetelor dese, administrației detestabile a regimului pădurilor, devine adesea nu o sursă de bogăție, ci de mizerie generală. O secetă—ca cea din 1883—înfometează țărănimea, care pentru el se confundă cu întreaga țară. About distinge caracterul pur agrar al Romîniei, azi am zice „eminamente agricol“. Chestiunea agrară—după el—departe de-a fi fost definitiv rezolvită, rămînea deschisă și apăsa mereu, cu o gravitate tragică, asupra progresului economic și social al țării. O compară cu cea din Roma de pe timpul Grachilor. Sîntem de acord cu el, cu rezerva totuși că Romîniei îi lipsiau Grachii. About nu era partizan al exproprierii. Adept în economia politică al unui liberalism economic absolut, incorigibil, convins că în materie de proprietate codul napoleonian cuprinde ultima și suprema înțelepciune, a combătut intervenționismul, socialismul de stat, exproprierea. Elevul marei Revoluții uitase un punct din „Declarația Drepturilor Omului“; uitase că la întărirea—să nu zic originea—proprietății mijlocii și mici în Franța—forța de stabilitate politică și socială a ei în toată era contemporană—stă un act revoluționar. Uitase că chiar Habsburgii și Romanovii, pentru a-și putea prelungi regimul despotice au fost siliți să exproprieze pămînt în favorul țărănilor. About crede, că statul romîn—dacă se va simți din nou nevoia—va expropria o nouă cantitate din pămîntul lui în favorul țărănilor. Din pămîntul lui, nu din al marilor proprietari; deși văzuse că în structura economică a Romîniei există o mare prăpastie; lipsea puntea de trecere, elementul de nivelare între regimul imenselor latifundii și neagra mizerie dela sate; deși remarcase singur enormitatea acestor latifundii „*traversînd timp de cel puțin o oră moștile unui vechiu prietin*“² ale lui George Bi-

1 Problema aceasta a fost tratată de curînd într'un studiu relativ sumar dar inteligent, simpatic de, *Jacques Ancel, Peuples et Nations des Balkans, „Collection Armand Colin“, Paris, 1926.*

2 E. About, *De Pontoise à Stamboul, p. 30.*

bescu. Dacă informațiile lui sînt exacte, e mult, prea mult chiar. N'avea About impresia, că nu mai călătorește în apropiatul Orient european, ci în inima Orientului aziatic cu prinți izolați, luxoși, leneși, tiranici; cu formidabile bogății și proprietăți; cu zeci de mii de sclavi zdrențăroși, seci și revoltător de supuși?

Dacă About satisface în parte prin liberalismul lui economic pe apoloșiții dela noi ai regimului latifundiar, umanitarismul lui generos îi inspiră rînduri de-o duioasă milă și compătimire cînd descrie munca grea, traiul mizerabil al țăranului romîn și pe care le-ar fi semnat fără rezerve—cu toată nuanța lor de opinii, deosebirea lor mare de vederi în alte domenii ale vieții noastre publice—un Kogălniceanu, Eminescu, Radu Rosetti, Gh. Panu, Dobrogeanu-Gherea, un Constantin Stere. Care din acești scriitori n'ar fi semnat—dacă nu afirmația lui About că țăranul romîn are destul pămînt—dar în orice caz cuvintele că pe lîngă pămînt are nevoie mai ales de-un mic capital, de-un credit agricol—deși About nu-l numește—rămas un deziderat, dar și un comod mijloc de propagandă politică la sate, pînă azi; singurul care i-ar permite „să-și cumpere material de exploatare, vite, sămînțe și chiar pînea necesară familiei”¹; să nu fie silit ca în ani grei să împrumute la boer în condițiuni extrem de oneroase și grozav de neumane, angajîndu-și „singura avere ce-i mai rămîne: munca brațelor”²; să dispară pata neagră din istoria socială contemporană romînă, noua muncă silnică deghizată, înspăimîntătoarele „învoeli”, teribila, degradantă „neoiobăgie”, perpetua amenințare ca „țăranul emancipat să devină din nou serb, ca pe timpul domnilor fanarioți”³. Din rîndurile lui About transpiră nu atît credința în nepriceperea claselor conducătoare romîne de-a adînci și desăvîrși umana reformă agrară a lui Cuza-Kogălniceanu, ci mai mult impresia, poate chiar convingerea, că reforma domnului luminat a fost intenționat rău aplicată, sabotată, prin refuzul de-a o finanța suficient, rațional și la timp. Oare istoria nu se repetă? În istoria micii proprietăți rurale dela noi dictonul latin: „Analogia șchiopătează” n'a fost oare dezmințit de atîtea-ori și chiar de curînd?

About atrage atenția potențaților romîni asupra consecințelor grave și inevitabile ce vor rezulta din acest regim neuman. „Cei care jupuesc în felul acesta”—continuă el—„mizeria deaproapelui se expun la represalii”⁴. În sfîrșit într'o formulă prea lapidară, extrem de sintetică, dar și sugestivă și justă,—care ne descopere profunda lui înțelegere psihologică a substratului sufletesc al țărănimii romîne de pe cei doi versanți ai Carpaților și care poate servi cu succes ca chee de dezlegare a enigmei istorice: îndelunga răbdare, umila tăcere a țăranului și neașteptata, brusca, teribila lui

1 Idem, ibidem p. 32.

2 Ibidem.

3 Ibidem.

E. About, op. cit. p. 32.

răzbunare—iată ce spune: „*Romînul e prea blînd, ca să înceapă o revoltă în mare, dar cite odată e destul de disperat ca s'o practice în mic*“¹. Elevului Revoluției Franceze—contemplînd starea de plîns a țărănimii romîne—intr'o pătrunzătoare și profetică viziune îi apare apropiata revoltă a sclavilor, el întrezărește sîngerosul, tragicul, apocalipticul an 1907. Dar și About se înșelase: căci de data aceasta țărănimea a făcut o excepție la regulă și a practicat revolta în dimensiuni înspăimîntător de mari.

About, autor de studii economice și sociale² nu lipsite de valoare, descopere una din cauzele stării deplorabile a claselor de jos din Romînia, în multele sărbători impuse de biserica ortodoxă. După el numărul total al acestora s'ar ridica la aproape o jumătate de an, cînd munca stagnează complet; țara întregă e confundată într'un nihilism, într'o nirvană economică. Fericită țară! Cert autorul nostru exagerează. Clerul incult—după el—nu se bucură de nici o considerație socială. Activitatea lui se reduce la un formalism de cult mecanic, vid, lucrativ; masele sînt superstițioase, iar populația urbană indiferentă în chestiuni religioase, deși respectă, practică chiar—dar nu fără un scepticism ironic—unele obiceiuri de cult. Să nu uităm, că About era un mare anticlerical. A fost numit: „mîncător de preoți“. Lui îi aparține paternitatea formulei alarmante—care a zguduit Franța republicană și-o mișcă neliniștitor și azi:—„Clericalismul, iată dușmanul!“; atribuită de mulți—pe nedrept—lui Gambetta și care în realitate nu e altceva, decît o nuanță a formulei lansate odinioară de magistrul lui, Voltaire.

Dar About n'a venit în Romînia să facă o anchetă socială și mai puțin una religioasă. Probabil numai lunga călătorie pe latifundiile prințului Bibescu, i-a evocat—ca unui Hamlet modern—umbrele uscate de foamete, mizerie, muncă grea; scheletele sumbre ale miilor de servi, care le muncesc; dupăcum unui umanitar sensibil contemplarea piramidelor nu-i deșteaptă ideia forței eterne, ci mila față de chinurile, sudorile, munca silnică a robilor, prin care acestea au fost clădite. Dispăreți deci „suflete moarte“, fantome triste și nu tulburați noua, fermecătoarea Potemkiniadă! Dacă Lamennais ar fi trăit și-ar fi străbătut—dimpreună cu About—cîmpiile romînești în elegantul vagon, le-ar fi strigat: „Tăcere săracilor!“ Ziariștii străini n'au venit să descopere un servaj înțirziat, ci regatul romîn tînăr, victorios.

* * *

Economistul About—privind terenurile petrolifere—prevestește un mare viitor petrolului romîn în economia Europei. Crede că

¹ Idem, ibidem p. 33.

² Cele mai importante sînt, *Le Progrès* cu partea lui complimentară, *A, B, C, du travailleur*.

derivatele lui cu timpul vor putea înlocui cu succes cărbunile englez. Din nefericire prevederile lui au fost realizate într-o măsură prea mică; dupăcum nu s'a realizat o altă prevedere a lui—în vederea intensificării mijloacelor de comunicație și exploatării comerciale—canalizarea și navigabilitatea râurilor.

Călătorul nostru exagerează simpatia lui pentru „Franța Orientului”¹, când compară Sinaia cu cele dintăiu stațiuni climatice sau balneare din țara lui. Palatele chiar pompoase, elegante și moderne nu pot înlocui o veche civilizație. Formele nu însemnează fond, nici fațada conținut. De altfel apărătorul liberalismului economic absolut, prin descoperirea arbitrarului, influenței politice în afaceri comerciale pure, particulare, e silit să numească România „o lume ciudată”²; un amalgam bizar de vestigii fanariote și de civilizație apuseană, greu de descris și mai greu de înțeles. Face un efort binevoitor să pătrundă enigma: contrastul izbitor între formele occidentale ale instituțiilor românești și fondul lor oriental. Vrea să invoce toate circumstanțele atenuante, când rostește o judecată asupra României. Crede că povara unui trecut nu prea îndepărtat apasă greu asupra prezentului ei. Regimul fanariot măstruacrobat al umilirii rușinoase, lașității josnice, supleții mincinoase, venalității insidioase față de cei de sus; al tiraniei nemiloase, exploatării neumane față de cei de jos, a lăsat urme adânci—aproape cu neputință de șters—în spiritul și viața publică românească. Numește România „țară bogată și ciudată” sau „o lume aparte”³. Deși foarte apropiată de Bizanț și poartă încă destul de pronunțat pecetea moravurilor lui, totuși clasa cultă a ei—nu putem crede însă cu About că chiar și mica burghezime a Bucureștilor—vorbește excelent limba literară franceză. Oaspele nostru e prea indulgent, când compară jargonul francez bucureștean—unic în felul lui—cu limba lui Voltaire, cu stilul lui Flaubert, Renan, Taine Barrès sau al lui. Dacă România intelectuală și-a însușit—mult sau mai puțin bine, poate mai mult rău decât bine—forma de expresie, a îmbrăcat haina culturii franceze, ea nu și-a însușit esențialul, miezul, suflul acestei culturi. Ea a împrumutat și aplicat repede, unele instituții, unele cuceriri—chiar revoluționare—ale timpurilor moderne, căci „*învățămîntul—de toate gradele—în toate școlile regatului e gratuit*”⁴. A întrecut prin urmare chiar unele țări din Apus prin educația ei modernă, prin școala ei democrată. Și rezultatul? Aci About e mai puțin optimist; constată cu durere, că „*nici civilizația cea mai rafinată, nici instrucția cea mai filozofică n'au învins aici prejudecata antisemită; și acești fini Parizieni de pe malurile Dunării cred încă, că totul le este permis contra Evreilor*”⁵. Un scriitor francez a scris cîndva: „Toleranța e cea

1 E. About, *De Pontaise à Stamboul*, p. 2.

2 Idem, *ibidem* p. 30.

3 Idem, *ibidem* p. 37.

4 E. About, *op. cit.* p. 37.

5 Idem, *ibidem*.

mai frumoasă floare a timpurilor moderne“. About căuta în zadar această floare exotică—în România; ea nu fusese încă importată, sau poate pământul, clima n'o favorizau. Adversarul prejudecăților, intoleranței, fanatismului religios remarcă un caz extrem de semnificativ: parlamentul român ar fi redus datoriiile funcționarilor făcute la Evrei, pe motivul—pretinde About—că „*împrumuturile nu pot fi decât uzurare, din moment ce-au fost consimțite de Evrei*“¹. Prinții și regii din evul mediu—în mari crize financiare—confiscau o mare parte din averea Evreilor, uneori chiar în întregime. Era un mijloc expeditiv și sigur de a-și procura bani, un fel de impozit pe capitalul evreesc, considerat imoral, uzurar. De altfel About singur constată, că România pe lângă toate bogățiile ei naturale e o țară săracă, cu venituri foarte reduse, cu un buget de mizerie, într'o criză financiară continuă, cu funcționari plătiți cu lefuri de foame, încît „*morala administrativă*“² e mereu amenințată. Ori în timp de crize nu se iau banii, unde se găsesc? Și mai ales cînd e vorba nu de cetățeni, ci de simplii supuși sau poate mai exact cetățeni—să zicem folosindu-ne de-o formulă curentă azi—de-a treia zonă?

Dar tabloul prea pesimist, prea sumbru al Romîniei din 1883 trasat de About e poate puțin forțat, exagerat; e imaginar din motivul, că e inspirat — vorbind istoricește—din surse de mîna a doua: lecturi, amintiri, auzite, reflecții, impresii personale. Să trecem la observările imediate, directe, reale ale lui asupra lucrurilor și oamenilor din țara noastră. Ele sînt poate mai juste, în orice caz mai optimiste și mai favorabile nouă.

* * *

About a fost un fin estetician și un mare critic de artă³, deși concepția lui artistică era cam exclusivistă, puțin dogmatică; aici, adică exact unde trebuia, n'a mai fost eclectic. Cu tot estetismul lui rece, rigid, cu tot academismul lui strîmt și adesea intolerant; totuși Peleşul, cu împrejurimile lui sălbatece, cu situația lui pitorească, cu stilul lui bizar, cu decorul lui bogat ia subțire pana cunoscătoare și dibace a călătorului nostru contururile vii ale unui monument arhitectonic rar, relieful unei mari opere de artă. About sosea la timp. Castelul izolat în munți—abia terminat—își aștepta criticul, scriitorul cu renume european să-l lanseze. Și nimic din ce avea demn de remarcat acest palat „*unic în lume prin situația și stilul lui*“⁴ n'a scăpat privirii scrutaătoare a artistului About; descrierea lui e o pagină literară aleasă, un document rar cu informații importante, curioase, sugestive.

1 Ibidem.

2 Idem, ibidem, p. 49.

3 Au apărut sub titlul, *Les Salons*, o serie de studii critice ale lui.

4 *De Pontoise à Stamboul*, p. 43.

About luînd însuși parte la inaugurarea palatului, unde erau de față toți demnitarii statului, are prilejul să se pronunțe asupra unora din ei și asupra dinastiei. El a văzut clar. Printre rînduri putem ceti părerea lui, că inaugurarea noului palat e un simbol în evoluția psihologică a claselor conducătoare romîne în raportul lor cu dinastia; o etapă importantă în istoria spiritului nostru public, un semn distinctiv de sfîrșit și început de epocă în istoria noastră politică. Ea marchează sfîrșitul procesului relativ lung, agitat, dăunător de monarhizare a claselor conducătoare romîne; atașarea lor complectă, fără rezerve la dinastie; ea semnifică naționalizarea deplină a dinastiei străine, înfigerea ei solidă în pămîntul țării, unirea, confundarea ei cu aspirațiile poporului romîn; ea e consacrară exterioară a independenței noului regat cucerită prin suferințele unui războiu greu și sîngeros și recunoscută de Europa; este expresia voinții tînărului regat de a-și avea—pe lîngă toată situația lui geografică critică—politica lui proprie, de-a nu mai servi de stat-tampon, stat-remorcă marilor puteri vecine în lupta lor continuă pentru egemonia politică în Orient. Sinaia nu va fi numai o reședință de vară cu un elegant palat regal și vile moderne, ci mai ales simbolul—și'ndeosebi pentru cancelariile străine—forței politice și militare a unei națiuni tinere. Oricare va fi în viitor caracterul și gradul de intensitate al conflictului diplomatic sau militar între Rusia și Austria „Romînia”—observă About—*„e decisă sū trăiască; ea nu-și va tîrgui autonomia”*¹. Ea a trecut proba de sînge. Șefii ei politici și militari *„au o încredere legitimă în valoarea fizică și morală a soldaților lor și privesc în față și cu stoicism viitorul”*² oricît de tulbure, nesigur ar părea el. Războiul a întărit legăturile între popor și dinastie. Vechii republicani și conspiratori sînt sfetnici fideli și supuși ai regelui Carol. Rîndurile lui About iau accentul unui lirism cald, cînd vorbește de Rosetti. Nu-și ascunde stima și simpatia pentru bătrînul și misticul democrat, ideologul, „șampionul neîntrecul al libertății”³ integrale, elevul credincios al marilor scriitori liberali și umanitari din Apus; pentru acela, care a crezut sincer și cu tărie în forța creatoare și binefăcătoare a formulelor revoluționare magice, raționaliste, abstracte și universale și care aplicate în mediul nepregătît, puțin prielnic dela noi au fost denaturate, au dat rezultate mediocre. Președintele consiliului, Ion Brătianu, neluînd parte la serbarea de inaugurare, About nu se pronunță asupra lui. Tabloul lui ar fi fost de sigur interesant.

Totuși partea cea mai importantă din impresiile lui About e cea referitoare la familia regală. Ea ne dă în parte posibilitatea să cunoaștem—cum ar zice memorialistul Saint-Simon „mecanica curții regale” romîne, în cei dintâi ani de existență a ei, cu an-

1 Ibidem, p. 49.

2 Ibidem.

3 Idem, ibidem p. 35.

turajul, eticheta, obiceiurile ei. La Sinaia nu e nimic din răceala și rigiditatea protocolară a vechilor curți. Costumul național e în onoare la curte. Regele și Regina vorbesc și scriu corect limba românească și prin ea au învățat a cunoaște trecutul, durerile, temperamentul, obiceiurile și aspirațiile poporului. Remarcă ținuta demnă și totuși familiară, supleța, tactica regelui Carol în recepții oficiale și convorbiri. Regina prin atragerea elitei române la curte i-a accelerat naționalizarea, a făcut efectiv, real contactul între pătura conducătoare și dinastie. Prin atitudinea ei umană, plină de milă pentru suferințele acelora, care s'au chinuit luptând și sângerînd la Plevna a cucerit sufletul celor umili și săraci. Prin urmare apropierea ce-o face About între dinastia română și cea suedeză fondată de Bernadotte e nimerită, inteligentă, sugestivă. Ea n'a ridicat zid chinezesc între palat și popor ca acea dinastie din Atena, care prin ținuta ei rece, rezervată; anturajul ei exclusiv străin, luxos, rigid, sfidător și-a surpat singură tronul.

Dar oricît am încerca să analizăm impresiile lui About dela noi, ele vor rămîne totuși fragmentare. Nu putem reda frumuseța lor literară; ne scapă imaginile, reflecțiile ingenioase, observările prea personale, ironia fină a autorului. De aceea le-am tradus în întregime. E posibil iarăși, ca interpretarea istorică ce le-am dat să nu fie cea mai critică. Voltaire spunea: „Istoria e o curte de casație în permanență“. Lăsăm prin urmare cetitorul să judece. Căci pe lingă toate pretențiile ei de-a fi o știință, amatorul de paradexe rafinate, scepticul Anatole France—care nu era lipsit de orice competență—a numit istoria—și exagerarea nu exclude un adevăr parțial—„un fel de roman“ sau chiar „o mistificare“. Oricare ar fi importanța rîndurilor lui About referitoare la țara noastră pentru erudiția istorică pură, totuși ele au o anume valoare: prin ele a cunoscut și judecat în parte la un moment dat Apusul starea și aspirațiile noastre. Din acest motiv i-am evocat memoria—cu ocazia centenarului nașterii lui,—i-am analizat opera, am apropiat numele lui de cel al țării noastre. Căci e printre puținii scriitori renumiți, care au dezvelit Apusul—la sprijinul moral al căruia am făcut de atîtea-ori și facem încă apel—durerile și nădejile noastre.

* * *

Nu era încă ora cinci dimineața, cînd am intrat—dormind din greu—în gara din București. Directorul Căilor Ferate Romîne, Domnul Olănescu ¹ ne aștepta deja, să luăm dejunul la bufet, în mijlocul unei societăți foarte numeroase și extrem de plăcute. Co-

¹ Constantin Olănescu, inginer. Ministru al lucrărilor publice în guvernul Catargi-Carp 1891-95, președinte al Camerei în 1899, și ministru de interne în cabinetul Carp 1900-1.

borîndu-mă din tren, găsesc pe peron pe domnul Frédéric Damé 1, un tânăr ziarist parizian, care a prins rădăcini aici, căsătorindu-se cu o femeie fermecătoare și conduce cu succes un mare ziar politic „L'Indépendance Roumaine”. Stă la masă cu noi și ne comunică vestea, între două pahare de ceai și două tartine de icre, că satul Sinaia—unde vom petrece ziua—va fi azi teatrul unei solemnități oficiale. Toate autoritățile țării—afară de presă—au fost invitate la inaugurarea unui palat clădit de regele Carol în munți la o înălțime ceva mai mare de șase sute metri dela nivelul Dunării. Edificiul, despre care se povestesc minuni, a costat o muncă de zece ani și mai bine și o sumă mai mare de trei milioane franci. Se formează un tren de plăcere pentru transportarea curioșilor; cît ne privește pe noi, ne vom duce acolo—fără transbordare—în vagoanele noastre excelente. Sinaia, numită astfel după mănăstirea Sinaia 2, e la nord de capitală în plini munți transilvăneni. Vom traversa timp de cel puțin o oră moșiile unui vechiu prieten al meu George Bibescu 3, care e numai prinț în România, armata franceză însă îl numără printre eroii ei. I-am anunțat sosirea noastră și cred că-i voiu putea strînge mîna în gara Cîmpina. Dar timpul ne comandă și iuțea ne oprimă; trenul nostru trece ca fulgerul prin Cîmpina și aproape prin toate gările din drum. Totuși am putut vedea o bună parte din România, cîmpii și munți, ca să ne putem face o idee despre țara aceasta bogată și ciudată. Teritoriul ei egalează în întindere o bună treime din cel al Franței, numărul populației însă e numai de cinci milioane. Cîmpiile—toate din pămînt aluvial—au o fertilitate nesecată; pămîntul vegetal are adesea mai mulți metri adîncime. Din nefericire pădurile au fost devastate și sînt încă cîte puțin în fiecare zi de oameni și de vite; această despădurire a produs un regim de apă deplorabil. Cei cinci afluenți ai Dunării—care traversează țara—nu merită numele de rîuri; afară de Jiu și Olt, al căror curs ar putea fi ameliorat, sînt torenți care se revarsă azi și sînt secați mine. E suficientă o vară fără ploae ca cea din 1883, ca toată țara să fie uscată, recolta nimicită și populația agricolă—adecă toată țara—înfometată. Chestiunea agrară aici e extrem de arzătoare, ca în Roma pe timpul Grachilor; ea

1 Venit în România în 1872. A colaborat la mai multe ziare franceze și românești. După 1890 părăsește ziaristica. A fost profesor de limba franceză la liceul Lazăr, subdirector al învățămîntului primar, inspector școlar până la 1895. Are mai multe scrieri în românește și franțuzește. Principalele sînt: „L'état roumain et la paix de l'Orient, Neutralisation de la Roumanie”, București 1877; „Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours 1822-1900. Paris 1900; „Nouveau dictionnaire roumain-français”.

2 Mănăstirea Sinaia a fost zidită la 1695 de marele spătar Mihail Cantacuzino și numită după muntele Sinai. În ea a locuit regele Carol în timpul lucrărilor castelului Peleş.

3 Fiul Domnului Țării Românești George Dimitri Bibescu. A luat parte ca ofițer în armata franceză la războaiele din Mexico 1862, Algeria 1867 și Alsacia 1870. Organizatorul secției românești la expoziția din Paris 1859. Are și unele scrieri.

nu va putea fi însă rezolvită prin împărțirea pământului, căci nu de pământ are nevoie țaranul; are mai mult chiar decît poate cultiva. Aceiași lege care a suprimat șerbia în 1864 a înzestrat pe fiecare familie de țărani cu $5\frac{1}{2}$ hectare, fapt foarte frumos ¹. Și dacă s'ar simți din nou lipsa, statul, care e proprietarul unei treimi din pământul țării, nu se va lăsa mult rugat, ca să le mărească doza. Țaranul român are nevoie de capital; i-ar trebui ceva bani ca să-și cumpere material de exploatare, vite, sămînțe și uneori chiar pînea necesară familiei. Cînd zic pîne, e un fel de-a vorbi, căci acești sărmani muncitori dela țară, n'o cunosc decît din auzite. Tot anul trăesc cu porumb fert în apă amestecat cu puțin usturoiu sau ceapă. E destul ca o recoltă să fie compromisă și țaranul emancipat devine din nou șerb, ca pe timpul domnilor fanarioți. Împrumută la proprietarul vecin bogat cîțiva saci de porumb și ca să nu moară de foame, își angajază fără multă ezitare singura avere ce-i mai rămîne: munca brațelor. Și la anul cînd va trebui să lucreze, are, plivească și culeagă recolta la el, creditorul îl va soma să-și țintă angajamentul și el va fi silit—cu orice preț—să se execute. Cei care jupuesc în felul acesta mizeria deaproapelui se expun la represalii. Românul e prea blînd ca să înceapă o revoltă în mare, dar cîte odată e destul de disperat ca s'o practice în mic. Repaosul religios pe care-l înmulțește alandala ortodoxia greacă a agravat încă dificultățile vieții în țara aceasta. Mi se vorbește de o sută douăzeci și cinci de sărbători pe an afară de Dumineci. Preoților noștri nu le-ar merge prea bine în cantonul Pontoise, dacă le-ar spune țăranilor: „Nu veți lucra decît o zi din două”. Preotul aici se bucură de-o considerație mediocră, dar e ascultat cu religiozitate. Își impune odată la lună apa sfințită și rugăciunile populației bogate dela orașe, care nu se uită la douăzeci de franci, numai să-și scape casa de el. Dar noi n'am venit aici să reformăm biserica Răsăritului. Iată orașul Ploești, cu izvoarele lui de petrol care—bine exploatate—ar putea înlocui în curînd cărbunele englez pentru luminatul cu gaz și lemnul pentru încălzirea mașinilor. Nu departe de acolo zărim o frumoasă tabără de artilerie, cu corturile dresate în bună ordine, cu caii la stîlp, oamenii liberi, și cu nelipsitul sex feminin dînd tîrcoale în jur. Dela Cîmpina încolo sîntem în plini munți; drumul șerpuește pe marginea unui rîu de munte stăvilît mai mult sau mai puțin bine cu zăgazuri din pietre enorme, pe care apa nu le respectă totdeauna. Albia e aproape secată în momentul de față, se văd circulînd în ea care cu boi și țărani care adună pietre mici de var rotunjite de apă, pentru alimentarea cuptoarelor răspîndite pe cele două maluri. Munții sînt de-un deosebit pitoresc, dar de-un alt fel decît

¹ Legea dela 15 August 1864. S'au distribuit circa 2 milioane hectare la 400.000 familii de țărani. Loturile însă n'au fost egale. Media dată de About e ușor exagerată. Exact s'ar putea stabili o medie între 4 și $4\frac{1}{4}$ hectare, în multe locuri între $3\frac{1}{2}$ —4 hectare, sau chiar și mai puțin.

Alpii granitici sau Pirineii calcari. Se aseamănă mai mult cu Apeninii, sau mai precis cu niște Apenini mai noi, mai puțin uzați, cu curbe mai ascuțite, cu o vegetație mai puternică, mai grandioasă. Trecem din surpriză în uimire, din ripe în prăpăstii, până la satul paradoxal, care e Sinaia ; zic paradoxal, fiindcă e un sat fără țarani și mult mai monden în aparență și în realitate decît Bougival sau chiar Trouville. Nu are decît vile, castele și palate, un întreg extrem de elegant, foarte bogat și de-un gust parizian, care se poate descoperi până chiar și în aranjamentul grădinilor și parcurilor. Ajungem la gară și cel dintăiu lucru care îmi atrage atenția acolo e figura bună și loială a bătrînelui democrat Rosetti care va rămîne viața lui întreagă discipolul inflăcărât și iubit al lui Michelet și Quinet, vechiul apostol al cartierului latin 1, șampionul neîntrecut al libertății în patria lui și a noastră. Pretutindeni unde l-a aruncat soarta a jucat roluri pe planul întăiu ; a ajuns—fără să vrea—la demnități și onoruri sau mai precis onorurile au sfîrșit prin a i se impune. Republican convins și declarat, azi e președintele Camerii Romîne și regele Carol are o înaltă stimă pentru el. Mi se confirmă de altfel că faptul acesta nu e o anomalie aici, în țara libertății și sincerității excesive: că regele are un număr anumit de republicani în casa lui civilă și militară și totuși nu e cu nimic mai puțin fidel servit.

Ilustrul președinte a avut bunătatea de-a veni înaintea mea pentru a mă conduce la palatul regal și a mă face să particip—deși nedemn—la banchetul de gală. Dar o gală regească—chiar în munți—impune o ținută pe care eu n'o adusesem în valiză ; nu știam prin urmare cum să mă mai scuz și să mulțumesc ; înșfîșit m'am îndreptat cu tovarășii de călătorie spre hotelul Sinaia, unde se poate lua dejunul. Căci sînt două hotele în acest orașel, unul unde se dejunează și altul unde se cinează. Unul din ele—se pare că cel mai vechiu—aparține unui fost servitor al casei regale. Cînd concurentul lui a cerut permisia să zidească un nou hotel, oficialitatea a rezervat drepturile întăiului ocupător și s'a făcut aceeașă cotă rău împărțită, care ne-ar părea extrem de ciudată în o țară mai puțin nouă. În adevăr e o lume ciudată Romînia aceasta. Turcii—care n'au cucerit-o niciodată—îi storceau un tribut modest și un bacșiș exorbitant. Guvernatorii sau domnii creștini, aleși aproape todeauna din Grecii Fanarului, cumpărau dreptul de-a exploata țara cu o sumă care se ridica până la șase milioane ; vă las să ghiciți cum—odată numiți—lucrau să se refacă. Divanul revoca adesea titularul în favorul unui ofertant la mezat mai bogat sau mai generos. Increderea Turcilor era așa de mare în acești

1 După revoluția dela 1848 trăește mai mulți ani la Paris, unde continuă lupta pentru o Romînie liberă și democrată. Intră în legături intime cu democrații francezi și străini și caută să cîștige cauzii romînești pe marii scriitori ai timpului. Michelet și Quinet în mare parte grație activității lui devin apărătorii intereselor poporului romîn. C. Rosetti probabil a cunoscut la Paris și pe About, care deși tînăr era deja atunci un scriitor și ziarist apreciat.

reprezentanți ai autorității, încît obligau pe fiecare domn să-și lase băiatul sau fratele ca ostatec la Constantinopol. Faptul acesta n'a împiedecat pe Mihail Șutu ¹ să ridice—cum s'a zice—stindardul revoltei: s'a îngrijit însă să-și prevină fratele, care era ostatec în Fanar și care a fugit mulțumită unui chef omeric, în timp ce mi-nistrii și poliția petreceau noaptea tîrziu în casa lui. Da e o lume aparte chiar azi, cînd cel mai umil din burghezii Bucureștilor vorbește franțuzește ca D-ta sau mine și cînd învățămîntul—de toate gradele—în toate școlile regatului e gratuit. Nici civilizația cea mai rafinată, nici instrucția cea mai filosofică n'au învins aici prejudecata antisemită; și acești fini Parizieni de pe malurile Dunării cred încă, că totul le este permis contra Evreilor. N'a făcut parlamentul tuturor funcționarilor și pensionarilor statului o reducere asupra datoriilor, pe care le-au contractat angajîndu-și veniturile, sub pretextul, că împrumuturile nu pot fi decît uzurare, din moment ce-au fost consimțite de Evrei?

Dejunul nostru în aer liber sub veranda hotelului e înveselit de o orchestră de țigani, al cărei șef, un omuleț nervos, cu privire aprinsă își împreună vocea ușor voalată și cu atît mai pătrunzătoare cu sunetul instrumentelor. Un negustor ne oferă să cumpărăm covoare indigene, în culori destul de vii, dar mai puțin frumoase și de două ori mai scumpe ca cele de Caramania ² Două sau trei țărance ne prezintă la fel niște stofe și cîteva broderii pregătite de ele. Descopăr însă speriat în ele, ca culori dominante și extrem de displăcute un roșu și un violet izbitor. Vai de tine Orient, mare măestru al culorilor, dacă vei permite să fii inundat cu anilină și fuxină ³. Mi se spune—ca consolare—că mai multe doamne din București au avut generoasa idee să dea modele frumoase țărancelor care brodează. Dar din nefericire nu pot să uit, că cele mai splendide șaluri de cașmir sînt capodoperele unor artiști mari, neîntrecuți, care nu cunosc nici măcar alfabetul. Decînd negustorii de articole la modă le dau elevilor lui Cabanel ⁴—să le desemneze—nici precupețele nu le mai cumpără.

În timp ce luam cafeaua, un ofițer dela palat vine să ne avertizeze, că regele și regina doresc să ne vadă și că—în ciuda etichetei—sîntem așteptați la palat în costumele noastre de călătorie. Chiar atunci ploaia, care timp de două ore ne tachinase puțin, începe să cadă deasă și-n picuri grei. Nici o trăsură la dispoziția noastră în această localitate de plăcere. E vorba să facem pe jos o distanță destul de mare, pe poteci de munte sub o pînză de

¹ Domn al Moldovei 1819—21. A înlesnit năvălirea lui Ipsilanti la 1821 și l-a ajutat cu bani.

² Provincie în Asia-Mică.

³ Materii colorante.

⁴ Pictor francez 1823—1889. Cele mai însemnate opere ale lui sînt: „La mort de Moïse”, „Aglæe et Boniface”, „Saint Augustin et Sainte Monique”. Unul din cei mai buni portrețiști ai Franței din veacul trecut. A fost profesor la școala de belearte și membru al Institutului.

apă care se îngroșă din ce în ce mai tare. E clar că vom ajunge acolo udați până la os și stropiți cu noroiu, deși aveam toți umbrele; dar cu atât mai rău! pornim voioși unul după altul pe drumul căprioarelor. Intr'un sfert de oră ajungem la mănăstirea Sinaia, unde regele își făcuse o instalare provizorie să conducă de acolo construcția palatului. După cinci minute descoperim uimiți deasupra capetelor noastre silueta elegantă și bizară a unei clădiri, cum n'am văzut niciodată, dacă nu în vis poate, sau în basme ilustrate cu zîne și feți frumoși. E un palat, în construcția căruia, cea mai savantă artă arheologică și cea mai modernă fantezie se pare că au jonglat în mod magistral cu lemn, marmoră, sticlă și metal. Intre turnuri și foșoare, care spintecă norii, se văd uniforme sclipitoare pe balcoane învelite cu verande. Fiecare adiere de vînt ne aduce un ecou de muzică militară, iar în mijlocul unei pajiști viitoare—în care cel dintău fir de iarbă va înverzi la anul—o țîșnitură de apă destul de puternică pentru a putea învîrți o moară se asvîrle la înălțimi amețitoare. Nu ne putem bucura prea mult de această priveliște, deși e minunată; ne ajunge grija ce-o avem de-a evita accidente ridicole pe un pămînt ud, pe care piciorul alunecă la fiecare pas. Se spune că terenul curților domnitoare e alunecos: niciodată nu m'am convins de adevărul acesta ca aici. Insfirșit iată-ne ajunși; un frumos ofițer—n'am văzut decît frumoși în Romînia—ne introduce așa cum sîntem: unii în costum, alții în redingotă, care în pălării tari, care în pălării moi, iar d. de Blowitz¹ în costum de bandit de Calabria. În timp ce depuneam paltoanele și umbrelele în un vestibul splendid, ce n'am fi dat unui curățitor de noroiu pentru o perietură; dar n'ai ce face, ai intrat în horă, trebuie să joci. Se părea însă că nimeni n'a băgat de samă că sîntem plini de noroiu, ca un cîne cu părul flocos și murdar. Am fost introduși cu alaiu într'un salon strălucitor, unde toți demnitarii regatului, toți înalții funcționari, toți miniștrii—afară de președintele consiliului, d. Brătianu, absent din cauze diplomatice—își etalau decorațiile și cordoanele. Un maestru de ceremonii ne făcu să formăm un cerc și am fost prezentați rînd pe rînd castelanilor încoronați.

Regele Carol e un om de statură mijlocie, de-un temperament sec și nervos, de-o înfățișare în adevăr militară. Are patruzeci și cinci de ani, dar pare mult mai tînăr². Vorbește limba franceză fără accent. Se spune că știe foarte bine romînește și c'o scrie cu eleganță. Se mai spune că acest prinț al casei de Hohenzollern s'a atașat din inimă țării sale, care l-a adoptat și că e tot așa de bun patriot în Romînia, cum a fost Bermadotte în

¹ Corespondentul ziarului „Times“, francez de origine, naturalizat englez în 1871.

² Regele Carol s'a născut în 8 Aprilie 1839; avea prin urmare în toamna anului 1883—cînd a fost About în Romînia—44 de ani. În anul următor—cînd apar impresiile de călătorie ale lui About—avea 45 de ani.

Suedia 1. Ne-am putut convinge personal, că-și exercită în recepțiunile oficiale cu un talent rar greaua funcție de rege, găsind un cuvânt amabil pentru fiecare și făcînd efort să-și înveselească interlocutorii. D. de Blowitz, abilul gazetar, maistru al interviurilor pretinde, că a fost interviewat de Carol I și că regele i-a stors părerea asupra politicii Austriei.

Nu voi spune, că regina ne-a plăcut, ar fi prea puțin: ea ne-a încîntat pe toți cîți eram de față: Francezi, Belgieni și alți străini. E o persoană înaltă și frumoasă, cu profil grec, cu ochi superbi, cu dinți fermecători, cu o fizionomie nobilă și grațioasă. Se știe că e artistă și scriitoare; a publicat în limba franceză o carte revăzută de Louis Ulbach 2. Se pare că a păstrat un gust viu pentru națiunea noastră, deși d. Camille Barrère la conferința din Londra a făcut tot ce i-a stat în putință, să ne înstrăineze poporul și guvernul român 3. Regina și damele de onoare, cu care am avut fericirea să mă întretin o clipă, erau în costum național. După părerea mea e mai curînd grec decît roman, dar negreșit poartă un caracter antic, căci e format mai ales din tunică, din peplum și din vâl. Fondul e totdeauna alb, cu reliefuri brodate în culori și desemnuri infinite de variate, fără ca decorul acesta extrem de bogat să denatureze simplitatea grandioasă a motivului.

După schimbul de complimente, regele ne invită să vizităm apartamentele palatului probabil unic în lume nu numai prin situația și stilul lui, dar mai ales fiindcă e opera unui arhitect încoronat. Interiorul și mobilarea sînt de-un gust mai mult original decît clasic, dar în general distins. S'a făcut un adevărat abuz cu decorul în lemn; citeva săli și nu cele mai mici sînt lucrate de sus în jos cu multă artă și grijă ca un cufăr mare cu capac convex

1 Simplu sergent la 1789, ajunge în timpul Revoluției ambasador la Viena și mareșal. S'a distins în mai multe lupte. Mult timp a fost certat cu Napoleon și apoi împăcat. La 1810 regele Suediei Carol al XIII-lea îl adoptează ca moștenitor al tronului. În această calitate, deși francez și ridicat la cele mai înalte situații de Revoluție, luptă contra ei, mai precis contra lui Napoleon în fruntea armatelor suedeze, ca aliat al lui Alexandru I, fiindcă așa cereau interesele Suediei. Bate pe generalii lui Napoleon la Grosbeeren. Dennewitz, Leipzig și străbate în 1814 cu armatele coalizate până la Rin. A domnit sub numele de Carol al XIV-lea dela 1818—44, a fost iubit și respectat de Suedezi.

2 E vorba de cartea, *Les pensées d'une reine*, par Élisabeth, reine de Roumanie, préface par Louis Ulbach, Paris, C. Lévy 1882, în 160, 161 p. L. Ulbach a fost coleg de liceu cu About și mai tirziu dușmanul lui.

3 Conferința din Londra din 10 Martie 1883. About face aluzie la concursul dat atunci de delegatul Franței Austriei. În adevăr Camille Barrère a sprijinit în mare parte pretențiile Austriei, care cerea o preponderanță absolută în comisiunea care trebuia să se formeze pentru a reglementa navigația pe zona intermediară—Galați—Porțile de Fer—a Dunării. Cum România n'a fost admisă la conferința care a stabilit condițiile administrației gurilor Dunării—decît ca putere invitată—ea n'a voit să recunoască rezoluțiile conferinței din Londra, care a făcut—la stăruințele Germaniei și Austriei fără o prea mare rezistență din partea Franței, cum dorea About—din Dunăre, un riu aproape german.

și învelit cu piele din timpul Renașterii. Se pare că regele a avut norocul să pună mîna pe unul din acei artiști modești și dezinteresajați, care se închid în munca lor, ca călugărul în mănăstire.

O altă particularitate a construcției e grija mare ce s'a avut, ca principalele ferestre să fie plasate spre cele mai frumoase perspective; și sînt aici admirabile. Torenții, stîncile înalte și ascuțite, arborii mari și bătrîni de două sau trei ori seculari, vâlcelele în care apa de izvor limpede întretine o răcoare veșnică, formează o priveliște variată, spre care privim acum cu mare plăcere, căci fiecare fereastră e cadrul unui tablou.

Credeam, că nu ne-a mai rămas altceva de făcut, decît să ne luăm rămas bun dela prea grațioasele noastre gazde, cînd iată-ne întroduși într'un salon aproape tot așa de mare și înalt ca și o biserică; sîntem invitați să ne așezăm în staluri de lemn sculptat, ca călugării din suita unui episcop în străni. Eram în sala de muzică. O tînără romîncă, din înalta societate, care a debutat în mod strălucit la opera din Madrid—mi se spune că acum e angajată la Nice—cînta la pian și regina o acompania. O, venerabilă baroană de Pluskow, mare-maestră a palatului din Atena sub domnia nenorocitului Oto I, ce-ar zice umbra d-tale migăloasă, pînă a căuta pete în soare, dacă ar vedea tratată sfînta etichetă a curților așa de familiar? Ți-ai ridica nobilul guler, înalt și scrobît să-ți ascunzi după el—indignată—fața solemnă, dacă ai auzi această mulțime de mitocani intruși, aplaudînd cu o prea mare intimitate—ca într'un salon {vulgar cîntecul care e foarte frumos și acompaniamentul care e desăvîrșit. Dar iată în curînd ceva și mai grav; regina nu mai e la pian, a cedat locul unei domnișoare de onoare și așezată într'un fotoliu mare, ascultă. Deodată bagă de seamă că pagina trebuie întoarsă: Maiestatea Sa se ridică și cu mîna Sa augustă întoarce pagina. Sărmană etichetă! mi se povestește, că ai primit lovituri și mai grele în cursul războiului din Balcani, cînd regina era în fruntea ambulanțelor și pansa ziua—noaptea nenorociții soldați răniți, care nici n'au fost măcar prezentați curții.

După acest mic concert, sîntem invitați să luăm ceaiul într'o sofragerie monumentală, unde atunci s'au aprins întăia oară lumînările. Problema luminatului într'o clădire așa de vastă e destul de serioasă; nu cred să fi fost definitiv rezolvită; inclin însă spre ideia că lumina electrică va avea ultimul cuvînt aici și poate în Romînia întregă. Regina ne arată un proces verbal al serbării scris și împodobit de Ea pe o coală mare de hîrtie velină, în forma și gustul manuscriselor din evul mediu. Fațada principală a castelului e foarte viu schițată, în aceeași culoare dar în tonuri diferite,

1 Rege al Greciei dela 1832-62 și Bavarez de origine. Nesimpatizat de poporul grec din cauza influenței prea mari a anturajului său exclusiv nemțesc. Detronat în 1862 prin conspirațiuni militare și insurecțiuni populare.

între două catrene comemorative, unul scris de marele poet al Romîniei, de d. Alecsandri, celalalt de Regina însăși, care a avut bunăvoința să ni le traducă pe amîndouă. Incepuse să fie tîrziu cînd regele și regina, după un ultim cerc, ne-au permis să ne luăm rămas bun. Toată ceata s'a precipitat în masă spre scara de onoare, unde un bun servitor, care ne luase fără îndoială drept muncitori ai palatului, ne-a oprit în mod politicos. Ne-a dus singur prin niște culoare mici și frumoase până la o scară de serviciu, care ne-a scos în curte, exact subt o streășină. Ori, ploua ca în Bretania și noi ne lăsasem pâltoanele și umbrelele în partea de jos a scării mari. Am fost siliți să ne întoarcem înapoi, după aceea să revenim pe-un povoiu, din băltoacă în băltoacă, până la gară, unde ne aștepta trenul. În drum natura ne-a oferit—și ea—un spectacol curios: perdeaua de munți care închidea după noi orizontul și-a schimbat pe neașteptate culoarea: era neagră și'n răstimp de cîteva minute a devenit albă; căzuse cea dintăiu zăpadă a sezonului.

Nu ne întoarcem singuri la București; afară de tînărul meu confrate Frédéric Damé vin cu noi, să luăm masa împreună, generalul Fălcoianu 1, directorul general al căilor ferate și colonelul Candian Popescu 2, aghiotantul regelui. Colonelul, a cărui fizionomie marțială și spirit scăpărător îmi amintesc puțin pe generalul Lambert 3, s'a încărcat de glorie la Plevna. E un înflăcărat patriot, un aprig liberal și—după cum mi se spune—un poet de talent. Despre ce puteam vorbi cu doi militari distinși, dacă nu despre războiu? Despre războiul de ieri și despre cel care se va aprinde poate mîne. Domnii aceștia ne vorbesc despre Turci, vechii lor dușmani, cu o profundă stimă. Admiră de bună credință pe sărmanul soldat musulman, care are atît de mult curaj și atît de puține trebuințe. Vorbesc cu multă modestie despre ei înșiși, au însă o încredere legitimă în valoarea fizică și morală a soldaților lor și privesc în față și cu stoicism viitorul, care—văzut de aici—nu e prea trandafiriu. Diplomația a creiat mult în ultimul timp, dar n'a organizat nimic. A înființat două regate independente, care depind amîndouă de puternicul lor vecin, imperiul austro-

1 Ștefan Fălcoianu a fost colonel și șeful statului major al armatei de operație în războiul din 1877-78. General de brigadă în 1883 și ministru de războiu în 1884-85 în cabinetul lui Ion Brătianu. Trece la pensie în 1895 cu gradul de general de divizie. A fost un timp și președinte al consiliului de administrație al căilor ferate.

2 Mihail Candian-Popescu ia parte ca căpitan la detronarea lui Cuza din 11 Februar 1866. La 1870 e amestecat și compromis în mișcarea anti-dinastică. În 1877 se aliază la dinastie și luptă eroic la 30 August în fruntea batalionului 2 vînători. În 1880 devine aghiotantul regelui, la 1894 general de cavalerie și apoi comandantul corpului trei de armată.

3. Contemporanul lui About și din aceeași generație 1834-1901. S'a distins în Senegal și'n războiul franco-german, cînd a căzut prizonier. General de brigadă în 1880. A fost și senator.

maghiar 1; în schimb vedem două principate, vasale ale Porții, dîndu-se cu totul, mai mult sau mai puțin spontan, Rusiei 2. S'au făcut concesii mari Greciei, dar n'a fost nici mulțumită, nici dezarmată; Romînilor li s'a dat Dobrogea, dar li s'a luat Basarabia; Dobrogea face cît Basarabia; poate chiar s'ar vinde mai scump într'un birou de notariat, dar patriotismul calculează el oare la fel? Cînd nouă tratatul de Francfurt ne-a smuls Alsacia și Lorena, puteam oare să fim conșolați, dacă ni s'ar fi acordat în schimb Belgia? Chiar pentru cei mai îndrăzneți optimiști, toate țările deslipite de Turcia, sînt un teren de intrigă, care poate deveni din nou—și în scurt timp—un cîmp de bătae; Rusia și Austria se luptă aici pentru preponderanță, aruncă banii din belșug și ațîță opiniile prin cei mai abili agenți ai lor. Putem oare să afirmăm că cele două imperii pregătesc aici lupta deschisă în cel mai scurt termen? Ar fi cam mult, dar popoarele ca și oamenii nu se pot sustrage sorții lor și cele două mari puteri orientale ale Europei vor trebui să se ciocnească mai curînd sau mai tîrziu pe cîmpurile, pe care noi le străbatem acum veseli. Valuri de sînge vor roși încă Dunărea bătrînă și nămolosă; lupta aceasta—imposibil de evitat—va fi formidabilă, fiindcă Germania a promis Austriei concursul ei 3, iar Turcia nu e nici moartă, nici resemnată să se lase să moară. Ce se va alege în ziua vijeliei de micile state create de tratatul de Berlin? Romînia e decisă să trăiască; ea nu-și va tîrgui autonomia. Dar ea are venituri peste măsură de limitate; bugetul ei de o sută douăzeci și cinci milioane abia ajunge pentru întreținerea armatei, iar celelalte servicii publice trebuie totuși să fie și ele puțin alimentate; miniștrii se mulțumesc cu o mie două sute de franci pe lună; prefectul poliției din București are șapte sute, exact atît cu ce să-și plătească locația unei trăsuri; subprefecții două sute cincizeci, cifră puțin liniștitoare pentru moralitatea administrativă. Regele mi-a spus adineaori că a chemat din Franța—spre consultare—un pădurar foarte priceput și că va face totul să reîmpădurească țara. Dar înainte de-a planta un singur arbore, ar trebui protejați cei care sînt—care nu cer decît să trăiască—contra oamenilor și cirezilor de vite; dar din nefericire paznicii de păduri și de moșii lipsesc pretutindeni.

Ei și? cine va trăi va vedea! Ne apropiem de București, ne facem puțin toaleta și cătră ora zece seara, niște trăsuri frumoase deschise, înhamate cu cai îndrăciți, ne duc de-alungul unei străzi

1 E vorba de Serbia și Rominia. Serbia devine regat în 6 Martie 1882. About se gîndește la tratatul secret austro-sîrb din 28 Iunie 1881, care institue un fel de protectorat politic și economic austriac în Serbia; și la tratatul pe care chiar atunci îl încheia guvernul liberal romîn cu Austria, 30 Octombrie 1883 și la care Germania aderează în aceiași zi.

2 Bulgaria și Rumelia Orientală. Cea din urmă a fost constituită de congresul din Berlin—contrar dorințelor guvernului rus—ca provincie autonomă sub conducerea unui guvernator general. Se unește cu Bulgaria pe cale revoluționară în 1885.

3 Tratatul de alianță austro-german încheiat la Viena în 7 Octombrie 1879, semnat de Conte de Andrassy și Prințul de Reuss și îndreptat contra Rusiei.

interminabile, cu case destul de joase, foarte curate și-n general nouă, până la un restaurant la modă. Ni s'a servit un excelent supeu, unde cega mare juca cu succes rolul principal. Credeam că-mi plac icrele proaspete, dar nu le cunoșteam decît după nume. În ceiace privește cega mică proaspătă, fragedă, plăpindă, să dea D-zeu iubite cetitor s'o guști și tu odată în mod firesc, cum ni s'a servit nouă, fără usturoiu, fără papricaș, fără acele condimente tari, sîngeroase, cu care bucătăria ungurească are obiceiul s'o otrăvească, sub pretextul că i-ar da un gust mai bun. D. Cîmpineanu 1, ministrul agriculturii și unul din cei mai distinși oameni ai regatului prezida masa, care a fost foarte veselă, botezată cu vinuri excelente și încoronată cu o jumătate de duzină de discursuri, pe care le-ași reproduce cu plăcere aici, dacă am fi avut cu noi o stenografă. Bunul Damé m'a recon dus la gară după miezul nopții; am adormit cu deliciu; visam că trenul, plecat din Paris cu douăzeci și patru de ore după noi, s'a atașat la al nostru, s'a dat apoi semnalul de plecare și că într'o oră și cîteva minute am ajuns la frontiera Romîniei. Cum visul și realitatea se confundau în această călătorie miraculoasă, s'a întîmplat, că visul meu era adevărat, căci la ora șase și treisferturi ne-am dat jos la Giurgiu; mai aveam de traversat Dunărea, ca să intrăm în Bulgaria prin Rusciuc.

Nicolae Tolu

Paris, Decembre, 1928.

1 Ion Cîmpineanu, 1841—1888. *A ocupat dela 1877—1886 mai multe ministere în guvernul lui Ion C. Brătianu: justiție, externe, finanțe. În 1883 era ministrul domeniilor. A fost șprimar al capitalei în 1887 și guvernator al băncii naționale în anul următor.*

Poem de toate zilele

Cînd clopotele tîrgului fac semn
Și cresc în turnuri vaete de jale,
Tresar bolnavii veștezi din spitale
Ș'în prăvălii, sicriile de lemn.

Văzduhul răscolit le=aduce=aminte
În temnițele vechi în care sînt,
De altă viață dusă pe pămînt
Cu mii de veacuri, poate, înainte...

...Sicriile erau păduri subt soare
Cu falduri lungi croite'n straiul verde,
Răcoarea umbrelor să le'mpresoare,
Lumina cerului să le desmierde;

Iar pe subt crengi cu horbote mărunte
Și printre ochii erburilor vii,
Cu trupuri iuți ca apele de munte
Zburdau în voe cei dintăi copii...

Bolnavii singuri totdeauna știu
Să=și răsădească=un gând într'un sicriu,

Acolo'n noaptea scîndurilor mute,
Învie'n hori de zumzet și scînteii
Tăcerile copilăriei lor pierdute
Cu snopii albi ai rîsetelor ei...

Cînd iarăși plîng bisericile'nalte,
Răsar pe străzi eșind de după porți
Sicrie pregătite pentru morți
Și pentru drumul lumii celeilalte...

În sufletele noastre, pe=o cărare,
Săpată brusc de zimții unui gând
Coboară îngeri așternînd uitare
Și=o bură de nădejde sămănînd:

Să știm, când clopotele'ncep să plîngă
In temnițele vechi de peste noi,
Că din trecut vin codrii să ne strîngă
Și să ne ducă'n brațe, înapoi...

G. Bărgăuanu

Note pe marginea cărților

Tudor Arghezi

Ce relativ puțină laudă a stîrnit volumul de versuri al d-lui Arghezi—acest ospăț împărătesc al simțurilor și al minții!

Ar trebui să mă întorc la anii adolescenței mele, la zilele cînd „descopeream“, înfiorat, pe Baudelaire sau pe Vigny, ca să mai găsesc o emoție comparabilă cu aceia pe care am încercat-o cetînd „Cuvinte potrivite“.

Eminescu—spunea un critic român—este „arian“. Simțămintele sale sînt comune întregii seminiții indoeuropene. Arghezi, el, e întruparea liricei nepopulare romînești.

Se numește liric un poet care împărechează metafizica cu toate destăinuirile sale intime. Fără sentimentul Cosmosului, spovedania nu e lirism, ci radotaj. Și cum românul nu e un animal metafizic, a fost natural ca primul nostru mare liric să depășască sufletul romînesc, să fie, cum spunea d. Ibrăileanu, un poet arian.

Dar, după mai multe decenii de cultură, am putut avea pe Arghezi. Este o dată în Istoria Civilizației noastre. Și pentru că în Istoria Universală a Literaturilor importanți sînt tocmai aceia care îmbogățesc simfonia internațională cu o notă specific națională, Arghezi, dacă limba romînească ar deveni limbă europeană, ar fi poate, din acest punct special de vedere, mai important ca Eminescu.

* * *

Tocmai pentru că Românul nu obișnuiește să aibă insomni din cauza problemelor transcendente. Tocmai pentru că e practic și vesel. Tocmai pentru că nu are vocație pentru frămîntări abstracte. Deaceia tocmai este interesant și unic felul în care un Moldovalah reacționează atunci cînd fiorii metafizici îi violează sufletul.

Tudor Arghezi este omul acesta. Şi interesul e așa de mare încît îi cerem ertare dacă ne vom apropia de el cu acea curiozitate cam ofensatoare cu care studiezi un animal rar.

Şi, mai întăiu de toate, Dumnezeu. Adevăratul Dumnezeu românesc, numai Arghezi ni-l poate denunţa. (Se ştie că Dumnezeuul tinerilor noştri ortodocşi este de papier-maché).

Pe un Franţuz, Englez, German, Danez, American sau Rus, —Dumnezeu îl chinueşte, îl extaziază, îl frămîntă, îl desnădăjduieşte, îi revoltă. Sau îl îmboldeşte la lucru, la muncă tacticoasă, monotonă—ca în Impărăţia Cerurilor. Pe Arghezi,—Dumnezeu îl : „*agasează*”. Dumnezeu se ţine scai de capul d-lui Arghezi. În toate bucăţile acestui poet, întîlnim acelaşi sentiment de arţăgoasă enervare împotriva unei Divinităţi care îl obsedează ca o ranghenă.

* * *

Să vedeţi. Arghezi începe prin a ne destăinui, cu vorbe care n'au mai fost spuse de nimeni încă, frumuseţile Lumilor, frumuseţi tari şi aspre, care îl fac să urle de durerea de a nu şti. Il apucă toate poftele fără nume ale Universului. Fiecare dor, îi apare totodată grandios şi derizoriu. În faţa Incognoscibilului, simte, dela început, că tot ce va voi el, va fi inutil şi deplasat. Şi atunci, s'ar indigna. Se scutură, şi se pregăteşte să anatemizeze ; cu blestemul gata, să se măsoare cu Dumnezeu.

Şi atunci, deodată, Românul. Ce poate da un Valah, zguduit de disperare metafizică ? Se sinucide ? Nu. Ucide ? Nu. Se încue într'o umbră pustnicie ? Nu. Răzbunarea sa e alta. Peste Sfinţi şi Stele va svîrli o mică porcărie. Mică de tot.

Iată o bucată tipică. Se numeşte : Jignire :

Am luat pămînt sălbatec din pădure
Şi-am frămîntat cu mină de olar
În parte fiecare mădular
Al fiinţei tale mici de cremené uşure

Modelul statuei este Fecioara Maria. Aşa dar sîntem în plin misticism. Autorul ne previne că întrebuiţează material românesc :

Nepreţuind granitul, o fecioară !
Din care-aşi fi putut să ţi-l cioplesc
Am căutat în lutul românesc
Trupul tău zvelt şi cu miros de ceară.

Şi după ce sculptează el o bucată de vreme, deodată ne face această confidentă :

Şi dacă'n sîni şi şold a 'ntîrziat
Mîna-mi aprinsă, eu sînt vinovat...

Sau, altădată (Psalm)

Cercasem eu, cu arcul meu
Să te răstorn pe tine, Dumnezeu!
Tilhar de ceruri, îmi făcui solia
Să-ți jefuesc cu vulturii tăria

Dar eu rîvnind în taină la bunurile toate,
Ți-am auzit cuvîntul, zicînd că nu se poate.

Iată-l pe Dumnezeu în situația degradată de ministru care
spune impetrantului cam lacom că ce cere el nu se poate. Scurt.
Și știm cu toții ce vine după refuz, din partea impetrantului.

Altădată (Belșug):

Căci Dumnezeu, pășind apropiat
li vezi lăsată umbra printre boi

Iarăși chiprocuri care îl pun pe Părintele Celest într'o situa-
ție oarecum de inferioritate.

Alteori (Psalm):

Singuri, în marea ta poveste,
Cu tine am rămas să mă mășor,
Fără să vreau să ies biruitor.
Vreau să te pipăi și să urlu: „Este!”

Vedeți,—mica porcărie?
Sau (alt Psalm:)

Trimite, Doamne, semnul depărtării
Din cînd în cînd, cite un pui de înger

Cite un pui de înger. Și cînd o veni îngerul, Arghezi îi va
spune: „Vii dela tat-tu”.

Intr'un cîntec de leagăn, poetul se roagă lui Dumnezeu la
fiecare strofă să-i trimită fetei cite ceva: bordei de soare, etc. Pe
urmă se *agasează* :

Și mai dă-i Doamne, vopsele
Și hîrtie chinezească
Pentru ca, mînjind cu ele,
Slava ta s'o smîngălească.

Dar nu-i destul. Vine și mica porcărie:

Și cînd totul va fi gata
Se mută la ea și tata.

Alteori (Mîhniri):

Căci pe cînd schivnicii cu toții
Se pedepsesc, amar, ca hoții
Cu post uscat și ascultare,
Jertfind în Săptămîna-mare,
La el, azi noapte, în chilie,
A 'ntirziat o fată vie,
Cu sîinii tari, cu coapsă fină
De alăută florentină.

(Ce neîntrecut e Arghezi !)

Și Dumnezeu, ce vede toate,
În zori, la cinci și jumătate
Pîndind să iasă, prin perdea,
O a văzut din cer pre ea.

Și ce putea face acest biet bătrîn, decît să o vadă, să se excite, și să tacă.

Elanul spre Dumnezeu al lui Arghezi e irezistibil și cronic. Și deodată, descoperă că nu va ajunge la El, căci e om, căci e Român, căci dela el la înger vede toată cohorta de pehlivăanii o-menești, care nu pot fi șterse dintr'un condeiu, care și ele sînt lucruri, ca și altele, egale în drepturi. Poetul, cu toată sinceritatea, cu toată bunăvoința, se vede veșnic prins, cum spune Arghezi:

„Intre înger și măgar“.

De aici toată originalitatea atitudinii mistice a lui Arghezi. La prima strofă, îl vede pe Dumnezeu venind. La a doua e în extaz. A treia, îi sare țandăra. Iar la a patra, ori îi descoperă cine știe ce ridicol, ori i-o taie scurt, trimițîndu-l la plimbare, și instalîndu-se, el, boarește...

* * *

Cetitorii să nu mă înțeleagă greșit.

Îl ador pe Arghezi. Fără absolut nici-o rezervă. Ce spun aici, nu sînt rezerve. Sînt doar explicații pentru ce îl ador. De ce este unic, de ce este autentic, de ce nu putea fi perfect dacă era altfel.

Iată un exemplu de cît de specific romînească este inspirația poetică a lui Arghezi. Cui altuia decît unui Român i-ar fi venit în gînd să cînte, cu seriozitate, cu ironie rea, pe Proști. Nicăieri ca la noi nu este mai tare prejudecata inteligenței. Imbecilitatea ni se pare o crimă mai gravă decît imoralitatea. Și Arghezi a cîntat toată imbecilitatea omenească, triumfală și dezolantă, într'o odă: („Bine-cuvîntare“)

Noroc, fiți fericiți,
Bieți rătăciți

.
Dormiți, dormiți,
În monarhia minerală
Cu-obrajii storși și gălbejiți.
Lipiți de carnea triumfală
Pe care lumile zidiți
Și pofta-vă banală

.
Dormiți, dormiți,
Și însumi bine-vă-cuvînt
Căci e nevoie pe pămînt
Să vă'nmulțiți,
Să ne-apăsați, să ne'nlănțuiți
Și veacuri oarbe să clădiți.
Dormiți, dormiți!...

Bineînțeles, tot ce citez eu nu sînt pasagiile cele mai frumoase. Cum spuneam, eu explic. Și iau lucrurile mai reprezentative. Frumusețea nu se explică. Se afirmă și se consumă.

Și fiindcă e vorba de explicații. Ași vrea să lămuresc cîte-va chestiuni secundare.

Un critic român a găsit în unele bucăți de Arghezi sonorități eminesciene. De pildă în *Doliu*.

Mai mult tu nu vei mai vedea
Nimic, nici cer, nici flori
S'au prăfuit din zarea ta
Ca niște nori
Nici zare nu vei mai avea
Nici mîni cu care s'o mășori
În geamuri, prin perdea.

Deacum străină mîna ta
Îți va șede de-oparte
Ca un condei, pe undeva
Alătura de-o carte.

Şi ochii tăi, de gura ta
Vor trece mai departe
Decît un nufăr de o stea

Orbit-a viaţa, şi, cu ea,
Şi cîntecul şi luna
Şi, unda'n care strălucea
S'a stins pe totdeauna.

Intr'adevăr. Este exact melodia lui Eminescu. Ceva mai mult. Autorul parcă s'a căsnit să cînte ca el. Şi chiar așa și este. Acesta-i adevărul. S'a căsnit. Nu-i reminiscență inconștientă. E efortare voluntară. De ce? Iată ce cred.

Cetiți o primă dată bucata cu accentul plîngăcios și atandrisat al unei domnișoare roze care recită pe marele nostru poet național. Nu veți înțelege nimic din poezia lui Arghezi.

Dar cetiți încă odată bucata, de data aceasta cu un ton viril, supărat, tăios. Citiți-o lcu încruntare, ca pe o bucată de proză. Veți vedea: Deodată, sensul vorbelor se trezește, întreg, cu tot modernismul lor așa de puțin eminescian veți recunoaște atunci ca niciodată conținut de poezie n'a fost mai străin de geniul lui Eminescu.

În „Doliu“, Arghezi ne spune scurt, apăsător, conștient,—că s'a isprăvit. E supărat; desnădejdea lui, concentrată cum e, nu plînge. E mai aproape de înjurătură decît de lacrimi. Observați imaginea: „De-acum străină mîna ta, etc“. Nu este înduioșare, nici disperare cu derivate în literatură. Este o imagine lucidă, cam brutală.

N'a fost reminiscență eminesciană. N'a fost scădere și slăbiciune, ci generozitate și lux. Poate pentru frumusețea contrastului; poate pentru a face o escarmușă postumă marelui său egal,—Arghezi și-a plătit plăcerea de a scrie cea mai neeminesciană bucată în cel mai pur ritm eminescian...

Există o altă poezie (Biserica din gropi) care amintește leit pe Verhaeren:

Biserica necunoscută, cu hramul șters, cu virful rupt.
Cu turla leșinată-n aer, se încovoie'n osteneală
Și streășini-le-i, adăposturi de cuiburi, prinse dedesupt,
Păzesc și-a îngerilor palizi închipuită poleială.

Dar el, Oltean cu coșuri pline și cu balanță fără greș,
Intirzie din drum la tine, cînd drumul lui spre tine duce
la cobilița din spinare, cu coșurile de cireși
O pune jos și cu sfială, scoțînd căciula, face cruce.

E drept că seamănă cu Verhaeren, cu unul din multele sale „Moulins“. Dar aci e altceva.

O moară de vînt, în mijlocul peizajului flamand. E toată Belgia. O bisericuță tăcută și neștiută, în mijlocul șesului românesc. E toată țara noastră aci.

„Le moulin“ e harta poetică a țării lui Verhaeren. Arghezi, cînd a vrut și el să facă asemenea geografie lirică, n'avea de ales. Trebuia ritmul acesta (care de altfel nu-i cel mai tipic din ritmurile lui Verhaeren.

Sau, mai precis :

Un Român, „verhaerizînd“ în fața unei mori de vînt, care la noi se numește „Biserică în gropi“. Iată subiectul. Un Oltean, o bisericuță, și un Verhaeren. Putea Arghezi să facă altfel ?

* * *

Alteori, Arghezi amintește de Beaudelaire. Iată de pildă, în bucata „Satan“ :

Goi în imensa zare, tăcut și gînditor
Cu brațele păroase, la piept, făcute cruce,
Privea la luntrea-i, albă pe undă cum se duce
Tirîta de virteje,—picior peste picior.

El își întoarse capul puțin, strîmbînd în loc
Planetele ca mingea și luna cum e chifla
Și încruntînd sprinceana pe ochiul lui de foc,
Răspunse Europei, orgolios, cu tifla.

Arghezi samănă la suflet cu Baudelaire. Sau mai precis este exact contrariul lui Baudelaire (căci contrariul implică asemănare).

Și unul și altul sînt mistici. Pe amîndoi lucrurile sfinte îi agasează. Deosebirea este doar că Baudelaire e mistic fiindcă Dumnezeu și Maria îl agasează, pe cînd la Arghezi avem situația inversă : Dumnezeu îl agasează pentru că e mistic.

Misticismul lui Arghezi e primordial, nu derivat. Credința religioasă la el e profundă. Il robește. De aceia îl și plictisește.

La Beaudelaire e altceva. Sentimentul lui primar e pofta de a scandaliza. Și pentru că în nici un domeniu scandalul nu e mai facil, mai la îndemînă și mai eficace ca în acel al religiei, Beaudelaire se vede înclinat să lege un fel de prietinie literară cu Dumnezeu și subalternii săi.

Și Arghezi se mai potrivește cu Baudelaire și în altceva. Amîndoi au meritul—unul în lirica franceză altul în cea romînească—de a împămînteni trivialul în poezie. Ceiace izbește la Baudelaire este cum știe să descrie cîte un lucru cu totul prozaic, cu vorbe oarecare, obișnuite, cotidiene, dar făcînd, la olată un ansamblu parcă săpat în piatră, cu perenitate de Statue și cu majestate de monument.

Şi Arghezi are această artă, de a obţine efecte lirice incomparabile din simpla povestire a unui fapt divers :

Inchis în turnul morţii din poruncă
Prinţul e 'ntreg, dar gândurile'l dor
Ca nişte vulturi negri ce-şi aruncă
Între coteţe rotirile lor

Puterea lui întregă şi vitează
Ascultă'n noaptea de safir şi lut
Din depărtare, calul că-i nechează
Care prin adieri l-a cunoscut
Şi cum îl rod păduchii câteodată
Pe dedesubtul platoşei domneşti
Prinţul te simte, spadă fermecată
Prinsă de şold, c'ai tremurat şi creşti.

Ca grămătic al poeziei samănă Arghezi cu Baudelaire. Samănă puţin şi sufleteşte prin acel satanism de care vorbeam. Dar ce deosebire de amploare! Baudelaire, cu toată perfecţia lui, e frust, e puţin. Nu-l vedem niciodată ca Arghezi, împerechiînd, deodată, într'o strofă, stele, pomi, îngeri, mici ocupaţii omeneşti, apoi o floare, un păianjen, şi pe urmă o apostrofă directă ca o trîm-biţă, sau cîte un strigăt de durere sfişietoare, spunînd toată uscăciunea unui entuziasm care se scrie şi cade.

Şi ceiace e impresionant la Arghezi este că niciodată nu devine sentimental. Iată o bucată caracteristică : „Chemarea“, povestea unui fir de iarbă crescut între două spărturi de trotuar, şi prins de o naivă bucurie cînd vede că „un ţînşar de moţu-i aurit se prinde!“ Bucuria celui nebăgat în samă cînd vede că şi el slujeşte la ceva. Şi fără dulceşărie. Mai degrabă puşină ironie, şi mai ales un fel de răceală aspră. Arghezi totdeauna spune : Pot vorbi de lucruri înduioşătoare, căci eu nu mă înduioşez niciodată.

Şi bucăţi formidabile ca „Prinţul“. Şi, pretutindeni, vorbe din care se hrănesc mai multe generaţii : Iată toată tristeţea lumilor, în :

„S'a ridicat la geamuri pămîntul până sus.
Cît lumea-i era piscul, şi'n pisc plîngea lisus.

şi

O stea era pe ceruri. În cer era tîrziu.

sau :

Deschid cartea : cartea geme.
Caut vremea : nu e vreme.

sau :

„Știți voi ce vorbă este vorba ieri ?“

* * *

Dar termin citațiile și chiar aprecierile. Din punct de vedere sociologic—punct de vedere care am slăbiciunea să-mi fie mai scump decît toate—Arghezi este primul liric specific român. Primul care reacționează cu adevărat românește în fața misterelor chinuitoare ale cosmosului și ale sufletului uman.

D. I. Suchlanu

O țară fericită, Danemarca

Condițiile naturale par a fi conspirat să condamne pentru veșnicie Danemarca la ceiace a fost veacuri de-arîndul: o țară de pescari și de păstori luptînd din greu pentru asigurarea unei existențe precare. În adevăr, Danemarca nu dispune de nici unul din elementele primordiale ale unei normale dezvoltări industriale sau agricole. Fierul și cărbunele lipsesc cu desăvîrșire, iar solul e în general nisipos și sterp. Teritoriul ei, abia de 44.300 Km² și extrem de crestat, se discompune în sute de insule din care unele sînt inabitabile. De formație relativ recentă, cel mai vechiu substrat al său e alcătuit din calciu. Solul său plat și nisipos în care nici un rîu, nici o colină nu variază peisagiul, e o continuare a dezolantului șes german. Climatul prezintă toate caracteristicile regiunilor nordice: umed și brumos. Zilele calme și senine sînt o excepție. Iernile sînt lungi și vegetația-i tîrzie. Anul trecut, la mijlocul lui August, cînd am ajuns în Danemarca, secerișul grînelor nu începuse decît pe alocuri, iar sămănturile de primăvară (orzul și ovăzul) erau încă verzi.

Dar nici condițiile istorice n'au fost mult mai prielnice. O simplă privire aruncată pe harta Europei septentrionale sugerează ideia, că prin poziția-i geografică Danemarca era predestinată să devină mijlocitoarea și beneficiara necesară a traficului dintre apus și răsărit, mai ales că natura-i punea la dispoziție un mijloc excelent pentru a-și rezerva sieși monopolul acestui transit: închiderea Sundului—aceste Dardanele ale Nordului—pentru vasele care i-ar fi putut face concurență. Supremația economică exercitată pînă în sec. XVI de Liga hanseatică asupra țărilor scandinave, dezvoltarea navală a puternicilor sale vecine, Anglia și Olanda, desăvîrșită înainte ca Danemarca să-și fi constituit o flotă de apărare și defacerea în 1521 a uniunii dela Kalmar au împiedecat Danemarca să profite de avantajele poziției sale geografice. Transportînd,—și direct, pe propriile lor vase, produsele pe care le exportă în Rusia sau le importă de acolo, Anglia și Olanda au

frustrat Danemarca de beneficiile comerțului de transit și de mijlocul de a-și constitui o flotă puternică, și au împiedecat-o astfel să se consacre vocației sale firești, care era cărăușia mărilor de nord. În timpul războaielor napoleoniane, Danemarca a avut să sufere enorm. Importanța ei geografică pentru reușita blocului continental, decretat de Napoleon, a făcut să fie rînd pe rînd bombardată de Engleji și ocupată de Franceji. Din aceste lupte, Danemarca a ieșit ruinată și falită. Abia refăcută, a venit războiul cu Prusia (1864) care i-a pricinuit pierderea celor mai bogate provincii ale sale: Schleswig și Holstein. Mai mult, după războiul acesta dezastruos a urmat o criză agricolă, și grîul, principalul articol de export al țării, scăzînd din valoare în urma exportului rusesc și american, a încetat de-a mai fi remunerator.

În ciuda acestor împrejurări nefavorabile, Danemarca e azi incontestabil țara cea mai fericită din lume. Nicăeri viața economică, politică și culturală n'a atins un grad de dezvoltare mai înalt; nicăeri bunăstarea populației nu e mai generală și mai completă; nicăeri nu sînt mai puțini milionari și mai puțini săraci; nicăeri fericirea de-a trăi nu e mai netulburată decît în mijlocul acestui popor care nu cunoaște lupta de clasă, fiindcă nicăeri armonia între clasele urbane și rurale nu e mai desăvîrșită. Țăranul danez, cu viitorul lui asigurat, cu casa lui încăpătoare și frumoasă, înzestrată cu toate avantajele confortului modern (lumină electrică, încălzire cu gaz, telefon, baie), cu etajera lui de cărți, cu gazeta lui zilnică și cu revista lui hebdomadară în care interesele rurale ocupă locul întîiu, oferă o icoană de fericire și de stabilitate fără echivalent în Europa.

Această transformare socială, care e un miracol, se datorește revoluției agrare care s'a îndeplinit în jumătatea a doua a sec. al XIX-lea și care a făcut dintr'o țară exportatoare de produse agricole brute o țară exportatoare de produse alimentare industrializate.

* * *

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, principalul izvor de venit al țării a fost cultura grîului. Dezastrul dela 1864, răpînd Danemarcei cele două provincii mai fertile ale sale, Schleswig și Holstein, a redus considerabil cantitatea exportabilă, tocmai în momentul cînd concurența grîului american și rusesc, care începuse să inunde piața europeană, a produs o simțitoare scădere a prețurilor. Pentru solul sărac al Danemarcei, care reclamă un surplus de muncă și de îngrășăminte, cultura grîului a încetat de-a mai fi remuneratoare. La criza politică prin care trecuse țara se adăuga astfel o criză economică și o descurajare morală, care i-au făcut pe mulți patrioți daneji să se'ntrebe, dacă patria lor mai poate subsista ca țară independentă. Emigrația, și până aici notabilă, mai ales în Statele-Unite, a luat acum proporții îngrijitoare. După mu-

tilarea suferită, Danemarca era expusă să-și vadă restul teritoriului despopulat.

Remediul crizei a fost găsit într'o nouă orientare economică. Între 1864—1880, Danemarca a renunțat la exportul grâului și și-a concentrat toată atenția asupra creșterii vitelor și a culturii furajere (*arable dairying*) în vederea exportului de produse alimentare. Anglia, abolind taxele vamale pe grâu (1846) și angajându-se din ce în ce mai hotărît în politica liberului schimb, oferea produselor alimentare un debușeu sigur și remunerator. Danemarca a știut să profite de ocazie și de poziția ei avantajoasă, și să-și dezvolte resursele economice printr'o producție din ce în ce mai intensivă a articolelor alimentare care au cucerit repede piața engleză. Legislația, sistemul de credit, educația și inițiativa particulară, totul a fost orientat spre atingerea acestui scop.

Dela sfârșitul sec. al XVIII-lea, Statul n'a încetat să favorizeze translația proprietății agrare, din minile Coroanei, Bisericii și Nobilimii, în minile micilor cultivatori. Sub influența ideilor liberale din Germania și din Franța, Frederic al VI-lea inaugurează era emancipării țărănești dispensind țăranii de pe moșiile Statului de restul serviciilor feudale, și exemplul lui e urmat de mulți mari proprietari. Țăranii, deslegați de obligația clăcilor, și-au putut concentra toată atenția asupra propriului lor lot pe care în schimbul unei taxe au obținut dreptul să-l separe de proprietatea comună și să-l îngrădească. În 1786 se creiază prima organizație de Credit de Stat care permite micilor proprietari să-și procure un mic fond pe ipoteca propriilor lor loturi. Sistemul a fost dezvoltat neîncetat și sume enorme au fost investite; rezultatul a fost înmulțirea considerabilă a micilor proprietari. Politica aceasta agrară a fost accentuată în secolul al XIX-lea, mai ales după introducerea sistemului parlamentar și a unei constituții democratice (1849). Nici o măsură n'a fost neglijată pentru a ajuta pe țărani să-și libereze complect proprietatea și pentru a încuraja pe marii proprietari să-și împartă moșiile. Astfel amalgamarea fermelor a fost interzisă prin lege. Oricine poate poseda mai multe ferme, dar cu condiția ca fiecare fermă să fie arendată unei familii. Mulți mari proprietari au fost dealtfel bucuroși să-și vîndă o parte din moșie pentru a-și libera complect restul, așa încît în 1805 numărul fermelor libere (41,700) era aproape de două ori mai mari decît al celor arendate (24.800). Astfel se desemnează deja aspectul rural așa de caracteristic al Danemarcei de azi: țară fără sate propriu zise, ci de ferme independente, fiecare familie locuind în mijlocul lotului pe care-l cultivă. Pentru a asigura subsistența unei familii, loturile n'au fost fixate uniform, ci după o scară variabilă cu fertilitatea lor. În locurile mai sterile lotul a fost lăsat mai mare, în regiunile mai fertile, mai redus. Dar necesitatea de-a mări unele mici proprietăți încît să asigure o deplină independență materială, s'a resimțit mai ales după războiul mondial, și o serie de legi, între 1919—1924, s'au străduit să rezolve problema.

Cea mai importantă e legea din 1919 care expropriază $\frac{1}{3}$ din moșiile inalienabile concesionate în secolul al XVIII-lea unor familii nobile pentru servicii aduse Statului. În schimbul acestei amputări și a unei taxe de 25 % din valoarea pământului, proprietarii au obținut dreptul de-a dispune în mod liber de rest.

În afară de această sollicitudine perspicace și continuă, Statul a promovat transformarea agricolă a țării printr'o puternică și practică organizație de credit. Pentru a sprijini efortul muncitorilor agricoli de-a deveni mici proprietari, Statul a creat în 1880 două Instituții de credit pentru micii proprietari garantându-le acestora speșele inițiale și interesele capitalului rambursabil în anuități foarte mici. O lege din 1899 a dezvoltat și precizat sistemul. Orice muncitor agricol care vrea să-și cumpere o fermă obține în formă de împrumut nouă zecimi din capitalul necesar; în cursul primilor cinci ani e dispensat de orice obligație de plată, iar după expirarea acestui termen nu e ținut să plătească anual decît 3 % din capital în afară de interesele care nu exced 4,5%. Titlurile acestea au ajuns repede să se bucure de o încredere internațională. Franța investise înainte de războiu în astfel de titluri nu mai puțin de cinci sute de milioane de franci, iar Anglia peste zece milioane de sterline. Nici o mirare dacă numărul micilor proprietari a crescut neconținut.

Astfel factorul esențial al revoluției agrare săvîrșite în Danemarca nu e marele proprietar, ci fermierul înzestrat cu 3—15 ha. care cultivate intensiv, după cele mai raționale metode, ajung să-i asigure o viață largă și confortabilă. Subt un astfel de regim de proprietate, pășunatele ar fi o vinovată risipă de teren și o pierdere de energie potențială. Călătorul care a văzut regiunile tip pentru creșterea vitelor, Morvanul și Nievra în Franța, sau Kent și Suffolk în Anglia, cu luncile lor verzi înconjurate de garduri vii și presărate de vite libere, nu va găsi aici nimic asemănător. Vitele sînt hrănite în grajd sau praponite scurt. Gardurile se pot suprima, și, în adevăr, în afară de unele regiuni ale lutlandei, ele sînt inexistente. Fiecare palmă de loc e prețioasă, și ea nu e pierdută nici cu garduri, nici cu poteci inutile.

Însă date fiind exiguitatea solului cultivabil și sporul neconținut al populației, aceste măsuri n'ar fi deslegat decît parțial problema, dacă inițiativa particulară n'ar fi venit în ajutorul Statului. Încă din 1866 s'a format o societate de punere în valoare a terenurilor inculte (*Hedeselskabet*), care a făcut minuni subt impulsunea lui E. M. Dalgas, un animator entuziast și ireductibil, cum aceste țări de *self-government* au produs în toate domeniile activității sociale și economice. Grație efortului acestei societăți, jumătate din terenurile inculte ale țării au fost redede culturii. Terenurile mocirloase au fost secate, insulele de nisip plantate, regiunile inondabile ale coastelor indiguite. Lupta acestei societăți contra nisipului și bălăriilor din lutlanda, cea mai săracă parte a țării, are ceva epic. Acum cincizeci de ani nu puteau trăi în partea nordică a acestei regiuni decît doar cîteva turme rătăcite de oi și o rară

populație de pescari săraci. Azi pretutindeni nu vezi decît ferme înfloritoare și *cottages* vesele care dau provinciei aspectul unui centru de vilegiatură de vară. Munca inteligentă și dirză a unor pioneri a biruit indiferența publicului și ostilitatea naturii. Ei au redat culturii într'o jumătate de veac 5.000 ha.—o suprafață egală cu aceia a ducatelor Schleswig—Holstein răpite de Germania în 1864. Dunele mișcătoare de pe coasta Mării Nordice au fost fixate și convertite în pămînt arabil, pășunate sau păduri, protejate de diguri contra invaziei nisipurilor mării.

Pădurile care pela 1880 nu acopereau decît 5,3 la sută din suprafața țării, se întind azi pe o suprafață de 8,5 la sută. Ele nu sersesc numai pentru a fixa și a fertiliza terenurile nisipoase, ci și de paravan contra vînturilor de miază-noapte și de răsărit. După primele succese, cucerirea și punerea'n valoare a terenurilor inculte a devenit o datorie de onoare a tinerelor generații formate în școlile superioare de agricultură. Ele au triumfat de toate dificultățile și au făcut din Danemarca țara cea mai înaintată și mai dezvoltată din punct de vedere agricol. Admirabilul efort al unei elite întreprinzătoare, susținute de virtuțile solide ale claselor rurale, au făcut dintr'o țară aspră și inospitalieră una din regiunile cele mai bogate, mai prospere și mai populate ale Europei. Un teritoriu abia cît al Basarabiei noastre, mult inferior în calitate și resurse, hrănește (și încă cum !) o populație aproape de două ori mai numeroasă, și dezvoltă o civilizație care o așază între primele nații ale lumii.

Țăranul danez a putut atinge acest înalt *standard of life*, fiindcă produsele lui au un debușeu sigur și fiindcă valoarea lor îi revine integral. El se bucură de toate avantajile unei munci aproape independente de variațiile timpului și de toate beneficiile unei desfaceri scutite de prelevările intermediarilor. Acest dublu rezultat se datorește cooperăției, al cărei rol în dezvoltarea agriculturii daneze e imposibil de exagerat. Toate transacțiile țăranului danez se fac prin organizațiile cooperative de cătră oameni pricepuți care cunosc valoarea lucrurilor și condițiile pieții. Prin cooperative își procură creditul, semințele, îngrășămintele, instrumentele agricole, ustensilele de casă și alimentele de care are nevoie. Prin cooperative își valorizează și își desface toate produsele. Lăptăria-i ridică de trei ori pe zi laptele, i-l desface'n unt, i-l desface și-i achită costul, iar la sfîrșitul anului îi varsă beneficiul în formă de dividendă. Sînt cooperative pentru valorizarea și desfacerea tuturor produselor: ouă, paseri, porci, bovine etc. Sînt cooperative pentru procurarea tuturor mașinilor și articolelor de care are nevoie țăranul. Grație acestor organizații, micul producător nu obține numai valoarea integrală a produselor sale, nu-și procură numai pe prețul cel mai avantajos articolele de care are nevoie, dar e scutit de toate grijele și neplăcerile pieții. El nu mai are nici tentația, nici nevoia de-a pierde zile'ntregi la tirg, și-și poate concentra toată atenția asupra producției intensive, raționale și economice. Nimic n'ar

izbi mai mult pe un țăran danez decît spectacolul țăranului român umblînd la oraș din casă'n casă cu două găini în brațe...

Prima cooperativă a fost înființată pentru a procura membrilor săi semințe și instrumente agricole; altele s'au constituit apoi pentru a obține credit prin garanții colective; însfîrșit, cătră 1880, s'au alcătuit primele lăptării cooperative pentru industrializarea produselor laptelui. Sistemul s'a perfecționat paralel cu transformarea agriculturii daneze. Organizația cooperatistă a fost pîrghia acestei transformări, și principalul ei instrument de succes. Geniul laborios, social și onest al poporului danez și-a găsit forma de organizare ideală. Deacea nici n'a fost nevoie de vre-o propagandă: sistemul s'a impus singur prin comoditatea și utilitatea lui. El a permis Danemarcei să obțină un tip uniform și constant de produse alimentare de-o calitate cu totul superioară. Pe piața engleză untul danez a rezistat și rezistă oricărei concurențe. Dispoziții speciale a fost luate de guvern pentru garantarea calității. Mai întăiu obligația impusă fiecărui producător de-a livra cooperativei din care face parte totalitatea producției sale. Producătorul nu poate vinde altora laptele cel mai bun pe un preț mai mare și să-l rezerve pe cel mai slab cooperativei, reclamînd același preț. În al doilea rînd, exportul untului de calitate inferioară e oprit prin lege. Fiecare lăptărie e ținută să trimită, imediat după primirea telegramei de surpriză, mostre laboratorului din Copenhaga și dacă calitatea fabricației a fost găsită inferioară, i se retrage autorizația de export.

Ar fi greșit însă să se atribue acestor dispoziții o importanță mai mare decît aceia de simple reguloare. Impulsiunea creatoare a acestor organizații vine dela inițiativa particulară și dela convingerea confirmată prin experiență că forma cooperativă e administrația cea mai economică și mai eficientă, și deci cea mai folositoare pentru toți.

Modul de constituire a acestor cooperative e următorul: mai mulți fermieri se asociază, își procură capitalul printr'un gaj colectiv și proporțional cu valoarea furniturii, și angajază un conducător tehnic responsabil de mersul afacerii în fața adunării membrilor cooperativei. Un comitet ales de membri are supravegherea directă a afacerii. O mie patru sute de lăptării cooperative grupează azi peste o sută optzeci de mii de fermieri, dintr'un total de două sute șase mii! Aproape nu e deci fermier care să nu facă parte dintr'una sau mai multe cooperative.

Am vizitat nu departe de Copenhaga o lăptărie care primea zilnic 4500 litri de lapte, dela 80 de membri ai societății, care posedă 600 de vaci. Lăptăria primește laptele dimineața. Cantitatea fiecărui fermier e măsurată și notată, iar din cînd în cînd supusă unui examen de valoare (în privința purității și grăsimii laptelui). Laptele trece apoi la separatorul de cremă de unde zărul și crema sînt conduse fiecare la un pasteurisateur special. Jumătate din zărul astfel sterilizat e restituit proprietarului pentru îngrășarea

porcilor care constituie, împreună cu creșterea păsărilor, industria complementară și nu mai puțin profitabilă a fiecărei ferme. Restul zărului, la care se adaugă o anumită cantitate de lapte curat, e întrebuințat pentru fabricarea unei brânze foarte apreciată în Germania. Cantitatea de unt exportată în 1925 a atins cifra de 122,777 tone, din care 83,287 tone în Anglia, în valoare de 17 milioane lire sterline, iar 33,563 tone în Germania.

Strîns connexe cu lăptăriile sînt crescătoriile de porci și de paseri. Ele s'au dezvoltat paralel cu lăptăriile, au aceleași deusee, sînt exploatate după aceleași principii și constituie surse de venit tot așa de importante. Aproape fiecare fermă le cultivă pe toate trei. Danemarca a exportat în 1925, 191,510 tone de grăsimi și de carne de porc, din care 189,510 în Anglia în valoare de 23 milioane lire sterline și peste 40 de milioane de ouă, din care 33.000.000 în Anglia în valoare de 11 milioane lire sterline, iar 7.000 în Germania. Numai în Anglia, Danemarca exportă produse alimentare în valoare de 41 miliarde de lei.

Patru cincimi din totalul articolelor exportate de Danemarca se compun din articole alimentare. Articolele de import consistă mai ales din cărbuni, fier, furaje, îngrășăminte (peste 3 miliarde lei pe an!), stofe și articole de lux. Cifra comerțului extern al acestei țări de 3.400.000 locuitori e aproape de cinci ori mai mare decît a Romîniei-Mari. Ea s'a ridicat în 1924 la 2.151.700.000 kr. (1 kr = 42,50 lei) iar cifra importului la 2.360.700.000 kr. Balanța comercială marca deci un deficit de 209 milioane coroane. Dar veniturile comerțului de transit, economiile Danejilor emigrați mai ales în Statele Unite și dobînda capitalului danez plasat în străinătate compensează din belșug deficitul balanței comerciale.

Aceste rezultate au fost atinse printr'o largă utilizare a experiențelor științifice. Succesul agriculturii daneze se datorește alianței ei strînse cu știința. Din momentul în care poporul danez a înțeles că viitorul său depinde de productivitatea solului său național, totul a fost pus în serviciul acestei cauze. Educația națională și cercetarea științifică au fost orientate deopotrivă spre cunoașterea și punerea'n valoare a resurselor naționale. Danemarca s'a ridicat din criza materială și din depresiunea morală în care au prăbușit-o războaiele napoleoniane cu ajutorul noului sistem de învățămînt pe care i l-a propovedit și instituit N. F. S. Grundtvig, „profetul nordului“. Acesta a văzut că vechiul sistem de învățămînt, cu studiul limbilor clasice la bază, nu abate numai atenția noilor generații dela chestiunile practice, dar sapă o prăpastie între clasele sociale, împărțind poporul între „învățați“ și „neînvățați“. El a ajuns astfel să preconizeze un învățămînt liber în care problemele naționale (istoria, limba și literatura daneză) și chestiunile sociale și economice ocupă locul întâiu. După o propagandă de o jumătate de secol, Grundtvig a izbutit în 1844 să deschidă prima școală organizată după programul său. Dar experiența a rămas fără urmare, pînă cînd războiul din 1864, producînd o puternică re-

acțiune națională, a creat însfîrșit starea de spirit favorabilă pentru înțelegerea și realizarea programului lui Grundtvig. Aceste școli, numite „Școli înalte” au atins azi numărul de cincizeci și patru și ele sînt destinate formării nu numai profesionale, ci și intelectuale și morale a tinerilor dela țară, între vîrsta de 14-18 ani. Lor li se datorește formarea clasei rurale daneze, care prin spiritul său cultivat și deschis la toate inovațiile, prin optimismul său robust și activ, prin patriotismul său ardent și luminat întrece toate clasele similare din lume.

Instituții caracteristice pentru spiritul științific de care sînt animăți agricultorii daneji sînt „Societățile de control”. Obiectul acestor societăți e, după înșiși termenii statutelor lor, „de-a cerceta rentabilitatea creșterii vitelor pe baza experiențelor de nutriție, a producției de lapte și a conținutului de grăsimi, și de-a promova selecționarea vacilor al căror lapte e mai bogat în unt.—Societatea publică un raport anual conținînd lista exactă cu numele, data nașterii, părinții fiecărei vaci înregistrate la Societate și producția fiecăreia (cantitate și procent de grăsimi), și nutrețul consumat, precum și data nașterii vițelului, marca și întrebuițarea ce i s'a dat”. Rapoartele anuale ale acestor societăți sînt centralizate, comparate, analizate, iar rezultatele astfel obținute comunicate membrilor societății sub formă de recomandări și pus în aplicare conștiincios. Astfel producătorul danez cunoaște exact regimul de hrană cel mai economic și mai eficient, și secretul de-a obține producția maximă cu minimum de cost. Aplicarea acestor metode științifice se mai traduce prin complecta eliminare a risipei și prin evitarea greșelilor comise din inexperiență. În agricultura daneză nimic nu e lăsat la întîmplare. Totul e calculat, prevăzut, experimentat de mai înainte. Asistenții societăților de control, vizitează cel puțin odată pe lună ferma fiecărui membru al societății, controlează și verifică totul dela hrana și îngrijirea animalelor, la calitatea și cantitatea laptelui. Efectul acestui sistem suportat exclusiv de beneficiari, fără ajutorul Statului, e imposibil de exagerat. Selecția sistematică și hrana rațională a permis să se ridice în douăzeci de ani producția mijlocie a unei vaci dela 617 galoane (un galon = 4,54 litri) de lapte și 224 livre de unt, la 900 galoane de lapte și 414 livre unt—(cifre relative la anii 1900 și 1921). Sistemul a fost extins și celorlalte ramuri de activitate agricolă, la creșterea și selecționarea cailor, porcilor și păsărilor, la cultura plantelor furajere, și rezultatele au fost identice. Din 1895, cînd s'a constituit prima societate de control, până azi, numărul lor a trecut de o mie, înglobînd peste 30.000 de fermieri. Alte societăți se ocupă cu îmbunătățirea culturilor de cereale și de plante furajere. Ele au adus servicii eminente agriculturii daneze determinînd cele mai bune varietăți de plante, timpul cel mai potrivit pentru semănat, cele mai bune sisteme de rotație și de îngrășăminte și aplicabilitatea în fiecare regiune a principiilor generale stabilite de „Colegiul regal de agricultură” și de „Laboratorul central de

cercetări agricole“. Diversele societăți agricole dintr’o regiune formează o Asociație provincială, dar pe deasupra acestei Asociații, fiecare gen de societate își are o organizație centrală la Copenhaga. La 1919 diferitele cooperative și societăți agricole și-au dat un organ de conducere comun alcătuind „Consiliul național agricol“, compus din doisprezece membri și însărcinat să favorizeze mișcarea cooperativă și să reprezinte interesele agriculturii în negocierile cu celelalte industrii, cu Statul și cu Puterile străine.

Pentru a înlesni agricultorilor daneji călătorii de studii în străinătate, a fost înființat un Biuro de turism, care stă în același timp la dispoziția străinilor care vizitează Danemarca.

Industria daneză a făcut deasemenea mari progrese în ultimul timp. Ea susține a treia parte a populației. Manufactura de porcelan și argintăria de artă din Copenhaga s’au clasat printre cele dintâiu la expoziția internațională de arte decorative din Paris (1925). Dar cea mai mare parte a industriei daneze e conexă producției și exportăției agricole. Compania unită de vapoare din Danemarca a jucat un rol important în dezvoltarea comerțului maritim al țării. Jumătate din traficul de mărfuri și de pasageri dintre Danemarca, Germania, Anglia și Țările Scandinave a efectuat de vase daneze. Vapoarele de pasageri care deservesc linia Esbjerg-Harwich sînt dintre cele mai elegante și mai confortabile. Copenhaga, declarată în 1895 port liber a contribuit într’o măsură considerabilă la prosperitatea comerțului de transit între Suedia, Norvegia și Europa continentală, care aduce Danemarcei un beneficiu de 250.000.000 coroane pe an¹.

* * *

Prosperitatea generală, pe care o atestă cifra de afaceri a Danemarcei e vizibilă pretutindeni, la țară ca și în capitală. Copenhaga e unul din cele mai frumoase și mai vesele orașe ale Europei. „Atena Nordului“, cum i se zice cam pompos, cu monumentele ei istorice, semi-renaștere, semi-gotice, cu magazinele sale elegante și cu populația ei jovială și așezată, oferă un spectacol cu atât mai încântător, cu cît e mai neașteptat. Călătorul care descinde aici direct din Berlin are impresia că a trecut din casa, bogată desigur și somptuoasă, dar ostentativă și fără gust a unui parvenit, în locuința unei vechi familii în care timpul și gustul afinat de cultura mai multor generații a armonizat toate obiectele într’o notă dominantă și originală.

¹ Cifrele citate sînt luate din „Denmark, 1926“ (Publicația ministerului de afaceri străine).—Pentru mai multe amănunte Cf.: H. Jones: *Modern Denmark* (1928).—F. R. Bond: *British Farmers in Denmark* (1928).—M. P. Thomson: *Denmark* (1924).—H. Rider Haggard: *Rural Denmark and its Lessons* (1917).—L. Smith Gordon: *Cooperation for Farmers* (1918).—H. Faber: *Cooperation in Danish Agriculture* (1918).

Copenhaga, Kjöbenhavn în limba daneză, ceiace înseamnă „portul negustorilor“, în sec. XI-lea era deja un centru frecventat de negustori străini care veniau să ridice bogatele stocuri de heringi pescuite în Marea Baltică. Azi e o mare capitală europeană, cu 700.000 locuitori și cu toate instituțiile moderne ale unui important centru comercial. Prin poziția sa geografică, prin intensitatea activității sale comerciale, prin sentimentul de încredere și de siguranță produs legitim al minunatelor sale succese economice, prin importanța comorilor sale artistice și prin firea deschisă și afabilă a populației sale, capitala Danemarcei produce o impresie de distincție suverană pe care n'o are nici Stockholm, nici cu atât mai puțin, Oslo. Membrii congresului de istorie din Oslo au găsit, la întoarcere, în Danemarca o primire care i-a făcut să simtă, că, în ciudă ruperii uniunii dela Kalmar, Copenhaga a rămas capitala intelectuală și morală a celor trei regate scandinave.

Cele mai importante monumente ale orașului sînt de pe vremea lui Cristian IV (1588-1648), figura cea mai populară dintre regii Danemarcei, care a unit cu un temperament de războinic, gusturi artistice și o adevărată pasiune pentru clădiri monumentale. Lui i se datoresc, în afară de severul și elegantul castel Rosenborg, palatul Bursei cu turnul lui original format din patru balauri sprîjiniți pe cap și cu coadele împletite pînă'n vîrf și „Turnul Rotund“ pe scările în spirală ale căruia Petru cel Mare ar fi condus o trăsură cu doi cai. Turnurile bisericilor și ale clădirilor publice, prin mulțimea și frumusețea lor și prin reflexul straniu al coperișelor de bronz aurit, dau orașului o notă deosebit de originală și de atrăgătoare. Copenhaga e cu drept cuvînt „orașul cu turnuri frumoase“. Turnul bisericii Mîntuitorului, al foisorului de foc, al primăriei monumentale justifică pe deplin porecla.

Dintre monumentele moderne, cele mai importante sînt „Muzeul etnografic“, în care se pot urmări principalele aspecte ale vieții naționale, din sec. XVII pînă azi; „Muzeul de artă“ cu o frumoasă colecție de tablouri, statui, gravuri și alte obiecte de artă națională, și mai ales Glyptoteka Carlsberg, cea mai bogată colecție particulară de sculptură antică și modernă din Europa. Muzeul acesta, alcătuit de Iacob și Carl Jacobsen proprietarii vestitei fabrici de bere „Carlsberg“ și dăruit orașului Copenhaga, conține unele din cele mai frumoase statui antice și cea mai de valoare colecție de sculptură franceză modernă, în afară de Franța. Aranjamentul luxos și artistic al acestui muzeu e poate unic în lume.

Familia Jacobsen n'a făcut țării sale numai acest dar neprețuit. Vestitul castel din Seelanda, Frederiksborg, unul din capodoperile Renașterii olandeze, a fost restaurat pe spesele ei și transformat în muzeu istoric unde sînt așezate, pe epocă, portretele tuturor oamenilor mari ai țării: întreaga istorie a Danemarcei „în chipuri și icoane“. Aproape nu e institut sau laborator științific care să nu se fi împărțășit din generozitatea familiei Jacobsen. Expediții de explorare arheologică au fost și sînt trimise în Grön-

landa pe spesele ei. Burse de cercetări și de studii permit mai multor savanți daneji să se consacre exclusiv investigațiilor lor științifice. Jumătate din venitul fabricii Carlsberg e afectat, prin testament, întreținerii numeroaselor instituții de cultură și fundațiilor create de Iacob și de Carl Iacobsen.

Astfel și în domeniul culturii înalte inițiativa și generozitatea particulară joacă un rol tot așa de important ca în viața economică. Același spirit străbate de altfel toate ramurile de activitate ale acestui popor minunat, și acesta e spiritul democratic și național. Danezul e deopotrivă de mândru de națiunea sa și de instituțiile sale democratice, și cu drept cuvânt, fiindcă sentimentul său național și caracterul său democratic au fost resorturile uimitoarei sale ascensiuni sociale, economice și culturale. Scriitorul reprezentativ al poporului danez nu e cosmopolitul și scepticul Georg Brandes, ci fabulistul Hans Andersen, care a exprimat dragostea poporului său pentru toate elementele însuflețite sau neînsuflețite ale naturii. Cultura intelectuală prezintă de-asemenea un caracter curat democratic. Ea se caracterizează nu atât printr'o invenție originală și pregnantă, cât printr'un nivel mijlociu foarte înalt. Țărâtimea formată în „școlile populare superioare“ e tot așa de cultivată ca burghezia orașelor. Așa se explică activitatea extraordinară a edițiunii daneze și tirajul (400.000 exemplare) uimitor pentru cifra populației (3.400.000), la care au ajuns marile cotidiene *Berlinske Tidende* și *Politiken*. Danemarca a produs oameni de știință remarcabili în toate domeniile, W. Thomsen și Christian Nyrop în filologie, H. Høffding în filozofie, Niels Finsen, în medicină și H. Ørsted în fizică. Dar gloria cea mai mare a Danemarcei rezidă în ridicarea marilor mase populare la un grad eminent de bună stare și de cultură, și în dovada strălucită că democrația nu-i deloc incompatibilă, dimpotrivă, cu progresul material și cu cultura superioară.

Andrei Oțetea

Fereastra

În stradă, casa cea veche privea cu un singur ochiu, muced și posomorît.

Primăvara, după cea dintăiu noapte cu ploae caldă, în soarele dimineții se deschideau să soarbă viață proaspătă, toate fereștrele orașului. Se iveau după stoluri ridicate, slujnice cu broboade albe, bucovinence cu sinii strînși pietros în pieptare de catifea cusute cu fir, gospodine în haine spumoase de dantelă, cu flori colorate și mari. Toate fețele apăreau tinere în lumina poleită a răsăritului. Ochii cătau cu un fraged surîs la cerul albastru-ud, la mugurii liliecilor plesniți în virfuri de crengi crude, la măruntele gîngăanii punctate negru și roșu desmorțite pe treptele de piatră. Ziua începea odihnită și nouă. Viața părea limpede ca cerul spălat și înalt, unde călătorea sus de tot, topindu-se, o ultimă fulguire de nor, ca pieptul roz-mătăsos de flamand.

De undeva, peste grădinile piersicilor cu flori de hirtie și sbicind pămîntul jilav, primăvara șuvoia un val molatec de aer din țările sudului, altul decît acel de azinoapte: rărit, ușor, străveziu.

Iar păsările zburau aproape de oameni, prietinoase și gureșe. Ai fi așteptat să se așeze una pe umăr, să ciugulească un grăunte din palmă, să gîngure în ureche, să-ți desmierde obrazul cu puful gușii, alintîndu-se ca în cel dintăiu veac, cînd totul era în dumbrăvile pămîntului, fără dușmănie, simplu și bun.

Numai fereastra întotdeauna închisă, se uita atunci la hohotirea aceasta, a luminii și a tinereții și a tuturor învierilor, cu un ochiu neclintit și cețos, de mort.

Cînd trecătorul ridica din întîmplare privirea bucuroasă, sticla vînată și ostilă îi amintea deodată sloiurile de ghiață care astupă sprintena viață a riurilor iarna, și totul devenea rece și desnădăjduit. O mihnire fără alinare ucidea toată gîlguirea primăverii. Ziua era acum la fel cu celelalte, iar omul pășea cu fruntea spre pămînt, la necazurile lui din fiecare ceas, singur și întunecat, ca un orb care ar bițbii drumul într'o hrubă umedă.

Intr'o asemenea dimineață, un bețiv desmățat și fără guler, s'a oprit pe trotuarul din față, vorbind cu sine și amenințând cu pumnul. Ochiul sleit, de stîrv, îl supăra foarte. Ii strepezea veselia, de cîte ori se întoarcea dondăinind și împleticindu-se. Acum avea să sfirșească. Culese o piatră colțuroasă și opintindu-se cu mare mînie, cum ar fi purces să doboare un taur, izbi în sticla de plumb. Geamul se sfărîmă cu un țăcănit scurt, și negrul spărturii rînji încă mai sinistru în trandafiriul zorilor. Dar bețivul își plescăi palmele încîntat de ispravă și porni mai departe, ciorovăindu-se cu un tovarăș nevăzut.

Adouazi, fereaștra arătă din nou, același ochiu vînat, posomorît și intact. Că s'a mai aflat în tot orașul un geam tot atît de vechiu și turbure, a fost tuturor de mirare. Oamenii spun că bețivul și-a făcut seamă singur, cum l-au găsit înecat în iazul cel mlăștinos și coclit, dela bariera Ciungilor.

Și totul a rămas cum a mai fost, în tîrgul acela mocnit dela marginea țării, unde nimănu i se întîmplă niciodată nimic.

Dar fereaștra cea încruntată și neliniștitoare, ca privirea de ghiață a unui cadavru, a fost deschisă și ea odinioară în zid, să resfețe glastre de flori și să primească răcoarea dimineților, care întăpă nările ca un pahar spumos de șampanie.

Cînd s'au ridicat temelile casei—cine din toată strada își mai amintește acum?—se prelungea o vară grea de belșug ca un uger plin. Crengile livezilor se încovoiau trosnind de rod. Dinspre barriere scîrțiau carele cu bucate aurii dela cîmp.

După ploii furtunoase și repezi, curcubee cum nu se mai văzuseră de mult, întindeau arcuite punți aeriene dela un nor la altul, deasupra caselor cu streșini de șindilă, peste vîrfurile stufoase de nuci și peste sclipirea metalică a bisericilor, iar bătrînii aduceau har Domnului, pentru asemenea semne de îndelungă rodnicie și pace.

La zaplazuri, în asfințit, se adunau să se minuneze vecinii. Casa cea nouă, a străinilor, creștea mai semeață ca toate. Unii vorbeau despre un fecior de boier, care și-a mistuit averea prin străine țări și cu puținul rămas se ascunde aici de ochii lumii să-și dureze adăpost de pocăire. Alții spuneau că ar fi un tînăr întors de undeva, dela carte, din depărtate orașe dela capătul lumii, unde sînt turnuri care ajung până la cer și împărații se plimbă în calească de aur, cu cai purtînd în locul ochilor scoși, smaragde cit pumnul. Alții credeau însfirșit a ști că e vorba despre nepotul unui diregător mare din Țara de Jos, care a luat din dragoste o fată străină și săracă, așteptînd aici să se domolească mînia bătrînilor. Și multe încă își mai împărtășeau cu mina la gură și clătînd din cap, cînd încet, dinspre hanul Bungețoaiei veneau cei doi necunoscuți, cu copila cea minunată pășind cuminte înaintea lor, ca un alb heruvim.

Barbatul purta haină cenușie cu reveruri late de mătase, țilindru fumuriu cu margini mari, baston cu mîner rotund și sculp-

tat de fildes : era înalt, balan, cu mustața subțire, cu un puf moale ca laba de epure pe lângă urechi și cu ochii albaștri. Femeia purta vestminte albe, cu rochia strinsă la mijloc și umflată de crinolină la șolduri, cu mânicele înfoiate deasupra umerilor și cu sînii mici rotunzind mătasea, așa cum se mai văd și acum în fotografiile palide ale anticvarilor și în albumuri vechi, pe care nimeni nu le mai deschide. Părul negru-albastru era despărțit cu o dungă albă pe frunte și atârna în inele lungi, încununînd obrazul de ceară; ochii luceau umezi ca antracitul subt sprîncenele subțiri încondeete. Mergeau braț subt braț; înaintea lor pășea neastîmpărat și mărunț, copila în rochie albă, cu bonetă albă, cu pantofi albi, răsucind o umbrelă albă : o jucărie mică și vie, mai neînchipuită decît orice jucărie văzută.

Străinii se opreau înaintea zidurilor cu schele. Peste cărămizile roșii, lucrătorii întindeau cu mistria tencuială aspră, cîntînd. Erau italieni cu fețele arămii, cu pălării uriașe, cu batiste roșii și galbene legate în jurul gîtului, cu pieptul dezvelit în cămașă, musculos și întunecat de păr, rozînd în dinți pipe negre și scurte.

Sus pe punțile de scînduri clătinate elastic subt pași, sau jos cioplind granitul treptelor cu ciocane care împrôscau scînteii—lucrul și-l întovărășeau cu cîntece melodioase și sonore. Toată strada învățase cîntecele acele, iar în fiecare ogradă, se auziau seara, îngînîndu-se cu stîngăcie subt nuci și subt vișini, romanețe din țara cu cipri și portocali.

Un vataf, cu pălăria în mîină, deslușia stăpînilor de ce întirzia sfîrșitul. Un chervan care s'a rupt pe drum, grinzi care n'au fost pe măsură, lemnăria furată de haitul apelor și mînată în jos, spre Galați. Femeia învirtea cu nerăbdare umbrela pe umăr, întrebînd bărbatul să-i tălmăcească în graiul ei spusele vatafului, iar umbrela răsucindu-se deștepta un vînt ușor care răcorea obrazul bărbatului cu o nevăzută desmerdare.

— Încă două săptămîni ! Cît de încet trec zilele... Cît de încet.

Femeia tăia cu virful pantofului auriu, în praful moale de var și de cărămidă, desene încrucișate, semne de neastîmpăr, pe care le suprîna cu o singură netezeală ușoară de talpă.

Înconjurau zidurile aproape sfîrșite : aici va fi etacul lor, dincoace ietacul copilei, dincolo odaia unde să-și înșire dulapurile lui cu cărți. Femeia strîngea ascuns, între degetele subțiri mîna bărbatului și mîna bărbatului răspundea strînsorii, lăsînd așa să se simtă fierbinți bătăile singelui, viețile lor supuse și împletite pentru veșnicie.

La plecare, fetița se desprindea greu din brațele unei lucrătoare din țara Italiei : femei cu părul greu și cu buzele cărnoase ca vișina. La gîtul copilei, atîrnase cu un șnur subtțire un medalion oval : o madonă de metal alb și eftin. Femeia lămurea, rîzînd cu toți dinții albi, că a lăsat acolo, în satul ei lângă marea albastră, o odraslă aidoma și că o ghicitoare i-a menit soartă plină de măreții ; un prinț din os regesc și mantie de hermină.

De focul vorbei, de oboseala muncii și de căldura aurie a razelor oblic trimise din asfințit, obrazul povestitoarei era învăpăiat. Pe genele lungi, ninsese praf fin de cărămidă, deasupra buzelor cu o umbră brună de puf răsăreau câteva boabe mici de sudoare, și avea în toată înfățișarea ceva puternic, frumos și sălbatic, care încinta ochii ca o divinitate a verii pîrguite. Pinza albastră a bluzei, palpita pe sinii voinici, ca o pînză de barcă suflată de vînt, acolo, în Adriatica natală.

Copila purta ochii rugători dela mamă la străină și îndărăt, strîngînd darul înferbîntat în pumnul mic. I-au dat voe să pri-nească iconița albă și ocrotitoare. Italianca sărută lacom obrazii, cu buzele ei coapte ca fructele și în genele cu praf de cărămidă, înotau lacrimi.

Pe urmă, toți ochii au fost chemați cătră sborul săgetat al unei rîndunici. Paserea neagră cu pieptul alb, intra și eșea piuind, prin fereaștra încă fără pleoape de sticlă.

Cuiburile de rîndunele aduc fericire.

La primăvară, subt acoperiș, vor prinde tăblii rotunde de lemn, așa cum au văzut în Bretania, îndemn pentru paserile cerului să-și dureze adăpost fericit lingă adăpostul lor de fericire. Nu-și asemuia și ea oare soarta, cu a paserilor străbătînd pustiuri de pămînt și de ape, ca să-și afle aici cuib moale și cald, durat pentru veșnicie ?

Dar atunci, cînd zidurile au fost isprăvite și casa cea nouă a privit pe fereaștra din stradă, spre oraș, cu un ochiu tînăr, limpede și voios, multă vreme, nimeni n'a mai pășit dinspre hanul străinilor.

Incuetorile strălucitoare de alamă ferecară uși pustii.

Au trecut ploile toamnei cu tînguirile nocturne ale vîntului de echinox, iarna cu potopire domoală de fulgi și cu sprintene chemări de zurgălăi în văzduh; peste casa cea nouă troenele au nins netăiate de pîrtie și nestrivite de picior omenesc. Nici o urmă de fum, n'a încălzit viață în lăuntru, în încăperile nouă, deșerte și reci.

La taifasurile tîrzii, dela gura sobei și la felegeanele de cafea, din nou trecură dela o casă la alta, în toată ulița, svonuri despre aceste întimplări turburătoare. Unii știau că nepotul dirigătorului din Țara de Jos ar fi căpătat ertare și n'are acum de ce-și mai căuta surghiun într'un tîrg ticălos ca al lor. Alții aflaseră, că jarul iubirii se stinsese pretimpuriu și că femeia a plecat înapoi, în Țara ei depărtată, unde tîrgurile numără atîta norod cît o împărăție și unde-au început să umble un fel de balauri de schijă și de oțel, de le zice tren și merg fără cai, pufuind funingine și jăratec. Insfirșit mai erau acei care puteau spune fără cea mai mică îndoială, că femeia bolnavă de piept s'a dus să afle căldură subt alt soare mai blind, pe tărîmuri care n'au văzut niciodată ninsoare.

Iar alții, mai iscoditori, au mers până la hanul Bungețoaiei și cercetînd, au aflat două odăi pline de lăzi închise, de veșminte, cărți, omușori păgîni de piatră și femei goale, de marmoră albă. Odăile erau plătite pe-un an înainte. Străinii plecaseră nu se știe unde, aveau să se întoarcă, nu se știe cînd.

În primăvară, tîrziu cînd mieii cu canaf roșu în urechi be-hăiau în livezi și clopotele deniilor umpleau cu glas de bronz nopțile albastre, stăpînii casei s'au întors într'adevăr, neașteptat.

Erau numai bărbatul și copila, în vestminte negre.

Două zile, n'a conținut descărcațul carelor grele. O slujnică bătrînă și aprigă în vorbă, priveghia orînduiala lucrurilor 'gingașe deșertate din lăzi, dezvelite din cuiburi ușoare de hîrtie și de paiu.

Omul străin, așezat pe o treaptă de piatră, privea această frămîntare fără să vadă, urmărind ceva nespus, din negura de dincolo de oameni și de dincolo de viață. La întrebări răspundea depărtat, fără să asculte. Ii era tot una; aici, dincolo... O strîngere de umeri, ținea locul cuvintelor. Copila însă scormoni cu mare și voios neastîmpăr toate ungherile, bătu din palme la bucurii neașteptate, se afla fericită de atîtea evenimente: într'un colț de zid își durase dintr'un jilț de catifea întors cu spătarul în jos, un poșalion de unde mîna cai nevăzuți, pe închipuite drumuri repezi, așa cum străbătuse până aci zile și nopți. Un răstimp, cît trecea o umbră nesimțită alături, bucuria i se stîngea. Se apropia de omul împietrit pe treapta de piatră, îi întindea spre gît minile albe și mici, în mînicile negre.

Omul îi cerceta cu o tristă luare aminte, ceva în ochii cu fire de aur care semănau cu alți ochi.

Subt streșina văpsită roșu, o pereche de rîndunele își zidise la începutul primăverii, cuib de humă cenușie așa cum dorise cu o toamnă în urmă cea care lipsea acum. Dar nimeni nu le vedea. Căraușii descărcau lăzile ștergîndu-și sudoarea cu podul palmei, caili strănuta cu botul în traista cu ovăs, fetița în haina cernită călătorea cu închipuirea departe și omul nu'și desprindea privirea din pămînt. Iar piuitul cristalin al paserilor, cădea în urechile surde fără răsnet, ca o grindină de argint înghițită fără urme de un nămol cleios.

Se păstra obiceiul în acea vreme, orice nou lăcaș omenesc să fie sfințit cu o cetire creștină. Slujnica cu plisc de vrăjitoare a știut să descopere în acel tîrg necunoscut slujitorul Domnului cel mai bătrîn și mai omenos. După ce stropi cu apă sfințită încăperile și risipi fum albastru și parfumat din cadelniță, părintele lov a fost poftit să binecuvinteze și un pahar de vin chilimbariu și gros, adus din depărtate și calde locuri.

Părintele lov a strîns odăjdiile cu aurul stins, le-a orînduit împăturite pe-o măsuță, cu crucea culcată pe pieptul evangheliei și a așteptat să vină spovedania necunoscutului.

Nu era om cu multă învățătură acest părinte Iov; de trei ori numai în viață trecuse dincolo de hotarele ținutului până la celălalt tîrg mai de aproape, dar suflete îndestule pătrunsese cu ochii lui decolorați și vechi, scormonind în cele mai necunoscute și triste adîncuri.

Cărțile puzderie, chipurile de femei goale dăltuite în piatră, peretele dinspre răsărit fără icoană și fără lumina nestinsă a candeliei, dovedeau că omul rătăcise calea smereniei ori nici n'o cunoscuse vre-odată. Se arăta cu adevărat de la o vreme, un tineret fără temerea lui Dumnezeu, plin de toate mîndriile, cutezînd toate și pierdut în toate deșertăciunile. Părintele Iov, înțelese că are înainte un astfel de om nou, deși nu știa să deslușească pe muchia de piele a cărților aliniată în rafturi, numele Domnului de Voltaire și al lui Jean Jacques, Contractul social și alte catehisme păgîne. Mai înțelese din vestmintele întunecate, din cadra ovală înfățișînd femeia cu ochi care nu mai puteau fi din această lume, din vorba șovăitoare și din pauzele îndelungi între cuvinte; mai înțelese că omul era frînt de o mare durere și că viața i se arată împrejur pustie.

Ce-a grăit atunci, nimeni nu știe. Nici el, n'ar fi putut spune pe urmă. Orfana cu haina neagră asculta picurul vorbelor. Simțea pe frunte și pe buze încă, florile reci ale crucei de argint, așa cum fuseseră apropiate de frunte și de buze la sfîrșitul rugăciunii și nu știuse cum să le primească, fiindcă nimeni nu o învățase vre-odată. Sprijinită de scaunul bătrînului bun și înțelept, cum sînt moșnegii basmelor auzite, stătea cuminte subț mîngîierea degetelor petrecute prin păr, noduroase, uscate și mirosînd a tutun. Nu pricepea, dar glasul venea dintr'o lume blîndă care de cînd nu mai avea desmierdase de mamă, îi lipsea.

Cînd stăpînul casei a rămas singur, a deschis fereaștra spre oraș și până la asfințit a ascultat tăcerea.

Un gînd se lămurea și se întuneca.

Era într'adevăr plină de spaimă învățătura rece și fără mîngiere, a cărților rînduite la spate, în dulapul cu ușa de sticlă. Trupul mîncat de putreziciune, larve aciuat în globul ochilor, carnea verzuie desfăcută de pe os, și după un an, mai tîrziu, în locul obrazului lipit cald de obrazul lui, în locul buzelor care-au șoptit șuerător, rînjelul alb al țestei... Aceasta era viața. Aceasta era moartea. Aceasta pierduse. Învățătura cărților îi păru întăia oară, înghețată și dușmană.

Omul fu împresurat de dureroase fantome. Dincolo de viață trecu un fior de mister. Luceafărul se aprinse și tremură alb. Pe-un deal, departe, buciună glas vechiu și grav, dintr'o negură de trecut. Și clopotele începură să cheme lin în noaptea albastră, pentru deniile pregătind în rugăciune și canon, miracolul învierii din fiecare primavară.

Omul alungă cu mîna chemările din necunoscut și se desprinse de la fereaștră.

În sticla abia începută, mai rămăsese vin aromat și gros, din țările cele străine și calde.

Pe urmă, totul a fost în strada tăcută ca întotdeauna.

O casă vie mai mult, trei oameni mai mulți, o fereastră încă deschisă în lumina diminețelor și glastre cu mușcate roșii și cu cerceii domniței, sculptați în mărgean.

Străinii nu mai fură străini. Strada îi cuprinse. Viața îi cuprinse. Slujnica veche, cu clonț, roboti în vecini, omul cunoscute alți oameni, fetiței din fereastră cu coatele rezemate îi rîse din drum altă vietate tînără. Dulapul de cărți rămase închis. Peste tomurile domnului de Voltaire, paianjenii țesură pînze subțiri. Streinul își făcu prietini, chestiuni mari se discutau cu aprindere: un principe era răsturnat și în țară intra cu poștalion, un domnitor nou, de altă lege. Întîmplări grele chemau toată luarea aminte aiurea.

Spre cadra ovală din părete, ochii căutau tot mai rar, și undeva, sub alt soare, un braț de pămînt se scufunda încet, ierburi încilcitate creșteau deasupra, o inscripție se spăla de ploii, oase albe se desveleau dedesubt în întunericul veșnic: totul fu ca întotdeauna și viața trecu peste toate.

Străinul era acum pentru toată lumea, domnul Apostol. Domnul Costantin Apostol, devenit pe rînd Conu Tache și mai apoi Conu Tăchiță Apostol, volterian, raționalist, dascăl de școală cu un început de burtă, oposant neîmblînzit și furtunos orator la importante adunări și serbări. Părul i se rări în creștet. Dimineața, cu peria udă, aducea de pe tîmple în sus, o cărare meșteșugită care ascundea luciul alb ca genunchiul.

Albastrul ochilor se turbură. Conu Tăchiță Apostol iubea vinul și întîrzia adesea în aprinse discuții, care umpleau de cutremurare auditoriul, cînd demonstra negru pe alb, matematic, că Dumnezeu este o pură născocire a popilor și a neroziei omenești, că legile țării sînt o rușine a veacului și că dreptatea, nu e născută odată cu lumea în firea lucrurilor, ci numai o convenție abstractă ca oricare alta. Cu cît creștea numărul paharelor cu atît mai aspre se îmbulzeau cuvintele de osîndă.

Cîteodată, Conu Tăchiță alunga departe cu mina aceste foarte arzătoare chestiuni prezente, ca să cheme amintiri și întîmplări de departe, din Apusul unde n'avea să se mai întoarcă niciodată. Se perindau nume sonore și cunoscute, figuri celebre, înveșnicite în gravurile cărților—ascultătorii tăceau cu smerenie și întindeau gîtul cu luare aminte să nu scape nici un cuvînt. Conu Tăchiță rîdea răgușit și gros, pe urmă se înduioșa pentru propria sa soartă. Suspina cu ochii pămîjeniți după această lume luminoasă și se căina amar că e osîndit să mucezească în mijlocul unor barbari, exilat și neînțeles, cum a mai fost cîndva sărmanul Ovidiu, surghiunit de mînia lui August printre barbarii Traci, cei cu cojoace mițoase și printre ciobănițe mirosind a zăr.

Atunci se întorcea acasă tîrziu după miezul nopții, împleti-cindu-se pe mai multe cărări, trîntind ușile, cu măruntaele mun-cite de un cumplit sughit.

Aprindea luminările fumegoase înaintea tabloului oval și ră-minea pe un scaun, cu coatele pe genunchi și cu obrajii în pumni, privind neclintit și cerîndu-și iertare. Din nou se căsca întunericul cel fără răspuns. Din nou nu se putea împăca gîndului, că tova-rășa i-a rămas pierdută fără întoarcere, că nu mai ajunge la dînsa nici o chemare și că l-a lăsat aici, cu linia vieții frîntă, cum se mai învîrt încă gîndacii după ce le-ai smuls capul.

Apoi, negurile vinului puneau pîclă groasă între el și tablou. Așa adormea și așa îl prindea ziua, cu hainele mototol, nebărbie-rit, sburlit și de nerecunoscut, căci cu încetul vestimintele cu croiala pariziană fuseseră înlocuite cu haine de rînd, ca ale oricărui alt barbar din tîrg. Cînd dispărură și aceste ultime vestigii vestimen-tare ale Occidentului, domnul Constantin Apostol nu se mai deo-sebi întru nimic de concetățenii săi care nu trecuseră niciodată bariera orașului, larve omenești viermuind într'o viscoasă baltă de superstiții și de jalnică ignoranță.

Numai copila, crescînd, încălzi cu viața ei tînără odăile deșerte.

Ceva în ochi, strălucea din lumina cu fire subțiri de aur a altor ochi.

Dar tinerețea plină de neastîmpăr, nu cunoscuse tristețea înfio-rată de presimțiri care umbrise cealaltă privire. Soarele clar al diminețelor era numai lumină, primăverile numai albastru spalăt de cer și fragedă floare de măr. Cînd fereaștra se deschidea să pri-mească năvala înviorată a zorilor, domnișoara Ana (toți știau acum că se numește domnișoara Ana) întindea brațele subțiri și pleca trupul svelt spre soare răsare, însetată ca spre o minune numai pentru tinerețea ei urzită.

Lectura cărților cu scoarțe care începeau să-și piardă culoa-rea în dulap, nu-i vesteji nimic din proaspăta bucurie de a trăi. Mîna alese cu o preștiință dela nimeni învățată, povestirile celor mai nefericite iubiri în care descoperi fericire. Paul et Virginie, Atala, Manon Lescaut...

Înegurați o clipă, ochii cetitoarei din jîlțul de la fereaștră, se plimbau peste casele mici ale tîrgului neînsemnat și ticălos, fără să vadă nucii bolțiți, gardurile putrede, trecătorii în hainele lor mizere și anacronice. Urmăreau într'o vale cu luxuriantă vegetație de liane și cu metalice țipete de paseri stranii, pe Paul purtînd trupul Virginei și lacrimau la aceste dureri de pe alte tărîmuri și din alt veac.

Apoi, întoarsă la viața aeeva, privirea se limpezea. Mîhnirea durerilor închipuite și depărtate, nu făcea decît mai prețuită bucuria neînsemnatelor nimicuri trăite: straturile de petunii și de pansele, înflorite într'o singură noapte; puii cloștii hărțagoase, aurii ca go-goșile de borangic; viitorul cetit în palmă și mînit în ghioc, de țiganca cu sîinii arămii spînzurînd desvelîți și cu părul gros împletit

ca o coamă de cal: tot ce în acel mic univers cîț o tipsie lua însemnătatea de eveniment.

Cum albina știe cu misterios și precis instinct să descopere în floarea cea mai respingătoare parfumul fin de polen și filtrează aurul mierii din suculel cel mai amar, ochii domnișoarei Ana refuzau să poposească la tot ce era vulgar în faptele semenilor, iar totul rămînea în jurul ei, pur și transfigurat. Ea nu suspina după depărtatele țări, care mai apăreau în amintirile copilăriei, cu orașe minuscule și ireale, ca acele văzute în cristalul broșelor cu inscripția „*Souvenir*“. Nici nu tînjea după balurile sălilor cu sute de policandre, unde un mlădios locotenent de lăncieri cu tunica miată în fireturi se înclina cu nespūsă grație să invie la dans, confesa cu umerii curbi și cu privirea langhid strecurată prin penele evantaiului pufos de struț.

Acestea se petreceau ca într'o altă planetă, inaccesibilă. O lume fără ființă a cărților. Lumea cea reală, era alături, mărginită aici, în cinci camere umbroase și tăcute. În grădina din fund, cu meri și cu pomușoară. În ograda cu tot soiul de orățanii, peste care domnea cu drept de viață și de moarte, baba cea gîrbovă, cu spinarea încă mai cocîrjată și cu plisculel de vrăjitoare mai încovoiat spre buze, cași cum s'ar fi plecat să vadă dacă i-a mai rămas măcar un singur dinte strîmb și tocit, în gingie.

Iar fiindcă domnișoara Ana nu vedea nimic din ce e întristător și urit, nu pizmuia pe nimeni și nu regreta nimic.

Acum, asemuirea cu cadra ovală din perete era încă mai desăvîrșită și mai neliniștitoare.

Aceiași făptură, în două vieți.

Una, depărtată și nepămînteană, cum apar fantomatic imaginile în oglinzile vechi cu apa împiclită. Cealaltă, sclipitoare de neastîmpăr, cu obrazii involți și cu glasul cristalin, în care nu străbătea ca în celălalt glas, nici o modulație de mîhnire fără pricină și de presimțiri, care cheamă, ele, destinul.

* * *

Intr'acea vreme de mari schimbări, Voevodul cu toată suita, străbătea țara din ținut în ținut, să urmărească mersul prefacerilor. S'a oprit și în țirgul cel mic.

Iar diregătoriile locale, au serbătorit mult așteptata cinste cu prăznuiri și recepții, arcurel de triumf și famfară militară. Pregătirile au luat proporțiile unei adevărate catastrofe. Carele cărau brazi din munte. Gropile uliților desfundate din vremi imemoriale erau astupate în pripă. Scoarțele au fost scoase din lăzi de Brașov să pavoazeze intrările. Cucoanele chemau acasă toate croitoresele oveice, să taie cu mare grabă rochii după cel din urmă port al Parisului. În deal, la cazarmă, batalionul de dorobanți, purcedea de cu, noapte la exerciții de defilare, cu gorniștii în frunte și cu

sudorile curgînd gîrlă de subt cușmele cu pană de curcan. Iar marșurile, imnurile și cîntecele repeșite pînă noaptea tîrziu de fanfara întregită cu lăutari, întîrîtă toți cîinii măhălăliilor mărginașe.

Domnul Constantin Apostol, îmbrăcă straiu negru și strîmt. Slujnica bătrînă, cu clonț, i-a descoperit în camară, țilindrul cel înalt în care depositează pachetele cu semințuri de flori. L-a periat și l-a întinerit, lustruindu-l, încît conu Tăchiță, reeuropenizat, trăi două zile o amețitoare existență, născut a doua oară din propria lui cenușă.

Rosti cuvîntările cele mai învăpăiate, închinările cele mai meșteșugit întoarse.

Domnitorul se arată încîntat și uimit, de un asemenea cărturar rar, pierdut într'un atît de netrebnic țîrg.

Printre miniștri se aflau foști tovarăși din viața Parisului, nedumeriți că îl descoperă aici, necunoscut și îngropat de viu. Pe vremuri, în adunările lor de tineri învățăcei, în petrecerile de noapte și în discuții aștiate, cu alți viitori mari oameni adunați din toate ungherele lumii, Constantin Apostol fusese cel mai scînteetor exemplar și de la el purcedea cuvîntul hotărîtor [de la urmă. Era alintat de toată junețea studiosă a Sorbonei, ca și de bohemii cu guler șiclit din cafenelele cartierului latin, cași de dăntuitoarele balurilor nocturne. Dascălii îi profeteau viitor glorios. Camarazii îl proclamaseră șef. Femeile îi ofereau iubirea. El trecea prin aceste fericiri dăruite tinereții, avîntat și generos, cu o grație elastică de paj. Acum foștii prietini, abia l-au recunoscut de în burghezul acesta provincial, pretimpuriu chelit, incomodat de începutul de burtă, cu haina strîmtă subțiori și cu ochii opaci.

În amintirea legămintelor vechi, l-au chemat să bată cit mai curînd drumul Capitalei, pentru a căpăta indatorințe potrivite cu învățătura și vrednicia de atîtea ori dovedită, în anii cei de demult. Și au iscodit să afle taina, unei renunțări pentru ei fără explicare.

Au înțeles numai tîrziu.

Cînd domnul Constantin Apostol, depășind măsura cupelor de șampanie, a început să verse spuma pe piepșii hainei cu mina tremurătoare de alcoolic, uitînd s'o mai șteargă și amestecînd-o cu scrumul țigărilor. Și cînd, de la închinările cele meșteșugite, a trecut la cuvînte besmetice de rău năravit.

Au înțeles și s'au ferit să mai stăruie.

Dimpotrivă, deplînseseră îndată destinul domnișoarei Ana, captivă într'un asemenea țîrg și odraslă a unui asemenea părinte. Căci printre toate făpturile cu chip de femeie, ciolănoase și cu mini aspre, arătînd dinți lași în ris prostesc și mișcîndu-se neîndemnatic în vestmintele foșnitoare de matase, domnișoara Ana apăruse în feciorelnica rochie albă și simplă, cu un primăvaratec și gracil fluture printre scaeți ghimpoși și urîși. Așa, cel puțin, se rostise repeșind madrigalurile foarte la modă în acel timp, primul dirigător, bătrîn de duh și cu trecut muieratic, din care patimă

veche nu-i mai rămăsese decît poficioasa privire a ochilor lăcrimoși.

Așa i s'a părut și Domniței, care îndată și-a apropiat-o s'o aibă alături, cu desmierdări materne, în cele două zile de prăznuiri și de călătorie, la monastirile vecine cu surpate morminte de citori, la căderea sonoră de apă din pădurea lui Bujor și în toate împrejuririle ce se cuveneau văzute și prețuite, după programul mult chibzuit al isprăvniciei.

Domnișoara Ana, părăsea întâia oară încăperile umbroase și tăcute. Era într'adevăr ca un fluture, care a prins aripi tinere, desfăcîndu-se din întunicul crisalidei. Și tot ca un fluture, care știe să zboare în soare, fără să fi învățat de la nimeni, știu să poarte firesc rochia străvezie de sărbătoare, să răspundă sprinten întrebărilor și să se strecoare șerpuit, ca printre vechi cunoștințe, în această lume străină și solemnă.

Îndată a fost împresurată de ofițerii din garda Suveranului, de spîlcuiții secretari ai miniștrilor, apărîndu-se cu agere cuvinte repezi și cu rece privire, de toate subtilele omagii, pe care nici o ureche feminină din orașul acela nu le mai auzise încă. Domnița surîdea înduioșată și proteguitoare. Presimțea că a prilejit o fericire necunoscută acestei alte cenușărese de basm. O clipă se gîndi s'o smulgă împotomolirii de aici. Să-i caute o îndeletnicire privilegiată la Curte, căci Domnița era romantică și sentimentală. Vorbi ceva șoptit Domnitorului, dar Domnitorul refuză retezat cu mîna.

Aflase ce fel de om, e domnul Constantin Apostol. Descoperirea îl nemulțumise, fiindcă se socotea bun cunoscător de suflete și fiindcă atît de repede căpătase usturătoare desmințire. Fiica unui asemenea individ, nu-l putea interesa. Iar Domnița se resemnă atunci să urzească începutul unui roman, pe care să-l scrie într'o carte.

În vremea aceasta, pe terasa Isprăvniciei, răspunzînd în grădina publică, domnișoara Ana se rezemase de stîlpul de piatră, să respire aerul răcoros al nopții. Era o lumină de lună, albă, ireală și rece. Vioarele dinăuntru se auziau surd, prin ferestrele închise. Departe, norodul se desfăta cu țimbale și lăutari, cu pocnituri de săcălușe și cu chiuțuri de cules de vii.

Nu auzia nimic din aceste vuet îndepărtate și apropiate. Era cuprinsă de-o dulce și ușoară amețeață. Trăia irealul. Viața din cărți, cu paji și domnițe, cu epolete strălucitoare și cu înfrigurarea succesului. Tresări, simțînd pași la spate. Dar nu se întoarse. Știa cine trebuie să fie. Prin ce nevăzută chemare, știa?

Și-a închipuit ea oare vreodată, că poate vorbi cineva așea, așa ca în lumea cărților, învăluind-o arzător ca o fericire dure-roasă?

Era înalt, svelt; nu-i rostise până atunci nici un cuvînt, urmărind-o numai cu privirea stăruitoare. Iar tot ce adunase în această privire, lua ființă șuerător, ca hipnotica poruncă a șarpelui cînd fascinează porumbața.

Lumina metalică a lunii, cădea din plin pe obrazul domnișoarei Ana. Omul admiră ochii transparenți, fără clipirea genelor ca ochii orbi, lărgiți, înecați de atîta lumină de-afară—și poate de lumina lăuntrică. Dar fața, rămînea neclintită și rece.

Cînd omul, înălță mîna să-i cuprindă mijlocul și s'o apropie cu fruntea de buze, domnișoara Ana se sbătu răsucindu-se în călcăe și fugi cu pași mărunți, spre sala cu policandre unde se învîrteau perechile de dănțuitori.

Omul rămase singur. Aprinse o țigare. Pășii apăsător dintr'un capăt în altul al terasei. Aruncă țigarea după cîteva fumuri și strînse inciușat pumnul, ameninșînd în întuneric orașul ridicol cu asemenea prostănace virtuți.

În camera de culcare, tîrziu după miezul nopții aruncîndu-și hainele pe spătarul scaunelor, vorbi tovarășului care-l asculta întins cu fața în sus, cu palmele sub cap:

— Iți spun, că așa mi-am închipuit întotdeauna privirea de sirenă, dacă într'adevăr Sirenele vor fi existat vreodată. O privire transparentă și luminoasă. Te atrage spre abisuri, iar cînd te apropii, devine rece și îndepărtată. Te lasă să te scufunzi... Nici măcar nu s'a indignat. Nici măcar nu mi-a rîs batjocoritor. Toată seara, după aceea, a trecut cu privirea peste mine ca și cum n'aș fi existat.

Celălalt rîse, aruncînd un colac de fum spre tavan. Apoi se întoarse pe-o coastă, scoase țigarea dintre buze și se uită la prieten îndelung, cu mare și ironică luare aminte.

— Pe scurt, te-a trimis la plimbare. Trebuia să-ți vină și ție rîndul odată. Dar nu mă așteptam să le răzbune pe toate, o gîscușică dintr'un tîrg infect ca acesta. Și e curios, că ai venit singur, să o cauți tocmai aici.

Tînărul, cu întîmplarea de pe terasă, nu găsi ce răspunde. Surise amar. Izbi cu furie în ghetetele de lac, care nu purtau nici o vină. Prietinel se înveseli foarte de această mutră nefericită, care răzbuna multe femei, din multe unghere ale lumii. Tîrziu, îl înformă cu intenție de consolare:

— M'am interesat. Acest Constantin Apostol e un ratat. Un alcoolic. De aceea mai mult mă surprinde rezistența sirenei tale. Așchia nu sare departe de trunchiu. Și în definitiv, nici nu-mi pare atît de... sirenă cum o vezi tu. Samănă cu Bichetta noastră dela Bullier. Adu-ți aminte, în seara de Mi-Carême. Cel puțin aceea nu făcea atîtea nazuri. Cu o pălărie și un supeu la Regence, devenea cea mai domestică sirenă, din cîte au fost și sînt.

Omul de pe terasă își privi prietinel oțărît și disprețuitor. Nici odată nu-l găsisese atît de vulgar. Iși aminti o sumă de lucruri urite pe socoteala lui. Chiar polii împrumutați la Paris, pe care nu i-a mai înapoiat niciodată.

Pe urmă, Voevodul cu toată suita, au pornit spre alte târguri sărace și turburate din umila lor tihnă.

Glasul fanfarei militare a amuțit. Cinii mahalalelor și-au găsit liniște. Doar arcurile de triumf au mai durat încă, scuturându-și ghimpii ruginiți de brad, printre steagurile palid decolorate de ploae și de vânturi, în vârful prăjinilor.

Domnul Constantin Apostol, a îmbrăcat din nou straele cele de rînd. S'a întors la tovărășiile dela paharele cu vin turbure, să lege firul aprigiilor discuții ce dărimau așezările și oamenii, înveselindu-se cu hohote groase de cuvintele aspre cu care a pălmuit îngîmfarea foștilor prietini ajunși la nemeritate mărimi.

Din nou, se întorcea spre ziuă, împleticindu-se pe ulițile chioare și trîntind ușile, surpîndu-se îmbrăcat în pat, fără să se mai oprească în fața cadrei ovale—acum cu desăvîrșire uitată și trecută în rîndul obiectelor cu sufletul mort. Sforăia cu pumnii strînși. Se sfădea hărțăgos cu dușmani fără ființă, din somn.

Baba cea cu clonț, așeză la loc pălăria înaltă în raftul cămării, cu gura în sus, să-și primească pachetele cu semințe de flori. Nimic nu mai amenință să spargă mocneala toropită a țirgului, unde oamenii nu aflau că au mai îmbătrînit cu un an, decît după cum îi stringea mai încheștat ghiara reumatismelor în închețuri și după cum se mai usca un teiu, în grădina publică.

Dar domnișoara Ana, rămînea acum mai îndelung îngîndurată la fereastra din stradă, cu cartea uitată deschisă pe genunchi și cu ochii privind într'o nevăzută lume. Orașul cel mut și calic, în care nu se întimpla niciodată ceva, i se părea întăia oară trist. Trist. Trist. Viața îi părea întăia oară sugrumată de-un zid cenușiu, astupînd toate zăriștile, spre lumi de departe, unde e întotdeauna multă lumină și altfel de lumină.

Petuniile și pansellele din grădina cu straturi rotunde, au început să se vestejească. Burueni cu vrej gros și frunze păroase, năpădiră potecile, înăbușînd forile fragile, cum și în cugetul stăpînei, ceva rău și străin, își făcea loc umbrînd lînced lumina ochilor cu fire subțiri de aur.

Cînd păsea în livada din fund, căutîndu-și undeva astîmpăr, domnișoara Ana, nu mai afla nici o tresărire la amintirile de copilă. Acolo, subt măr, se găsește locul unde a îngropat odată, plîngînd, puilul mic de rîndunică, căzut din cuib, cu gîtul moale și cu pliscul picurat de un grăunte roșu de mărgean. L-a înfășurat într'o batistă de mătase, l-a închis într'o cutioară veche de parfum și l-a înmormîntat subt o movilă mică de pămînt. Era în al doilea an, de cînd au sosit aici—și parcă a trecut de atunci un veac de veacuri.

În crengile nucului mai atîrnă și acum, negre, capetele putrede de frînghie ale leagănului, în care își petrecea ceasuri întregi. Li par două funii de spînzurătoare.

Iar asfințiturile sint dureroase ca o rană a cerului și noaptele fără sfîrșit.

Se răsucește în așternutul ferbinte, cu ochii larg deschiși în întuneric. Tăcerea orașului mort îi juie în urechi.

Tirziu aude glasul cunoscut bombănind în fața ușii, scrășnetul cheii căutând nesigură broasca, un scaun trântit. Pe urmă sforăitul care umple toată casa, întrerupt de gemete, suspine și amenințări, prin somnul chinuit de vedenii.

Și întunericul e încă mai negru și dens, ca un fund de mormânt.

Cezar Petrescu

(Sfârșitul în Nr. viitor).

Considerații asupra literaturii avariției

Deși avariția e destul de răspîndită spre a merita o cercetare amănunțită, literatura a produs puține tipuri de avari. Explicația nu trebuie mult căutată: redarea reușită a unui „tip“, cuprinzînd trăsăturile esențiale ale genului descris, include toate manifestările însemnate ale vieții acestuia. Incercările ulterioare de a reveni asupra categoriei care și-a găsit expresia literară într'un personaj sintetic viu, sugerează, în mod necesar, impresia unei reproduceri. Caracterizările cele mai veridice, vor aminti stăruitor figura literară originală, așa cum personificările ipocriei sînt menite să sugereze, inevitabil, amintirea lui Tartuffe.

Harpagon și Grandet au fixat în literatură tipul avarului. Hagi-Tudose și Tric,—spre a releva numai personagiile proeminente ale literaturii avariției,—completează amănuntele. Toți sînt membrii gemeni ai aceleiași familii, deosebiți doar prin vestmintul stilului propriu fiecărui autor. Spiritul compunerii și evocării lor e limitat la datele ce le îngăduie prezentarea lor veridică. Adaosul de imaginație proprie a scriitorului, ar risca să depărteze viața personajului de adevăr.

La aceste considerații generale, se alătură una de ordin particular. Risipa are un caracter ostentativ; de aceea e pretutindeni întîlnită și observată. Ea determină o circulație activă a bunurilor și se prezintă adesea sub aspectul unei generozități înșelătoare. Mobilele psihologice profunde, ce o determină, interesează prea puțin. Avariția, dimpotrivă, îmbracă o formă de manifestare mai puțin simpatice mulțimii. Tinzînd la acumularea exagerată a averii, cu prețul unor privațiuni continue, care reduc senzul vieții la funcțiunea exclusivă a acestei acumulări, avariția produce un efect defavorabil. Dezaprobarea generală determină caracterul discret al manifestării, în timp ce, ca o consecință, avarul devine retras, taciturn și bănuitor.

Teama de semeni, accentuînd tendința spre izolare, pe măsura creșterii averii, determină adoptarea unor atitudini de na-

tură să provoace impresia unei sărăcii cumplite. Banii intră în văgăunile cele mai neverosimile și, de multeori, se creiază, prin condițiile sociale ale manifestării avariției, o confuzie, ce nu se clarifică, adesea, decît prin descoperirea surprinzătoare a averii după moartea posesorului ei. Privațiunile voluntare, impuse de avariție, samănă mult cu efectele constringerii necesare produse de sărăcie. Spre a degaja, în fenomenul avariției, starea pură a naturii ei pasionale, e nevoie de multă perspicacitate.

Raritatea avarului în literatură se mai explică și astfel. Patima risipei îmbracă formele cele mai variate. Ea se aplică asupra oricărui obiect susceptibil a micșora, prin retribuție, patrimoniul risipitorului. Avariția e mult mai caracteristică și mai limitată în exercițiul ei, rezumîndu-se uniform într'o creștere progresivă a averii, spre paguba sănătății fizice și morale a avarului. Ea implică o voință de jertfă neîntreruptă. Singura satisfacție hărăzită acestui destin tragic, constă în viziunea aurului, crescut din comprimarea energetică a tuturor dorințelor și din evitarea plăcerilor elementare. Domeniul manifestării avariției e deci foarte redus.

Poate tocmai din cauza condițiilor excepționale în care se dezvoltă, ea se manifestă cu intensitate și ia toate caracterele marilor pasiuni. Literatura găsește, de obicei, în stările de spirit produse de vibrarea pasiunii, alimentul preferat al observației. Totuși, din cauza caracterului unitar al manifestării exterioare a avariției, puțini scriitori de samă s'au oprit s'o considere mai de aproape. Molière a schițat cîteva trăsături în portretul sumar al *Avarului* (Harpagon). Balzac l-a întregit în apariția evocatoare a lui Grandet. De atunci, Hagi-Tudose și Tric (*Microbul aurului*), n'au reușit să îmbogățească literatura avariției cu vre-o contribuție însemnată. S'ar părea că fenomenul psihologic și moral al avariției, nu permite o reînnoire a inspirației.

Încă un argument ar concura să justifice îngustimea cîmpului de observație în redarea avariției. Pe cînd risipa nu aparține exclusiv unei anumite vîrste, avariția e pasiunea bătrîneții. Eroii avariției, pe care i-a creat literatura, sînt prezența în toamna tîrzie a vieții: Harpagon, Grandet, Hagi-Tudose și Tric, sînt bătrîni și fizic și sufletește. Ivan Goll a observat în *Microbul aurului* că avariția „nu convine tinereții, care se hrănește, în același timp, din realitate și din speranță. Ea se infiltrează în bătrîni, ale căror energii sînt uzate și al căror optimism slăbește, a căror credință în viață se stinge imperceptibil“.

Ribot, în *Essai sur les passions*, revine, în repetate rînduri la observația că pasiunea implică „o idee dominantă, exclusivă și stabilă“, care deosebește această manifestare psihică de haosul afectiv întîlnit în toate formele alienației. Ideia-forță în pasiunea avariției, e aplicată exclusiv asupra aurului. Obiectivul, fiind strict determinat, orice deviere ar luneca observația psihologică spre artificial.

Sînt deci atîtea motive ce se pot corobora, spre a explica raritatea prezentării avariției în literatură. Totuși, vina nu trebuie atribuită, exclusiv, împrejurărilor arătate mai sus. E, în această dezinteresare a scriitorilor și o tendință de a-și cruța eforturile. Altminteri s'ar mai fi putut fixa o serie de observații nouă, în întregirea „tipului”. Eroii literari, de pînă acum, ai avariției, nu ne-au adus, spre pildă, nici o lămurire cu privire la *geneza* acestei pasiuni și la formele evolutive ce le îmbracă pînă la manifestarea ei acută. Toți sînt prinși și redați în momentul cînd fenomenul avariției se prezintă ca o stare temperamentală fixă și exclusivă. Valoarea socială a literaturii avariției ar fi crescut, totuși, prin analiza *evoluției* psihologice spre acest fenomen. Ar fi arătat astfel luptele dramatice ale instinctelor vitale cu tendința de infiltrație a ideii dominatoare, ciocnirea cu privațiunile impuse de această idee și căile ascunse, prin care viziunea tiranică a aurului ajunge să pue stăpînire exclusivă pe aspirațiile și întreaga ideeție a individului. S'ar fi determinat, mai ales, cu oarecare aproximație, momentul pînă cînd intervenția preventivă a unei efortări educative, ar fi putut opri cursul acaparator al fenomenului psihic, făcîndu-l susceptibil de transformare. Este o latură ce rămîne complet deschisă.

*

Din cauza conflictului între pasiunea individuală și interesul familial și general, literatura avariției păstrează un caracter moral-social. Scriitorii care au produs în acest domeniu, au căutat să întărească semnificația morală, prin contrastul puternic al avuției adunate, cu moartea. Numai Molière a încheiat satira în timpul vieții eroului. Balzac, Delavrancea și Ivan Goll, fac să culmineze fazele eroi-comice ale vieții avarului, în tragismul morții. Grandet moare lingă grămezile de aur, iar Hagi-Tudose își sfîrșește viața, mizerabil, peste maldărul de galbeni. Tric (*Microbul aurului*), cade în stradă, surprins de moarte, la capătul efortărilor, chinuit de foame și epuizat de privațiuni. Efectul contrastului apare astfel cu toată vigoarea și evidențiază zădărnicia acumulării averilor în fața neantului morții.

Balzac fixează, în *Eugénie Grandet* o viziune remarcabilă, în care concentrează toată forța pasiunii lui Grandet pentru metalul prețios. Cînd abatele îi dă ultima împărtășanie, privirea muribundului se fixează cu lăcomie asupra odoarelor bisericești de argint și el sucombă, mizerabil, în efortarea ce o face spre a prinde crucifixul, în care nu vede decît valoarea metalului.

Și Delavrancea imprimă momentului morții toată greutatea semnificației morale. Avarul său nu adaogă însă nici o observație nouă la trăsăturile lui Grandet și ale lui Harpagon, pe care izbuteste numai să le îmbine într'o compoziție unitară. E regretabil că talentul evocării și meritele stilului lui Delavrancea,

n'au reușit să îmbogățească puținele date psihologice ale literaturii avariției.

Nici Ivan Goll, care a produs cea mai modernă lucrare a genului, n'a putut crea un exemplar al avariției, complect distinct de sugestiile înaintașilor săi. El a izbutit doar să lămurească mai bine și mai analitic unele trăsături de caracter, pe care nu le-au ignorat nici operele anterioare ale genului.

Prins în strimtoarea terenului de creație, Goll caută să lărgească viziunea literară, împingând dincolo de limitele vieții, preocupările chinuitoare ale avarului pentru conservarea averii sale. El izbutește astfel să strecoare în lunga sa nuvelă, o imagine îndrăzneată, care deschide un aspect nou manifestării avariției.

Tric nu se poate obișnui cu gândul că averea lui, adăpostită cu grijă și crescută din cele mai chinuitoare frământări și sacrificii, va fi risipită de urmași, în cheltuețele ce le vor face cu înmormântarea lui. Viziunea acestei risipe îi turbură liniștea și distruge odihna necesară trupului său slăbit.

Bolnav, anemiatic și chinuit de foame, abia ținându-se pe picioarele ce nu-l mai pot duce, „el se tîrăște” la biuroul de întreprinderi funerare, spre a stabili exact amănuntele înmormintării sale“. Fiecare centimă e cîntărită și sustrasă, într'o discuție aprinsă și inversunată, care răpește avarului ultimele rămășițe ale puterii fizice. Triumfător, în cele din urmă, Tric se întoarce, tirindu-se spre casă și moare în stradă, sfîrșit de sfortărea făcută, dar cu satisfacția supremă a tîrgului încheiat.

Satira capătă un ton macabru. Harpagon, Grandet și Hagi-Tudose, lucrau cu totul detașați de ideea morții. Avariția lor se fixează în limitele averii adunate, fără nici o preocupare de ceiace se va întîmpla apoi. Goll dă un accent mai mult forței patimii, prelungind-o, intelectual, dincolo de neantul morții.

Observația aceasta, veridică în analiza altor pasiuni, mi se pare neîndeajuns verificată în fenomenul avariției, care se grefează strins pe un obiect concret. Spre a explica însă mai bine motivele acestei rezerve, e necesar să ne fixăm întăiu asupra naturii concrete a pasiunii avariției.

Autorii genului au accentuat, în repetate rînduri, patima eroilor pentru aur. Harpagon, deși tremură la gândul că poate fi jefuit, îngroapă în grădina casei o ladă cu monezi de aur. El reflectează... „fericit cel ce are toată averea bine plasată și nu conservă decît ceiace-i trebuie pentru cheltuială“. Totuși, renunță la beneficiul cametei și la siguranța plasamentelor, ca să poată avea banii în imediata lui apropiere. Pasiunea fizică pentru aur, învinge deci teama pierderii lor și lăcomia investițiunii remuneratoare.

Grandet manifestă aceeași înclinare. El se strecoară mereu, pe ascuns, în încăperea tainică unde zac grămezile de aur și se

cufundă în contemplarea lor. Socrul lui, de la Battelière, „numea un plasament o risipă, găsind mai mari dobânzi în aspectul aurului, decît în beneficiile cametei“.

Descriind portretul lui Grandet la șaptezeci și cinci ani, Balzac precizează. „Vederea aurului, posesia aurului, devenise monomania sa“. În ajunul morții, nemaiputînd părăsi patul, el spune fiicei sale: „pune aur mult înaintea mea“. Însfirșit, atașamentul absolut la metalul prețios, apare cu supremă tărie în imaginea finală, pe care am menționat-o.

Hagi-Tudose demonstrează aceiași pasiune pentru obiectul concret. Rindurile finale ale nuvelei sînt edificatoare: „Cînd l-au scaldat, pe genunchi, pe piept, pe frunte, i se vedeau rotocoale de bani. Și i-au rupt pleoapele de sus și ochii lui spăimînțați nu i s'au închis“.

Avariția apare deci strîns legată de nevoia unei senzații tactile. Cea vizuală e necesară, dar nu e suficientă. Ea capătă intensitate, unită cu cea tactilă. Voluptatea pipăitului e la baza pasiunii elementare. Plasamentul averii și conservarea înscrisurilor doveditoare, introduc un element abstract, care micșorează intensitatea pasiunii. Avariției îi repugnă investițiunea, căci ea înseamnă separarea temporară de aur, pentru o remunerare prezumată și viitoare. De aceia e justă observația făcută, în treacăt, de Ivan Goll, că avarii „de teama cheltuelii, renunță bucuroși la cîștiguri viitoare“. Odată determinat caracterul concret al pasiunii avariției, să ne întoarcem la preocupările personajului din *Microbul aurului*, care am văzut că îngrijește, până la centimă, cheltuelile proprii sale înmormîntări. Spuneam că trăsătura aceasta psihologică nu mi se pare riguros verosimilă și iată de ce.

Ideia neantului ce urmează morții, e respinsă în mod necesar, printr'o reacție naturală a temperamentului avarului, care se atașează la aspectul concret al lucrurilor. Avarul nu poate privi dincolo de viața sa, care se confundă cu viziunea aurului. Problema morții nu se pune, căci ar atrage, implicit, pe cea a separației de aur, ceiace trece peste puterea de închipuire a avarului. Despărțirea de aur e dezastrul, imposibilul, neimaginabilul. De aceia, se pare că problema avariției se limitează, psihologic, numai la corelația dintre viață și avere, cu excluziunea oricărei considerații *postmortem*.

Gestul personajului lui Ivan Goll, care se ocupă de soarta averii după moarte, apare astfel neverosimil. S'ar putea replica totuși că această atașare la aur a avarului, poate fi cel mult caracteristică timpurilor cînd organizarea financiară nu era îndrumată spre sistemul bancar modern, care permite siguranța investițiunii, conservarea averii și mobilizarea ei în orice moment, la dispoziția deponentului. Apoi, sub influența hîrtiei-monetă, care reprezintă, în vremuri normale, o creanță atît de sigură, încît se confundă cu valoarea reprezentată, este imposibil ca pasiunea avariției să nu sufere o prefacere radicală în înclinarea

ei spre concret. Aurul e prezumat a avea o valoare intrinsecă. Hirtia-monetă reprezintă o valoare simbolică, abstractă. Ideia de reprezentare a averii, înlocuște deci senzația vizuală și tactilă a acesteia. E ca o evoluție dela fetiș, dela idolul sculptat, la dumnezeirea abstractă. Intensitatea avariției nu scade prin aceasta, deoarece e o convingere, o pasiune fanatică, ce nu poate fi micșorată prin evoluția spre abstract, așa cum monoteismul n'a micșorat fanatismul religios.

Fixarea unei asemenea evoluții ar fi interesantă și ar permite crearea unor noi exemplare a avariției, deosebite în manifestările lor de cele redată în literatura de până acum. Cred însă că, în realitate, posibilitatea acestei evoluții se lovește de cauze sufletești profunde și de stavile exterioare serioase. Avariția se ascunde. Dacă n'ar face-o de ochii lacomi sau disprețuitori ai semenilor, s'ar teme astăzi de exproprierile parțiale, create prin sistemul impozitelor pe avut. Statul fiscal modern devine dușmanul ireductibil al avariției și o face să se ascundă în cele mai umbrite unghere, cu averea concentrată în spații cât mai reduse. Hirtia-monetă, întru cât e susceptibilă să reprezinte averi sigure și mari, în proporții reduse, poate produce cu timpul, la avari, o înclinare derivată, care aplică pasiunea la simbol, confundind-o cu însuși obiectul simbolizat. Acest stadiu ar da un accent nou reflecției lui La Rochefoucauld: „Avarul sustrage toate nevoilor sale, spre a-și îmbogăți imaginația“. S'ar putea ca vederea și pipăitul hirtiei-monetă să trezească printr'un proces de derivație, senzații vizuale și tactile, asemenea celor produse de contactul aurului.

Până în prezent, literatura avariției a produs numai tipuri a căror viață se leagă strâns de posesia materială a averii. Viitorul va putea oglindi formele consecutive ale avariției, în raport cu evoluția socială și politică a omenirii, de care este strâns legată în posibilitățile ei de manifestare.

*

O altă lature, pe care ar fi putut-o trata cu interes literatura avariției, mi-o sugerează câteva pagini din *Microbul aurului*. Lângă Tric, își trece viața o bătrână, care-l îngrijește: Elvire. Prin forța exemplului continuu a avariției lui Tric, temperamentul Elvirei se modifică și ea devine, la rîndul ei, o avară prin sugestie, prin imitație. Obiceiul sacrificiului oricărei plăceri, pentru realizarea economiilor exagerate, devine o a doua natură.

Goll ar fi putut prinde acest prilej, spre a da câteva pagini de psihologie subtilă, prin ocazia de analiză ce i-o deschide paralela între înclinarea naturală spre avariție a lui Tric și cea sugerată, aplicată asupra temperamentului slab al Elvirei. Totuși autorul trece ușor peste posibilitatea unor asemenea consi-

derații. Astfel, în loc ca portretele celor două personaje să difere profund în viața lor intimă, subț aparența unitară a manifestării exterioare, sînt desemnate cu trăsături identice, care nu îngăduie deosebirea între caracterul fundamental diferit al mobilelor sufletești ce-i animă.

Însfîrșit, în literatura atît de redusă a avariției, m'ăși mai opri la un aspect al eroului lui Molière. Harpagon simte o înclinare destul de serioasă pentru Marianne, de vreme ce e gata s'o ia în căsătorie fără zestre și să intre în conflict sentimental cu fiul său, Cleante. Avarul adresează Mariane grațiozități de un efect comic. Iată una din acestea : „...cu ochelari se observă stelele și mențin și garantez că sînteți o stea, dar o stea ...cea mai frumoasă stea din țara stelelor“.

Declarațiile lui Harpagon către Marianne, vor să evidențieze ridiculul unei lubricități senile. Nu cred însă că sînt bine încadrate în caracterul ascetic al avarului. Prin impunerea continuă a sacrificiilor și a lipsurilor de tot felul, firea avarului suferă modificări profunde. Sobrietatea se accentuează în înclinări, extreme, care reduc la dorinți și reacțiuni rudimentare viața avarului. Din toate nevoile funcționale, el păstrează numai pe cele neapărat necesare întreținerii corpului uman. În asemenea împrejurări, expresiile curtenitoare adresate unei femei tinere, sînt deplasate. De altfel, efectul satiric, urmărit cu prea multă stăruință de Molière, slăbește forța realismului în compoziția personajului său.

În afară de posibilitățile de reînnoire a psihologiei avariției, menționate mai sus, literatura genului pare condamnată la imobilitate, dacă transformări radicale nu vor modifica fundamental funcția socială a monetei și valoarea circulatorie a metalului prețios. Dar, ca în toate calculele și presupunerile omenești, se poate strecura și în această părere o parte de eroare, pe care talentul original și viu al unui scriitor, se va însărcina s'o demonstreze în viitor.

Aureliu Weiss

Memorial

(Note de drum în Spania)

Cine își inchipuie Spania numai cu mantile, castagnete, Carmene, lupte de tauri și serenade se înșeală profund. Cel puțin de la războiu încoace asistăm la viața unui popor modernizat și industrializat ca toate celelalte, cu edilitate perfectă, cu căi ferate confortabile și rapide, cu viață urbană infiorată de neastîmpăr și de freamăt cu adevărat european. Numai viața politică pare moartă, deprimată, resemnată. Lumea e dezgustată de politică, vorbește din ce în ce mai rar de ea, își cată de treabă, utilizînd diversitatea profesională ca o oază față de focarul ambițiilor publice. Spaniolul e azi resemnat și dezgustat de întreprinderile îndrăznețe care i-au caracterizat istoria.

Madrid e un oraș vesel, mare, aerat. Străzile sînt prestigioase de mișcare și lumină. Unele cum e, de pildă, „Gran via“ sînt mărginite de case enorme cu douăsprezece și paisprezece etaje. Aproape „sgîrie-nori“ americani.

Influența franceză e și aici dominantă. Centrul cu grădini stropite toată ziua ca să nu le ofilească soarele, cu bulevarde ca celebrul „Prado“, seamănă cu centrul tuturor orașelor mari europene. Dar dacă scobori însă cătră minuscula apă a Manzanaresului (despre care spiritele sînt abundente și prea exagerate) cătră podul Toledo un furnicar de golani ai periferiilor își duc viața lor de boemă prăpădită. Acolo palpită viața cu adevărat spaniolă. Impodobiiți cu inele late, în inima cărora strălucesc veșted pietrele false, cu lanțuri groase de metal suspect pe burtă, cu

haine în același timp ilustre și ostenite de vrîstă, cu perciuni lungi care coboară până aproape de maxilar, își sorb ciocolata neagră (cei care și-o pot plăti) în cafenele sordide și misterioase.

Dincolo, în dosul gării „del Norte“ se întind cartierele elegante, cu faimosul „pasco de Rozales“ unde pe la ora șase, boerii, astăzi mai mult decorativi, ies la plimbare distrați, absenți sau numai gravi în calești strălucitoare și demodate. Femeile nu apar niciodată neîntovărite. Spania e șa cochetăriei, a sudului care știe să exaspereze imaginația, unde femeia se refuză mereu, încîlcind în dedaluri de dorinți și enigmatice ipoteze firea ei meridională, în orice caz mai complicată decît aceia a feministelor nordice, spălăcite și facile care se dau fără fior, pentru o cafea „Moka“, la un local unde muzica cîntă uvertura din Lohengrin. Femeia de aici nu cunoaște moda. E îmbrăcată fără caracterizare de timp.

E nobilă, surfătoare, provocantă și totuși revelată mereu, numai pe jumătate.

Viața Madridului se continuă noaptea până tîrziu. Teatrele încep abia la unsprezece—obicei aristocratic, dar și comandat de toriditatea zilei. Spectacolele sînt ușurele: operete: „Zarzuela“ și vodeviluri. Se poate cumpăra un sfert, sau o jumătate de spectacol.

Dacă îți place mai cumperi încă o jumătate ori un sfert. Pe la două jumătate comedia se sfîrșește. Atunci începe roiul străzilor și al barurilor. Dimineața viața începe tîrziu. Magazinele deschid abia pe la ceasul zece. Odată cînd trebuia să plec într'o excursie am cerut să fiu sculat la opt. Portarul încurcat o clipă mi-a răspuns:—„Bine atunci voi vesti gardianul de noapte!“.

„Puerta del Sol“ e piața centrală, a orașului. De acolo pleacă, coborînd ușor, monumentală „Calle de Alcalá“. Cetesc în Théophile Gauthier descrierea lor cu aspectul pe care-l prezentau la 1840, și nu mai găsesc nimic. Totul e schimbat. Un stil „empire“ pe care s'a grefat resturi de baroc și de acel stil special spaniol numit „curiguresc“. Pe „Prado“ superb bulevard care tae orașul în două, „Champs Elysées“ al Madridului, în zi de Duminică, se frămîntă cupluri populare. Soarele arde nemilos și grămădește grupurile o clipă în jurul neguțătorilor de limonadă violent colorată.

În însemnările sale de călătorie contele Kayserling aseamănă Madridul cu un oraș din pustiul platoului tibetan. Aceiași dezolare de stînci sterpe la o înălțime de o mie de metri deasupra mării

din care răsare brusc un oraș. Dar, după el, toată caracteristica poporului spaniol e aceea a unui neam crescut în pustiu.

E adevărat că, de îndată ce treci frontiera, peisajul spaniol apare direct african. Sufletul crescut aici e acela al beduinilor: oameni de deșert mereu în căutare de oază. Aceiași psihologie ca a Arabilor sau Evreilor; preocupare permanentă pentru ce e trupesc, nevoe arzătoare de voluptate. Pentru omul pustiului oaza e totul: odihna după brigandaj, satul răcoros, brațele înflăcărate ale femeii, băutura izbăvitoare de uscăciune. Pentru beduin trupul e totul. Poftele sale sînt impetuoase și sălbatice. Dorința lui e veșnic aprigă. Încă înainte de năvălirea Arabilor, poate pe timpul vechilor Iberi, acest deșert, prelungire naturală a continentului african, a trebuit să fie locuit tot de oameni de ai pustiului. Peisajul spaniol nu poate naște altfel de oameni.

Dar, la un moment dat al istoriei, peste această năvalnică poftă de viață s'a așternut brusc o disciplină severă de catolicism, Poate cea mai severă din cîte au existat. Dorințele s'au înfrînat brutal, viața cu toate năzuințele ei a fost reprimată, chinuită, încercuită. Interdicte peste interdicte, păzite de strașnice măsuri de inchiziție, au mutilat fără îngăduire elanul briganzilor de pustiu. Din desfrînate temperamente de războinici s'au confecționat, subt sordide cagului monahale, palide fantome de călugări.

Din acest tragic dualism, a rezultat cel mai teribil fenomen de freudism colectiv. Viața nu s'a ofilit cu totul, ci a explodat mereu de subt cenușă. Numai că, astăzi sufletul spaniolului e despicat în două. Cu o parte el pofteste tot așa de violent. Cu cealaltă însă, prin morbul catolic adînc injectat, el cunoaște căința și regretul. ...„Sînge, voluptate și moarte“, mai precis *voluptate și remușcare*: iată toată enigma spaniolă. Popor dotat pentru pasiune și viață căruia i s'a inoculat penitența, frica de infern, oroarea sfîntă a păcatului. În această alternativă, în prima parte a căreia Spaniolul iubește, riscă, se dedă senzualității celei mai arzătoare, iar în a doua e apucat de tristeța și deprimarea ispășirii, stă ascuns misterul frămîntării spaniole. Dualismul e vizibil în poziția orașelor: Sevilla, oraș italian de bucurie și plăcere își are echivalentul de regret și penitență în Toledo, aspru și fără putința de mîntuire; Barcelona surzătoare și inconștientă de veselie, e pîndită din spate, din creerul munților, de hieraticul și înspăimîntătorul Monserrat.

Și în literatură același etern simbol: Don Quijote eteric,

utopic, celest în aspirațiile sale nebunești și idealiste și Sancho Pansa, greu de greutatea pământului, jovial, materialist, plin de bun simț și de aspirații terestre.

Velasquez, bucuros de viață, realist, normal și Greco chinuit, frământat de inchietație, epurat, întunecând mereu accesele tizianești de culoare venețiană, cu tonuri terne și contorsiuni lineare de epileptic în divin extaz. Apoi Torquemada, implacabil cu el și cu alții, poate tocmai din imperioasă slăbiciune și în fine, regele tuturor peisagiilor sufletești spaniole, Filip al II-lea, cel care-și asasina pe la spate tocmai pe curtezanii pe care-i iubea mai mult. Filip al doilea care a murit după o agonie de săptămâni cu mâna pe un schelet culcat într'un sicriu și cu ochii pironiți pe un crucifix.

Spania e țara care a putut da naștere deopotrivă trivialei Carmen și sublimei Sfinta Tereza din Avila. Acolo se găsesc mai ales două categorii de oameni : preoții și amanții, adică cei care iubesc și cei care regretă. Astfel dualitatea spaniolă și-a găsit până și expresia ei profesională.

Escorial

Un tren „personal“ care se oprește în nenumărate gări ne duce într'o dimineață caldă și uscată către panteonul regilor Spaniei. Ca și la Versailles ori Windsor, castelul e înconjurat de un orașel modern cu hoteluri și restaurante pentru turiști.

Escorialul nu e o construcție ci un munte prăvălit din Sierra Guadarama care conspiră amenințător la o sută de metri, bloc de piatră tăiat simetric ca un cub și în care s'au scobit o mie de ferestre. (Are 1200, mi se pare!) Egiptenii chinuiți de ideea morții au construit la fel templuri colosale, de strivitoare proporții. Escorialul e în același timp o cazarmă și o mănăstire. Nici o ornamentație. Nu e sever, nici măcar auster. E sec, uscat. E ca peisajul castilan și ca psihologia anti-senzuală a făuritorului său Filip al II-lea, simbolul cel mai complect al sufletului castilan. E și altceva în acest monument sumbru și neînțeles : pasiune distilată până la esență pură pasiunea comprimată în granit, făcută piatră din atîta abstenență. Demonul acestor locuri, Filip al II-lea, era și el întunecat, taciturn, bănuitor, mistic, perfid și fanatic. Dar mai ales aprig. Sufletul său plutește împrejur. Casa care-l adăpostește încă și-a refuzat și ea orice sentimentalism și orna-

mentație, și-a oferit cea mai perfectă nuditate, din ascetism, care câteodată e o formă a ambiției și a orgoliului nemăsurat. Ideal, în același timp, de călugăr isteric și de militar roman. Condé a spus cu un fel de voluptate parcă corpului său ciuruit de mizerie într'o grea campanie ; „Tremble vieille carcasse !“. Acesta e și principiul lui Filip II. Dar încă cu mai multă exasperare religioasă. Acest rege aspru a avut și câteva sute de amante, dar nu le-a știut nimeni niciodată. Gândiți-vă acum o clipă la limbutul Ludovic al XV-lea, care povestea în fiecare seară curtezanilor săi, cu spirite bonome și grase, toate detaliile de alcov ale noilor sale cuceriri de peste zi și veți înțelege deosebirea între Versailles și Escorial.

Escorialul e enorm. El reprezintă ideea de opulență a unui popor sărac pe un sol de piatră. Căci săracul când gîndește bogăția o vede tot sub aspectul sărăciei numai cu mult mai mare. Subt stîncile goale ale Sierrei masivul de piatră al acestui somnambulic palat, pe care n'a înflorit nici-o ornamentație pare un peisaj lunar. Peste milioane de ani el va putea trăi la fel, halucinat, subt raze palide pe o planetă moartă.

Mihai D. Ralea

Am omorît ¹

Șoimul ce-o cădea rotind pe mîna ta
Și ți-o rupe gîndurile,
L'am crescut de mic, prin lunci, cu mîna mea,
Care-ți scie rîndurile.

Să-l așezi pe umăr, tremurînd s'ascuți,
Cum se sbat pădurile,
Cum gonînd spre văi, săltînd, puhoae 'n munți
Și 'mpreună gurile,

Și fruntea ta, de va 'nflori de soare,
Dogorindu-ți genele
Un șoim perdut, necutezînd să sboare,
L'or dori poenele.

Am urmărit o zi un cerb rănit
Pe munți în sus, prin liniștile grele,
Rupînd tăceri cu chiotele mele
Cu gîndul meu de goană 'nebunit.

¹ Din volumul meu— «Pasăre de aur».

Și îmi plăcea că mă 'ntreceam cu cîinii
Că mă sbăteam prin crengile pădurii,
Cu gropi de rîs în colțurile gurii,
Cu tinereți în armurile mîinii.

Din stropii mari de sînge 'mprăștiați
Creșteau în mine rugi de bucurii
Și'n ochii mei cu apele merii,
Svîcnea un pîlc de grauri speriați.

«Mai sus, pe munte 'n sus goniți jivini,
Pe dîra morții proaspătă și=aproape,
Un pas mai mult, un pas să nu ne scape,
Să=i pierdem urma 'n țancuri printre clii!».

Aici s'o fi oprit gemînd prelung,
Cu glesnele murind de slăbiciune,
Cu ochii mari plîngînd de rugăciune
S'asculte cîni cum latră și=l ajung.

Și'n poala de lumină=a unui grind,
A 'ngenunchiat cu sufletu 'n țărînă
Și bun, și blînd, s'a năruit pe=o rînă,
Și=a 'ntins picioru 'n moarte, tresărind.

O fi visat vre-o gură de izvor
Că-i gîlgăe răcoarea peste gînd,
S'o fi visat prin luncă alergînd,
Singurătății dînd același dor.

Dar somnul greu de moarte l-a cuprins
Cu tihna lui ferită de dureri,
S'au scuturat pe tîmple-i primăveri
Iar peste ochi amurgul rece-a nins —

Și eu sărînd, o clipă am trăit
Tot ramătul pădurilor în vînt,
Unde-am crescut sălbatec din pămînt
Cu ochii duși spre-un cer nemărginit.

Vroiam să-i rup grumazii'n mîna mea
Și ultima-i suflare să i-o sorb,
Să simt svîcnînd în sufletul meu orb
Ca 'ntr'un pustiu un cau de cucuvea.

Dar mîna mea în piatră s'a oprit
Și fruntea 'nnalt păru că se destramă,
Fugea spre văi pădurea de aramă
Și'n calea mea o poartă-a răsărit.

O poartă grea, de piatră fără veac,
Cu vremea strînsă bulgări pe țîțîni,
Și=au hăuit în vînturi patru cîni
De=a tremurat pămîntul ca un lac.

O peșteră de spaimă s'a făcut
În trupul meu—șuvoi clocotitor,
Simțeam cum vinele din carnea mea cobor
Spre bulgării din care s'au născut.

Neastîmpărul din mine ca un laț
Mi=a 'nțelenit furtuna mea amară,
Din țeasta mea un șoim simțeam că zboară
Cu aripi largi spre zările de smalț.

Păream un jep întins fără puteri
Cu lespede de slavă peste mine,
Nu 'nțelegeam nici culmile senine
Nici văile cu fagi și primăveri.

Dar poarta grea minunea și=a deschis
Și cerbul blînd în față mi=a venit
Cu ochiul larg de moarte împietrit
Și nerozia mîinii mele=a lîns.

Un om bătrîn mai alb decît lumina
 A sărutat durerea lui curată
 Și 'ndemnul meu punea pe ei o pată
 Cu ochii mei, cu fruntea mea, cu tîna.

«Au tu ce vii gonind singurătăți,
 «Cu sufletul năvod de bucurii,
 «Subt urma ta sălbatecă nu știi
 «Că gem dureri și mor singurătăți.

«Ți-ai omorît întăia ta nălucă,
 «Crescută sfînt în liniști de pădure,
 «Cu ochii goi spre vîrfurile sure
 «Ți-ai omorît întăia ta nălucă.

«Ia-ți urma înapoi și te coboară
 «Că stropii mari de sînge=au înflorit
 «Și 'n floarea lor se 'neacă=un răsărit
 «Ce din adînc se 'nalță și coboară.

Și=am coborît cu sufletul înfrînt,
 Și m'am mirat de flori și de izvoare,
 De ramurile frunzărind spre soare
 Ca niște brațe 'ntîmse din pămînt.

Am ridicat în cuib un pui căzut
Și m'am ferit să calc peste-un gândac,
Și'n luminișul alb vedeam cum se desfac
Inaripări ce nu le-am mai văzut.

Un cântec nou mi-a unduit în gând
Ca un pîrău strălucitor de șes,
Adîncul meu atunci l-am înțeles
Cu ochii mei de moarte tremurînd.

Intăia mea mișcare largă, moale,
Din rîsul meu — o coamă de mistreț —
Intăiul gând de înălțimi măreț
Ce 'n văi adînci lumina și-o prăvale...

Pe-o coaje de mesteacăn am năcrit
Tot visul meu de noapte și de brumă
Și ți-l trimit, cum ți-ași trimite-o glumă,
Ce vr'un hăitaș la foc mi-a povestit

Nu-ți turbura privirea ta prelungă
Și nu mișca tăcerea de pe gene,
El va veni din larg rotînd alene
Căci gîndurile mele îl alungă.

Privește 'n ochii lui rotunzi și mici
Ca din mărgeaua lor să te culeg,
Și gândul tău din aripi să-l desleg
Să-mi cadă 'n pumni, un roi de licurici.

Și de-i mai vrea să știi pe unde sînt
Intreabă șoimul meu crescut în soare,
Că mîna mea se 'ntinde și mă doare
Cu rostul ei de cer și de pămînt.

D. Ciurezu

Supraomul Lombrozin

Deși puțini au cetit-o și mulți n'au cunoscut-o decît indirect, cartea lui Lombroso asupra „Omului de geniu“ este una din cărțile care au avut o enormă influență, un răsunet aproape nebănuit asupra ultimelor generații din secolul trecut, și sugestiunea periculoasă—putem zice—pe care a produs-o într'o anumită clasă socială, merge atenuîndu-se fără a dispăre cu totul chiar în zilele noastre.

Pentru Lombroso, geniul este o psihoză: marele alienist italian crede că poate să dovedească cum că omul de geniu este un degenerat în toată puterea cuvîntului. Și savantul se scuză el însuși de această apropiere între oamenii cei mai superiori și cei mai inferiori. „Cum putem, în adevăr, să ne apărăm de un simțimînt de oroare la gîndul de a asocia idioților, criminalilor, pe acei chiar ce reprezintă cele mai înalte manifestări ale spiritului omenesc?“¹.

Desigur, nu prevedea Lombroso că opera sa, departe de a provoca scandalul de care se temea, avea să lese generații întregi suggestionate, cucerite, că tinerii aveau să se împăuneze cu acele caractere de degenerescență congenitală care pentru Lombroso sînt totodată stigmatul nebuniei și simptomul unui geniu ce se naște. Adolescenții țării noastre și în special ieșenii au fost loviți de virusul lombrozin și secerăți ca de o epidemie. Cunoaștem cu toții exemple numeroase. Băetani sănătoși la trup și la minte, care ar fi fost meniți să devie funcționari serioși și onorabili, sau negustori sau liber profesioniști, s'au lasat tîrîți, în pragul liceului, la patima beției și la toate perversiunile pe care omul le posedă în potențial pentru a samana, chipurile, cu marii poeți, cu artiștii și gînditorii în renume, și i-am cunoscut mai tîrziu pe toți aceștia, i-am cunoscut ratați, stîlpi de berărie, paraziți, adevărată plagă a societății.

Lucru curios, teoria lui Lombroso nu este greu de răsturnat,

1 *Genio e Follia*, Introdusione.

și totuși sînt epoci care dau dreptate și o verifică parecă, epoci în care oamenii de geniu sînt niște descreerați în mare parte, după ce căpitanii omenirii cu o generație mai înainte au fost cumiți. Și Lombroso a trăit la o asemenea epocă, în plină eră a înfloririi baudelaireianismului. De asta nu trebuie să ne surprindă faptul că Lombroso nu este singur de părerea sa. Clasicii francezi au fost oameni sănătoși la cap, curtizani măsurăți, chiar și vagabondul Molière; trebuie să mergem până la Pascal, iluminat, în comuniune cu D-zeu după un accident de trăsură, și probabil epileptic ca să găsim un autor care, în mod aproape excepțional și izolat, susține că extremul geniu este aproape de extrema nebunie, că toți sîntem nebuni, „que les gens sont si fous que celui qui ne le serait pas en serait un d'une nouvelle espèce“. Iar în Anglia Swift, a cărui nebunie a fost notorie, susține că în corpul nostru este un fum care, dacă nu este abundent, lasă pe om în bună sanătate; dar dacă este prea gros și prea abundent, îl exaltă pe om, și îl transformă în filosof, în politician, în întemeitor de religie, adică în alienat...“ 1.

Ceiace era excepțional în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, devine lucru curent la mijlocul veacului trecut. O întreagă școală literară în Franța și în alte țări ia numele de *școală decadentă* și exhibă publicului între marele talente, pe Gérard de Nerval, de mai multe ori internat, și care apoi se spînzură în circumstanțe lamentabile 2, pe nebulul și nenorocitul Baudelaire, prototip de monoman, de pervertit sexual 3, pe Verlaine alcoolic și vagabond, pe Arthur Rimbaud, dispărut într'o bună zi fără urmă, pe Jules Laforgue, maniac și dezordonat, înfine punct culminant, pe invertitul Oscar Wilde, rebel orgolios, magnific și extravagant.

Trebuie să mărturisim că Lombroso avea destule exemple subțochi—cazul lui Baudelaire pe care îl analizează îndelung, pare să-l fi impresionat în special—pentru ca punctul de închegare a teoriei sale să-i apară. Oamenii zilei se aratau cu deosebire atinși de psihozele cele mai grave: mai mult: aceste psihoze păreau un complement, o cauză a exaltării poetice, o cauză binecuvîntată cu care unii și alții se făleau. Lui Baudelaire îi plăcea să pozeze în om atins de nebunie ereditară. „Mes parents idiots et fous moururent tous victimes d'une folie terrible“ 4. Totuși, biograful nu poate găsi un singur caz de nebunie în familia poetului, astfel că reesă că însuși Baudelaire avea snobismul nebuniei și își calomnia rudele și ascendenții.

Nu trebuie să ne mirăm, așa stînd lucrurile, că o întreagă literatură s'a format în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

1 *Letter to a very young Lady.*

2 În cursul unui acces de nebunie, Gérard de Nerval se spînzură noaptea în plină stradă de grațiile rampei unei scări.

3 Vezi Edmond Jaloux, *Baudelaire.*

4 *Oeuvres posthumes*, Vol. I. 68.

afirmind înaintea lui Lombroso, înrudirea geniului și a nebuniei. Cităm Moreau de Tours *Psychologie Morbide* (1859), Schilling, *Psychiatrische Briefe* (1863), Hagen *Ueber die Verwandtschaft des Genies mit dem Irresein* (1877) ¹. Precursori se găesc, desigur, întotdeauna : aici ei sînt grupați, și asta vreau să arăt : ei au subț ochi—dacă nu pe Verlaine care trăește mai firziu—două modele senzaționale : pe Gérard de Nerval ² și pe Baudelaire ³. Cartea celebră a lui Lombroso găsește deci terenul pregătit : teoria sa este în aerul împrejmuitor, și nu rămîne decît ca alienistul italian, sprijinit pe serioase statistice și printr'un studiu complex și profund să pue această dogmă a înrudirii geniului cu nebunia în plină lumină și în plină vogă, pentru ca spiritele contimporanilor să suporte o impresie adîncă și neștearsă ⁴.

*

În fond, în ce consistă exact teoria lombroziană, și de ce zicem că ea poate fi răsturnată ușor ca o doctrină fără valoare, însă periculoasă? Oamenii de geniu sînt aberanți ; toți prezintă manii, perversiuni morale, tare și vicii de constituție, sensibilități anormale, obiceiuri curioase, iată observația, data „experimentală“ de la care Lombroso pare să plece. Degenerescenta, în cele mai multe cazuri, este cauza afecțiunilor mintale : și degenerescenta provine dintr'o proastă ereditate la copiii indivizilor loviți de patima beției, sau de sifilis, sau de nebunie, sau de ftizie, sau victimă accidentală a unei leziuni la cap. Lombroso va mai crede deci că stă în puterea sa ca, pe cale de enumerare, să aducă dovada că părinții oamenilor superiori sînt vicioși sau tarați : și exemplele i se vor părea numeroase.

Tot sistemul se bazează deci nu pe un raționament care să stabilească analogia și să facă dovada, ci pe aratarea de cazuri concrete mai mult sau mai puțin exacte de poeți, de savanți, de gînditori, de artiști și de oameni de stat nebuni, precum și de părinți, de rude a atari oameni care s'au dovedit nebuni, alcoolici, etc. : enumerării îi urmează o totalizare care este o adevărată integrațiune. Se înțelege ușor ce rol vor juca de al de Baudelaire, de Edgard Poe, de Gérard de Nerval într'o monografie închinată ne-

¹ Schopenhauer, pe de altă parte, zice : „Viața oamenilor geniali, ne arată că aceștia sînt adesea ca niște nebuni supuși unei stări de agitații continue“, și aiurea : „geniul este mai apropiat de nebunie decît de inteligența mijlocie“, frază pe care Lombroso avea s'o repete aproape întocmai.

² 1808—1855.

³ 1821—1867.

⁴ În tradiția contrară lui Lombroso, cităm pe Hailes *Essai sur le génie dans l'Art* și pe Fernand Brunetière care, *Revue des Deux Mondes*, 1886, afirmă că baza caracterului geniului este *singularitatea* aptitudinilor sale care îl izolează, și zădărnicește tocmai orice lege și orice teorie asupra geniului în felul celei lombroziene.

buniei; pe larg va mai analiza psihiatrul nostru și pe Dostoiewski pe care îl va trata deasemeni de nebun pe tema operelor sale și în special a romanului *Crimă și Pedepsă*. „Bizareria unor raționamente pe care le pune în gura personagiilor—zice Lombroso—este cu totul demnă de un alienat“.

Toate personalitățile marcante din istoria omenirii prezintă degenerescențe grave, deși le ascund cu mai multă sau mai puțină istețime; secretul geniului lui Richelieu—spune Lombroso—s'a descoperit din ziua în care familiarii l-au surprins într'o criză de epilepsie—Cavour, în două rinduri, a încercat să se sinucidă.

Istoria, după concepția lui Lombroso, nu va mai fi cronică evenimentelor și oamenilor marcanți, ci va fi pură psihiatrie. Fiecare își are disgraziile sale cu care plătește talentul pe care îl deține dela natură. Cu cât un om este mai însemnat, mai sus pus, mai înzestrat, cu atât el este mai crunt lovit. Lombroso vrea, în definitiv, ca geniul să fie o formă de epilepsie. Epilepsia convulsivă este înlocuită aici cu un echivalent psihic, care este reprezentat prin creație genială, prin acele inspirații bruște și neașteptate, pe care le întâlnim atât de des la alienații internați. („Mais l'identité du génie et de l'épilepsie nous est prouvée surtout par l'analogie de l'accès épileptique avec le moment de l'inspiration, par cette inconscience active et puissante qui crée dans l'un et produit des convulsions dans les autres“¹. În privința identificării complete pe care Lombroso o face între geniu și nebunie, nu poate deci subsista nici o îndoială².

Ca să arăți că unii oameni de geniu sau de talent—între ambele categorii Lombroso recunoaște că nu există o limită precisă—ca să arăți deci că unii oameni eminenți sînt maniaci și nebuni, nimic mai ușor. Dar teza lombroziană se obligă să întindă suspiciunea la universalitatea cazurilor: *toți* oamenii eminenți sînt nebuni, iată ce trebuie să ne facă să acceptăm. Or, lucrul aici nu mai este atât de lesnicios, ba el este în așa măsură anevoios că Lombroso merge la exagerări care provoacă o împotrivire fățișă

¹ Lombroso, *L'Homme de Génie*, Ed. franç., p. 468.

² Ch. Richet, autorul prefaței ediției franceze, caută să atenueze ceia ce teoria savantului italian are de prea excesiv. El scrie aproape textual: a presupune că Lombroso susține că nebunii și geniile sînt pe același picior este a face cea mai colosală eroare. Nimeni nu susține că Pasteur era un scapal dela balamuc. Lombroso crede numai că nebunii și geniile sînt în afară de omul comun, unul însă este dedesubtul tipului comun, celant deasupra—Geniul oamenilor excepționali nu coincide cu acea stare de sanătate intelectuală care face echilibrul omului normal, iată tot ce afirmă Lombroso după părerea lui Richet, omul de geniu este *anormal*, și geniul sîmănă cu nebunul fiindcă are inspirații, „asociații“ bizare și surprinzătoare, dar el este rațional fiindcă posedă spiritul critic, inhibiție, fiindcă corectează și perfecționează inspirațiile, etc. Omul normal are spirit critic, dar nu spirit creator; nebunul originalitate dar nu spirit critic; geniul este și creator și înzestrat cu spirit critic.

Este inutil să mai insistăm asupra faptului că teoria pe care Richet caută s'o atribue lui Lombroso, nu concordă cu teza lombroziană.

la lectorul atent. Totul i se pare alienistului italian să fie stigmat de nebunie, totul i se pare acuzator sau cel puțin suspect. Pe Giordano îl declară alienat fiindcă avea darul să prevadă furtunile cu două zile înainte. Un stigmat foarte grav și precis i se pare lui Lombroso a fi la genii iubirea de animale casnice. „Mahomed avea o predilecție *stranie* (!?) pentru momitoiul lui; Richelieu pentru o veveriță; Crébillon, Helvetius, Bentham, Erskine pentru pisici; acesta din urmă pentru o lipitoare. Schopenhauer pentru cîni pe care i-a făcut moștenitorii săi. Byron avea o adevărată menagerie...” Intr'un loc, Lombroso explică cum alienații atinși de mania măririlor sînt egoiști și invidioși, și savantul italian face o listă de cazuri de egoism constatate la oameni eminenți; aiurea el face din spiritul de filantropie, preocupare umanitară sau obștească, din altruismul de care dau dovadă unii oameni celebri, un semn manifest de isterie. Pe de altă parte, noi astăzi credem că un criminal are o tidvă de o structură care se găsește și între oamenii inofensivi: asta nu era și părerea lui Lombroso, partizan al lui Broca: pentru dînsul, criminalul înăscut are un craniu specific care ne permite să-l descoperim și să-l izolăm înainte de înfăptuirea oricărei crime. Or, care nu este mirarea noastră cînd vedem că Lombroso mai atribue bieților oameni de samă apucături de criminali pe baza forme craniului. Sesostri vi se pare un om normal, va zice el? Profundă eroare! El este cu totul lipsit de simț moral. Dovada: „son crâne est tout à fait analogue à celui des criminels: front étroit et bas, arcade sourcilière proéminente, sourcils épais, yeux rapprochés...”¹

Stranie metodă, desigur! Dacă toți oamenii care posedă animale domestice și le iubesc sînt nebuni, apoi numărul nebunilor pe pămînt este infinit de mare. Și dacă iarăși sînt nebuni toți cei egoiști precum și toți cei altruști, apoi toți oamenii din lume sînt nebuni, fiindcă nu pot fi decît sau egoiști sau altruști. Adevărul este, după cît ni se pare, că Lombroso exploatează în monumentală sa lucrare ceia ce se numește deformarea profesională: psihiatru, el vede ori și unde ceva care interesează psihatria. Pretutindeni, el are tendința impusă de meserie de a scormoni aberații sau curiozități: de multe ori el reușește, atît de răspîndite sînt manile și bizariile, dar ar reuși tot atît de bine dacă ar examina acțiunile și gesturile oamenilor obscuri. Nebunia, credem noi, nu este apanagiul oamenilor mari. Le Sage spunea deja că tot omul este nebun și că azilurile de alienați, în care se închid unele specimene, servesc de pretext ca să ajungem la închipuirea că cei de afară sînt indemoni și capabili de ași conduce afacerile sau de a duce treburile statului. Dela faptul că unii oamenii de valoare, studiați din punct de vedere psihiatric, prezintă anomalii, Lombroso conchide că toate geniile sînt atinse de psihoze, pe cînd ar fi putut induce că toți oamenii prezintă, într'un grad oarecare, germeni de dezzechilibru.

¹ Op. cit., p. 487.

Totul se petrece întocmai precum s'ar întâmpla dacă am face raționamentul următor : Alecsandri a murit, Bolintineanu deasemeni, Eminescu a murit și el, Anghel iarăși la rîndul său : deci toți poeții sînt muritori, omîțînd astfel să întindem judecata la totalitatea oamenilor. Asta este totuși ce face Lombroso, și o afirmă clar : „Et le fait, désormais certain, admis par tous, que certains grands génies out été des aliénés, nous permet de présumer l'existence, à un moindre degré, ilestvrai, d'une psychose chez les autres génies 1.

Există însă oameni superiori absolut sănătoși, care nu se trudează întru nimic. Sînt poeți și savanți maniaci : unii au înebunit la sfîrșitul vieții lor, faptul este incontestabil : exact după cum sînt ciubotari, birjari, sergenți de oraș, etc. care se arată monomani și termină prin a înebuni. Dar precum sînt ciubotari cu totul sănătoși la cap, tot așa sînt poeți, muzicanți, inventatori cu totul normali. Edison are aerul unui om cu totul sănătos, și tot așa sînt sau au fost Bergson, Thomas Mann, Ibsen, Mareșalul Foch, etc. etc.. Pentru Lombroso însă nu este piedică netrecută, nici obiecție fără răspuns. Răspunsul său în chestia ce ne preocupă este simplu, dar, s'o recunoaștem, aproape scandalos. Un geniu nu este niciodată normal : elapare ca normal numai fiindcă stigmatetele au rămas neobservate de contimporani, iată răspunsul. Lombroso determină, după cum am văzut, și enumără un șir de oameni eminenți nebuni sau loviți cel puțin de manii și de curiozități ; pe ceilalți la care nu se arată nici un semn anormal, savantul italian li numește pur și simplu : „Les grands hommes moins soupçonnés de folie...“ Iată ceiace putem numi în mod ireverențios așa albă a sistemului lombrobian. Căci de fapt, Lombroso întrebuițează pentru a-și stabili teza, metoda pe care toată lumea o cunoaște și care se numește în logică *metodă inductivă*. Toate lumea știe iarăși că toată valoarea acestei metode se întemeiază pe certitudinea confirmării legii stabilite, a confirmării ori cînd și ori unde ; savantul care enunță o lege necesară, pe baza inducției, datorește supunere la orice verificare : o singură infir-

1) Op. cit., XXII — Trebuie să mărturisim că în chip incidental, Lombroso întrebuițează și altă metodă în favoarea tezei sale decît inferența de la unele cazuri la totalitatea cazurilor, o metodă, de astă dată pur rațională. Savantul italian se referă la faptul că oamenii de geniu explică cum, în momentul creației, invenția vine în chip inconștient, pare că ar fi străină, fatală, datorită unor forțe necunoscute : luîndu-se după asemenea declarații Lombroso taxează creația cînd de acces de isterie, cînd de acces de epilepsie. Totul se datorește însă ignoranței desăvîrșite a psihologiei uzuale la Lombroso : inconștientul este o parte din noi atît de importantă că constituie adevărata noastră viață psihică sub stările de conștiință sărăcăcioase, lipsite de miez și de putere proprie, pur schematic. Inconștientul nefiînd introspectiv, ori și ce element care trece din inconștient în conștient are aerul că vine dintr'o regiune necunoscută, oarecui străină : dar trecerea este totuși atît de normală că fiecine om, fără a fi nebun, o descoperă dacă are puțin talent de analiză psihologică. Vezi Abramowski *Le Subconscient normal*. Noi înșine am studiat această problemă în *Essai sur la Pensée*.

mare i-ar fi fatală; pare deci straniu ca Lombroso să ceară un privilegiu cu totul inuzitat, nemai auzit: toți oamenii de samă sînt nebuni, iată legea: faptul se confirmă în unele cazuri și se infirmă în altele: dar în loc să ne lese să prezumăm că legea este falșă, Lombroso ne invită să conchidem că faptele observate se găsesc în mare vină. Trebuie să mărturisim că este aici ceva cu totul arbitrar și, în același timp, că exigența lui Lombroso este strigătoare. Oamenii de samă pot fi maniaci sau chiar nebuni, lucrurile au fost constatate de prea multe ori: dar, o repetăm, și oamenii care nu sînt de samă pot fi nebuni, și se arată că azilurile sînt pline mai mult de aceștia din urmă. Pe de altă parte, un mare număr de oameni geniali au fost toată viața lor atît de chibzuiți, atît de cumpătați și de echilibrați în actele lor, și au avut atît de mare oroare de cea mai mică extravaganță, de orice numim originalitate că ar fi să aducem o injurie gravă și gratuită vieții lor retrase și liniștite, populată numai de evenimente mediocre dacă ar fi s'o asimilăm cu aceia a celor ce au stat la doi pași de a fi internați la balamuc¹. În privința tuturor acestora, teoria lui Lombroso nici nu mai are nevoie a fi discutată și răsturnată: bunul simț o condamnă imediat.

*

Ca fiecare adolescent să se întrebe: „sînt sau nu original și dezechilibrat în moravuri?“, pentru a răspunde, în fond, la întrebarea: „am oare stofă de om de talent sau de geniu“, iată rezultatul la care a ajuns Lombroso, rezultat neașteptat. În țara noastră, exemplele îndepărtate dar celebre ale unui Baudelaire, sau ale unui Verlaine, exemplul palpabil al lui Eminescu și opera celebră a lui Lombroso au creat o veritabilă epidemie sufletească între tineri și o emulație periculoasă, desfrînînd viciile și maniile care dorm în orice om. Să spunem lucrurile cum sînt: la Iași în jurul lui 1890, o generație aproape întregă de tineri cu viitor, elita intelectuală, a fost secerată de alcoolism: se cetea Verlaine și Eminescu între două pahare. Cu 30 de ani mai tîrziu, floarea tîrgului trebuia să fie victima unor drogi încă mai puțin inofensive, ucigătoare a oricărei creații veritabile. Mulți tineri uitînd orice cumințenie, au căutat dovada talentului lor într'o viață de extravaganțe și de aventuri, și au trăit în fapt romanele sau poemele pe care trebuiau să le trăiască în imaginație și să le scrie. În plus, toate ticurile, toate maniile, toate gusturile bizare erau „semn bun“: un tînr, exaltat

1. Descartes, de pildă, după o tinereță agitată și plină de aventuri militare, răstimp în care vocația lui nu-i era cunoscută, a căutat un refugiu în Olanda, țara cea mai liniștită și mai bine administrată «le pays le mieux policé» și a trăit în calmul cel mai desăvirșit. Spinoza și Kant aproape n'au biografie, atît de simplă, de mediocră a fost existența lor, lipsită de orice eveniment memorabil și închinată numai studiului, cugetării și scrierii.

de prietini rătăciți și ei, scria versuri și obișnuia să circule cu o valiză în care ținea o ciubotă și un capăt de lumînare; altul, devenise vagabond și noaptea făcea stațiuni lungi prin cimitire; altul, mai puțin sinistru, își rupea, la chefuri, cu un suris absent, lenjeria de pe dînsul și punea bucățile în pahare, (totuși, camarazii săi pretindeau că avea precauția să îmbrace, ori de cîte ori avea de gînd să dea o asemenea ridicolă reprezentatie, cămeși scoase din uz); altul era exhibiționist, etc. etc. Cu un cuvînt, cantitate de tineri s'au străduit întotdeauna să fie frați în gesturi cu cîte un ospitalizat dela Socola sau dela alt azil de nebuni. Mulți dintre acești tineri, odată fumurile tinereții trecute, au devenit într-o zi oameni așezați, uitînd și de geniu și de nebunie; dar cîți au înaintat prea departe pe calea funestă și au rămas pe totdeauna vicioși, secătuiți, cu sănătatea ruinată și împodobiți, subt pălăria sărăcăcioasă cu borduri mari, cu plete de poet inutile.

Toate acestea fiindcă a apărut undeva în Italia o carte de o valoare contestabilă care a ademenit atîtea victime inocente și naive la pildele cele mai rele de oameni celebri. Și imitatorii vicioșilor geniali au mers mult mai departe decît gîndul lui Lombroso, într'un sens favorabil apucăturilor lor: aceasta a susținut că geniile sînt întotdeauna nebuni: ei par a crede că nebunii și extravaganții sînt toți geniali, lucru cu totul deosebit; și pentru asta, ei privesc cu simpatie la dînșii, cel mai mic simptom de psihoză, cea mai neînsemnată bizarerie: exaltarea, exagerarea maniilor, iată un pas pe care îl fac ușor, dar care pe mulți îi duce la dezechilibru, la deșanșare, dar nu la geniu.

La epoca Doamnei cu Camelii suprema eleganță era să fii sau să pari atins de ftizie: boală nobilă care la femei se arata în ochii muiiați și blinzi. Posterior lui Lombroso, aristocrația intelectuală poartă ca blazon o nebunie și o extravaganță care, dacă este simulată, devine totuși fatală multora. Din omul superior și epileptic al lui Lombroso s'a făcut un fel de ideal: dacă geniul se plătește cu nebunia, dacă nebunia este însoțitoare obișnuită, chiar obligatorie a talentului, s'o prețuim precum febra istovitoare care deasemeni întovărășește elanurile noastre ideale. Căci se acceptă ușor mucenicia omului de geniu, dacă ea se plătește cu o glorie nemuritoare.

Dan A. Bădăreu

Cronica literară

„Intunecare“, roman de Cezar Petrescu¹

În romanul *Intunecare* Cezar Petrescu a trecut în revistă toate categoriile sociale românești. S'a servit pentru aceasta de un eveniment social care să fie în stare să răscolească toate straturile societății, și anume războiul. A condus timp de zece ani (între 1916 și 1926) soarta a zeci de personaje, trecându-le pe toate prin războiu și deformându-le pe toate cu ajutorul războiului, lăsînd, mai bine zis, războiul să le transforme și să le deformeze. *Intunecare* este un roman social nu prin destinația pe care i-o dă autorul (nu există nici-o teză pe care ar dori s'o demonstreze), ci prin vastul material omenesc tratat. Este un larg panou de „Comedie umană“ pe care ni-l oferă. Intriga romanului nu se grupează toată în jurul unui personaj central. Este un personaj principal, Radu Comșa, dar acesta nu acaparează întreaga acțiune. Aș fi dispus să afirm că personajul principal din *Intunecare* este războiul, care trăește și evoluiază în sufletul tuturor personajilor din roman. O nevoie izvorită din tehnica tradițională a romanului l-a silit pe Cezar Petrescu să ofere un loc mai larg la cîteva personaje. Într'un rezumat li se cuvine deci locul întâiu.

1916, vara. Radu Comșa, tînăr avocat, secretarul deputatului Alexandru Vardaru e logodit cu fiica acestuia din urmă, Luminița, care îl iubește și pe care o iubește. Radu Comșa e o fire energică și perseverentă. Fiu de țaran, singur și-a croit drumul și singur a izbutit în viață. O fire cinstită și hotărîtă. Războiul îl găsește mobilizat pe loc la un minister. E o situație pe care i-a impus-o viitorul lui socru și pe care o suportă greu. Sufere de a se vedea ocrotit în astfel de condiții și, după ce face la adăpost retragerea, la lași cere trimiterea pe front. În luptele dela Ortuz este rănit. O rană la piept și una la față. Se vindecă dar rămîne desfigurat. Schije de obuz i-au sfîrțicat obrazul și a rămas cu două cicatrici hidoase, la timplă și la colțul gurii. Logodnica lui se silește să-l

* 2 volume, Editura „Scrisul Românesc“, Craiova, 1929.

fubească mai departe dar Comșa își dă seama de tot ce e forțat în afecțiunea ei. Își dă samă că tinerețea ei e mai egoistă decât datoria pe care vrea să și-o impue și că nu poate iubi un infirm. Primul pas spre dezagregare. Radu Comșa desface logodna și rupe legăturile cu protectorul lui, deputatul Vardaru. De aici înainte dezagregarea sufltească a lui Radu Comșa continuă dealungul unei serii întregi de experiențe. Își dă seama că războiul n'a învățat nimic pe nimeni. Ticăloșia socială e tot mai mare. Imbogățirii de războiu, politicianii venali, exploatorii de tot felul mișună mai mulți ca niciodată în România mare. Singurul om de treabă din roman, afară de Comșa, profesorul de liceu Vasile Mogrea e un revoltat fără putere și un om care renunță la luptă, scîrbit. De altfel e un suflet amestecat și turbure, amestec de țopîrlănism speriat și resemnare filosofică. Din pricina „ideilor înaintate” Mogrea e exilat într-o provincie. Comșa se găsește din ce în ce mai singur. Intunecarea din sufletul lui se face tot mai mare. Nu găsește în jurul lui un singur lucru frumos și bun de care să se agățe. A făcut războiul cu nădejdea că din tot zbcuciumul va ieși, poate, un adevăr luminos la iveală, că oamenii își vor da însfirșit sama după atîta suferință de nevoia unei schimbări. Radu Comșa trebuie să se resemneze să vadă că s'a înșelat și asupra oamenilor și asupra lui. Nici societatea nu s'a schimbat nici el nu are puterea s'o schimbe. Intunecare. Pe lângă asta rana dela piept l-a lăsat bolnav. La Techirghiol, unde se duce ca să se caute. În 1926, revede aproape pe toți cei pe care i-a văzut trăind și evoluind de zece ani. Printre aceștia e și fosta lui logodnică, acum măritată, fericită. Priveliștea acestei fericiți, pentru el, care nu se știa nici invidios nici rău, este o durere. Își simte desfigurarea de pe obraz căzîndu-i în suflet și făcîndu-l tot mai întunecat și mai turbure.

Romanul lui Cezar Petrescu e crud și trist. E crud și trist pentru că, înainte de toate, are caracterul de adevăr iremediabil. Veracitatea lui îi dă o rară putere sugestivă. Toate personagiile trăesc cu o mare intensitate. Nu e numai viziunea despre viață a eroului, Radu Comșa. Este o descriție imparțială a societății romînești din ultimii cincisprezece ani, descriție complectă și strictă. Cezar Petrescu întrunește un puternic spirit de observație cu o mare putere de exprimare. Se mișcă cu aceeași ușurință în toate situațiile, făcînd să vorbească cu aceeași plauzibilitate oameni din toate categoriile sociale, din toate clasele. E acasă la el oriunde. Insușiri de gazetar utilizate de un veritabil talent de romancier. Bănuesc că admiră pe Balzac, că a fost la școala lui și că a învățat bine. În literatura noastră ocupă un loc unic. E singurul nostru romancier care are curajul de a aborda subiecte de felul aceloră din *Intunecare*. Mulțimea personagiilor pe care le conduce este prodigioasă. Nu lasă pe niciunul nedeterminat și neterminat.

Radu Comșa este un revoltat. Dacă nu prin fire, prin împrejurări. Este în orice caz, în literatura noastră, unul din rarii tipi de revoltați. Asta îi constituie și originalitatea. Într-o literatură ai cărei eroi sînt în mare parte abulici și șovăitori el este o excepție.

Dar Radu Comșa este în același timp și un ratat—și ratat numai din pricina împrejurărilor. Într'un mediu ca cel românesc el nu mai este, din acest punct de vedere, o excepție. Și aici în descrierea și analiza acestui mediu stă cruzimea și tristețea romanului. Autorul a plasat lângă Comșa pe prietinel acestuia Mogrea, alt revoltat, dar de altă natură. Mogrea este tipul, foarte specific românesc, al revoltatului cu gura, care vorbește mereu, înjură tot, pe toți, pe toată lumea, totul fiind pentru el „mofturi“. Revoltă pur verbală, indignare care nu se manifestă decît în vorbă și înjurături fără eficacitate. Un criticism inactiv, foarte românesc, și un tip național, tot așa de național ca și celelalte personaje ale romanului, începînd cu Sofron Vesbianu, „om de afaceri“ și om de învrteală și sfîrșind cu domnul Lică Cartoian, mare „elector politic“ și îmbogățit de războiu, guvernamental mereu, chiar și în opoziție.

Cu astfel de personaje și cu astfel de atmosferă, romanul lui Cezar Petrescu este menit să ofere societății românești o oglindă credincioasă. Este înainte de toate un document de foarte bună calitate.

Ca realizare de artă este un roman realist desăvîrșit. Mediul burgheziei noastre mari și mici, este tratat fără sentimentalism și îngăduință, văzut cu un ochiu ager și nemilos. Dar nu este numai o copie fidelă. Plutește peste tot și te pătrunde un suflu de a-dîncă simțire, un suflet larg, încăpător și puternic, al autorului. Această impresie te face să treci cu vederea anumite șovăeli, foarte rari, și oarecare grabă în redactarea anumitor pasagii. S'ar putea deasemenea reproșa personagiilor că vorbesc prea mult, că pe alocurea, replicile lor sînt prea mult discursuri sau disertații. Personagiile au poate cîteodată *prea multă* elocvență. Dar este, iarăși, drept, că sînt voit construite astfel. Vorba prea multă le înlocuește lipsa de voință și puterea de a acționa. Poate prin asta sînt și mai veridice. Se vorbește mult în România. Cum se vorbește mult și în romanele rusești pe care simți că autorul le cunoaște bine.

Intunecare e un roman din genul lui *Războiu și Pace*. Un roman care nu se grupează în jurul unui erou central, fiind oarecum viziunea de viață a acestui erou central. Imbrățișînd un interval de timp mare și cuprinzînd o sumă întregă de existențe, nu i se poate cere rapiditate și construcție clasică. Tot așa cum nu se poate cere vieții să curgă strict și sobru ca o tragedie de Racine. Nu este cu alte cuvinte un roman de tip francez, repede înodat și deslegat, cu eleganță, măiestrie și sobrietate cam stearpă. E un roman de tip englez sau rus. Amplu, complex, amestecat, ca însăși viața. Este și cea mai mare laudă care i se poate aduce. Iar, plasat în literatura noastră, el umple un gol, îmbogățînd proza noastră cu o operă masivă și tare. Deabia acum după ce îl cunoaștem ne dăm sama că această operă ne lipsea și cît de mult ne lipsea.

Al. A. Philippide

Cronica plastică

Intre artist și critic

(Predoslovie)

Intre criticul plastic și artistul plastic a fost, pretutindeni și în toate timpurile, o luptă crâncenă—și surdă.

Surdă—numai din partea creatorului.

Gălăgioasă, insolentă, stupid distrugătoare și mai întotdeauna nedreaptă—din partea criticului.

Pentru ce?

Pentru că artistul a creiat, ori cînd, *numai* în granițele viziunii lui *înăscute*, a mentalității și sensibilității lui *particulare*—nețînînd samă de nici un sfat și de nici o poruncă alta decît aceea a „instinctului“ său artistic.

Criticul plastic a fost, și a rămas mereu, *un reprezentant* al societății din care face parte, adică un ins de o sensibilitate *currentă*, ponderat, prevăzător, prudent pînă la poltronerie—și pudic.

Și cu o singură exaltare: *tradiția*.

Intre exaltarea artistului pentru minunile inedite pe care le simte și le vede zăvorîte în tainițele sufletului *lui*—și între exaltarea criticului pentru minunile *altora*, etalate cu rînduială și dichis în perspectiva răsturnată a veacurilor, firește că nu se putea găsi, cu nici un chip, o formulă onorabilă de conciliere.

*

Cam de pe la 1830—dată la care romantismul cromatic năvălește, puternic și zglobiu, în tihna statuar bituminoasă a clasicismului francez—dela acea dată și pînă azi, critica plastică n'a încetat, o clipă, să facă un vacarm înspăimîntător, penibil, idiot... de cîteori o noutate venea, *neprevăzut*, să lovească retina comodă și leneșă a recenzenților de saloane, expoziții, ori galerii particulare.

Exclamațiile clanului cronicăresc s'au repetat de atunci, în împrejurări asemănătoare, peste tot globul—aproape la fel :

Tabloul acesta este din cale afară de îndrăzneț nu numai prin culoarea lui, de o violență iritantă, ci și prin compoziția lui, care contrazice regulile elementare ale ordonării ritmice și ale echilibrului. E o pînză eminentemente antiartistică.

Scena cîmpenească pe care d. pictor M... vrea să o reprezinte, cu țaranii aceia, ai căror ochi ies din orbite din pricina —(vrea să spună autorul)—unor suferințe ce trebuie să ne smulgă numai decît compătimirea ; ...acei țărani cu hainele rupte, minile bătătorite și saboții plini de bălîgar, profilați pe fondul acela de un gri funebru și o țarină secătuită de secetă—ah !... nu !... un asemenea subiect este o oroare—și nu poate constitui o temă de pictură... cel puțin în buna noastră tradiție franceză...

Curios !... Acest domn care se îndeletnicește exclusiv cu desemnul și lithografia — (pictura o face în amator, așa cum franzelarul meu pescuește în după amiezele de Duminică, la Pontoise)—acest domn... nu are idee de desemn. Schilodirile acelea trupești, care perzistă în toate planșele sale mărturisesc chiar bucătăreselor—obișnuite să disece, fără să judece, cotletele și gînsacii,—că domnul D. nu cunoaște nici anatomia. Apoi fețele personajilor d-sale, care vor să fie «expresive» sînt simple grimase grotești. Sfătuim pe d. D... să intre la morga comunei, ca să învețe anatomie,... sau să deschidă o listă de subscripție, ca să-și cumpere o baracă pentru teatru de păpuși, la bilciurile provinciale. În Paris, ori cum, chiar copiii cer exhibiții mai inteligente...

Este foarte bizară—am putea spune: obraznică—atitudinea acestor pictori, care, nesocotind cele mai elementare discipline, improvizează «tablouri» cu ajutorul unei cozi de cal muțată în vopsele, cu care apoi tîmînjesc în toate direcțiile o mușama și efectul acestor grosolane farse îl intitulează : „efect de soare“. Amatorii, firește, se strică de ris, publicul mare stă încremenit ca în fața unei explozii, iar poliția... trece nepăsătoare. Socotim totuși că poliția ar trebui să intervină în asemenea împrejurări sau, cel puțin, să dea de veste gardienilor dela ospiciile de nebuni...

Ah ! acest nenorocit C... ! despre care un prietin al meu pictor îmi spunea într'o seară că ar poseda o viziune de o extraordinară putere și o tehnică tulburător de adîncitoare !... Se prea poate, i-am răspuns prietinului meu, dar tu, care ești un artist de talent, pentru ce nu faci ca domnul C... ? Prietinul m'a privit îndelung,... apoi a tăcut. Ei, bine, i-am zis eu atunci: camaradul tău C... este un șarlatan. Fiîndcă numai șarlatanii pot a-

buza, ca dînsul, de încrederea societății... Cînd nu știi să desemnezi o mină, cînd îmi prezinți pe pînză o farfurie oblică pe care ai pus un măr și pretinzi să cred că mărul acela poate să stea pe farfurie fără să se rostogolească,... cînd îmi pictezi un cap de copil ciopîrșit ca din secure, cu o ureche mai sus și alta mai jos,.. cînd în fondul unui tablou, în care, ori cum, ar trebui să văd un perete sau un peisaj, el îmi etalează cioburi patrute multicolore și fără sens..., ..oh!... crede-mă că asta nu este de cît mărturisirea unei respingătoare neputințe, care dezgustă și revoltă. Iar arta are alt scop: să te inobileze, să te înalțe, să te poarte spre sferile idealului, acolo unde noi, cu propriile noastre aripi, nu putem ajunge...

Și de bună seamă, criticii aveau dreptate—fiindcă indignarea și hula lor se îndrepta împotriva unui: *Delacroix, Millet, Daumier, Monet, Cézanne*, etc., etc..

După o scurgere de vreme de două generații—adică după un spor de afinare sufletească a publicului—(și a criticului)—dreptatea s'a văzut că înclină de partea artiștilor, ale căror opere au rămas trainice și vii, iar sentințele denigratorilor: lamentabile documente, pentru totdeauna rușinoase.

*

Excepție la ridicolul postum îl face—(și în parte numai)—*Baudelaire*.

De ce oare, din toată pleiada ilustră de intelectuali ai Franței, începînd din pragul romantismului și până astăzi, singur poetul *florilor de otravă* a rămas aproape invulnerabil, ca cenzor și îndrumător al plasticei contemporane?

Cu toate acestea *Baudelaire* avea deabea vîrsta unui recrutar, cînd a știut—bizuit pe analize *tehnice* profunde și condus de o sensibilitate încă neîntîlnită—să precizeze că **în plastică**, indiferent de școală, curent, modă sau concepție personală, o singură judecată trebuie făcută: **dacă o lucrare oarecare este, din punctul de vedere al artistului, realizată sau ba.**

Dacă este realizată—e artă.

Dacă nu e realizată—e în afară de artă și ca atare exclusă din discuție.

Ștînd ferm pe această punte a logicei și a bunului simț, *Baudelaire* a putut dovedi—el, care era, în plastică, un *fanatic* admirator al *romanticului colorist* *Delacroix*—că opera lui *Ingres*, (clasicul *Ingres*, dușmanul feroce al coloriştilor), are o valoare cel puțin egală cu aceea a lui *Delacroix*, prin calitățile ei, în primul rînd, de *stil grafic*.

Tot *Baudelaire*—și singurul aproape dintre toți criticii romantici din acea epocă—a avut autoritatea să condamne, (și condamnați au rămas de atunci), pe toți adepții lui *Delacroix* care afectau colorismul, fără să fie născuți colorişti.

Prin această repede și necompletă excursie în trecut, am ținut să arătăm cetitorului, care va bine voi să ne urmărească mai departe, că *artistul plastic*, când este prezentat și explicat publicului contemporan de către un critic *de profesie*—(Baudelaire nu avea acest titlu)—este, de cele mai multe ori, în perdere.

Iar publicul—de asemenea.

De aici nu urmează însă, automat, că o creație plastică n'are nevoie de o prezentare analitică—și că amatorul nu s'ar simți bucuros dacă un altul l-ar ajuta pe calea dibuirilor în haosul exhibițiilor, făcându-i o prețioasă economie de timp întru relevarea și înțelegerea atîtor probleme *tehnice*, noi, asupra cărora nu se sfieste să-ți mărturisească totala lui incompetență. (Ceiace niciodată nu se întîmplă cu cronicarul de profesie, sau care vrea să treacă drept atare).

*

Și în plastica romînească, raporturile dintre creatori și critici au ajuns, în ultima vreme, penibile.

Diverse bisericuțe, (mai mult sau mai puțin ortodoxe...), felurite tainice legături personale, o sumă de prejudecăți de rasă, cîteva meschine aranjamente cu budgetul Artelor—au împărțit pe ziarști și critici în tabere riguros hotărnicite, care s'au pus nu în serviciul artei, ci în slujba nenumăratelor combinațiuni inavuable, multe din ele remuneratorii—sau în perspectivă de a fi.

Situația aceasta este, fără îndoială, ambarasantă pentru publicul doritor de primenire sufletească prin artă—iar pentru artist: o reeditare... istorică.

Excepțiile, în actuala ordine de bătae a criticii noastre, sînt rarissime și, tocmai pentru aceasta, demne de laude neprecupețite. Ne vom ocupa în curînd de ele—cu entuziasm și precădere.

Deocamdată constatăm că și critica plastică romînească a căzut—(excepțiile nu contează)—în păcatul congenital al înaintașilor critici străini.

Vrem să spunem prin aceasta că profesioniștii cronicari autohtoni n'au înțales, nici ei, că arta pictorului nu se cuvine a fi interpretată ca un exponent al *tradiției* sau al *modei*, sau ca o confecțiune oarecare, menită să satisfacă imediat gustul și idealul *curent* al societății.

Critica noastră încă nu pricepe—și să sperăm că nu va pricepe niciodată—că opera de artă plastică este, și trebuie să rămîna, *un document sufletesc, individual*, o izbucnire din necunoscut, un capriciu al forțelor universale, o simfonie inedită—a soarelui.

O fatalitate formală.

Cum fatală este nehodinita preocupare a ochilor artistului plastic creator, cum fatală îi este *tortura* de toată viața, întru aflarea *propriilor sale mijloace de exprimare*—cum fatală este desperata și niciodată finita lui luptă cu materialul inert, pe care trebuie să-l trezească la viață și să-l spiritualizeze.

Această neconținută și tragică bătălie—între artist și materialul pe care vrea să-l facă să grăiască—a rămas permanent ignorată de marele public și de imensa majoritate a celor ce iscălesc gravissim: *critic de artă*.

De aici permanenta lor rătăcire și permanentul lor verbalism... *alături cu plastica*. Nu cu plastica în genere, despre care se poate ușor divaga frumos, elegant, cuceritor—ci plastica artistului contemporan, adică a necunoscutului care, fără vrerea lui, se trezește, intrînd prin fereastra ochilor tăi... În saloanele minții tale, ca să conturbe o serbare pe care de mulți ani te-ai trudit să ți-o organizezi după canoanele buneii cuviințe, între musafiri cu echipagiul la scară, selecți, uniformi și starea civilă verificată.

*

După această introducere, luăm sama că am abuzat și de spațiul revistei și de răbdarea cetitorului.

Iată pentru ce, un mic popas este, cred, necesar.

În numerile viitoare vom încerca să coborîm în chiar inima plasticii romînești și să analizăm, rînd pe rînd, opera celor mai reprezentativi dintre artiștii noștri pictori.

Ne vom ocupa cu deosebire de cei mai tineri și, mai vîrtos încă, de acei aproape *necunoscuți*—asupra căroro criticii noștri n'au binevoit încă să se aplece, să-i înțeleagă și să ni-i prezinte.

Și totuși, în aceștia din urmă stă vloga și farmecul plasticii noastre—*de astăzi*.

N. N. Tonitza

București, 17/III/1929.

Cronica externă

Abrogarea Constituției sirbo-croato-slovenă și frământările din regatul vecin.—Protocolul dela Moscova pentru aplicarea pactului Kellogg în raporturile de vecinătate romino-bolșevice pe Nistru.—Pacea romino-bolșevică.—Un gest de pacfism românesc la secretariatul Societății Națiunilor.—Conferința pregătitoare a Micei înțelegeri economice.—Impăcarea Italiei fasciste cu Vaticanul.

Anul 1929 a debutat cu un eveniment aproape senzațional: abrogarea Constituției regatului sirbo-croato-sloven care provocase atâtea frământări în Statul vecin. Un ucuz al regelui Alexandru Karagheorghevici din 6 Ianuar a adus la cunoștința țării faptul acesta printr'o proclamație. Astfel, printre țările din bazinul Mediteranei care au suprimat, sub o formă sau alta, regimul reprezentativ parlamentar: Grecia, Turcia, Italia și Spania, fără a mai aminti de republica Sovietelor, a luat loc și regatul sirbo-croato-sloven, Statul unde manifestările crizei parlamentarismului modern se arătaseră așa de acute în cei din urmă opt ani.

Le vom aminti pe scurt. Marea Scupștină constituantă aleasă în Noembrie 1920, a izbutit, după mari greutăți și abile combinațiuni ale expertului politician, răposatul N. Pasici, să voteze, în vara următoare, Constituția unitară și centralistă a regatului. Votul a fost obținut cu o majoritate aproape la limită și'n absența unui grup compact de reprezentanți opozanți care, pe deasupra, erau exponenții unei întregi și importante părți din țara întregită, Croația. „Constituția dela Vidovdan“ denumită așa după ziua sfântului Vidov când s'a votat (15 | 28 Iunie 1921) ¹, a întrunit 223 voturi contra 35 care, împreună cu opozanții retrași din Parlament, în număr de 161, însemnează aproape echi-

¹ Aniversarea bătăliei dela Kosova când s'a prăbușit monarhia întemeiată de marele țar Dușan. Vecinii noștri au obiceiul să sărbătorească solemn și să amintească zilele ad doliu național ca un mijloc mai eficace pentru întărirea energiei naționale.

valența votului *pentru-contra*. Faptul, în loc să fie urmat de manifestări de bucurie, a avut, chiar de adona zi, ecouri dure-roase, deși poate nu directe, prin atentatul, din fericire neizbutit, împotriva prințului-regent Alexandru, regele de astăzi, prin asasinatul ministrului de interne Milorad Drașkovici, în sfârșit prin răscoala Albanezilor macedoneni.

Incordarea dintre partidele politice a mers *crescendo* luind caracterul unei înverșunări personale dintre primul ministru Pașici și conducătorul coaliției croate Radici, osebît de vechile divergențe sirbești din sinul partidului radical sau dintre radicali și democrați, până a se transforma într'o adevărată ruptură între Belgrad și Zagreb, adică între vechiul regat al Serbiei și noua provincie unită, cea mai bogată și mai importantă dintre cele noi, Croația. Violențe verbale și de fapt, din ambele părți, arestări de adversari politici pe temeiul legii de apărarea Statului și altele alte izbucniri turburătoare pentru însăși unitatea regatului culminînd prin asasinatele din incinta Scupștinei săvîrșite de membrii ai majorității radicale împotriva opozanților croați. Toate aceste fapte ne explică pentru ce, dela unire până la începutul anului cor., regatul vecin și aliat s'a zbatut într'o permanentă criză ministerială experimentînd 25 cabinete cu 4 Scupștine, acestea din urmă pe rînd alese și dizolvate dela 28 Noembrie 1920 până la 6 Ianuar 1929.

Dacă în România am ales și am dizolvat, în răstimpul corespunzător, mai multe Parlamente, în schimb am avut mai puține ministere.

Anul 1928 a fost pierdut în zădarnice așteptări regale că pacea politică internă s'ar putea restabili între partide și, mai ales, între provinciile ce alcătuiesc regatul. Frămîntările din sinul partidului radical, în căutarea unei formule tranzacționale de împăcare cu țărăniștii croați, au rămas infructuoase cu toată greutatea d-lui Stanojevici, fruntașul grupului radical care urmărea pacificarea spiritelor. Intransigenții radicale dela Belgrad i-a răspuns o intransigență tot așa de dirză și, poate, mai îndreptățită, dela Zagreb, a partidului țărănesc croat, altoită pe pornirile recent opozante ale democraților conduși de d. Pribicevici, șeful Sirbilor din fosta monarhie habsburgică. Vara și toamna lui 1928 au dat loc la declarații turburătoare din partea conducătorilor dela Zagreb împotriva guvernanților „centraliști” dela Belgrad și chiar la unele contestări opozante externe, d. p. la conferința interparlamentară dela Berlin în contra delegației oficial trimisă acolo de guvern să reprezinte regatul unitar. Boicotul croat împotriva Serbiei vechi și a capitalei a luat forme cu adevărat îngrijitoare pentru însăși unitatea Statului căci a depășit cîmpul luptei politice propriu zise spre a lua înfățișarea unei rupturi, pe toate terenurile solidarității naționale, între Zagreb și Belgrad.

Coroana, ultima instituție cu prestigiu în toate ținuturile Statului și cu autoritate față de partidele regionale cărora, totuși, nu

le putuse impune împăcarea în interesul suprem al unității naționale, s'a văzut silită să recurgă la lovitura de Stat: abrogarea Constituției. Ultima legătură a unității sîrbo-croato-slovene rămînd Coroana, dar fără să poată realiza acordul partidelor asupra modalităților pentru revizuirea constituțională, regele Alexandru s'a hotărît să jertfească pactul fundamental spre a salva unitatea Statului.

Punctul capital al luptei dintre Croați și Sîrbi ajunsese de altfel revizuirea aceasta, dar dacă asupra principiului acordul părea posibil, de îndată ce era vorba de modalitatea revizuirii orice colaborare directă, între partidele divergente, apărea cu neputință. Opoziția democrato-țărănistă dela Zagreb urmărea o satisfacție imediată, o deplină victorie politică, pe cînd coaliția guvernamentală dela Belgrad, grupată în jurul radicalilor sîrbi, nu înțelegea cu nici un preț să cedeze în fața învinșilor de pînă atunci.

De aici dezlegarea prin sabia regală a nodului politic intern: abrogarea Constituției potrivit protestărilor croate și contrarie rezistențelor radicale, dar încredințarea guvernului unei formațiuni în afară de partide, prezidată de comandantul gărzii regale, gen. Jifkovići, adică unui guvern de dictatură militară. Concomitent cu această dezlegare a crizei, măsuri drastice pentru dizolvarea tuturor partidelor, considerate focare de învrăjbită națională, primejdioase pentru însăși ființa unitară a Statului prin caracterul lor regional și separatist.

O formulă care dînd satisfacție parțială Croației, nu putuse acorda răspunderea guvernării opoziției de pînă atunci din teama îndreptățită că un astfel de guvern, exponent al unui partid provincial și autonomist, s'ar fi izbit de rezistența îndîrjită a radicalilor, din fostul vechiu regat al Serbiei, ca partid exponent al unei alte părți din țară și, astfel, perioada frămîntărilor s'ar fi prelungit sub o formă nouă.

Coroana, în lipsa unui partid unitar pe țara întregă, ca instrument de guvernare în regimul parlamentar reprezentativ, s'a văzut silită să asume singură răspunderea conducerii printr'un guvern de dictatură militară, cu înlăturarea Constituției din cauza căreia se născuse, în bună parte, situația politică internă dela sfîrșitul anului 1928.

Dezlegarea prin lovitura de Stat, la care s'a oprit regele Statului vecin și aliat, spre a fi bine înțeleasă trebuie privită prin prisma precedentelor naționale sîrbești, adică a practicelor constituționale nescrise din ultimul veac, cît și'n raport cu procedurile actualității politice din Italia fascistă, din Spania directoriului militar sau din republica turcă a lui Mustafa pașa „Ghaziul“.

Istoria constituțională a Serbiei vechi dela începutul veacului al XIX-lea, cu luptele pentru independență națională pornite sub Karagheorghevići, continuate sub cealaltă Dinastie națională, a Obrenovicilor, și reluate sub Karagheorghevići, dela

1903 până la unitatea din 1919, este plină de asemenea „lovituri de Stat“, căci Constituția în vigoare a fost suprimată și înlocuită prin cea veche sau prin alta nouă de către șeful Statului, de mai multe ori și fără prea multe forme, după cum găsim cazuri când împotriva partidelor politice Coroana a încercat acțiuni directe de neutralizare prin cabinete mixte de expedient sau guverne personale. Față de atâtea cazuri, lovitură de Stat *formală* dela uoi, din 1864, subț Cuza-Vodă, ne apare ca o floare la ureche!

Astfel, între 1804–1813, trei Constituții au fost succesiv acordate și înlocuite de Karagheorgheviți. Abia subț Miloș Obrenovici, în 1835, țara se văzu înzestrată cu o adevărată Constituție în sens modern, dar pentru scurtă durată căci și aceasta i abrogată spre a fi înlocuită prin așa zisa „Constituție turcă“ la 1839 dată de sultan în acord și cu cealaltă putere ocrotitoare, Rusia.

Aceasta i Constituția corespunzătoare Regulamentelor organice din principatele romine.

Înlocuită prin proceduri regulate, la 1869, de o nouă Constituție votată în timpul regenței pentru minoritatea lui Milan Obrenovici, acesta devenind major acordă țării o altă Constituție mult mai liberală, la 1888.

Subț domnia următoare a fiului său, Alexandru Obrenovici, loviturile de Stat se repetă: prima, la 1893, pentru desființarea regenței când Alexandru se proclamă major înainte de termenul prevăzut în Constituție; adoua, în anul următor, când drept răspuns la un complot anti-dinastic pentru readucerea Karagheorgheviților, a fost abrogată Constituția din 1888 repunându-se în vigoare cea precedentă din 1869; în sfârșit, a treia datează din ultimul an de domnie, înainte de asasinat, când s'a suspendat pentru foarte scurt timp Constituția acordată țării la 1901 spre a se modifica sistemul electoral în vederea alegerilor generale imediate.

Tot subț regele Alexandru s'au experimentat așa zisele guverne neutre din liberali și progresiști contra radicalilor, sau guverne de încredere strict regală numai din progresiști sau numai din funcționari (cabinetul A. Iovanovici), în sfârșit ministerul de dictatură militară prezidat de gen. Țințar Marcovici, care era la putere în noaptea din Iunie 1903 când regele Alexandru și regina Draga Mașin au fost asasinați în palatul regal.

Prin urmare, într'o situație politică internă ce părea fără leac din cauza egoismului partidelor, Coroana s'a văzut silită să recurgă la abrogarea Constituției, la desființarea partidelor și la introducerea guvernului de dictatură militară spre a salva unitatea Statului. Și cum în istoria modernă a Serbiei monarhice constituționale s'a vorbit, deseori, cu prilejul gravelor crize politice de necesitatea unui partid moderator sau neutru, de „un partid al regelui“, iată că și de data aceasta ideia apare ca o perspectivă posibilă într'un viitor apropiat când va trebui să se isprăvească perioada absolutismului regal.

Prin desființarea vechilor partide și a curentelor de vrajbă internă întreținute prin egoismul și cerbicia lor, printr'o acțiune administrativă și guvernamentală plină de grije pentru interesele legitime ale tuturor fără criterii părtinitoare de partid, ca și printr'o sfortare temeinică de potolirea spiritelor și împăcarea lor cu suprema idee a unității naționale, Coroana speră să inlesnească nașterea și închegarea unor curente politice noi, unitare pe întreaga țară și lipsite de vechile inclinațiuni separatiste provinciale. Cu alte cuvinte, ceiace s'a săvîrșit, în Italia, împotriva vechilor partide politice prin acțiunea îndrăzneată a curentului fascist născut din mijlocul națiunii, ca o reacțiune împotriva politicianismului, Coroana încearcă în regatul sirbo-croato-sloven să facă dintr'o dată, prin acte de absolutism regal, cu speranța de a deschide ulterior calea unui curent general de politică unitară și autoritară împotriva tendințelor divergente provinciale. Incercare asemănătoare până la un punct cu ceiace, în Spania, doarește să realizeze dictatorul Primo de Rivera prin „Uniunea patriotică“.

În treacăt și fiindcă am notat asemănările procedurii Coroanei jugoslave cu fascismul italian, vom adăuga că, poate, nicăeri mai mult decît în Italia lovitură de Stat dela 6 Ianuar 1929 n'a fost primită așa de rău. În materie politică internațională este lucru știut că regimurile de guvernare asemănătoare creiază simpatii naturale între State, simpatii ce merg, uneori, până la diminuarea dacă nu chiar anihilarea multor divergențe firești. Lovitura de Stat dela 6 Ianuar fiind suprema încercare de a salva unitatea națională de dizoluția rezultînd din ruptura partidelor provinciale n'a întîmpinat, însă, simpatia fascismului italian, care nu poate privi cu ochi buni un Stat unitar puternic de cealaltă parte a Adriaticei.

Pentru noi, evoluția crizei jugoslave interne prezintă interesul viu și concludent al rezultatelor primejdioase în viața de Stat ce se pot naște din exagerările absolutismului unui singur partid, multă vreme acoperit și de Coroană;—după cum, ca vecini aliați și solidari în Mica Înțelegere, lovitură dela 6 Ianuar nu ne poate lăsa indiferenți cînd aceleași campanii dușmănoase de revizuirea tratatelor ne urmăresc pe toți, deopotrivă.

Iată pentru ce este de dorit Coroanei din Statul vecin deplin succes în opera cea mare de salvarea unității naționale prin măsura extremă a absolutismului.

* * *

Dar mai mult și mai de aproape decît lovitură de Stat a Coroanei jugoslave, ne interesează actul internațional semnat la Moscova, în ziua de 8 Februarie 1929, de către Republica Sovietelor, Polonia, România, Estonia și Letonia, act prin care Statele semnatare convin să pună în aplicare cu anticipație, între

ele, prevederile cuprinse în pactul Kellogg pentru interzicerea războiului.

Protocolul acesta se datorește inițiativei luată de Soviete prin oferta din 29 Decembre 1928 a d-lui Litvinov, comisarul afacerilor externe, către Polonia, dar care ofertă, în forma inițială, omițind România și Statele baltice, afară de Lituania, nu însemna, în realitate, decît o manevră diplomatică menită să slăbească alianța polono-romină și să asigure bolșevicilor un drept de amestec în vechiul conflict polono-lituan. De aceea, un publicist francez, d. A. Gauvain, a scris din primul moment despre nota Litvinov dela 29 Decembre că este o „bomboană otrăvită“.

Pentru înțelegerea acestei formule publicistice și a evoluției tratatelor diplomatice polono-sovietice până la aducerea chestiunii pe adevăratul teren al păcii, în Europa orientală, vom aminti pe scurt origina și caracterul pactului Kellogg 1.

Se știe că Senatul american a refuzat să ratifice pacea de Versailles din cauza pactului Societății Națiunilor, care figura în fruntea tratatului și care, prin interpretarea rigidă a art. 1 și 10, ar fi putut impune, într'o zi, Statelor Unite, obligațiuni sau intervențiuni în afacerile vechiului continent, aparent flagrant contrazicătoare doctrinei de izolare și neintervențiune a lui Monroe. Firește, din aceeași cauză a doctrinei monroiste, tratatul de garanție anglo-franco-american plănuit cu ocazia păcii generale, ca o măsură de prevedere și siguranță împotriva unui nou mare războiu european, a căzut și el.

De atunci problema cea mare a prevenirii războiului și asigurării păcii, în toate regiunile globului, a rămas mereu deschisă preocupărilor obștești. Garantarea păcii de Versailles, cel puțin pe frontiera franco-germană, drept cea mai însemnată prin consecințele ei mondiale în cazul unui nou conflict armat, interesa toată lumea, de aceea și eforturile pentru dezarmare, arbitraj și siguranță au continuat, cu sporită activitate, după constituirea Societății Națiunilor și chiar în afara cercului ei de activitate 2.

În mijlocul acestor eforturi, rolul Franței, care era marea putere cea mai direct interesată și cu mai multă autoritate, pentru apărarea ordinii internaționale noi ce se stabilise în Europa,—apare covârșitor la toate conferințele internaționale unde se urmărește o nouă garanție împotriva războiului. E destul să amintim seria tratatelor sau acordurilor încheiate în acest sens, sub patronajul Societății Națiunilor, precum: tratatul de asistență mutuală (1923), protocolul de arbitraj obligator dela Geneva (1924), pactul siguranței renane dela Locarno cu anexele sale

1 Amintire ce o socotesc necesară, deși în coloanele „Vieții Românești“ s'a vorbit la timp despre acest pact.

2 Cum a fost conferința navală pentru dezarmare dela Washington (1922) convocată din inițiativa Statelor Unite și repetarea ei mai târziu, la Geneva, tot în afară de Societatea Națiunilor, ca și o altă conferință navală limitată, întrunită în acest răstimp la Roma, și la care au participat și bolșevicii.

privind și alte regiuni europene (1925), lucrările pentru dezarmare dela Geneva rămase fără rezultat, din cursul anului 1926, coincidind reînnoirii tratatului de alianță defensivă polono-română sub forma unui pact general de siguranță reciprocă și încheierii pactului de siguranță mutuală romîno-franceză, în sfîrșit declarația de condamnare a războiului de agresiune a Adunării Societății Națiunilor (24 Sept. 1927).

N'am enumerat decît numai o parte din încercările *generale* de garantarea păcii în care apărea rolul Franței și se vedea poziția Romîniei, fără să amintim de alte eforturi izolate sau locale, tot în cadrul prevederilor pactului dela Geneva și indirect coordonate cu acțiunea franceză de siguranță, precum sistemul Miceii Antante, legătura dintre Statele baltice și dintre cele balcanice;—și nici de eforturile îndeplinite în afară de Societatea Națiunilor, prin inițiativa Statelor Unite sau declamațiile bolșevice de pacifism.

În seria eforturilor paralele pentru garantarea păcii și împiedicarea războiului, îndeplinite prin Societatea Națiunilor sau în afară de ea, pactul Briand-Kellogg ne apare ca prima încercare de legătură directă între toate acțiunile concordante prin scopul lor final, o adevărată punte de trecere peste Atlantic, între Europa și America de Nord, menită să stabilească în sfîrșit contactul între Washington și Geneva.

Cel dintău gest a fost făcut tot de Franța, prin propunerea d-lui Briand din 6 April 1927, cu ocazia aniversării unui deceniu dela intrarea Statelor Unite în marele războiu, propunere adresată pe calea presei direct opiniei publice americane pentru încheerea unui pact de prietinie veșnică între ambele țări și care să condamne războiul ca o crimă internațională. De cîțiva ani, exact dela discutarea modelului de tratat de asistență mutuală în Adunarea dela Geneva din 1923, cînd s'a făcut prima încercare de a astupa porțița rămasă deschisă în pactul Societății Națiunilor ¹ pentru acțiunile ofensive de războiu, se accentuiază tendința de a pune războiul în afară de lege, de a-l socoti drept crimă internațională în toate împrejurările obligînd Statele să se mulțumească numai cu mijloace pașnice pentru satisfacerea intereselor sau ambițiilor lor cele mai legitime. Căci aceasta însemnează în formula americană, consacrată ca un punct capital din noul

¹ Art. 12 care spune: „Toți membrii S.N. se învoesc că dacă se ivește între ei vre-o neînțelegere în stare să aducă ruptură o vor supune fie procedurii arbitrajului, fie cercetării Consiliului. Ei se învoesc că *în nici un caz nu trebuie să recurgă la războiu înainte de trei luni după sentința arbitrilor sau raportul Consiliului.*

„În toate cazurile prevăzute de acest articol, sentința arbitrilor trebuie să fie dată într'un termen potrivit, iar raportul Consiliului trebuie să fie întocmit în șase luni din ziua cînd va fi fost sezizat despre neînțelegere“.

Odată termenii de pacificare împliniți și formele satisfăcute, războiul apare ca o acțiune internațională permisă în cadrul instituției dela Geneva!

decalog al vieții internaționale, „punerea războiului în afară de lege“, sau „renunțarea la războiu drept instrument de politică națională“.

Timp de nouă luni, oferta franceză n'a avut, în opinia americană, decît ecoul sporit prin intervenția unor pacifiști internaționaliști din lumea universitară de talia d-lor N. Murray Butler, Th. Shotwell și J. P. Chamberlain care conchideau toți la primirea inițiativei d-lui Briand. Oficialitatea americană prin d. Kellogg, secretarul de Stat al afacerilor streine dela Washington, n'a răspuns decît la 27 Decembre 1927.

Coincidența inițiativei franceze cu polemica navală anglo-americană și proiectele îngrijitoare pentru pacea lumii ale celor două amiralități rivale din Anglia și Statele Unite, precum și cu insuccesul conferinței navale în trei dela Geneva, anglo-japono-americană, n'a contribuit puțin la succesul gestului d-lui Briand.

Imprejurările acestea, însă, au schimbat caracterul inițial limitat, *bi-lateral*, al pactului franco-american, într'un pact general, *multi-lateral*, cu participarea tuturor marilor puteri și cu puțință de adeziune ulterioară oferită celorlalte State rămase pe dinafară. Schimbarea se datorește concepțiilor pacifiste americane de un pronunțat colorit *moral*, aproape biblic, precum și spiritului rezervat până la izolare, al politicii externe americane, cînd este vorba de angajamente *juridice* precise și rigide, care ar putea duce la obligația de intervenție în afacerile vechiului continent.

Un schimb viu de note diplomatice s'a urmat dela 27 Decembre 1927 până la 23 Iunie 1928, dintăiu între Washington și Paris, pe urmă între capitala americană și toate celelalte capitale ale marilor puteri, afară de Republica Sovietelor. Generalizînd propunerea franceză sub forma unei declarații multi-laterale de renunțare la războiu ca instrument de politică națională, răspunsul guvernului american a provocat, la rîndul lui, obiecții și rezerve din partea Franței, determinate atît de obligațiile ce rezultă din pactul Societății Națiunilor, cît și din tratatele europene de neutralitate sau din pactele de siguranță regionale încheiate în Europa, precum sînt Mica Antantă și sistemul acordurilor dela Locarno.

Dintre celelalte mari puteri singură Germania a primit *fără nici o rezervă* propunerea americană de pact multi-lateral spre a face dovada intențiilor sale sincere de a nu încerca răsturnarea noii ordine internaționale prin războiu. Italia, fără a face vre-o rezervă de principiu contra propunerii, a stăruit în două rînduri pentru părăsirea terenului politic spre a se lăsa pe seama experților juriști elaborarea tratatului proiectat. Cît despre Anglia și Japonia, aceste două mari puteri formulînd rezerve asemănătoare Franței, cea dintăiu urmăria să-și păstreze libertatea de acțiune în unele regiuni ale lumii și condiționa adeziunea ei de aprobarea Dominion-urilor cu guvernare autonomă; adoua, făcea rezerve pentru războiul de legitimă apărare sau cel împus

ca obligații pacifice decurgînd din pacte sau tratate anterioare.

Cunoașterea punctului de vedere al marilor puteri favorabile toate concepției americane de condamnarea războiului egoist și agresiv, ca mijloc de politică națională, a înlesnit repede compromisul asupra textului ¹ care s'a semnat solemn, la Paris, în ziua de 27 August 1928, sub rezervele mai sus convenite.

Nici o sancțiune specială nu'i prevăzută pentru cazul cînd pactul ar fi violat de vre-unul dintre contractanți, în afară de condamnarea *morală* ce rezultă din repudierea solemnă a războiului ca instrument de politică națională, după cum nici un organ n'a fost instituit spre a veghea la sincera respectare a actului pacific dela Paris. Prin rezervele acceptate în timpul pregătirii pactului Briand-Kellogg rămîn în vigoare toate organele și sancțiunile precis prevăzute în alte pacte sau tratate anterioare, încheiate întru același scop de garantarea păcii și interzicerea războiului de agresiune. Pactul de Paris se suprapune peste toate celelalte angajamente generale sau speciale ca o solemnă declarație de condamnarea războiului *cu tendințe de universalitate* și înglobînd, alături de membrii Societății Națiunilor, republica Statelor Unite ca și pe ceilalți aderenți rămași până acum indiferenți sau ostili instituției dela Geneva.

Revenind la inițiativa d-lui Litvinov, cetitorul va înțelege adevăratul caracter al protocolului semnat la Moscova cu participarea Romîniei.

Opinia publică internațională surprinsă de graba Sovietelor, după ce d. Cicerin vorbise cu ostilitate de negocierile pentru pactul Briand-Kellogg și formulase atîtea obiecțiuni egale cu un refuz categoric de adeziune, la invitația ambasadorului francez dela Moscova,—s'a întreat: care să fi fost motivul adevărat al gestului d-lui Litvinov?—Răspunsul nu poate fi dat decît prin amintirea unui fapt mai vechiu și anume: manevra diplomatică din 24 August 1926 cînd Sovietele au oferit Poloniei un pact de ne-agresiune în contrazicere cu obligațiile membrilor Societății Națiunilor cît și cu acelea ale pactului de siguranță polono-ro-

1 Art. 1: „Inaltele părți contractante declară solemn în numele popoarelor respective că ele condamnă recursul la războiu pentru dezlegarea conflictelor internaționale și renunță la el ca instrument de politică națională în relațiunile lor mutuale.

Art 2: „Inaltele părți contractante recunosc că regularea sau deslegarea tuturor neînțelegerilor ori conflictelor, de orice natură sau origină ar fi ele, care s'ar putea ivi, nu va trebui să fie căutată decît prin mijloace pașnice“.

Al treilea și ultimul articol prevede ratificarea și depunerea actelor de ratificare la Washington, pentru intrarea pactului în vigoare, rămînerea lui deschisă până la adeziunea tuturor Statelor lumii și obligația guvernului american de a elibera copii certificate ale tratatului și actelor de ratificare sau adeziune, precum să și notifice telegrafic cosemnatarilor toate ratificările sau adeziunile.

Romînia a aderat puțin timp după semnarea pactului de Paris.

min în cazul unei agresiuni bolșevice împotriva Romîniei. Oferta inițială din 29 Dec. 1928 nu urmărea decît același scop: de a despărți Polonia de Romînia și de celelalte State baltice, afară de Lituania, prin punerea anticipată în vigoare a pactului de Paris, după cum ea trebuia să facă dovadă opiniei publice nord-americane, în clipa cînd Societele urmăresc un împrumut în Statele Unite, despre intențiile pacifice ale bolșevicilor. În sfîrșit, la viitoarea conferință a dezarmării din primăvară, d. Litvinov putea să revină cu fruntea sus spre a rosti discursuri favorabile unei totale dezarmări concurînd prin propunerile sale pacifismul Statelor Unite.

Diplomația polonă, de acord cu cea romînă, a făcut, din primul moment, rezerve asupra valorii ofertei sovietice dacă ea nu se adresa tuturor Statelor vecine cu U. R. S. S., rezerve de altfel conforme cu caracterul de universalitate al pactului semnat la Paris. Guvernauții dela Moscova prinși într'o discuție diplomatică din care nu mai puteau da înapoi și fără să aibă nici un argument serios pentru a respinge participarea Romîniei la un asemenea act de pacifism internațional, au sfîrșit prin a generaliza oferta lor cătră toți vecinii occidentali. Romînia, care, în repetate rînduri, dintăiu la conferința din Genova (Mai 1922) prin glasul lui I. Brătianu, apoi prin declarațiile succesive ale d-lor I. G. Duca și I. Mitilieu în Adunările dela Geneva ale Societății Națiunilor, în sfîrșit prin protocolul-anexă la pactul de siguranță franco-romîn din 1926, oferise Republicei Sovietelor un pact de ne-agresiune drept răspuns la declarația de războiu a guvernului revoluționar rus din iarna lui 1917,—nu putea să fie, astăzi, contrarie aplicării pactului Kellogg pe frontiera sa orientală. Oferta Sovietelor adresată și nouă prin intermediul diplomației polone, *era automatic acceptată în clipa cînd guvernul dela Moscova declara că se consideră în stare de pace cu Romînia și că dorește să întrețină cu noi, pe viitor, relațiuni de bună vecinătate condamînd războiul ca instrument de politică națională în orice neînțelegere existentă sau care s'ar ivi.*

În acest înțeles, singurul exact, protocolul semnat la Moscova pentru condamnarea războiului între Statele contractante, însemnează un act de valoare istorică menit să garanteze pașnica dezvoltare a popoarelor din regiunea răsăriteană a Europei și echivalează cu un pact reciproc de neagresiune pentru orice litigiu existent sau care s'ar mai ivi între acele State.

Guvernul romîn în dragostea lui statornică de pace s'a grăbit să prezinte Parlamentului spre ratificare protocolul dela Moscova inaugurînd, cu acest solemn prilej, o nouă practică constituțională în materie de ratificarea tratatelor politice ¹. Și Parla-

¹ În tăcerea textului nostru constituțional dela 1866, păstrată și'n Constituția dela 1923, declarația de războiu și ratificarea tratatelor *politice* fără clauze care să atingă integritatea teritorială, trecuseră, în virtutea uzanțelor constituționale nescrise, pe seama puterii executive,—chestiune de care m'am ocupat pe larg în revista *Mnerva*, anul I No. 3.

mentul român a ratificat cu o unanimitate impresionantă și'n mijlocul celui mai perfect acord al tuturor partidelor politice, inclusiv minoritățile, actul internațional menit să sporească siguranța externă și liniștita dezvoltare a țării.

* * *

Dar Februar a fost o lună interesantă în activitatea diplomatică și de politică externă a României și'n alte direcțiuni afară de semnarea protocolului dela Moscova.

Astfel, cătră mijlocul acestei luni, guvernul român a prezentat secretariatului general dela Geneva al Societății Națiunilor declarația că România este gata să încheie convențiuni, după modelul-tip de tratate bilaterale și colective elaborate de comitetul de arbitraj și siguranță, cu toate celelalte State membri sau nu ai Societății Națiunilor, în scopul menținerii păcii și a colaborării mutuale pentru aplicarea măsurilor menite să grăbească renunțarea la război în raporturile vieții internaționale.

Gestul acesta al guvernului nostru ca afirmație categorică a spiritului pacific de care este însuflețită România, în perfect acord cu sforțările Societății Națiunilor, a provocat în secretariatul dela Geneva cea mai bună impresie prin spontaneitatea și graba lui. România este, până acum, cel dintăiu Stat care a făcut o asemenea declarație, la Geneva, în perfect acord cu spiritul dezbaterilor și rezoluțiunilor celei din urmă Adunări a Societății Națiunilor, a noua, din Septembrie 1929.

Fiind vorba de o declarație pură și simplă, de o afirmație principială ale cărei consecințe obligatorii de legămînt la arbitrajul obligator, pentru România, sînt condiționate, potrivit reciprocității în materiile internaționale, de o atitudine identică din partea altor State care ne-ar imita, criticele destul de discrete, ale unui diplomat român, formulate împotriva grabei de adeziune la modelele-tip de tratate geneveze, mi-apar lipsite de temei. Ele pot fi cel mult expresia unor temeri personale determinate de judecata tuturor problemelor de politică externă românească prin prisma îngustă a unei singure afaceri delicate purtată încă de dușmanii României, cu abilitate, dinaintea forurilor internaționale.

Să nu uităm, însă, că în această afacere devenită celebră și creatoare de celebritate, a optanților, n'au lipsit unele abuzuri izolate în aplicarea reformei agrare și unele greșeli de îndrumare a tacticii noastre defensive înaintea forurilor internaționale, grefate pe precedentul de tratament excepțional acordat unor categorii de proprietari străini expropriați în Basarabia.

* * *

Aproape concomitent cu demersul dela Geneva, în zilele de 19—20 Februar, s'a întrunit la București conferința pregătitoare a reprezentanților Statelor din Mica Înțelegere pentru a

netezi terenul dificultăților sau divergențelor în vederea viitoarei conferințe economice a celor trei State și care ar urma să se întrunească la primăvară.

Ideia unei asemenea conferințe economice datează demult, deși formularea ei nu s'a precizat decît în 1928 din inițiativa Romîniei cînd a coincis, din nenorocire, cu împrejurări defavorabile. Incordarea politică internă din regatul sîrbo-croato-sloven, lupta dintre agrarieni și industriași cehoslovaci asupra celei mai sănătoase politici economice a republicei din care a rezultat insuccesul sforțărilor de doi ani pentru încheierea unei convenții comerciale între Praga și Belgrad, în sfîrșit grava criză economică din Romînia complicată și ea prin impreciziile politice comerciale romînești, nu erau împrejurări capabile să favorizeze consolidarea Micei Înțelegeri politice pe terenul economic.

Ideia inițială își are origina în unele dispozițiuni ale tratatelor păcii generale (Saint-Germain și Trianon) care prevedeau aplicarea eventuală a unui regim de preferință vamală,—foarte asemănător preferinței imperiale practică între metropola britanică și coloniile sale care se bucură de auto-guvernămînt,—între Statele cuprinzînd teritorii ce aparținuseră fostei monarhii habsburgice. Dar ideia aceasta de preferință vamală din tratate a fost cu excesivă prudență politică evitată de popoarele abia scăpate din cătușele stăpînirii străine și care vedeau tocmai, în afirmarea independenței și a autarchiei, în toate direcțiile, cel mai sigur garant al libertății și al consolidării lor naționale. De aceea, formula Micei Antante economice rostită la Sinaia, în 1923, de d. Beneș, cu prilejul obișnuitei conferințe a conducătorilor politice externe din cele trei State, n'a trezit entusiasm, ba poate chiar n'a aflat nici destulă înțelegere din primul moment.

Consecințele economice în viața Europei centrale începînd cu prăbușirea Austriei, salvată, apoi, prin intervenția Societății Națiunilor și cu concursul unuia dintre Statele Micei Înțelegeri (Cehoslovacia), ca o consecință a frontierelor politice și barierele vamale trase peste fostele teritorii habsburgice unitare până atunci din punct de vedere economic,—au dat naștere formulei curențe în gura dușmanilor ordinii internaționale noi despre „balcanizarea Europei centrale”. D. Zimmermann, fostul comisar al S. N. la Viena în timpul sforțărilor pentru mîntuirea Austriei, a spus-o cu dreptate la conferința economică internațională că îngrijitoarea situație economică din Europa se datorește în bună parte ¹ prăbușirii unității economice austro-ungare care a fost urmată de înființarea barierele vamale de peste 11.000 km. lungime între Statele succesoare.

Adevărurile, mai ales în materie economică, răzlesc cu greu împotriva prejudecăților așezate pe situațiile privilegiate sau pe beneficiile directe ale celor interesați la păstrarea directivelor

¹ Pentru d. Zimmermann situația aceasta se datora „mai ales”.

nefirești, dar odată ce și-au făcut drum în conștiința publică nimic nu le mai poate împiedeca. Necesitatea unei Mici Înțelegeri economice, unei închegări solidare a posibilităților economice firești dintre cele trei State legate politicește, spre a putea opune o rezistență unitară mai mare la orice primejdii din afară și chiar din interiorul lor, și-a făcut drum în conștiința și înțelegerea publică din România, regatul sirbo-croato-sloven și Cehoslovacia. Dificultăți și rezistențe, întemeiate nu atât pe prejudecăți de ordin politic ci mai ales pe situații și avantajii asigurate prin directivele economice-comerciale de până acum, mai sînt,— și încă destule!—dar ele par să cedeze în fața unui curent unitar de solidaritate economică. Ecoul acestor dificultăți sau rezistențe a răzbit chiar în coloanele presei. Astfel, un ziar economic din Belgrad, *Trgovinski Glasnik*, scria în zilele conferinței economice pregătitoare dela București, că între România și regatul sirbo-croato-sloven, State cu structură economică asemănătoare și produse de export identice, va fi greu să se dezvolte schimbul de mărfuri fiindcă, de pildă, Jugoslavia urmărește ocrotirea industriei sale forestiere contra concurenței românești, după cum România interzice exportul de petrol brut spre Statul vecin ca să apere rafineriile naționale. Aceleași dificultăți între Jugoslavia și Cehoslovacia: primul Stat urmărind o dezvoltare industrială proprie face protecționism vamal împotriva produselor industriei cehoslovace, după cum sforțările pentru dezvoltarea agriculturii în Cehoslovacia impun măsuri restrictive la importul produselor agricole din Statul aliat.

Cuvîntările oficiale, articolele din presa oficioasă și chiar comunicatele date cu prilejul schimbului de vederi dela București constatînd existența dorinței comune de colaborare mai activă pe teren economic între cele trei State, au făcut aluzie și la concluziile conferinței internaționale economice ¹ dela Geneva (Noembrie 1927) pe care Mica Antantă se arată gata să le înfăptuiască în sînul ei.

Din comunicatele despre dezbaterile pregătitoare asupra programului viitoarei conferințe economice reținem înființarea unui oficiu economic comun, sub forma unei Camere de comerț co-

¹ Pe care le amintim în rezumat: a) suprimarea prohibițiunilor de export și import; b) reglementarea raporturilor internaționale în materie de stabilirea străinilor în diferitele țări; c) înlăturarea excesivei instabilități și variabilități a tarifelor vamale prin adoptarea contractuală a unor metode tarifare unitare; d) aplicarea pe larg și fără restricțiuni a clauzei națiunii celei mai favorizate în tratatele de comerț; e) reducerea progresivă a tarifelor vamale nu numai pe cale de inițiativă izolată a Statelor sau prin acorduri și pacte bilaterale, ci, mai ales, în măsura posibilului, prin stipularea de pacte plurilaterale.

Ulterioare conferințe diplomatice (ultima din Dec. 1928) au căutat să reducă valoarea rezervelor asupra hotărîrilor din 1927, să organizeze statistica economică internațională, unificarea nomenclaturii vamale, formula-tip pentru aplicarea clauzei națiunii celei mai favorizate, etc.

lectivă a celor trei State, care va avea misiunea să adune și să coordoneze întregul material economic documentar în chestiunile ce pot prezenta interes comun țărilor alcătuitoare ale Micei Antante, precum :

Transporturile pe uscat și pe apă, legăturile aeronautice și poștale, comunicațiile telegrafice și telefonice, uniformizarea regulilor juridice și administrative privitoare la tratamentul reciproc al supușilor respectivi, la schimbul și legiferarea comercială, simplificarea formalităților vamale și unificarea terminologiei vamale, sprijin reciproc în materie de falimente, colaborarea în sinul organizațiilor economice de caracter internațional pentru apărarea unor interese sau puncte de vedere comune celor trei State, etc.

Delegatul jugoslav, d. Slavko Secerov, întors dela București, a publicat în ziarul *Politika* din Belgrad un articol despre Mica Antantă economică prin care exprima părerea că, deocamdată, drept o urmare pozitivă și imediată, s'ar putea încheia o convenție comercială colectivă între Statele membre instituind un regim excepțional de favoare, în raporturile reciproce de schimb, pentru produsele speciale fiecărei țări precum sint tutunul, petrolul, sarea, berea și vinul. Concomitent, s'ar institui și un regim aparte pentru întrebuințarea reciprocă a manoperei, tarifele combinate de transporturi directe, terestre și fluviale, transitul reciproc, în sfârșit un acord colectiv la folosința navigației pe Dunăre fără nici una din piedicile pe care le mai întâmpină, azi, traficul dunărean între Statele Micei Antante.

Un program destul de modest în aparență ca și prin modul discret cum se formulează, dar care, adus la îndeplinire, ar însemna un formidabil pas înainte pentru încheierea unei unități economice corespunzătoare Micei Înțelegeri politice fiindcă ar îngloba un teritoriu mai mare decît fosta monarhie austro-ungară cu o populație aproape egală aceleia care trăia sub Habsburgi.

* * *

Nu vom încheia această cronică fără să vorbim de un alt mare eveniment petrecut în politica internațională : împăcarea dintre Italia și Vatican. Este un eveniment care, în sinul bisericii universale catolice, a produs o impresie formidabilă și a dat loc la aprecieri în bună parte contradictorii, dar care, în Italia, a fost prilej nou de entusiasm pentru actul îndrăzneț al regimului fascist.

Împăcarea Italiei fasciste cu Sf. Scaun, după aproape jumătate veac de ostilitate și neîncredere, a luat în opinia publică italiană proporțiile unui eveniment istoric așa cum se anunța cîndva, printr'un discurs al d-lui Mussolini, că anul al VI-lea de guvernare fascistă va fi un „an istoric“.

Cîteva amintiri fugare despre conflictul Italiei cu Vaticanul ne vor face să vedem mai bine valoarea și înțelesul tratatului

semnat la 11 Februar 1929, în palatul Latran, de către cardinalul Gaspari în numele Papei și de premierul italian d. Mussolini.

În ziua de 20 Septembrie 1870 trupele regelui Victor Emanuel al II forțând intrarea cetății eterne, pe la Porta Pia, au pus capăt puterii timporare și teritoriale a Papei, în Roma, unde, de acum înainte, se instala un suveran lumesc: regele Italiei unificate. Războiul franco-german cu retragerea trupelor franceze, care se aflau la Roma ca garanție a Sf. Scaun, a însemnat ultimul pas în realizarea unității italiene prin deposedarea Papei de vechile stăpîniri teritoriale și încorporarea ținuturilor ce aparținuseră Bisericii romane. Secularizarea Statelor Bisericii catolice și încorporarea lor de către puterea de Stat timporară a urmat, pretutindeni, secularizării episcopatelor, abațiilor și averilor mănăstirești.

Dar lovitura aceasta adusă capului Bisericii universale catolice prin realizarea unității italiene a rămas, de atunci, un motiv de ostilitate permanentă între cei doi suverani din cetatea eternă: regele Italiei și Papa închis în reședința Vaticanului. Cu toată legea zisă „de garanții“ din 13 Mai 1871, votată de Parlamentul italian, după o prealabilă circulară și'n limitele ei, transmisă guvernelor catolice din lumea întreagă de ministrul afacerilor streine, contele Visconti Venosta, spre a-i da o valoare contractuală internațională, Vaticanul n'a ertat actul de uzurpațiune la stăpînirea Romei săvîrșit prin forța armelor de suveranul Italiei. Punîndu-se pe terenul doctrinei de drept public internațional, care nu recunoaște o suveranitate reală și efectivă fără teritoriu, Papii au continuat, dela 1871 până astăzi, să formuleze revendicări teritoriale asupra Romei întemeiate pe drepturile lor de suverani pontifi în cetatea eternă și au refuzat să primească formal legea de garanții.

Trebue să notăm că legea aceasta recunoscînd Papei un drept de folosință exclusivă și absolută, cu scutire de impozite, de înstreinare sau expropriere pentru totdeauna față de Statul italian, asupra imobilelor Vaticanului, palatului Latran cu grădinele și dependențele necesare, cum și asupra vilei dela Castel-Gandolfo, îi acorda titlul și prerogativele de suveran, imunități personale, exteritorialitatea reședinței, dreptul de a întretine raporturile diplomatice exact ca în trecut, cu puterile catolice, și pe deasupra, o listă civilă. Guvernul regal italian înțelegea prin legea de garanție să asigure șefului bisericii catolice deplina libertate de mișcare, în exercitarea supremelor atribuții religioase, ca să liniștească spiritele catolicilor din lumea întreagă în privința independenței suveranului pontif. Pe deasupra, Italia făcea și separația bisericii de Stat ca o garanție mai mult pentru independența Papei, în Roma italiană, ca șef spiritual al lumii catolice de pretutindeni.

Toate aceste garanții n'au satisfăcut Vaticanul, de unde s'au auzit mereu, la fiecare urcare în Sf. Scaun a unui Papă nou, protestări contra uzurpării capitalei catolice de către puterea

timporară italiană, deși în fapt suveranul pontif a rămas la Roma în cetatea eternă și a condus mai departe soarta catolicismului fără nici o stingherire din partea Statului italian.

Atitudinea de permanentă ostilitate a Vaticanului împotriva Quirinalului, palatul de reședință al celui alt suveran lumesc, „uzurpătorul“ Romei, a dat loc, în cursul vremii, la incidente diplomatice cu prilejul fiecărei vizite politice pe care șefii Statelor catolice vroiau s'o facă regelui Italiei. Astfel, Don Carlos, regele Portugaliei, a fost oprit de Papa ca să viziteze pe regele Italiei în capitala uzurpată, iar cînd președintele republicii franceze, Loubet, nesocotind interdicerea papală, a venit, totuși, în vizită la curtea regală italiană, a provocat ruperea relațiilor diplomatice dintre Franța și Vatican.

Abia din 1918, cu prilejul vizitei președintelui Wilson la Roma, Papa a renunțat la atitudinea de intransigență rigidă mulțumindu-se cu oarecare formalități simbolice precum trecerea dela sediul legației sau ambasadei respective direct la Vatican, fără oprire prin Roma ca teritoriu italian uzurpat. Procedură uzitată, apoi, cu prilejul altor vizite: a președintelui austriac dr. K. Kenner, a regelui Alfons al Spaniei, etc.

Din cauza acestei atitudini, Italia, la rîndul ei, a înlăturat prin tratatul de intervenție dela 1915 cu Anglia, Franța și Rusia, admiterea Papei la conferința de pace, după cum a împiedecat și admiterea lui ca membru în Societatea Națiunilor, spre a-și asigura mai bine poziția internațională față de eventualele manifestări ostile ale puterii Vaticanului.

Acest conflict ce părea fără dezlegare, între Vatican și Roma regală, a ispitit din primii ani ambiția politico-diplomatică a fascismului italian și mai ales a conducătorului său, ducele Mussolini. Crispi declarase într'o zi că bărbatul de Stat cel mai mare al Italiei va fi acela care va izbuti să rezolve chestia romană, exact: să aplaneze conflictul dintre Vatican și regatul unitar italian. Mussolini pare că este după actul semnat la 11 Februar, acest mare bărbat de Stat căci a întărit poziția Italiei în politica internațională prin împăcarea cu Sf. Scaun și a înlăturat, din politica internă, singurul adversar care ar mai fi putut opune rezistență fascismului.

Tratatul dela Latran în 27 articole și un preambul introductiv proclamă catolicismul singura religie de Stat în Italia și recunoaște dreptul de plină proprietate—nu numai de folosință precum fusese până acum—Sf. Scaun asupra Cetății Vaticanului cu toate clădirile, în cuprinsul unei suprafețe de 44 hectare, inclusiv dreptul de suveranitate teritorială aferentă. Statul italian se obligă să întreprindă construcția unei rețele de tramvai spre „Cetatea Vaticană“ și să înființeze servicii de poștă, telegraf și telefon grație cărora suveranul pontif va fi pus în directă legătură cu celelalte State. Clauze amănunțite sînt consacrate situației persoanelor care vor locui în sfînta cetate, precum și privi-

legiilor recunoscute demnitarilor bisericii și celor din Curtea pontificală care n'ar locui în cuprinsul Statului papal.

Demnă de reținut este declarația finală prin care părțile abrogă legea de garanții din 1871, iar Sf. Scaun recunoaște unitatea și integritatea regatului Italiei cu Roma capitală și Casa de Savoia dinastie domnitoare. Cu alte cuvinte, renunțând la garanțiile internaționale pentru libertatea sa de acțiune ca șef spiritual al lumii catolice, Papa se mulțumește numai cu simpla garanție oferită de Statul italian în schimbul redobândirii unei reduse suveranități teritoriale în Cetatea Vaticană și a proclamării catolicismului ca singura religie de Stat în Italia.

E un schimb de satisfacții reciproce, un compromis între cele două autorități divergente care nu încăpeau în Roma eternă: deoparte, Papa în calitate de șef al bisericii romane universale, acordă Statului italian recunoașteri de ordin național și internațional; pe cînd, de alta, el primește în schimb unele avantagii, dar numai în calitate de episcop al Romei și cap al bisericii de Stat italiene.

O apreciere exactă asupra actului dela 11 Februar ar fi greu de formulat chiar de acum. Numai consecințele ulterioare și mai depărtate vor putea să ne ofere elemente suficiente spre a spune care din cele două părți, Papa sau Mussolini, a fost cu adevărat cîștigat prin pactul diplomatic semnat în palatul Latran.

Publiciștii catolici francezi ținînd seamă de tradiția Vaticanului că tiara nu trece decît asupra unui cardinal de origină italiană precum și de formula rostită cîndva, într'o biserică din Paris, de nunțiu papal Cerretti că „tot ce'i catolic este italian“, se întrebă dacă Papa, liberat din Vatican prin redobîndirea unei suveranități teritoriale, va fi el cu adevărat liber în viitor?—Sf. Scaun bucurîndu-se, de acum înainte, numai de garanția italiană a independenței sale, va putea să-și păstreze caracterul internațional și *supra*-național așa cum este el reclamat de conducerea supremă a bisericii universale catolice și de prestigiul ei în lume?

În ultimii ani, este adevărat că biserica romană înregistrase cîteva succese în diferite părți ale lumii tocmai prin contrast cu criza teribilă a bisericii răsăritene ortodoxe datorată prăbușirii Rusiei țariste și victoriei lui Mustafa Kemal pașa contra Greciei.

Totuși, în unele țări catolice, precum Belgia și Olanda, s'au ivit și crize religioase complicate prin amestecul lor cu chestiuni naționale interne, iar în Cehoslovacia o puternică mișcare separatistă față de Roma tinde să creeze o biserică națională catolică aparte. În sfîrșit, în Croația, mișcarea pr. Zagoratz a accentuat mentalitatea și a sporit înclinațiile particulariste ale clerului catolic mărunt care tinde să înlocuiască liturghia latină prin cea slavă, cu caracter, deci, național foarte asemănător mișcării din Cehoslovacia. Este probabil că, prin împăcarea cu Italia, influența Vaticanului, destul de slabă în fostele ținuturi slave ale

monarhiei austro-ungare, din cauza frecventelor compromisuri cu puterea timporară a Habsburgilor și'n dauna curentelor naționaliste ale celor oprimați, va scădea și mai mult prin reacțiunea anti-italiană, de ordin politic, din Croația și Slovenia, dezvoltînd curentele particulariste și separatiste față de Roma catolică, dar italiană.

Din toate punctele de vedere, evenimentul este prea însemnat ca să-l putem trece cu vederea mai ales că în cuprinsul granițelor Romîniei întregite, spre deosebire de situația dinainte de războiu, avem un impozant număr de concetățeni minoritari de religie catolică, precum și o bună parte de frați Romîni ardeleni dependenți de Roma în sînul unei biserici unite, cu un pronunțat caracter național.

N. Dașcovici

Cronica economică

Mica antantă economică

Tendința de dezvoltare a relațiilor și de facilitare a apropierii economice a celor trei State ale Micei Antante, pare a întâmpina serioase și lungi dificultăți, pe care ar fi zadarnic, dacă nu chiar periculos, de a le masca.

Conferința preparatorie n'a fost marcată prin realizarea importantă la care putem spera, a unui acord de vederi pentru un viitor tratat de comerț, coprinzînd eventual o „clauză a Micei Antante“.

Nu trebuie acuzat de aceasta nimeni, ci mai curînd dificultățile încercării întreprinse.

Aceste dificultăți, care nu apar întotdeauna, cînd se consideră numai principiile, se ridică—e adevărat foarte măsurat, dar totuși accentuat—îndată ce se aventurează vre-o frază cătră realități de mare interes și îndată ce se voește o formă concretă pentru dezideratele ideale.

Conferința preparatorie avea a se preocupa—ca chestiune de prim interes—de posibilitățile de a încheia o antantă pentru reducerea concertată a taxelor de vamă aferente anumitor produse de interes deosebit, pentru fiecare Stat în parte, reduceri făcute cu titlul de concesiuni pe bază de reciprocitate.

Dar sînt obstacole la realizarea unei politici de tarife colective în special între țări cu structură economică ca aceia a Statelor Micei Antante.

Mai întăiu starea de organizație mai înaintată a industriilor dintr'o țară, este de luat în primul rînd în considerație; apoi diversitatea situațiilor agriculturii în cele trei țări, chestiunile agricole jucînd un mare rol în raporturile economice dela țară la țară.

Se înțelege de aci diversitatea de interese.

În al doilea rînd, acțiunea concertată a mai multor națiuni e în funcțiune de înțelegerile industriale naționale și internaționale. Dacă există diferite antante între Cehoslovacia și Germania și nu există între Cehoslovacia și Jugoslavia, se înțelege iar șansa mai mică de izbîndă a tratativilor între aceste din urmă două State.

Convențiile comerciale—care sînt cele mai dorite,—s'ar putea foarte bine încheia între Statele Micei Antante, luate două cîte două, nu însă contractate în trei.—Anumite acțiuni concertate, care par indicate între două State, devin contraindicate dacă se alătură un al treilea Stat.

Chiar dacă—și aceasta este convingerea noastră—se poate ajunge la realizarea unei înțelegeri de trei State, o primă impresie, care se produce asupra Statelor terțe este aceea că s'ar voi uniunea unor țări în contra altora.

Așa se explică unele vorbe, atribuite de ziare delegaților străini—care aduceau cu ei, desigur, părțile din ecourile presei țărilor centraleuropene.

Au fost ziare care au subliniat că „în cazul cînd Mica Antantă va încerca o demonstrație împotriva Anschlussului, acest lucru va fi considerat ca extrem de apolitic”.—Au mai vorbit ziarele în acest sens, „că cea mai importantă piedică o formează faptul că schimbul comercial dintre Cehoslovacia și Germania în 1927, a fost mult mai mare decît comerțul extern al celor trei State la un loc.—Legăturile cu Germania s'au întărit mult în ultimii ani și nu se putea închipui că de acum înainte, lucrurile se vor petrece altfel sau că se vor pune piedici acestei politici economice“.

* * *

În cabinetul secretarului general al Ministerului de Externe, în jurul mesei de discuții, delegații străini au depus cîte un expozeu scris și—după cele ce s'au scris până acum—au lăsat impresiile, care vedeau cele expuse mai sus.

D-rul Slavco Secerov, delegatul sîrb, a publicat într'un ziar din Jugoslavia un articol în care vorbea de activitatea Conferinței în ziua de 20 Februar.

Prin acesta, se arăta că cel mai important scop, acela de a se prevedea cel puțin discuția principială asupra tratatelor de comerț între Statele Micei Antante, n'a fost atins.

Socotim, însă, că privitor la celelalte chestiuni economice, s'a stabilit un program bine încheiat și numai la trei din punctele enumerate de protocol, dacă ne-am opri, chiar în acest caz am găsi motive de oarecare satisfacție.

S'a vorbit astfel despre crearea de Camere de Comerț comune și de antante între diversele grupări de producători.

Acestea au menirea de a permite guvernului să închee mai cu ușurință tratate.

Producători și comercianți, renunțând la obiceiurile de individualism, vor facilita calea antantei între state.

Și eventual o Cameră de Comerț a Micei Antante nu va putea lipsi de a aduce multe servicii.

Dacă ne mai oprim și asupra prevederilor de îmbunătățire a mijloacelor de comunicație și de tranzit, putem semnala o nouă tendință de armonie și progres economic.

Desigur Statele urmăresc încă un ideal imaginar de interes național, pierzând din vedere interesul comun și socotind orice comerț ca o formă de războiu.

Prin această conferință însă s'a ajuns să fie convinși, cel puțin experții trimiși, că a face comerț internațional, nu înseamnă a face războiu, ci numai o serie de schimburi; că în timp de pace sîntem clienții vecinilor noștri și că prosperitatea unora este o condiție pentru prosperitatea altora.

Așa dar impulsul este deocamdată dat, în sensul voit.

Al. Hallunga

Cronica științifică

Reforma Calendarului

Ca oamenii să se înțeleagă între ei trebuie să adopte unități de măsură comune, pentru mărimile de spațiu, de greutate și de timp. Dar odată adoptate astfel de unități, se întimpină mari împotriviri din partea oamenilor la orice încercare de modificare. Că așa e lumea, vrea liniște, e inertă, o supără schimbarea oricărei deprinderi. Această inerție îmbracă haine diverse, uneori forme religioase.

Pentru mărimile de lungime s'au adoptat unități convenționale și arbitrare, și totuși cînd a fost să fie înlocuite printr'o unitate universală, metrul, multe popoare s'au împotrivit. Ba Anglia, centru de greutate al civilizației actuale, n'a adoptat nici până acum metrul. Asta probează că primirea unei unități de măsură nu arată numai decît gradul de civilizație al unei societăți, și nici cîtă logică intră în stabilirea unui sistem de măsură. Căci interveni chestiuni sociale, interese materiale, felul societății, capacitatea conducătorilor care impun reforma.

Pentru mărirea de timp, unitatea de măsură este impusă de fenomene naturale: mișcarea cerului, a soarelui și a lunii. Activitatea oamenilor este ritmată de alternarea perfectă a luminii solare și a întunericii, care ne dau noțiunea de zi. Cea mai sumară observație a cerului face să constatăm că cerul, cu stelele prinse în el în mod definitiv, se învîrte în jurul pămîntului într'o perpetuă identitate și că același punct din cer trece succesiv prin raza vizuală a observatorului la intervale egale; sau că soarele revine, după un interval de timp pe care-l numim zi solară, aproape în același punct pe cer; să zicem la meridianul locului de observație.

Anotimpurile, vremea muncii agricole, vremea culesului fructelor și recoltei, se repetă cînd poziția relativă a pămîntului față

cu soarele este aceeași. Așa dar, soarele, originea tuturor activităților, rînduește și măsura timpului. Timpul care se scurge între începuturile a două anotimpuri succesive, de preferat a două primăveri succesive, poartă numele de *an solar*. Valoarea lui este de

365 zile, 5 ore, 48 minute și 45 secunde.

O unitate intermediară între an și zi este luna de timp, care este intervalul dintre două faze succesive de același nume ale lunii și coprinde 29 zile, 12 ore, 44 minute și 3 secunde.

Dacă ziua, luna, anul s'ar cuprinde în mod exact una în alta, aceste unități ar constitui un sistem perfect, foarte ușor de întrebuițat, și universal admis. Lucrul nefiind așa, sintem obligați a lua unități apropiate, care să se cuprindă una în alta; constituim prin aceasta un *an civil* de 365 sau 366 zile, o *lună civilă* de 30 sau 31 zile. Iar sistemul care hotărăște întinderea acestor unități de timp în raport cu aspectele soarelui și ale lunii, cu anotimpurile, și care mai stabilește sărbătorile în raport cu timpul, poartă numele de *calendar*. Calendarul trebuie să fixeze în regule numerice periodicitatea fenomenelor cerești provocate de soare și de lună; de această periodicitate ne servim pentru a alterna munca cu sărbătorile.

Greutatea constituirii lui ține în faptul că luna de timp nu cuprinde un număr întreg de zile și nici anul un număr întreg de zile sau de luni. Anul civil, convențional, nu se potrivește cu anul astronomic, dat de soare.

Oamenii ar vrea un an de un număr întreg de zile, iar Soarele ne oferă un an de zile plus cîteva ore. Natura se opune să avem o măsură perfectă, definitivă, permanentă. Exigența noastră și ideia noastră de perfecțiune nu se potrivesc cu mersul natural al lucrurilor. De aici diferendul dintre om și natură, manifestat, în cazul nostru, prin nevoia de a reface în mod continuu calendarul. Indreptarea continuă a calendarului ne este impusă de natură.

Totuși, popoarele nu primesc cu ușurință aceste îndreptări. Bunăoară, Calendarul roman a fost reformat la 1582 de papa *Gregore al XIII-lea*. Franța a primit calendarul după un an, Germania după 100, Anglia după aproape 200 ani, la 1752, și chiar atunci cu revoluție de stradă. Cum anul începea la 25 Martie în Anglia, el a fost strămutat la 1 Ianuar, așa că anul 1751 a ținut dela 25 Martie la 31 Decembre, adică scurtat cu 3 luni. *Lord Chesterfield*, promotorul reformei, a fost bătut cu pietre, și multă vreme a fost urmărit de populație cu strigătele: "Dă-ne cele trei luni"; la fel, *Bradley*, marele astronom englez, care a ajutat la introducerea în 1752 a reformei gregoriane, era să fie omorît cu pietre. Și în Polonia, la 1586, primirea reformei s'a făcut cu mișcare de stradă la Riga.

Mulțimea s'a opus totdeauna renovărilor, dar conducătorii curagioși au persistat, și progresul s'a făcut. În cazul calendarului, reformele au venit aproape totdeauna în mod dictatorial. Prinți ai

bisericii sau conducători de stat, secundați de oameni de știință au dictat reformele. *Iuliu Cesar*, la 47 a. Chr., a luat atribuția de Pontifex maximus și, ajutat de astronomul *Sosigene* din Alexandria, a dat reforma Juliană. *Gregore* al XIII-lea, la 1582, ajutat de savantul calabrez Lilio, a ordonat reforma gregoriană. *Lord Chesterfield* și astronomul *Bradley* au introdus-o în Anglia. Adică reformele nu vin de la adunări numeroase, ci de la oameni de stat, pricepuți, cu ajutor de la oameni de știință, și cu mult curaj cetățenesc. În istoria calendarului, întâlnim și un sinod de 318 prelați, cel de la Niceea din anul 325, dar dispozițiile luate de el asupra serbării Paștelor, se resimt de acest număr mare de participanți, căci nu sînt destul de clare și precise.

Voiu expune mai jos cum s'a ajuns la situația actuală a calendarului, începînd cu fixarea lui de Egipteni și Greci, reforma lui de Romani, reforma lui de popoarele catolice, cum și condițiile în care se prezintă el astăzi față cu dispozițiile sinodului creștin de la Niceea.

Calendarul egiptean și grec. Primele popoare au dibuit între anul compus din 12 luni a cîte 30 zile și între anul de 365 zile. Documente egiptene fac să se admită că pe la anul 3000 înainte de Christ, în valea Nilului, se cunoștea anul de 365 zile, impus de debordările Nilului, care se fac cu o regularitate perfectă, impunînd începutul lucrărilor agricole. Pe la anul 2783 a. Chr. se cunoștea de ei chiar, că anul exact este de 365 zile și $\frac{1}{4}$, prin observarea la durate lungi a revenirii debordărilor Nilului față cu răsăritul stelelor pe cer în acea vreme, bunăoară a stelei Sirius. Adoptînd anul de 365 zile, în 365 ani se rămîne cu 3 luni în urmă față cu poziția soarelui, și numai după 1460 ani, din nou avem coincidență între anotimpul indicat de calendar cu anotimpul dat de soare, adică cu începutul anului agricol. Așa dar, Egiptenii cunoșteau lungimea exactă a anului solar, căci cunoșteau acea perioadă de 1460 ani. La Greci, ceremoniile, zilele de jertfe și de sărbătoare erau orînduite după fazele lunii. Astronomul grec *Meton*, cu ocazia jocurilor olimpice din anul 433 înainte de Chr. a expus observația că fazele lunii se repetă după un ciclu de 19 ani, după care aceeași fază a lunii apare în aceeași zi a anului. Ciclul acesta lunar li se părea Grecilor așa de frumos că l-au înscris pe zidurile templului Minerva în numere de aur.

Astronomul grec *Hipparc*, cel mai mare din antichitate, în secolul al 2-lea înainte de Chr., a dat mărimea aproape exactă a anului, și corijarea care trebuie adusă ciclului metonian.

Reforma juliană (stil vechiu). Romanii puseseră calendarul lor sub conducerea preoților mari, care trebuiau să-l aducă în concordanță cu anotimpurile. O primă reformă de la anul 450 a Chr. cu ajutorul astronomului grec *Hermodor din Efes* nu este suficientă, și pe la anul 47 a Chr., anul stabilit diferea de anul solar cu vre-o trei luni. *Iuliu Cezar*, ajuns dictator, luînd atribuția

de Pontifex maximus, cu ajutorul astronomului *Sosigene*, reformează calendarul roman, stabilind pentru prima oară date fixe. Se fixă durata anului solar la 365 zile și un sfert, deși se știa de la Aristarc și de la Hipparc, că anul solar este ceva mai scurt decât valoarea admisă. Se admise 365 zile pentru anul civil, iar la al patrulea an civil se adaugă o zi pentru a face acordul între anii civili și cei solari. Această zi se intercalează în luna Februar care capătă astfel 29 zile, iar anul de 366 zile se numește an bissextil.

Calendarul Iulian a fost întrebuințat de toate țările creștine până la anul 1582, când a intervenit reforma gregoriană.

Reforma gregoriană (stil nou). Anul Iulian de 365 zile și $\frac{1}{4}$ este cu 11 minute și 14 secunde mai mare decât anul solar. Această diferență face aproape o zi în 128 ani și 3 zile în 400 ani. În secolul al 16-lea diferența atinge 10 zile, anul solar începând mai devreme decât anul civil. Pentru a remedia aceasta, papa *Gregore al XIII* ordonă la anul 1582 ca a doua zi de 4 Octombrie să se cheme 15 Octombrie, adică să se suprimă 10 zile, și ca pe viitor să nu mai întârzie anul civil față cu cel solar, hotărâște ca în 400 ani să nu se țină în seamă trei ani bisextili, anii cu două zeruri, la care primele două cifre nu-s divizibile cu 4. Anii 1700, 1800, 1900, în această reformă, nu vor fi bisextili.

Calendarul gregorian a fost adoptat întâiu de țările catolice, pe urmă de țările protestante Germania și Anglia. De aceia întâlnim date ca aceasta: Newton s'a născut la 25 Decembrie 1642, Crăciun stil vechiu.

Țările ortodoxe l-au primit, în parte, în anii după războiul mare, când diferența dintre anul civil și cel solar atinsese 13 zile. Grecia l-a adoptat la 10 Mart 1924, iar România la 1 Octombrie 1924, sărind cele 13 zile. În vremea aceasta, popoare necreștine, ca Japonezii, au adoptat calendarul gregorian. Se poate dar spune că acest calendar a devenit aproape universal.

Din acest calendar nu toate popoarele creștine au primit însă regulile de fixare ale sărbătoarei Paștelor.

Sinodul de la Niceea. Reforma gregoriană plecase de la gîndul de a pune în concordanță începutul primăverii real, cu cel anunțat de biserică cu ocazia fixării Paștelor după cerințele Sinodului de la Niceea. Acest Sinod a fost convocat la anul 325, de împăratul Constantin cel Mare, pentru a adopta calendarul Iulian și pentru a stabili sărbătoarea Paștelor pentru toată creștinătatea.

Patimile Mintuitorului coincidînd cu Paștele evreesc, creștinii au sărbătorit învierea Domnului în timpul, sau după Paștele evreesc. Acestea celebrează mîntuirea poporului evreu de sub Egipteni și se serbează în ziua de 14 Nissan, prima zi cu lună plină după echinoxul de primăvară, și atunci se înjunghie mielul pascal.

În Evanghelia de la Ioan se raportează că Isus a murit Vineri, la 14 Nissan, chiar la ora cînd se înjunghia [mielul pascal, și a înviat în prima zi din săptămîna evreească, adică în Duminică

creștinilor. De aceia în bisericile primitive, în Asia Minoră, se începea serbătorirea Paștelor la 14 Nissan odată cu Evreii, pe cînd în Occident se sărbătorea sau la 14 Nissan, sau în Vinerea cea mai apropiată. Pentru a hotărî o singură dată pentru sărbătorirea Paștelor s'a adunat Sinodul de la Niceea. Au asistat 318 prelați. Hotărîrile definitive ale acestui Sinod sînt cunoscute dintr'o enciclică pe care Sinodul a trimis-o tuturor bisericilor, dar nu se cunosc discuțiile și motivele hotărîrii luate.

S'a hotărît ca toată Biserica creștină să serbeze Paștele în ziua în care-l serbează biserica de la Roma. Adică Paștele se va prăsnui în prima Duminică după luna plină, care cade cu echinoxul de primăvară ori imediat după el.

La acea epocă echinoxul era la 21 Mart. De aceia Paștele va cădea între 22 Mart și 25 April, după fazele lunii. Așa dar se considera că primăvara începe totdeauna la 21 Mart, și cunoașterea lunii pline de la 21 Mart sau imediat după, adică a lunii pascale, ne va da ziua Paștelui.

Pentru cunoașterea fazelor lunii, sinodul de la Niceea însărcinează pe Patriarhul de la Alexandria, unde astronomia era în floare, să calculeze în fiecă an data Paștelor și să o comunice la Roma și la Antiohia. Cu vremea, această însărcinare n'a mai fost utilă, Biserica folosindu-se pentru calculul fazelor lunii de perioada metoniană de 19 ani, după care luna trece prin aceleași faze, la aceleași date ale anului.

Părinții Bisericii, prin hotărîrea de la Sinodul din Niceea, au dat puțința să se introducă două imperfecțiuni la calcularea datei Paștelor. Întăiu s'a considerat că primăvara începe totdeauna la 21 Mart, lucru care nu este exact, cu anul Julian. Ori, echinoxul retrogradează cu vremea cum se poate constata din tabloul următor al datei echinoxului la București (după stil nou):

1924,	la	20	Mart,	23	ore,	20	minute,	14	secunde
1925,	"	21	"	5	ore,	8	"	59	secunde
1926,	"	21	"	10	"	57	"	44	"
1927,	"	21	"	16	"	46	"	29	"
1928 (an bisect)		20	"	22	"	35	"	14	"
1929,	"	21	"	4	"	23	"	59	"

Se vede din acest tablou că începutul primăverii retrogradează la 4 ani cu 45 minute. În 400 ani, începutul primăverii retrogradează, în calendarul julian, cu 45×100 minute sau 3 zile și 3 ore. De aceia a fost obligat calendarul gregorian să suprimă 3 ani bissextili la fiecare 400 ani. O reformă mai superioară ar trebui să suprimă încă o zi la 3200 ani căci 3 ore în 3200 ani fac o zi; bunăoară anul 4000 nu va trebui lăsat bissextil. Mi se pare că această perfecționare a calendarului a fost adoptată de Sinodul român de la 1 Octobre 1924.

Așa dar, Biserica din Occident, pentru a nu se abate de la hotărârile Sinodului din Niceea, a făcut o corecțiune ca să mențină începutul primăverii în apropierea lui 21 Mart.

A doua imperfecțiune introdusă la Niceea: luna plină pascală nu este observată pe cer, ci este calculată după ciclul de 19 ani. După acest ciclu se introduce o eroare de o zi în 308 ani. De la anul 325 până astăzi diferența între luna plină astronomică și cea pascală anunțată este de vre-o 5 zile, luna plină are loc cu 5 zile mai de vreme decât o anunță Biserica.

Bunăoară în acest an, stil nou, primăvara începe la 21 Mart. Pe cer se vede luna plină la 25 Mart, dar socoteala bisericească, Comput o anunță peste 5 zile mai târziu, adică la 30 Mart, ceiace face ca Paștele să fie fixat pentru Duminică 31 Mart. În acest caz luna astronomică și bisericească dau aceeași zi pentru Paște. Dar în calendarul julian pentru acest an, există o deosebire: 21 Mart corespunde la 3 April, stil nou. Luna plină pe cer se vede la 23 April, dar Biserica o calculează pentru ziua de 28 April, de aceia Paștele e fixat în prima Duminică următoare, adică la 5 Maiu.

Până acum nici Biserica occidentală nici cea orientală n'au eliminat această imperfecțiune a calculării fazelor lunii după ciclul de 19 ani.

Biserica ortodoxă introduce a treia dificultate în fixarea datei Paștelor: După tradiție, data Paștelor creștin nu trebuie să coincidă cu a Paștelor evreesc. Biserica occidentală nu mai ține socoteală de această condițiune. Biserica ortodoxă nu numai că ține ca data Paștelor creștin și evreesc să nu coincidă, dar adaugă uzul, ca Paștele creștin să fie în urma celui evreesc.

Ori calendarul evreesc este unul din cele mai imperfecte, fiind lunar—solar; anul evreesc poate avea 353, 354, 355, 383, 384 sau 385 zile. Anul acesta Paștele evreesc cade la 25 April adică cu o lună după luna plină, după începutul primăverii.

Biserica ortodoxă își leagă serbătoarea Paștelor de calendarul evreesc, care este așa de necomplet.

Dezlegarea de calendarul imperfect al evreilor este cel mai mare merit al hotărârii Sinodului român. De altfel această legătură de calendarul evreesc nu există pentru Biserica occidentală.

Concluziuni. Biserica română a primit calendarul gregorian și Sinodul a calculat Paștele după hotărârile de la Niceea, ținând socoteală ca Paștele să nu cadă în aceeași zi cu cel evreesc, fără totuși a împune Paștelui creștin să fie celebrat după cel evreesc. În această hotărâre, consistă modificarea introdusă de Sinodul român. Rămîne ca celelalte biserici orientale, bunăoară biserica grecească, să stabilească în comun cu noi, serbătoarea Paștelor pentru a nu se considera că biserica română este singura ortodoxă primind o reformă gregoriană înaintată. Un congres sau un sinod al tuturor bisericilor ortodoxe ar fi necesar.

Se poate chiar imagina un congres mai general, care să

cuprindă Evrei, Creștini Catolici, Protestanți și Ortodoxi și care să admită modificări la calendarele lor, așa ca sărbătorile să fie puse în acord cu necesitățile religioase ale fiecăruia. Idealul ar fi să se admită un calendar universal, în care sărbătoarea Paștelor ar fi fixată odată pentru totdeauna, după 21 Mart, bunăoară la începutul lui April, la o dată fixă, după cum și ziua nașterii lui Isus se serbează la Crăciun. Pentru realizarea unui calendar universal este indicată Societatea Națiunilor.

Unificarea calendarului și al Paștelor ar aduce un randament mai mare în viața socială a țărilor unde se prezintă două sau trei calendare, deci două sau trei serii de sărbători. Sărbători unificate înseamnă vacanțe mai puține, și munca cu produs mai mare. Pentru școlile statului, folosul unificării sărbătorilor poate fi măsurat aproape numeric.

Dintre toate calendarele, cel gregorian este cel mai apropiat de anul solar, și cel mai apropiat de hotărârile Sinodului de la Niceea în privința Paștelor; în plus acest calendar este adoptat de popoarele cele mai civilizate de pe pământ. Acest calendar ar putea fi modificat în punctele unde are imperfecțiuni, pentru a deveni un calendar universal.

Dar pentru aceasta ar trebui sprijinul tuturor popoarelor, între care cel mai însemnat pentru noi din punct de vedere al vecinătății este Rusia; și în plus, Societatea Națiunilor să o considere ca o chestiune care intră în atribuțiunile ei.

St. Procopiu

Miscellanea

Cerșetorii de azur

În Franța a murit în sărăcie neagră, poetul Tancrède Martel. A murit tradițional, ca un ultim cavaler al unui ordin care se credea dispărut. A murit așa de singur că n'a fost cine să-i închidă ochii, nici gura crispată de agonie. L-au găsit în propria lui odaie cum l-ar fi găsit pe stradă, sub un zid, poate după câteva zile.

I s'a sigilat o masă șchioapă acoperită cu hîrtie prinsă'n pineze. Făcea parte dintre acei despre care Mallarmé spunea :

„Ils voyageaient sans pain, sans bâtons et sans urnes,
Mordant au citron d'or de l'idéal amer“.

Era unul din „les poètes bons pour l'aumône“.

Dar, ca eroul din „La mort de quelqu'un“ a lui Jules Romains, acest anonim mîndru și sărac, a început să trăiască cu intensitate după moarte, să pue o problemă : aceia de a se ști dacă poezii mai trebuie să moară de foame.

Căci sărăcia lui Martel nu era nici măcar decentă. Ea a atins însăși onoarea scriitoricească. Nu le este permis scriitorilor blazați de „pulmane“ și transatlantice, până la dezolarea de a vedea pămîntul mic și a dori o evadare extra-planetară, să suporte între rudeniile profesiei lor, un om prea sărac, mai ales atunci cînd re-negatul poartă și blazonul veritabil al unei mîndrii oneste, care este semnul familiei.

Martel, se spune, iubea mai presus de orice salonul în care se aude vorbindu-se literatură. Era, se vede, ca omul amorezat care frecventează societatea iubitei lui, numai pentru plăcerea de a auzi vorbindu-se de ea.

Critica însă, acea cu pana trecută prin nas, l-a uitat, l-a omis

sistematic, și acest poet modest, ca zeci alții, a urmărit cu ochii, rămânând mereu în urmă, tot mai departe, cortegiile triumfale cu surle și darabane care au dus pe Dekobra și alții spre limanurile bogăției.

În Franța, lupta poetului e grea. Cursa e teribilă. În literatură e aproape ca și în politică. Romancierul esă nu știi de unde cu gloata lui de bătauși cu tocul care face loc aruncînd pălăriile în sus... Martel nu a luat parte la licitația cotidiană a gloriei.

Nici la noi nu este o tradiție a poetului bogat și sătul, mai ales dacă se omit acei cu volumele scrise de alții.

Breasla scriitoricească are deci mai mult poate decît altele un contingent de nevolnici ai vieții, nu a talentului. Ce te faci cu ei?! Și breasla aceasta, ca și altele, organizată în colectivitate pentru salvarea individuală, trebuie să ție mai mult de ministerul muncii și al ocrotirilor sociale, decît de ministerul pompos al artelor.

Scriitorii alcătuiți în societate, e timpul să nu mai permită ca unul de-ai lor să moară de foame.

Ori cită reverie s'ar colecționa prin această alcătuire din aportul fiecăruia, și oricît s'ar constitui astfel noțiunea desăvîrșită a *geniului*, din adunarea tuturor, fiecare cu geniul său poate de altă natură dar niciodată inferior, Societatea aceasta trebuie să se coboare la ceva pozitiv, la realizarea unei organizări de ajutor pentru totdeauna, dar mai ales pentru zilele sărăciei și a bătrîneții.

Este sigur că această sarcină grea trebuie să fie luată de Societatea Scriitorilor. Trăim în ceasuri grele în care nu mai pot învinge decît colectivitățile bine organizate.

Trebuie înlăturată dela început ideea unui sprijin organizat din partea Statului. Pentru scriitor statul este și trebuie să fie o entitate antipatică, ca orice autoritate coercitivă. Paul Souday ocupîndu-se de această problemă a proclamat cu scrisul lui sever: „L'Etat ne doit rien d'autre à l'écrivain que la liberté“.

(Eu aș spune că numai atît datorește nu numai scriitorilor, dar tuturor cetățenilor lui).

Oricum, statul este o creație politică. Trăește prin ideea politică pe care o reprezintă și o susține; nu poate hrăni șarpele la sîn. Nu se poate concepe ca imensa literatură rusească, scrisă aproape toată ca un manifest al revoluției care a venit, străbătută în întregime de viziunea ei aproape obsedantă, să fi fost încă și susținută de statul țarist.

Pensiile și ajutoarele ar merge, cum și merg, la candidații oamenilor politici cu atribuțiuni lipicioase similare vechilor poeți de Curte, cu madrigalul făcut ditiramb politic ca un tablou de Watteau pus la comisie.

Mai „superior“ politicește Paul Souday crede că aceste ajutoare s'ar da radicalilor în Franța, fasciștilor în Italia, comuniștilor în Rusia... și celor ce se dau în România. Altfel nici nu s'ar putea.

Statul e departe de oameni ca un zeu, iar slugile lui sînt fără scrupule.

Statul nu a putut ajuta eficace niciodată, nici o acțiune. El e ca tiranii în carne și oase, crud cu cei săraci și mici. El are cultul energiilor, azi atît de mult la modă. Infrînții sînt demoralizanți. Sfînca tarpeiană e înlocuită cu aruncarea în ignorare și părăsire, în cel mai bun caz. Poate așa era și pe vremuri, și concretizarea este numai un simbol.

Se vede apoi că între politică și muzică este o strînsă legătură. Omul de acțiune vrea sentimentalitatea mai directă. De-acia s'a încurajat mai ales opera și opereta, de diversele guverne, după predilecție sau după vrîstă.

Nu mai Societatea Scriitorilor are datoria de a organiza ajutorarea membrilor ei, și dacă se poate, fără politică, pornind dela ideia cu care toți sînt de acord că fiecare în parte este un geniu recunoscut de sine, a cărui păstrare în cele mai bune condiții este o chestiune de prestigiu național și de demnitate a bătrînei Europe.

Prin ce mijloace ?

Benjamin Crémieux face o propunere. Desigur foarte eficace în Franța unde tirajul e mare ; mai puțin practică la noi, dar totuși demnă de ținut în samă și de aplicat.

Garantarea scriitorilor s'ar face prin prelevarea asupra vînzării cărților lor a unui drept de pensie și ajutor, pentru un fond rezervat scriitorilor bătrîni sau saraci. Propunerea e într'o legătură de solidaritate și cu editorul, acest confrate analfabet, într'o formulă de armistițiu : fiecare scriitor să dea o sumă proporțională cu prețul volumului de fiecare mie vîndută, și la fel, editorul. Sumele să fie vărsate la o casă, alcătuiindu-se un regulament de întrebuințare. Acest fond ar putea să fie apoi sporit prin orice alte mijloace, donațiuni, șezători etc.

Acest fond s'ar mai putea crește cu veniturile operelor căzute în domeniul public.

După 30 de ani, dela moartea unui scriitor, opera sa a căzut în domeniul public. Orice proprietar de tiparniță o poate reedita pe contul lui, fără să aibă a da socoteală nimănui, fără ca să plătească cuiva vre-un ban. Opera se poate specula ca un ban vechiu găsit pe stradă.

Strădania bietului scriitor a devenit a nimănui și a tuturor, ca și cum operii i s'ar fi pierdut brusc actele de naștere. E ca și cum după un număr de ani ai putea desgropa pe oricine ca să-i furi hainele sau bijuteriile care-au rămas nealterate.

Știu că este o demagogie declamatorie a acestei căderi în domeniul public. Argumentele ei au fost create teoretic și principiul face parte din acele cărora se pot aplica toate frazele expropriii pentru obștesc. Ce vreți mai bună temă pentru declamație ! Numai ideia pare că-ți umflă pieptul și ți-l preface direct în bronz, înălțîndu-ți concomitent picioarele în solicitări de soclu.

În practică această cădere în domeniul public este speculată de câțiva analfabeți, cu imaginație de mahalagii erotici, care compromis pe cât pot și operă și autor, fără răspundere.

Dacă o operă este bună și merită să fie oferită gratuit, poporului, oferta aceasta însă se face în aceleași condițiuni în care se face și pentru operele autorilor în viață, numai că editorul încasează el ca un întârziat urmaș al celebrului defunct, întreg beneficiul, implicit cota care în deobște se cuvine autorului. Ași întreba, cam vulgar, „ca ce?” Profitul nu-l trage masa cetitorilor pentru care se bat în piept demagogii „domeniului public”, căci ei plătesc cartea cu același preț, ci cei câțiva editori, hiene de ziua mare, analfabeți cu trei saltare de literă și un desenator pornograf pentru copertă.

Mai întâiu cu sistemul acesta s'a creiat o bătae de joc reglementată de opera unui scriitor mort mai demult. Volumul lui nu se mai editează în cuprinsul pe care-l alcătuiuse el, și nici cu titlul lui.

Dacă titlul era modest și cumsecade, i se schimbă în unul pornografic sau cel puțin promițător și excitant, dacă nu dulce—sentimental, după temperamentul și gustul editorului fost vânzător de ziare și prin aceasta intelectual sau istoric-literar. Așa a fost tipărit Eminescu sub titlul „Lumină de lună”, ca să mă mărginesc la un exemplu decent și onest intenționat.

Apoi, dacă cuprinsul era prea mare față cu mijloacele editorului de ocazie, opera este amputată după numărul de pagini prevăzut în „colecția timp”: pe jumătate, pe sfert, pagini alese, numai erotice, numai natură, pe categorii, după lungime, pe ochi... și la rîndul lor cu titluri ad-hoc, sintetice.

Ce-i această batjocură?

Nu este în interesul colectivității scriitorilor pe care în cel mai bun caz, dacă sint eminenți, (și cine nu-i) îi așteaptă această soartă, ca sistemul acesta să înceteze și să fie reglementată publicarea operelor și autorilor căzuți în domeniul public?!

Să se ceară organizarea printr'o lege a unei comisii care să autorize și să supravegheze publicarea acestor opere. Să interzică hîrtia de masline și litera mîncată, să interzică exercițiul titlurilor imposibile create de editori, și să controleze formatul și cuprinsul edițiilor pentru ca ele să nu fie o rușine, pe care, fiindcă familia nu mai este interesată, să o purtăm noi, cu toții.

Să fie în comisie președintele Societății Scriitorilor, vre-un delegat al ministerului Artelor dacă fără asta nu se poate, un reprezentant al caselor de editură și unul al librarilor, să fie... și-un ofițer dacă vroiți dar să fie cineva care să aibă controlul pentru ca bătaia de joc să nu mai continue.

Și apoi, pentru a reveni la chestie, pentru ce venitul cuvenit autorului să între în „mîinile editorului care nu are nimic cu el, odată ce lipsa cotei autorului nu intră niciodată în calcularea prețului operelor căzute în domeniul public?

Editarea să se facă numai cu autorizarea unei comisii, care să fixeze și cota autorului, cotă care să revie fondului pentru ajutorare și pensii a scriitorilor.

Va fi astfel și în aceasta, ca în însăși opera de creiere, o solidaritate peste generații și peste decenii.

Din un fragment al unei convorbiri cu Pierre Benoit, noul președinte al Societății Scriitorilor francezi, se pare că această propunere se va realiza în Franța.

E bine să o realizăm concomitent.

D. Liviu Rebreanu are destulă energie pentru aceasta, iar presa nu va fi decât alături cu noi.—*Demostene Botez.*

O estetică impresionistă a romanului ?

Romanul este desigur cel mai maleabil gen literar. Cuprinzând un fragment de viață, este ca și ea variabil și vast. Adoptînd toate descoperirile științifice, filosofice și psihologice, formele de viață și evoluția socială, romanul poate conține ce vrei, și după punctul de vedere în care te pui, poate fi științific, psihologic, istoric, realist, utopic etc., după temperament, concepție și modă. Cu toată tendința de a se curăți romanul de elementele care nu-i sînt specifice, el reprezintă încă hibrid realizată acea „sinteză a artelor” care după Wagner trebuia să se realizeze în teatru.

Cu toată această variație, noțiunea romanului are o definiție, pe care dacă nu o putem da cu toate laturile ei, o simte orice cetitor de romane. Există în mintea fiecăruia din noi un fel de tip de roman care îl definește ca gen, și asupra căruia variațiile aplicate sînt fără o prea mare importanță.

Arta dramatică cuprinzînd mai realist viața și prin aceasta menită a-i fi mai servilă, s'a anchilozat de secole într'o formă tipică dela care abaterile ce însemnă inovații moderne, sînt numai invențiuni pur vizuale, de exterior.

Mai tînăr ca gen, romanul a îmbătrînit și el suficient, pentru ca tendința de a eși din calapodul clasic să nu fie o preocupare justificată și tenace.

A. Gide socoate că Englezii au parvenit la o purificare a romanului, citînd : De Foë, Fielding și Richardson.

Tipul „clasic” al romanului formează un tot compact, cu o desfășurare de evenimente strînsă, progresivă și convergentă, cu evenimente capitale și „importante”, cu un dramatism ajustat cu calcul, și în fine cu un deshodămînt, toate într'un cadru bine limitat.

A. Gide, confident al practicei romanului, cu o viziune mai amplă a complexului viețuirii, constată însă că nu este nici un „act omenesc care să nu fie rezultatul unui concurs de cauze, conjuncții și concomitențe” : „Les sources de nos moindres gestes sont aussi multiples et retirées que celles du Nil”.

Dela această idee își trage origina concepția lui Gide asupra romanului, concepția în care romanul nu trebuie să avanseze con-

vergent spre un desnodămînt, spre un punct central, să dea impresia că s'a sfîrșit, că s'au lichidat pentru totdeauna, și pentru generațiile viitoare, problemele și evenimentele care constituiesc „istoria” unei familii sau a unei societăți.

După Gide romanul trebuie să se dezvolte divergent, să devie din ce în ce mai stufos, ca un snop, să meargă desfășurîndu-se în lături, cît mai cuprinzător; totul să rămie astfel nefinit, întins în viitor spre alte probleme și evenimente, spre multiplicul la infinit, fără să se rezolve nimic, fără punct culminant sau terminus, fără desnodămînt.

Această concepție mărturisită a fost aplicată de Gide, conștient și teoretic în „Les Faux-Monnayeurs”.

Evident că A. Gide a adus o concepție nouă, care poate fi discutabilă, dar care netăgăduit a reînnoit, spărgînd, vechiul tipar uniform.

Același André Gide mai face o constatare dela care pornește o altă concepție de renovare a romanului. E curios cum constatățile juste apar ca niște axiome de demult la mintea omului, așa ceva ca gestul lui Columb. Se vede că adevărurile mari sînt în fiecare om ca un component psihic. A. Gide spune: „La vie nous présente de toutes parts quantité d'amorces de drames, mais il est rare que ceux-ci se poursuivent et se dessinent comme a coutume de les filer un romancier”.

A. Gide consideră totuși deci că romanul trebuie să cuprindă „dramele” vieții, dramaticul, și încă nu așa cum este prezentat de viață, ci anume aranjat. Aceasta e de altfel concepția comună. Inovația lui Gide prin urmare se referă mai mult la o tehnică a desfășurării romanului, și izvorăște dintr'o viziune mai cuprinzătoare, mai nelimitată a vieții, pe care vrea să o transpue în roman.

Romanciera engleză Virginia Woolf afirmă o concepție nouă a romanului.

Ea începe prin a se întreba dacă viața e astfel cum o dă romanul, dacă romanul trebuie să fie așa cum este. Dă romanul în alcătuirea lui clasică (Hardy, Galsworthy) dă impresia vieții? De ce în roman acest dramatism convențional? Așa este viața?

Și Virginia Woolf răspunde acestor întrebări:

„Regardez en dedans et la vie, semble-t-il, est bien loin d'être comme cela. Examinez pour un instant un esprit ordinaire en un jour ordinaire. L'esprit reçoit une myriade d'impressions, banales, fantasques, évanescences ou gravées avec la netteté de l'acier. Elles arrivent de tous côtés, incessante pluie d'innombrables atomes. Et à mesure qu'elles tombent, à mesure qu'elles se réunissent pour former la vie de lundi, la vie de mardi, l'accent se place différemment; le moment important n'est plus ici, mais là. De sorte que si l'écrivain était un homme libre et non un esclave, s'il pouvait écrire ce qui lui plaît, non ce qu'il doit, il n'y aurait pas d'intrigue, pas de comédie, pas de tragédie, pas d'histoire d'amour, pas de catastrophe conventionnelle, et peut-être

pas un seul bouton cousu comme dans les romans systématiquement ; la vie est un halo lumineux, une enveloppe à demir transparente qui nous enveloppe depuis la naissance de notre conscience. Est-ce que la tâche du romancier n'est pas de saisir cet esprit changeant, inconnu, mal délimité, les aberrations ou les complexités qu'il peu présenter, avec aussi peu de mélange de faits extérieurs qu'il sera possible. Nous ne plaidons pas seulement pour le courage et la sincérité, nous essayons de faire comprendre, que la vraie matière du roman est un peu différente de celle que la convention nous a habitués à considérer“.

Deci alta trebue să fie „materia“ romanului decît cea convențională. Cît mai puțin posibil amestec de fapte exterioare ; oglindirea perfect sinceră și curajoasă a miriadelor de impresii, banale, fantastice,—ploae de nenumărați atomi, care constituesc viața unui om obișnuit într'o zi ca toate celelalte ; și mai ales sesizarea acestei variații, a spiritului schimbător, necunoscut, nelimitat care le relevă cu variată intensitate, azi, mâni.

André Maurois comentînd această concepție, transformînd-o în domeniul artei plastice, și referindu-se la problema pusă de pictorii impresionisti în fața jocului luminii, citează : „Il est faux, avait dit un Monet, que les objets aient une forme. Il n'y a pas la meule, la cathédrale, le peuplier ; il y a la meule, et la cathédrale a telle heure et sous tel éclairage.“

Concepția Virginei Woolf este deci schimbarea unui punct de vedere, a poziției în observație.

Un caracter nu trebue să fie un obiect pe care să-l observi și să-l descrii din afară, trebue să te transpui în interior, în mijlocul propriilor lui simțuri și cu ele să prinzi și să înregistrezi acele miriade de impresii care constituesc viața interioară de o zi, tot ce-i trece prin cap într'o zi unui om, în legătură cu viața exterioară pe care o duce.

Maurois denumește aceasta „o estetică impresionistă a romanului“.

Ea nu este extrem de nouă. A fost adaptată de Joyce în Ulysse pe scară vastă, în parte de Schnitzler în „Mademoiselle Else“ (practicînd numai formal sistemul însă la un eveniment cu totul dramatic) ;—Ea este o latură și în concepția lui Proust, hiperbolizată.

Virginia Woolf a început a scrie conform acestei vederi întăiu două scurte nuvele : The Mark on the Wall și Kew Gardens și apoi romanul de curînd tradus în limba franceză : Mrs. Dalloway care este istoricul unei zile a doamnei Dalloway și în același timp a unei zile în Londra.

Nu este locul să fac aici o recenzie asupra acestui ultim roman.

Metoda aceasta însă de a privi lucrurile din interiorul fiecărui personaj, cu propriile lui simțuri și de a reda tot ceiace ele înregistrează prin contactul cu lumea exterioară ; metoda autorului

de a se introduce în însăși ființa personajului ca o celulă organică aparține totuși, spectatoare cu aparat de fotografiat gândurile și impresiile, duce parcă la o tendință de uniformizare a personajilor. La drept vorbind cu toată variația lor, impresiile de fiecare clipă sunt teribil de comune pentru toți oamenii. — Apoi, toate aceste impresii, elaborate tăcut și mecanic în fiecare personaj, împrumută pentru exprimare același stil, stilul autorului, și același ton, tonul romanului. — Și din cauză deci că exprimarea, oarecum fracturată este aceeași pentru toți, romanul acesta dă o impresie de uniformitate.

Din revizuirea sumară a acestei „estetici“ s'ar părea că romanul sub această formă trebuie catalogat ca un roman psihologic, relatînd istoricul numai al impresiilor. Și cu toate acestea, Virginia Woolf reușește să evoce astfel o realitate vastă; mișcarea de stradă a Londrei în chip impresionant, de parcă ar fi vorba de construirea unui plan din cuburi de lemn, ca'n jocuri de copii, și nu ar trebui pentru asta decît o abilitate specială, chiar dacă cuburile acelea sînt parcuri, cartiere și străzi imense.

Este aceasta o nouă estetică? Este desigur cel mai pur material pentru genul roman.—*Demostene Botez*

Contribuție la problema regionalismului

Multă lume consideră venirea la putere și compoziția guvernului Maniu ca o satisfacție necesară dată Ardealului și ca o răsplătă care ar fi trebuit să pună capăt tuturor nemulțumirilor acestei provincii. Cu atît mai surprinzătoare par protestele care continuă să se ridice în Ardeal, în special contra numirii de funcționari din Vechiul Regat. Nemulțumirea aceasta persistentă surprinde ca o ingratitudine sau ca o indiscreție. „Curentul“ s'a făcut ecoul acestei surprize, infierînd ca o primejdie a unității naționale și ca o jignire a sentimentului de dreptate pretenția unei gazete din Banat ca la judecătoriile de acolo să fie numiți în primul rînd magistrații din partea locului.

„Viața Romînească“ s'a ocupat nu odată de problema regionalismului, insistînd asupra aspectului ei complex, asupra avantajilor unei bogate diversități în cadrele unității statului și mai ales asupra imposibilității practice de-a nivela de pe o zi pe alta deosebiri de temperament și de moravuri care au rezultat dintr'o lungă viațuire în condiții politice cu totul diferite. Acela care știe cît de lent și de penibil a fost procesul de asimilare și de închegare internă a marilor state moderne, cîte menajamente au trebuit să-și impună toate guvernele pentru susceptibilitățile provinciilor nou anexate, cine recunoaște greutatea pe care le întîmpină Franța în Alsacia și Lorena, de care n'a fost separată decît timp de 40 de ani (și cărora le-a asigurat o prosperitate necunoscută pînă aici), acela va găsi dimpotrivă că progresele pe care le-a făcut unificarea Romîniei-Mari, sînt uimitoare. Nemulțumirile Ardealului n'au luat

niciodată aspectul unor revendicații care să primejduiască unitatea statului. Chiar pe vremea cînd era restrîns la Ardeal, partidul național n'a fost ca tendințe un partid regional, ci social. Deaceia „descălecarea“ lui s'a făcut așa de ușor și de repede; de aceia a fuzionat cu atîta ușurință cu partidele similare din celelalte provincii și înșfîrșit deaceia unitatea statului nostru se prezintă sub aspecte așa de promițătoare.

Cu toate acestea Ardealul continuă să protesteze contra unui „regim de cucerire“ și cere să fie administrat de oamenii lui.

Aplicat absolut, principiul ar fi și jignitor și dăunător. Jignitor, fiindcă oamenii din vechiul regat au adus cele mai mari sacrificii pentru realizarea unității naționale, și aceasta le dă dreptul să se simtă acasă la ei în tot cuprinsul țării întregite. Dăunător, fiindcă exponenții culturii rominești sînt „regățenii“, și Ardelenii ar fi cei dintîi să sufere de pe urma unei izolări. (Vorbim de cultura păturilor conducătoare, fiindcă nivelul culturii maselor e fără îndoială superior în Ardeal și în Bucovina). Oricît de însemnat ar fi fost aportul Ardealului în dezvoltarea culturii rominești el n'a reușit să altereze caracterul fundamental franco-bizantin al acestei culturi. Limba noastră literară, care, cu însușirile ei de claritate, de precizie și de plasticitate a ajuns deja unul din cele mai admirabile mijloace de expresie, e creația vechiului regat și poate cea mai mare glorie a lui. Prestigiul acestei limbi și al acestei culturi s'a impus de altfel cu desăvîrșire în Ardeal. Noile generații tind să vorbească ca la București, și presa capitalei a dat o lovitură de moarte celei din Ardeal. Acest centralism cultural, care s'a impus dela sine, e legitim și binefăcător. El va servi de armatură unității noastre sufletești și va oferi cadrul în care se vor putea insera, cu nuanțele lor particulare, sensibilitățile diverse ale provinciilor noastre. Școala, cartea și gazeta sînt agenții naturali și eficaci ai acestei unificări fatale care se va îndeplini sub egida capitalei.

Rămîne acum de văzut dacă unificarea instituțiilor, moravurilor și a cadrelor administrative e tot așa de ușor de făcut. Un fost membru al Camerei Comunelor, Sir Thomas Barclay¹ ne oferă în privința aceasta învățăminte foarte instructive din experiența politice engleze în Scoția și în Irlanda. Anglia a avut în Scoția și în Irlanda două politici diametral opuse. Prima, atașată Angliei în 1603 prin uniune personală, în 1707 prin uniune reală, și a păstrat până azi autonomia administrativă de acum două secole. Parlamentul din Londra, fuziune a celor două parlamente englez și scoțian, legiferează separat pentru cele două țări, care își au instituțiile lor deosebite, întemeiate în Scoția pe regimul feudal și roman, în Anglia pe regimul de cucerire. Scoțienii, spune Sir Barclay, nici nu pot înțelege „ca altcineva decît un scoțian să fie competent pentru a lua parte la gestiunea afacerilor țării, și, de fapt,

1 *Mercure de France*, 1 April 1929, p. 66-75.

nu există în această gestiune, fie judiciară, fie religioasă, fie administrativă, un funcționar care să nu fie scoțian“. Nivelul înalt al instrucției în Scoția a dat acestei provincii (abia $\frac{1}{8}$ din populația Angliei) un rol, în Imperiul britanic, incomparabil superior numărului populației sale. În conducerea politicii, Bisericii și chiar armatei engleze, „preponderența scoțienilor a fost acceptată“.

Cu toată antinomia, înțelegerea între Scoțieni și Engleji n'a fost niciodată tulburată.

Relațiile Angliei cu Irlanda au fost, din contra, totdeauna încordate și dușmănoase, fiindcă Irlanda a fost tratată, până la emanciparea ei recentă, ca o țară cucerită. Supusă unui guvernor și unor funcționari englezi, menținută cu forța armată în stare de supunere și persecutată pentru fidelitatea sa la catolicism, Irlanda a fost supusă unui regim diametral opus celui scoțian.

Rezultatul a fost o stare de insurecțiune aproape permanentă, urmată de represalii sîngeroase care constituie cele mai rușinoase și mai revoltătoare epizoade din istoria Angliei.

Astfel Marea Britanie care a cucerit și asimilat porțiuni imense din univers, a eșuat din cauza unei politici greșite în lupta ei cu mica Irlandă. Experiența engleză e o lecție eloquentă pe deoparte de primejdia „unificării cu furca“, cum se spune în Ardeal, adică de înlocuirea brutală a instituțiilor vechi prin altele noi, și pedealta de avantajile toleranței, libertății și respectului tradițiilor unei provincii.—A. O.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Mihail Sadoveanu, *Impărăția apelor*, Editura „Cartea Românească, București.

Cu fiecare volum nou, d. Mihail Sadoveanu aduce minunile sale, ca un anotimp. E greu să scrii numai despre un anume volum al d-lui Sadoveanu fiindcă ai mereu impresia că fiecare carte face parte dintr'un ținut întreg, ca ogoarele la fel și totuși variate care alcătuiesc pământul cît vezi cu ochii.

„Impărăția apelor“ ca și „Țara de dincolo de negură“ în-samnă totuși un popas deosebit și o culegere aparte din sufletul și opera d-lui Sadoveanu. Ele reprezintă ogoarele cele mai dela capăt care nu s'au desțelenit, pe unde piciorul de om a călcat rar și pe unde trec azi aceiași oameni ca și acum cîteva mii de ani.

D. Sadoveanu are o teribilă pasiune a trecutului, cu intensitatea conștiinței unei solidarități universale cu tot ce a fost, cu puterea și adîncimea unei concepții de viață. Dacă la noi asemenea sentimente merg până la pragul casei părintești de unde am plecat, sentimentul trecutului la d. Sadoveanu merge în urmă prin veacuri până la omul-natură, de parcă în d-sa s'ar fi păstrat vie și colorată memoria strămoșească din sute de generații. Prin nu știu ce mister, prin foșnetul depărtărilor, prin tăcerea singurătăților, prin tensiunea nu știu căror nostalgii atavice, d. Sadoveanu a ascultat glasurile și viața celor ce-au trecut de mult sub pământul pe care calcă oamenii. D. Sadoveanu își aduce aminte cu onestitate și melancolie, de vremuri îndelung îndepărtate, cum și-ar aduce parcă aminte un copac secular care-ar măsura trecutul într-un apus liniștit. Povestirea d-lui Sadoveanu apare proaspătă și intensivă cu sinceritate deplină, de parcă ar veni direct din alt secol, din altă vreme. În orice-ar scrie domniasa, se străvede conștiința acestei viziuni, și istorisirea din prezent nu este niciodată izolată ci măestros țesătura unui trecut la care se adaugă pentru a-l crește. Fără să aibă ideia scolastică a unui determi-

nism istoric, nuvela și romanul d-lui Sadoveanu, mîna dincolo de prezent zilele fiecărui erou, mare și mic, cu fiecare întîmplare, ca însuși viața.

Prezentul în d. Sadoveanu nu există decît ca o prelungire a trecutului, și împrejurarea relatată nu are o consistență artistică decît prin aceea că odată întîmplată a și trecut „*dincolo*“ de prezent, că poartă deja în ea tristeța nostalgică a tot ce a fost.

De acest sentiment al trecutului este legat la d. Sadoveanu și sentimentul tragic, — și la d-sa totuși senin ca 'ntr'o înaltă filosofie greacă, — al *trecerei*, al prefacerii, al morții din care altceva renaște mereu.

Acest sentiment este realizat de dl. Sadoveanu cu o artă de săvirșită și emoționantă. În tabloul prezentat, pentru redarea sentimentului, sînt totdeauna puncte fixe, decoruri cu o trăinicie oarecare, și puncte veșnic trecătoare care se preschimbă mereu, care se prefac în vremi pe fondul prins de adormită dăinuire.

Din contrastul acesta, într'o artistică și subtilă apropiere, naște în noi impresia tragică a acelui sentiment de *trecere*, de prefacere, de moarte fără importanță față de ceva etern și dominator.

Vă aduceți aminte de acel „Han al Ancuței“ dărăpănat dar totuși existent prin lungi vremi, fondul fix și imuabil, panoul neschimbat, decorul etern, pe care se perindă trecătorii vremilor care se succed, unii după alții, ca niște umbre. Și Ancuța, altă Ancuță acum, fata celei dintăiu, răzimată de ușorul ușii, ce mult crește prin repețirea aceluiași nume și chip, această impresie de *trecere*, acest sentiment că totul se duce, se duce. Chiar însăși perindarea aceea, la același foc, cu aceleași oale de vin, cu rechemarea unui alt trecut, cu istorisiri în care cad la olaltă decenii și generații, acel Han al Ancuței cu ceiace cuprinde de veșnică trecere în însăși noțiunea și rostul lui, ce minunat motiv pentru ceiace constituie arta și sentimentul primordial în d. Sadoveanu?!

Și 'n această ultimă carte, în impresionanta „Pește de Moldova“, imaginea bunicului este evocată cu același meșteșug, trecătoare pe fondul naturii, umbră neagră pe un fond mat și veșnic același: „De-aceia ai să-ți aduci aminte de mine cînd vei pescui în gîrla asta și eu n'oi mai fi în valea vieții. Privind apa și nourii, adă-ți aminte de această zi, în care Dumnezeu zimbește și-și mîngie barba“.

Sentimentul „*trecerei*“ vine apoi mai general omenesc în „Sîngurătăți“. Cucoana Zoe povestește despre un pescuit noaptea, cu făclia și cu ostia, urmărind umbra peștilor în lumina luciului (fondul perpetuu), pe-o luntre în care era și Cuconu Costache, soțul ei, bătrîn de-acum, care pe atunci în acei ani ai tinereții îi făcea curte Cucoanei Zoe. Și acum Cuconu Costache parcă a uitat, uitase chiar. „Insă vedeam că uitase; și Cucoana Zoe își plecă fruntea. Atunci se țintuiră asupra-mi ochii inteligenți și triști ai lui Cuconu Vasilică și mă simții, fără rezervă, frate al bătrînilor ace-

lora care, între manii, mese și preocupări mărunte, se petreceau și mureau în colțul lor de lume“.

„Împărăția Apelor“ cași „Țara de dincolo de negură“ sînt pentru d. Sadoveanu refugiarea desăvîrșită în viața și cugetul omului primar, omului dela începuturi.

Firește că'n instinctul vîntătorului ca și în al pescarului, trage de trăgaci și de undiță, rînjind cu-o nedefinită dar fizică bucurie, sufletul omului de pradă din milenii, dar cine a avut puterea să spue aceasta așa de tragic și cu atîta senină fatalitate cum a făcut-o d. Sadoveanu în aceste două cărți?

Travestit în Dumitrașcu și trecînd în ostrov, d. Sadoveanu a pășit în urmă cu mii de ani. Cînd a trecut pe plavie, canalul îngust în care Dumitrașcu era să se înece, a despărțit două lumi.

„Așa mi-am făcut intrarea în Ostrov, mi-am aruncat undițele în balta adîncă, și m'am cinchit atent lîngă ele, ca strămoșul cel de demult, care nu era mai îmbrăcat decît mine“.

Acolo, omul e ca natura, fără gînduri complicate, simplu, nepăsător și contemplativ, urmărind numai de-asupra apei cu agilitatea nevoei lupta pe viață a știucei dela fund.

Acolo, simțurile primitive s'au ascuțit, gata de luptă, ca singurele arme care-au rămas valabile; omul intră în natură numai cu ceiace are dela ea.

„Cînd stau în baltă, lîngă tovarășii mei, sînt fericit ca salcia ori ca papura, și pare că nu mă gîndesc la nimic, dar știu că intră în mine, nesimțit, tot ce sună și tot ce se vede, ca soarele care lucrează în mîzga pămîntului și în ape“.

Să ridice capul cine a scris un mai frumos poem al naturii.

Nimic nu samănă mai mult cu începuturile lumii decît singurătățile acestea de bălți putrede, cu milioane de vietăți necunoscute, într'un zvon neconținut care cîntă în tăcere. Acolo a rămas parcă ceva din plămada lumilor și se nasc zi cu zi vietăți noi. Acolo, nici oamenii, veniți la capătul cel mai din urmă a trecutului lor, nu pot fi decît ca moș Hau (în a cărui nume sună parcă depărtări fără sfîrșit) ca Spînu, ca Ileana, ca Culai.

„Bătea soarele de vară cu putere și stuhurile neclintite și solemne, așteptau în singurătate sfîrșitul lucrurilor (aceiași tragică obsesie a trecerei). Peste neclintirea aceia a singurătății s'a pustiei, curgea, odată cu lumina, un zvon compact și masiv, al tuturor paserilor și gîngăniilor cuprinsului. Lumina și zvon păreau una, strîns împletite. Lumina nu-mi jignește vederea, zvonul nu-mi tulburase auzul.“

Toate erau încorporate singurătății, - și tovarășii mei pescari urmau să pară idoli ai liniștii“.

Este numai o cochetărie atunci cînd d. Sadoveanu spune că aceste pagini nu sînt scrise pentru serioși, care nu vor înțelege niciodată bucuria de a prinde cel dintăiu mihalț.

În lumea aceia îndepărtată, așa cum se și cuvine, și destinul omului în pescuit, are o concretizare minunată; „Ca să fii

pescar cu noroc își ajunge o vargă de alun, un ac încirlițat la luminare și-o bucată de ață de in,—dacă ai văzut peștele cel minunat de aur. Dacă nu l-ai văzut, trebuie să ai măcar credință întrînsul“.

Sentimentul trecutului la d. Sadoveanu trece dincolo de viața noastră cea mai depărtată, în basm, amestecînd realitățile cu credința primitivă și cu venitul întăilor oameni „care au urmași autentici și azi în „bărbosul“ despre care pomenește povestirea cu împăratul peștilor, cătră moș Pilescu, ca și în moș Hau.

Este iarăși numai o cochetărie atunci cînd d. Sadoveanu spune; „mulți poate ar fi dispuși să creadă că, în notele. aceste ale mele despre pescuit, vreau să mă ocup de natură și să fac poezie. Ferească Dumnezeu! Niciodată nu m'am gîndit la asta. Nu năzuiesc decît să împărtășesc și altora puținele mele cunoștinți în acest meșteșug,—fie vorba 'ntre noi, nu prea folositor“.

D. Sadoveanu este perfect sincer. Noi însă aflăm mai tîrziu în volum și simțim cu fiecare pagină că, fără a vrea să se ocupe de natură, Ferească Dumnezeu! atunci cînd stă în baltă fericit ca salcia ori ca papura intră în d-sa, nesimțit, tot ce sună și tot ce se vede.

Dacă însă d. Sadoveanu spune asta și serios, să afle că nu și-a ajuns scopul, că eu, și ca mine orice „om serios“ nu am învățat prea mult din meșteșugul pescuitului, fiindcă m'a furat pe neștiute și mi-a ascuns orice simț practic, apariția „peștelui de aur“ pe care l-am urmărit în soare subt luciul dela Nada Florilor.

Știu însă toate cotloanele, lumina, zvonul și oamenii din ostrovul dela Nada Florilor, și cătră acel loc minunat, dacă este undeva, ași vrea să merg într'adevăr odată ca spre cele mai depărtate locuri natale,—să afle apoi că terminînd cartea am simțit și 'n mine chemări care vin de foarte de departe și de demult, pe care vag le-am recunoscut, și cu remușcări pentru uitarea lor, am rămas cu ochii privind în gol, pe-un pămînt sterp cu oameni prea mulți.

Demostene Botez

* * *

Lucian Blaga, *Lauda somnului* (versuri), „Cartea Rominească“.

D. Lucian Blaga este cel mai valoros aport cultural adus de Ardeal prin Unire.—G. Coșbuc și Octavian Goga aduseseră mai înainte darul sufletului lor romînesc nealterat. D. Blaga a venit cu o complexitate de cultură și de influențe, cu un suflet crescut într'o altă atmosferă decît a noastră, la o altă latitudine.

Literatura germană și suflul artei germane n'au fost descompuse cu tot zbuțiumul lor printr'un suflet și o construcție rominească. Au fost alături de toată literatura noastră, cu excepția lui Eminescu. Este și astăzi aproape în întregime necunoscută. Dacă diferențierea tipurilor fizice se poate face după alimentație, o diferențiere psihică este cu atît mai mult caracterizată de toată.

cultura care o determină. D. Blaga este poate singurul nostru scriitor în contact direct cu literatura germană, așa după cum toți ceilalți scriitori sînt din familia literaturii franceze.

Un scriitor care cetește în deobște literatura franceză, care o cunoaște, care o urmărește, care trăește cu ea, este prin aceasta influențat de concepția generală a acelei literaturi, de atmosfera ei, bineînțeles adaptînd totul, spiritului nostru specific. Chiar dacă acesta ar fi un cusur, el nu trebuie să tîgăduie. Expresia în artă cași limbajul, cași expresia în vorbire trebuie să aibă strămoși, și în materie literară strămoșii noștri sînt de viță franceză. Străbunii d-lui Blaga sînt de origină germană. Nu vreau să se creadă că prin aceasta vreau să alterez valoarea d-lui Blaga. Vreau numai să arăt că evoluția d-lui Blaga este deosebită de a oricărui alt scriitor român, că toată furtuna sa din adîncuri pornește dintr'o educație suflătoare desăvîrșită de o altă cultură decît aceea care au determinat-o pe a tuturor celorlalți scriitori romîni. Literatura d-lui Blaga reprezintă ceia ce poate produce un român crescut la cultura și arta germană, adică la acel spirit germanic cu nebunii latente, cu nostalgii fără ieșire, doritor să schimbe, să reînnoiască, să distrugă totul, creator al romantismului, care nu trebuie confundat cu spiritul prusac. Acest spirit germanic a creat în Germania o literatură și o artă care nu se mai face cu realități și cu logică.

De-aceia apariția primului volum al d-lui Blaga „Poemele luminii“ îndată după unire, a consternat și a surprins prin nouitate, prin îndrăzneală, prin atmosferă, printr'o altă atitudine. Cugetarea, sentimentul, interogația cu naivități de frescă veche, toate se manifestă prin fragmente, prin străfulgerări. Însăși fraza e ruptă: poate pentru că ceia ce vroia să spue a depășit-o demult, poate fiindcă deodată s'a simțit mică subțăriile cugetării.

D. Blaga este însă și un suflet deosebit de chinuit. Am impresia că în concepția d-sale prezentul nici nu există; toate fug în trecut îndepărtat, sau uneori în viitor nelămurit. Zeii se amestecă cu copiii și cu străbunii, pe subțăriile și pe subțăriile pămînt se trăește misterios și adînc; universul tot apare ca halucinat și cuprins de nesiguranță.

D. Blaga a fost clasificat dogmatic drept poet filosof. Această circumstanță este o diminuare a capacităților d-lui Blaga.

D. Blaga este un poet adevărat, fără nici un alt calificativ. Dacă cugetă ceva mai mult ca ceilalți confrăți asta nu înșamnă că-l transpune pe Kant în versuri.

Cugetarea în versul d-lui Blaga nu este însă un precept; ea apare ca o realitate emotivă avînd de cele mai multe ori un substrat de senzații pure, și se exprimă mai totdeauna lapidar și totuși cu incoerențe adînci, ca'n maxime formulate de-un halucinat. Întăiu vorbele și se par fără șir, și apoi întrezărești în ele înțelesuri care le depășesc:

„Cîteodată spun vorbe care nu mă cuprind
Cîteodată iubesc lucruri care nu-mi răspund“.

Prin aceste cuvinte, parcă frînte, parcă auzite demult dela un înțelept care nu mai este, d. Blaga reușește să creeze în poemele sale o atmosferă de straniu, și cînd îl cetim nu ne surprinde să auzim că însuși pămîntul ca un duh vorbește, de parcă de-odată o dumnezeire s'ar fi trezit pe undeva, în adîncuri.

Cugetarea d-lui Blaga ne cuprinde astfel și ne supune prin emoție,—printr'o emoție a cărei taină îl caracterizează,—o emoție care de multe ori seamănă, cu teama pe care am simțit-o întrînd noaptea în întunerecul unei biserici. Atmosfera d-lui Blaga creiază în noi aceeași ascuțită sensibilitate, în care nu am mai fi surprinși să vedem o ființă stranie umblînd printre altare.

Și nu e o întîmplare că la d. Blaga lucrurile capătă viață și cuvînt, că devin însuflețite, că vorbesc. Și pentru Rainer Maria Rilke, poet cu sensibilitate de același ton, lucrurile au viață ca ființele. (Prietinia și admirația pentru Rodin nu au fost nici ele o întîmplare).

Prin aceasta concepția d-lui Blaga e o confundare cu pămîntul, cu natura :

„Frate, o boală învinsă ți se pare orice carte.
Dar cel ce ți-a vorbit e în pămînt
E în apă. E în vînt.
Sau mai departe“.

„Cu foaia aceasta închid porțile și trag cheile.
Sînt undeva jos sau undeva sus.
Tu stinge-ți lumînarea și'treabă-te :
Taina trăită unde s'a dus?“

(Incheere).

Natura adîncită însă nu are înțeles care să poată fi ajuns. Totul e nedumerire, întrebare ;—se simte totuși ceva ascuns undeva în toate, un suflet straniu și necunoscut, care ne'nfioară, ca o stafie, ca mii și mii de stafii ascunse în tot ce ne'nconjoară.

D. Blaga are puterea de a ne face să trăim acest universal straniu, și aceasta desigur nu atît prin forța cugetării sale, cît prin intensitatea unei emoții susținute.

În afară de înțelesul filosofic, poemele d-lui Blaga ne emoționează, și aceasta e esențial :

„Tremură aceeași apă și frunză
La bățiile aceluiași ceas
În ce tărîm și'n ce somn te-ai oprit?
Cerească subt ce iarbă-ai rămas ?

Se revarsă în mine drumurile
Toate pe care ai umblat.
Oglinda-ți mai păstrează chipul
Și după ce-ai plecat.

Fără gînd, fără'ndemn, fără glas
Cu mîneca șterg ochiuri ude.
Un vecin prin zidul meu aude
Răbdarea neagră a aceluiași pas.

(Elegie).

D. Lucian Blaga este un puternic poet al straniului. Uneori parcă în adevăr pămîntul a început să vorbească, sau spun pentru noi blesteme și maxime, duhuri pe care nu le vedem.

Cine are în el neliniștea acelu necunoscut din viață pe care totuși îl bănuim de parcă uneori ne-ar vorbi, va găsi în d. Lucian Blaga un frate. Eu l-am găsit.

Demostene Botez

* * *

Gala Galaction, *Caligraful Terțiu*, Adevăr și închipuire, „Cultura Națională”, București.

D. Galaction e desigur o figură singulară în literatura noastră de azi.

„Bisericuța din răzoare” devăluia acum cincisprezece ani un temperament poetic original și rar, în care pasiunea senzuală și arzătoare se îmbina cu elanul mistic, înclinarea spre fantasticul romantic cu detaliul realist, estetismul rafinat și subtil cu o concepție creștină și ascetică a vieții.

Scriitorul era, ce-i dreptul, inegal. În povestirile lui, sînt vizibile unele erori de compoziție ca și un abuz de neologisme, adesea în discordanță cu mediul evocat. Personajele nu trăesc totdeauna și analiza psihologică e uneori stingace sau imperfectă. Mai mult decît un creator de viață obiectivă, d. Galaction e un subiectiv și povestirile lui, cu toată forma lor epică, niște poeme de un avîntat lirism.

Nu mai puțin, cîteva din ele: „Moara lui Călifar”, „Dela noi la Cladova”, „Copca rădvanului”, reprezintă un moment însemnat în proza noastră estetică prin atmosfera lor suggestivă în care elementul supra natural își dă mîna cu cel diabolic, prin conflictul de un înalt dramatism din sufletul personajelor, prin stilul bogat în sonorități și imagini superbe, prin farmecul lor, tulburător și straniu.

Volumele care au urmat la rare intervale „Clopotele mănăstirii Neamț”, „La țărnul mării”, „Răboj pe bradul verde”, „Toamne de odinioară”, alcătuite din schițe impresioniste, reverii sau note de tot felul, deși cuprind destule pagini patetice sau vibrante, nu

aduc nimic nou din punct de vedere artistic. În ele doar, pictorul patimilor profane face un loc tot mai larg credinciosului sau teologului, preocupat de țelurile supreme ale existenței.

Același lucru, se poate spune și despre ultima lucrare, cu un conținut variat și inegal.

Între povestirile cu subiect laic, cea mai întinsă „O stea prin fereastra lui Manolaș“, intitulată fragment, e și cea mai puțin reușită.

Figura Salomeei rămîne palidă iar sentimentalitatea eroului ca și scrisorile lui de dragoste au ceva dulceag, convențional și fad. „Hircă pentru Hircă“ e în schimb o puternică viziune macaberă, în genul lui Villiers de l'Isle Adam, impresionantă prin poezia maiestooasă a peisajului și fatidica intervenție a justiției divine.

Din inspirația pur religioasă și creștină izvorăsc, cele mai frumoase din povestiri: „Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul“ și mai ales „Sfântul copil Feodor“, care are ceva din naivitatea, calmul, suavitățile „Povestirilor pentru bunul Dumnezeu“ ale lui Rilke sau a unor tablouri preraphaelite.

De o valoare cu totul superioară e însă „Caligraful Terțiu“.

Atmosfera în care creștinismul primitiv a înflorit și a triumfat, figura umilului caligraf iluminat de focul credinței și transfigurat de speranța în ziua judecării apropiate, acele ale ferarilor capadocieni veniți să-și câștige pinea, suflete simple în care la chemarea lui Terțiu începe să încolțească vestea cea bună, imaginea Corintului bogat, cu templele lui trufașe, închinat voluptuoșilor zei păgini, acea a apostolului Paul, care deși în penumbră domină totul prin prezența lui tainică și spirituală sînt evocate în această splendidă nuvelă cu o artă complexă și rafinată, într-un nimic inferioră celeia din „Trois contes“ a lui Flaubert sau „Clio“ a lui Anatole France.

Desigur, o reconstituire istorică atît de exactă și minuțioasă presupune o vastă erudiție și un studiu îndelungat, dar ea ar fi rămas rece și de un interes pur arheologic, dacă subiectul nu corespundea tonalității intime a scriitorului, și el nu ar fi pus aici ce avea mai profund din propriul lui suflet.

Între meditațiile, reveriile sau efuziile mistice ale d-lui Galaction „Madona din port“ e cu deosebire interesantă prin confesiunea scriitorului și accentul ei personal.

El se întoarce cu un sfert de secol în urmă, atunci cînd „într-o lume de cîrțițe și de hiene“ „orbit de viziunile tinereții și mai ales de cartea proastă pe care o învățam, măcar că eram student în teologie, întirziam, mă rîsipeam, alergînd după flori deșarte“. Dar maica mult milostivă și Madona marinarilor nu a disprețuit copilul desmetic, ci întinzîndu-i brațul de crin, l-a binecuvîntat și i-a limpezit viitorul. „Adouazi era paznicul Marelui Nicolae, arhiepiscopul Mirelor Likiei, întrepidul mărturisitor al Dumnezeuirii Fiului tău. M'ai dat în grija lui: „De mîni în douăzeci și patru de ani, acesta care doarme aici, prins de mrejele deșărtăciunii,

va fi preot și va sluji Sfînta Liturghie, la biserica ta din deal. Ai grijă de el!"

Deși clericul care predică azi cu atîta ardoare împărăția lui Crist e pătruns de zădărnicia lucrurilor terestre, estetul înamorat de forme, culori și ritmuri nu a dispărut cu totul dintr'însul.

Și iată de ce creștinul se roagă Maicei milostive să-i fie îngăduitoare, dacă în rugăciuni și în „egloga inimii“ nu o poate despărți de Fecioara din Nazaret, de Miriam cea plină de dar și nu o poate gîndi decît ca pe cea mai frumoasă fiică a lui Israel!

„Sînt pline, exclamă el, cristelnițele bisericii de imnele spumegînde, întru slava ta, ale poezilor călugări!"

Subt rasa preotească, d. Galaction nu-și poate îngădui desigur să zugrăvească cu căldura de odinioară patima profană și pacatul ispititor dar cum o recunoaște cu umilință, harul divin nu exclude din fericire, cu totul, pe acel poetic.

Și dacă amestecul lor poate neliniști uneori o conștiință scrupuloasă și însetată de absolut, el e acel care dă pentru noi, operei acestui rar scriitor, savoarea ei subtilă și pătrunzătoare.

Octav Botez

* * *

Jean Bart, *Schițe marine*, Editura „Cartea Romînească“, București, 48 lei.

Modernismul de circ a izbutit să compromită poezia. Mai masivă și mai tenace prin însăși elementele ei, proza a rezistat cu mai multă bravură. Prozatorul de „avant-gardă“ cu gîndul de a prezenta ceva extraordinar de nou, a cultivat naturalismul, cu deconsiderarea și necunoașterea totală a istoriei literare.

Faptul crud, decorul tern, întîmplarea stupidă, au fost speculate ca instrumente noi, fiind că mîinile care au început să le întrebuințeze nu au fost atît de subțiri încît să simtă dela pipăit, rugina de secole.

Alții au crezut chiar că pot compromite proza printr'o divagare fără sens, fără început și fără sfîrșit, legănînd-o deasupra realității în atmosferă de poem în proză.

Totuși proza nu a putut fi definitiv compromisă. Este și aplicabil. Dacă se poate face pe nebunul zece minute,—adică într'o poemă, nu se poate continua farsa aceasta o săptămînă, sau o lună, adică într'o nuvelă. E ușor să păcălești lumea cu o scamatorie de scurtă durată. Și de-aceia toată farsa s'a concentrat la versuri; cu mici excepții.

Volumul d-lui Jean Bart, aduce o atmosferă de proză „de dinainte de războiu“. Nuvela sa e scrisă ca'n timpurile cele bune. Nu te opresc din cetire cuvinte strîmbe și inventate care să-ți tae răsuflarea ca un pumn în mijlocul pieptului, nici fraze întoarse pe dos cu verbul în cap, nici împerecheri de cuvinte de parcă stilul ar umbla cu-o opincă și cu-o cizmă de lac, nici prezența unui

spirit de epatare, nici un subiect depe cealaltă lume și nicio lipsă ucigătoare de subiect.

Nuvela d-lui Jean Bart e scrisă într'un stil curat lipsit de bombastic și literaturism. D-sa prezintă un tip clasic de nuvelă. Și stilul d-lui Jean Bart ține de clasic.

Realitatea, imaginea, literatura sînt dozate cu măiestrie. Nu are lirism de prisos nici crudități. Istorisirea d-lui Jean Bart este aceea a unui om civilizată și cult. Nu caută efectul. Nici nu-l urmărește. El rezultă ca ansamblul unei orchestre dintr'o sumedenie de instrumente care în sine își urmărește fiecare numai partitura proprie.

Cetitorul român nu are nevoie de-o recomandare a d-lui Jean Bart. „Jurnal de bord“, „Datorii uitate“, „Prințesa Bibița“ sînt volume care nu se pot uita, care au compus ceva din fondul nostru sufletec, și de care, orice ar fi, sîntem indisolubil legați.

Carierea de marinar ca și aceea de medic au dat literaturilor mondiale un mare număr de scriitori de mîna întâia. Nu este desigur numai o întîmplare. Aceste două cariere deschid orizonturi largi, la real și la figurat. Dau mari posibilități pentru sondări de adîncimi. Amîndouă predispun sufletul la un mai strîns contact cu sine însuși, la întrebări fără răspuns care-l înobilează.

Cunoașterea omului în neputințoasa lui alcătuire fizică, cu toate tragediile ei, este tot atît de vastă și de cuprinzătoare de înțeles, ca și cunoașterea lumii aceștia călătorind mereu pe orizonturi care te ncing în cerc perfect.

Apoi, mersul pe apă e mai finăr ca mersul pe uscat, și pentru atîta omenire, încă nepracticat vreodată. De-aceia el poartă farmecul necunoscutului. Iar prin sine, prin acea luptă necurmată cu elemente formidabile, cu marea și cu furia ei nestăpînită de nimeni, este totdeauna înfășurată în nesiguranță, în pericol de moarte, în epopeic.

Și expresiile specifice au ceva autoritar și fermecător. Comanda căpitanului : „Toată lumea la bord. Echipaj la posturile de plecare. Sus schela, vîră ancora, vola parîmele dela mal“ parcă e o altă limbă cu o deosebită putere de încîntare, pentru noi, pionierii, cărora ni le spune d. Jean Bart.

D. Jean Bart a încetățenit la noi istorisirea călătoriei pe mare, i-a creiat atmosfera ei, parcă stranie, necunoscută desigur, plină de poezie, de gigantic. Istorisirea d-lui Jean Bart aduce astfel și ceva din atmosfera occidentală care fatal domnește în larg, iar nuvela ca și stilul d-sale au ceva din vorbirea și din farmecul unui om din altă țară.

Aș putea spune chiar că d. Jean Bart este un marinar și în literatură. Are siguranța, bonhomia, încrederea, hotărîrea, autoritatea și știința scrisului fără moft, așa cum se cuvine și unui marinar în cariera lui.

Mai spun încă odată, cu riscul de a reedita un adevăr prea banal : D. Jean Bart este cel mai occidental scriitor al nostru.

Și stilul lui are o ponderanță specială, plină de poezie fără să fie pompos, reținut fără să fie uscat, și este așa de sigur încât parcă ar fi scris într-o limbă de mult formată. Iar în conținut, proza d-lui Jean Bart este pe deasupra micimilor, e plină de generozitate și adîncă înțelegere, de acea înțelegere pe care desigur nu o poate da decît un variat contact cu oamenii și cu viața. Humorul și tragicul se împletesc laolaltă în nuvelele d-lui Jean Bart, ca 'ntr'un fir de mărțișor, simbol al vieții.

D. Jean Bart are apoi o rară putere de sugestie și de descripție. Zile lungi de contemplați, locuri veșnic noi, i-au educat ochiul deprins acum să sintetizeze caracteristicul care să spue totul.

Iată din prima novelă „Fără permis de export” descrierea unui cîrd de boi adus în port pentru a fi îmbarcat :

„Sosirea neașteptată a boilor de export ridicase în picioare toate autoritățile de uscat și de apă, răzvrătise lumea zbuciumată în toilul lucrului pe cheuri, turburase întreaga viață a portului.

Și în mijlocul zgomotului infernal de fierării debarcate în scrișnetul macaralelor dela vapoare, în tumultul portului agitat, numai boii — victime nevinovate ale lăcomiei omenești — ședeau liniștiți ca niște sclavi filosofi, resemnați, nepăsători de soarta care li se pregătea.

Între o movilă de cărbuni și alta de pucioasă înconjurați de butoaie de coloniale și baloturi cu manufactură, înșirați la linie, legați la conovăț, boii rumegau domol, cătînd în vid cu ochii lor blajini plini de o stoică răbdare.

Nici nu se mirau măcar de cadrul nou și arid în care posesise. Nici un petic de umbră, nici un colț de verdeață. Copita nu scurma decît zgură și cenușe pe caldarîmul tare de granit, Tocmai la marginea cheului, pe linia ferată, străluciau ca niște pililituri de aur fire de grîu scăpate din saci la încărcat. Și vrăbiile, picînd din zbor ca niște gloanțe între șine, ciuguleau cu lăcomie firimiturile căzute dela masa portului bogat.

Numai cînd locomotiva trenului de marfă, ca un balaur furios forfotind în nori de fum și în ploae de scînteii, părea că se repede orbiș în cireadă, boii, înfiorați o clipă, se traseră înapoi.

Grămădiți unii în alții, nesiguri pe membrele lor scurte, aplecau grumazii lași cătînd îngroziți cu capetele întoarse. Iar coarneaule lor lungi, curbate în formă de liră, se izbeau între ele c'un vuet sec de oase lovite cu ciocanul.

Dar s'au deprins boii și cu asta.

Musculoși, calmi, fără nervi, ca osătură robustă și crupa lată, abea se clineau greoi pe loc, cu mișcări leneșe ca pe niște resorturi moi, slobozind un suflu cald pe catifeaua neagră și umedă a nărilor deschise.

Rumegau în liniște“.

Toate cele opt nuvele din volum au în ele ca tot scrisul d-lui Jean Bart, o adîncă melancolie, cu tristeța vagă a unor amintiri; un dramatism voalat, în contrast cu o parte anecdotică plină

de humor. Cetirea lor este o bucurie. Parcă-ai întâlni un prieten pe care nu l-ai văzut dinainte de războiu și pe care-l regăsești, așa cum îl știai, cu chipul și cu sentimentele nete, nealterate de vremi care-au schimonosit.

Demostene Botez

* * *

Ion Minulescu, *Corigent la limba română*, „Cult. Națională“, București.

D. Minulescu e un scriitor care nu se poate plînge de ingratitudea contemporanilor. Salutat dela primul volum de versuri ca inițiator al unui curent nou în poezia noastră, cunoscut în străinătate, laureat al marelui premiu național, prozatorul a fost sărbătorit pentru „Roș, galben și albastru“ de un ministru al artelor și admirat de unul din cei mai subtili critici romîni.

Am vorbit odineoară, despre poezia d-lui Minulescu, desigur originală prin exotism, emfază și sonoritate dar fardată, cu parfum de buduar, lipsită de adîncime și de rezonanță.

În ce privește „Roș, galben și albastru“, roman dedicat „lui Dumnezeu care ne-a purtat de grijă, lui Mihai Viteazul și mie însu-mi“, oricît de amuzantă ar fi verva uneori, animată și spirituală a autorului și singular stilul de un imagism căutat și bizar, această cronică a războiului, concepută parcă la cafenea de un apologet al învîrtelii și ambusajului, jighește pe orice cetitor mai senzibil, nu atît prin cinism și indecență, cît prin lamentabilul ei vid sufletesc.

Volumul recent al d-lui Minulescu lasă o impresie analoagă, minus, însușirile estetice.

„Corigent la limba română“ e cronică sexual erotică, minuțios detaliată a unui licean din Pitești, care inițiat în materie de o croitoreasă pe cînd era în clasa a V-a, continua asiduu experiențele amoroase cu persoane de condiții foarte variate: verișoare, bucătărese, căpitănese, menajere, iar cînd devine student la Paris cu midinete, false ducese ruse sau dubioase artiste americane.

În zădar vom căuta în aceste pagini, uneori obscene, dar mai ales de un naturalism prozaic și plat, complicații psihologice sau ceva din poezia unei vîrste atît de interesante prin efervescența afectivă, avîntul spre ideal și dramaticele ei conflicte.

Bucu „băiat cu strungăreață“ urmărind de mic „cu ochi de lup flămînd“ după garduri „femeile cu pulpele goale“ e înfățișat ca victima pasivă a unor parteneri agresivi și nesățioși, a căror unică preocupare e iubirea, redusă bineînțeles la aspectul ei fizic.

E drept că d. Minulescu care a cetit fără îndoială pe Stendhal sau Bourget, filozofează uneori asupra amorului, dar reflexii ca acestea: „Oare de ce voluptatea apropierei de o femeie cu care te găsești singur este cu atît mai mare, cu cît te obsedează teama de a fi surprins?“ nu strălucesc desigur prin adîncime sau originalitate.

Ceva mai puțin monotone și picante pe alocuri, izbutesc să fie amintirile literare ale autorului.

Aflăm din ele că întors dela Paris, unde se cultivase cu ajutorul femeilor („Adevărata cultură nu ți-o poate face decât femeia, care orice s'ar spune, dar e cu mult mai fină decât barba-tul“) și descinzând la cafeneaua Kübler acum vre-un sfert de secol, a găsit în toiu lor, discuțiile între intelectualii tradiționaliști și cei moderniști.

Pe tradiționaliști, care ascultau de două entități intelectuale : un profesor de istorie cu barba neagră și un poet cu plete blonde, d. Minulescu îi găsește siniștri iar pe moderniști, pe care ca agent de legătură între intelectualii din țară și cei dela Paris, pretinde că i-a inițiat în lectura lui Baudelaire, Rimbaud, Laforgue, Aloysius Bertrand, Corbière, Lautréamont îi gratifică cu epitetul de „c-raghioși“.

Despărțirea tradiționaliștilor în două tabere și a moderniștilor, bineînțeleș, după apariția sa în douăsprezece grupuri ca și debuturile eroului în ziaristică sînt vioi evocate și nu ar fi lipsite de interes pentru istoria moravurilor noastre literare, dacă autorul nu s'ar pierde într'o flecăreală, prea des lipsită de substanță și uneri de gust.

Stilul d-lui Minulescu e de obicei prozaic, banal, tern, agrementat doar pe alocuri de imagini de un impresionism trivial în felul acesteia : „Părintele Simion, subdirectorul pensionului este lung și subțire, cu obrazii mîncăți de vărsat negru și cu barba năclăită și retezată scurt ca o bidinea de spoit latrinele“.

Paginele finale sînt însă sincere și lucide. Într'un pasaj semnificativ, d. Minulescu se exprimă astfel : „Povestea asta a durat prea mult. E drept că mai toate poveștile adevărate sînt lungi... lungi de parcă nu se mai sfîrșesc. Cu cît povestea e mai lungă, cu atît copilul adoarme mai repede. Dar eu nu mai sînt copil... Dovadă că povestea vieții mele a 'nceput să mă plictisească până chiar și pe mine“. Iar în altul „Nu vreau să mai văd pe nimeni. Vreau să mă văd pe mine singur. Dar nu pe acel de până acum. De acela sînt sătul“.

Scriitor, de sigur spiritual în ceasurile lui bune, deși de un spirit lipsit de fantazie și mai ales de fineță, d-sa o reușit să sfîrșească cel puțin convenabil, ceiace numește singur „o povestire cu subiect mediocru“.

Octav Botez

* * *

James Mackinnon, *Luther and the Reformation*. Longmans-Green, London, vol. I, 1925, vol. II, 1928.

Prima parte a acestei opere, care va consta din patru volume, expune copilăria și evoluția religioasă a lui Luther până la 1517. A doua e consacrată evenimentelor care au dus la ruptura cu Roma (1517-1521). Această distribuție a materiei denotă o în-

treagă revoluție în studiile lutherane. Biografiile clasice, ca a lui Köstlin, Lenz, Kolde, Hausrath și Kuhn apărute înainte de 1900 expediază în câteva pagini evoluția religioasă a lui Luther înainte de afișarea celor 95 de teze pe poarta Bisericii de Wittemberg. Timp de secole biografii lui Luther și-au concentrat toată atenția asupra omului format care apare la 31 Oct. 1517. Dar cum s'a format acest caracter și cum a ajuns la teoria justificării prin credință și la negarea sistemului dogmatic al Bisericii catolice, nimeni nu putea s'o spună. Conflictul său cu autoritatea pontificală era explicat prin evenimente pur externe: impresia unei călătorii la Roma, plasată vag între 1509 și 1512, provocarea lui Tetzel care vine să vîndă indulgențe chiar printre auditorii și elevii profesorului dela Wittemberg, bula de excomunicare, audiența și decretul de surghiunire dela Worms... Toate povestite în tonul și coloritul „Coloquiilor de masă“ (*Tischreden*) culese de discipolii lui Luther între 1545-47, fără să se'ntrebe nimeni dacă aceștia au prins sensul și forma exactă a vorbelor maestrului lor și mai ales fără să se'ntrebe dacă sexagenarul din 1545 nu reconstituia, cum se întimplă fatal, evenimentele copilăriei și adolescenței sale după experiența sa de om matur. Pe această bază a ridicat istoriografia germană statuia colosală a lui Luther, la care generațiile de cercetători au precizat cel mult cite o trăsătură, fără să reducă nimic nici din expresie, nici din proporții.

Cursul lui Luther din 1515-16 asupra epistolei către Romani, descoperit de J. Ficker în 1899 în Arhivele Vaticanului și cartea dominicanului H. Denifle: *Luther u. das Luthertum*, (Mainz, 1904) au răsturnat complet ideea pe care lumea și-o făcuse despre Luther până atunci. Descoperirea lui Ficker revela cugetarea reformatorului înaintea actului decisiv din 31 Oct. 1517. Ea ni-l arată pe Luther preocupat exclusiv de mîntuirea sa sufletească și deja în stăpînirea decisivă a teoriei justificării prin credință, care face nu numai superfluă, dar dăunătoare orice practică, orice taină, orice persoană care se interpune între credincios și D-zeu. Descoperind mijlocul mîntuirii în legătura directă și nemijlocită dintre om și D-zeu, Luther e condus să nege sacerdoțiul, sacrementele și toate practicile externe. Acesta-i motivul ieșirii lui contra indulgențelor (încontra lui Tetzel care nici n'a putut veni în Saxa) și contra autorității pontificale. Tema abuzurilor, nu e decît o temă de propagandă, și ea nu vine decît „*après coup*“.

Cartea lui Denifle, nu mai puțin importantă, purcede dela alte premise și a avut alte repercursiuni. Punctul slab al tuturor monografiilor de dinainte de Luther era ignoranța evului mediu. Cunoscător profund al scolastice și al misticei medievale, și istoric erudit al instituțiilor monahale, Denifle a fost condus să studieze raportul dintre filozofia medievală și teologia protestantă. El a pus în lumină erorile și lipsurile marilor teologi protestanți și a declarat apocrife toate afirmațiile „coloquiilor“, cursurilor și predicilor lui Luther de după 1530. El a mers până a pune la'ndoială buna

credință și sinceritatea lui Luther. Pentru el Luther n'a fost decît un călugăr nedemn, lubric, violent și grosolan. Incapabil de-a lupta contra pornirilor sale depravate, el și-a făurit o doctrină de renunțare care profesează că D-zeu relevă prin grația sa pe omul care prin propriile sale puteri nu e în stare să se ridice din starea de păcat.—Teza lui Denifle a produs o indescriptibilă consternare printre teologii protestanți, dar cum o erudiție fără seamăn venea în sprijinul imprecățiilor sale, ei au trebuit să-i examineze afirmațiile și să supună unei noi cercetări ideile universal admise asupra marelui reformator german. Rezultatul a fost o nouă imagine mai puțin ieratică, dar mai vie, mai puțin logică, dar mai umană despre Luther.

Meritul esențial al cărții d-lui Mackinnon e de-a rezuma limpede și exact rezultatul acestor cercetări. Mărginindu-se la un bilanț onest și conștiincios al evoluției religioase a lui Luther, autorul a alcătuit o operă strict biografică, fără perspective mari, dar mai amănunțită decît a lui Hausrath-Schubert și mai bine echilibrată decît a lui Grisar sau Denifle. Pușin familiarizat cu mediul social și moral în care a trăit Luther, și cu mișcarea intelectuală și politică din sec. XVI-a, d. Mackinnon nu justifică de loc adaosul „*and the Reformation*“ din titlul cărții sale. Dar cunoașterea intimă a teologiei medievale și a vieții personale a lui Luther face din această carte, care e cea mai bună monografie engleză asupra acestui subiect, o sinteză conștiincioasă și clară a unei probleme complicate și controversate.

A. Oțetea

* * *

Lucien Febvre, *Un destin: Martin Luther*, (Coll. Christianisme), Paris, Rieder, 1928, In 16°, 316 p.

O carte sintetică, ca și a d-lui Mackinnon, condensînd într'un mic număr de pagini ultimele rezultate ale erudiției istorice, dar scrisă cu un talent literar și cu o pătrundere psihologică, care face din această monografie o operă de artă. Planul autorului implică în mod necesar un *parti-pris* de simplificare. Autorul nu s'a oprit decît la faptele dominante din viața lui Luther: acelea care au hotărît de destinul lui; destin esențialmente interior. D. Febvre marchiază net deosebirea între noua concepție despre Luther și concepția veche (anterioară anilor 1900) care și-a găsit expresia clasică în monografia lui Köstlin. Urmărind etapele dureroase ale evoluției lui Luther autorul arată că acesta, cătră 1517, nu e nici un reformator, nici autorul unei noi doctrine, nici capul unei mișcări de opoziție contra Romei. El nu debutează printr'un plan de reformă ecleziastică sau de modificare dogmatică. El nu e decît o conștiință chinuită de problema propriei sale mîntuirii. El recunoaște starea de lucruri existentă, constituția actuală a Bisericii catolice și sistemul ei dogmatic. El nu se preocupă decît de mijlocul de-a restabili armonia între D-zeu și om.

Ca fiu drept credincios al Bisericii sale, Luther caută mai întâiu acest mijloc în îndeplinirea scrupuloasă a *legii*, adică a prescripțiilor bisericești, dar aceasta nu-l duce decît la disperare. El nu-și regăsește liniștea sufletească decît în credința plină de încredere în grația salvatoare a lui D-zeu. Or, această încredere nu se poate cîștiga prin fapte caritative și practice evlavioase. Omul nu se poate răcumpăra prin meritele sale, numai D-zeu prin bună-tatea sa îl poate ridica pînă la sine. Rolul de mediator al papilor și al Bisericii medievale, care se sprijinea tocmai pe necesitatea practicelor evlavioase, devine astfel nu numai superfluu, dar dăunător. Elementul revoluționar nu e în programul sau în intenția lui Luther, cum s'a susținut pînă acum vre-un sfert de secol, ci în experiența sa sufletească care descoperă un nou raport între D-zeu și om, și care deplasează centrul vieții religioase din practicile externe, în emoția personală a credinciosului. De aci decurg toate consecințele revoluționare ale doctrinei lui Luther. Teoria justificării prin credință a fost pîrghia care le-a permis reformatorilor să rupă unitatea Bisericii catolice și să-i surpe sistemul ei de privilegii și de imunități. Din acest punct de vedere teoria justificării prin credință nu mai apare ca o doctrină a lașității morale, și nici ca „refugiul unui suflet depravat“. Religiozitatea pură a lui Luther explică și neînțelegerile, fatale, ale acestuia, cu cei ce au voit să facă din doctrina lutherană un program de revendicații naționale, politice, economice și sociale. Luther a rămas străin și ostil față de aceste mișcări. Pentru el religia și puterea publică erau două lucruri absolut distincte, și idealul său era separarea complectă dintre biserica sa *invizibilă* și Statul. Alianța între protestantism și principii teritoriale e opera lui Melancthon. Dela răscoala țărănească din 1525, Luther se resemnează la o atitudine de „retragere combativă“, fără să se desmintă, fără să se contradică. El rămîne pînă la urmă fidel idealului său exprimat cu atîta energie în scrierile sale polemice din 1520, ideal de care protestantismul biruitor de după 1525 n'a făcut decît să se îndepărteze.

D. Febvre schițează aceste etape ale evoluției lui Luther cu un simț al proporțiilor și o putere de expresie, care fac din cartea sa călăuza cea mai sigură și cea mai plăcută în masa enormă a studiilor lutherane.

A. Oțetea

* * *

Cercetări Istorice, *Revistă de istorie romînească*, Director I. Minea. An. IV—1, 1928.

Cea mai mare parte a volumului de față (212 pag. din 313) o cuprinde studiul d-lui Minea: „*Vlad Dracul și vremea sa*“. E o lucrare de „longue haleine“. Autorul, după cum însuși ne-o declară în prefața extrasului acestui studiu, e preocupat de mai bine de zece ani de această problemă. D. Minea e cunoscător te-

meinic al acestei epoci pe care a studiat-o deja în două lucrări precedente: *Din trecutul stăpînirii romînești asupra Ardealului* (București, 1913) și *Principatele Romîne și politica orientală a împăratului Sigismund* (București, 1919).— „Vlad Dracul și vremea sa“ e un fel de încoronare a acestor două studii, în sensul că el dă toată amploarea și toată energia concluziilor care se degajau din acelea. Studiind faptele lui Vlad Dracul, în raport cu situația Țărilor Romînești și cu politica internațională, d. Minea pune într'o lumină cu totul nouă figura acestui domn, pe care-l consideră ca pe cel mai important al Munteniei, între Mircea cel Bătrîn și Mihai Viteazul.

Lucrarea aceasta, ca toate lucrările d-lui Minea, se semnalează prin cercetarea de amănunt și prin bogăția informației. Astfel autorul stabilește că bătălia dela Ialomița între Ioan Huniade și Turci a avut loc „în 2 și nu în 6 Sept., 1442, cum s'a scris“ (p. 188). El dă o nouă versiune circumstațiată despre bătălia dela Varna (p. 246—252) și aduce noi dovezi despre participarea, contestată de unii cronicari, a lui Vlad Dracul la această campanie și despre importanța rolului său.—D. Minea fixează la începutul anului 1447 captivarea și decapitarea lui Vlad Dracul (p. 275).—Incidental, expune cariera lui Ioan Huniade până la 1447, întregind astfel schița acestei cariere dela 1447—1456 făcută în „Din trecutul stăpînirii romînești asupra Ardealului“ (p. 164 și urm.)—Judicioase observații asupra cronicei lui Chalkondyles (*passim*).—O scăpare din vedere: Enea Silvio Piccolomini e originar din Siena, nu din Parma.

În ansamblu, teza d-lui Minea e că talentul politic și militar al lui Vlad Dracul, situația internațională și resursele Țării Romînești, ofereau elementele esențiale ale unei domnii glorioase pentru noi și utile pentru creștinătate, și că aceasta ar fi putut avea un caracter durabil dacă Ioan Huniade, mai puțin stăpînit de idei imperialiste și mai înțelegător pentru menirea Țărilor Romînești, ar fi căutat să și le atașeze nu ca vasale, ci ca aliate. La lumina acestei idei, invazia Munteniei de către oștile lui Ioan Huniade, detronarea și moartea lui Vlad Dracul apar ca greșeli ale căror consecințe fatale aveau să se resfrîngă asupra sorții întregii Europi orientale și centrale. Țara Romînească supusă de Turci, Ungaria a fost redusă încă în timpul vieții lui Huniade la o luptă defensivă pentru salvardarea propriilor sale hotare.

I se va obiecta însă d-lui Minea că campania lui Ioan Huniade din 1447 n'a fost decît o expediție punitivă contra unui aliat felon, care în momentul unei lupte decisive a trecut „cu sulițari și cu furgoane“ în tabăra dușmanului. Meritul principal al studiului d-lui Minea e tocmai de-a fi refutat definitiv această legendă calomnioasă a cronicarilor și istoriografilor unguri. Analizînd sursele pe care se întemeiază această alegație, d. Minea arată că ele sînt sau tendențioase sau tardive. Legenda a fost inventată și răspîndită în tabăra creștină, de însuși anturajul lui Huniade

pentru a justifica o înfrîngere, pricinuită de nepregătire și neînțelegere pentru a salva o reputație militară și pentru a-și conserva subsidiile scaunului pontifical. Chiar dacă d. Minea n'ar fi adus alte precizuni de amănunt, înafară de aceasta, lucrarea d-sale ar constitui totuși o foarte importantă contribuție la istoria noastră națională.

* * *

G. Zane, *Sisteme monetare și monete principale din veacurile trecute.*

D. G. Zane s'a semnalat printr'o serie de articole publicate în revistele românești și germane, din care se degajează un plan de ansamblu bine definit : determinarea începuturilor capitalismului la noi. În serviciul acestei probleme, actuale și pasionante între toate, d. Zane a pus o erudiție în curent cu cele mai recente publicații de economie politică (cum ne-a dovedit-o în articolul consacrat d-lui Buzea) și o remarcabilă facilitate de-a mania idei și fapte. Într'un domeniu, în care nici materialul documentar n'a fost încă adunat și clasificat, în care studiile pregătitoare sînt puține și în care e deja un merit să te hazardezi, d. Zane a obținut rezultate interesante, care, lărgite și dezvoltate într'o istorie economică a Țărilor Românești, ne-ar ajuta să înțelegem multe din problemele istoriei noastre politice. Astfel, ce indicații prețioase asupra influențelor străine nu ne-ar putea furniza circulația monedelor în trecut !

Articolul „Sisteme monetare și monete principale din veacurile trecute“, e o dovadă. Moneda dominantă în Moldova sec. XV era zlotul tătarăsc, în Muntenia asprul turcesc, indicație semnificativă pentru sfera de influențe în care sînt atrase cele două țări.

În articolul de față, d. Zane schițează istoria principalelor monete întrebuițate la noi în veacurile trecute : perpera, zlotul, asprul, ughiul, galbenul, talerul și leul. Autorul caută să fixeze data aproximativă a introducerii și a dispariției acestor monede, proveniența și terminologia lor, valoarea lor intrinsecă și puterea lor de cumpărare ; răspîndirea și întrebuițarea lor. Imposibil de-a expune fapte atît de complexe mai sistematic, mai clar și mai convingător. Ar fi de dorit numai ca aceste cercetări să fie continuate și extinse asupra tuturor celorlalte monede. Ele ar constitui un ghid neprețuit pentru cercetătorii laturei economice a istoriei noastre naționale.

* * *

D. M. Costăchescu publică și comentează un document din 5 sept. 1671 care aduce unele precizuni la genealogia „neamului de boieri moldoveni Ureche“, iar d. **E. Diaconescu** arată, în „*Presa franceză și chestiunea Basarabiei în 1878*“, cu cîtă căldură a susținut ziarele franceze, fără deosebire de nuanță politică sau re-

ligioasă, cauza României în chestiunea Basarabiei. În afară de simpatia naturală pe care poporul francez ne-o arată de pe atunci, atitudinea aceasta a presei franceze se mai explică prin faptul că opinia publică franceză, protestînd contra anexării violente a Basarabiei meridionale, protesta contra răpirii Alsaciei și Lorenei sale.

A. Oțetea

* * *

Joseph Kessel, *Belle de jour*, Edit. N. R. F. Paris 1929.

În cariera literară a romancierului J. Kessel „*Belle de jour*“ reprezintă o nouă directivă și în același timp o artă nouă. Autorul „*Noapților princiare*“, pictorul tristeții exilului din „*l'Equipage*“, ca și acel minunat povestitor al „*Noapților siberiene*“, au dispărut în umbră pentru a face loc unei inspirații rar întâlnite în literatura actuală, în care talentul excepțional și arta adevărată se întrunesc într'o sinteză pe cît de rară tot pe atît de prețioasă.

J. Kessel apare aici în primul rînd ca psiholog de fină nuanțare sufletească. Inchipuiți-vă un roman, în care intensitatea momentelor redată se completează cu o varietate de aspecte puțin comună în viața curentă. Ați realizat însăși imaginea vieții, care apare în „*Belle de jour*“. Căci în acest roman de o puternică factură realistă, simțim odată cu fiecare pas ce-i avansează acțiunea, acea preocupare continuă de evidențiere a mecanismului interior și de perfectă justificare a determinării psihice. Puțini romancieri au reușit—în mijlocul acestei tentații care pe nesimțite devine predilecție obsedantă și sterilă—să își păstreze echilibrul complex și necesar pentru a evita falșele ipostaze de moralist burghez și inutil, în care a excelat inoportun de cîteva decenii un Paul Bourget... Și autorul lui „*Belle de jour*“, care ne-a reținut de-atîtea ori atenția prin simțul său estetic discret și măsurat, realizează prin această atitudine o fină dozare a acțiunii în mediul complicat, pe care îl redă.

„*Belle de jour*“ nu este numai un roman cu pronunțat caracter psihologic. E în același timp romanul unei vieți, ce alternează în medii variate, se satisface în adîncimi nebănuite, cuprinzînd infinite posibilități de apreciere și explicare subiectivă. Subiectul lui—pe care cele cîteva rînduri ce îl rezumă, îl vor prezenta subț înfățișarea unui proces anormal—este o lungă suferință, ce se complică uimitor subț blestemul unei fatalități inevitabile.

Viața lui Pierre Serizy se desfășură subț cea mai blîndă privire a destinului. Om de excepțională cultură și de înaltă poziție socială, Serizy are în plus norocul de a fi iubit de o femeie încîntătoare, pentru a cărei distincție sufletească el are o admirație egală cu aceia pe care o mărturisește în fața frumuseții sale exteriorizate în forme desăvîrșite. Séverine Serizy inspiră respect și admirație ce merge pînă la dorința de sacrificiu.

Ea poartă totuși în sîngele ei fatalitatea implacabilă a unei întimplări pe care nu o știa, dar o simțea puternic în corpul ei.

La vrîsta de opt ani ea simțise—o clipă—fiorul voluptății sensuale în brațele unui brutal exemplar de muncă neobosită.

Nimeni—firește nici ea—nu a știut vreodată acest lucru. Dar douăzeci de ani în urmă, încîntătoarea d-nă Serizy resimte necesitatea fiiorului ce reînviase în corpul ei și obsedată de unele detalii—pe care un prietin cu binevoitoare malițiozitate, i le strecoară în cursul unei discuții—ea se coboară în viața localurilor de rendez-vous, cunoscînd cea mai abjectă promiscuitate.

Pasiunea cărnii, satisfăcută numai în focul celui mai bestial fior al voluptății sexuale, o duce până la prostituția benevolă și aparent nemotivată.

Sévérine Serizy nu mai are acum decît o singură dorință: Dacă constituția-i fiziologică e mai puternică decît sensibilitatea ei și mai determinantă decît voința, ea luptă cu ultimă putere pentru a separa această viață decăzută de atmosfera pură, în care era învăluită afecțiunea ei duioasă pentru Pierre.

Sévérine se dedublează, trăind în același timp două existențe deosebite și tremurînd la gîndul că ar putea fi identificate vreodată. Dar fatalitatea o urmărește de aproape; o nouă complicație neașteptată și decisivă duce—grație aceleiași oarbe întîmplări, a cărei victimă era viața ei însăși—la un dureros concurs de situații, în care Serizy este îngrozitor lovit de ultimul ei amic de întîlniri nocturne.

Sdrobită de durere, neputînd să reziste acestei nouă lovituri—pe care fără să vrea o provocase—Sévérine își mărturisește chinul vieții sale, pe care nici cea mai pură dintre iubiri nu îl putuse suprima.

Dar din momentul în care a vorbit Sévérine, a încetat de a vorbi Pierre... pentru totdeauna.

*

A reușit Kessel să redea suferința reală a acestei vieți de neînchipuită tortură sălbatecă și sensuală?

Dincolo de criticele de amănunt care i s'au adus, trebuie să afirmăm obiectiv realitatea acestui succes. Fără îndoială, nu poate fi vorba aici de realizarea unei perfecțiuni integrale.

În literatură însă adesea criteriile sînt tot atît de variate ca însăși personalitățile sortite să aprecieze. Din moment ce o operă impresionează—dela emoția ușoară, superficială, și până la groaza ce paralizează sensibilitatea—ea și-a realizat în întregime scopul creației sale.

„Belle de jour“ emoționează duios, impresionează dureros și reflectă puternic culmile desnădejdiei pe care le suportă nenorocita Sévérine.

J. Kessel dorea acestei opere—la apariția ei—să nu rămie singurul care să sufere alături de Sévérine.

Azi e convins—sînt sigur—că alături de el este majoritatea anonimă a tuturor acelor, pe care i-a înduioșat până la lacrimi destinul tragic al eroinei sale.

Mircea Mancaș

* * *

André Maurois, *Climats*, Edit. Grasset, 1928.

Biograf al lui Schelley și Disraëli, povestitor de talent în „Les silences du colonel Bramble“ și esșaist distins în „Etudes anglaises“, André Maurois și-a dedublat talentul cu acel al unui fin psiholog și analist subtil în noul său roman „Climats“. Păstrînd acea notă de certitudine—pe care o creiază în genere simțul istoric—Maurois a realizat o operă de lirism superior, ce trece cu mult dincolo de ecoul obișnuit al noutății literare.

„Climats“ este o admirabilă pictură de viață interioară, în care temperamente de nuanță și structură deosebită se apropie și se resping cu alternanță ritmică și variată. Climatele vieții sufletești determină afecțiunea devotată și pasionată, ce constituie însăși atmosfera în care se încadrează cu intensitate și nuanțare aleasă iubirea nefericită a lui Philippe Marcenat.

Cunoscînd—în împrejurări accidentale însă perfect reale—un exemplar feminin de adorabilă inocență și rară distincție estetică, Odile Malet, Philippe se simte cuprins spontan de o iubire intensă și nestăpînită. Dar în momentul în care afecțiunea sa atinge gradul pasiunii, Philippe trebuie să constate cu durere că ceiace cunoscuse el din această minunată ființă e numai chipul ei, sufletul rămînînd pentru el o permanentă și chinuitoare enigmă. Sufletul lui Odile ? Dar Odile Malet e poate cel mai expresiv tip de feminitate complexă și superioară în limitele literaturii actuale.

Sensibilă și delicată, exuberantă și spontană, ea nu ajunge la perversitate, dar păcătuiește totuși prin inocența neclară a temperamentului și prin complexitatea neînțeleasă a caracterului. În gesturi pe care în genere ne-am obișnuit să le recunoaștem depravate, în vorbe și atitudini—cărora aceiași obișnuință le creiază un sens de accentuată decădere,—Odile este ființa încîntătoare, pe care o privești cu suspiciune fără să o condamni, o urmărești cu dureroasă îndoială fără să o atingi. Tot ce creiază și animă ea este învăluit în acea atmosferă de mister, pe care o răspîndește cu ușurință și mai ales cu o fecundă și promițătoare voioșie.

Această atitudine spontană și entrainantă frizează firește până la simulare frivolitatea, pe care o adăogăm cu excepțională grațitudine oridecîteori încercăm să caracterizăm sufletul feminin.

Voiu observa totuși că aceiace numim frivolitate feminină, în genere, e provenită din emotivitatea multiplă și complicată a femeii. Emoționalitatea e poate cea mai remarcabilă, mai adecuată și mai fecundă calitate feminină. Dar emoția nu rămîne întotdeauna aceeași ; ea se nuanțează gradat, se dezvoltă treptat și atinge uneori culmi neprevăzute și sensuri neașteptate. Ea nu suportă uniformitatea, ce o atenuiază până la dispariție și complectă anihilare. De aceea, dacă există ceva ce epuizează și obosește sufletul femeii, aceasta e desigur uniformitatea împrejurărilor în viața practică, abstracțiunea teoretică în viața ei sufletească.

Anatole France spune undeva cu perfectă dreptate : „femeile urăsc ideile abstracte ca pe dușmani personali“. Nu există, în

adevăr, adversari mai teribili ai femeii decât abstracțiunea și uniformitatea, ce sărăcesc până la istovire acest aspect caracteristic al emotivității feminine. Înțelegem atunci, de ce iubesc femeile până într'atît impresiile noi, variabilitatea prietenilor și—dacă vreți?—chiar acea frivolitate ce apare astfel justificată.

Odile Malet întrupează astfel cel mai caracteristic aspect al personalității feminine. Iubirea ei derivă din nouitatea cunoștinței agreabile și variază odată cu prieteniile, cu intensitatea impresiilor pe care le resimte, și cu îmbogățirea continuă a unei vieți ce tinde să devie uniformă și monotonă. Observați atitudinea ei ce exprimă oroare pentru argumentare și consecvență logică; observați entuziasmul, pe care i-l produce numai speranța unei surprinzătoare emoții, în fine însuși tragicul ei sfârșit, și veți întrezări în toate acestea efortul neobosit de a multiplica la infinit aspectele, pe care viața obișnuită le banalizează prin uniformitatea ei rigidă și sterilă.

Odile este chinuitoare fără să vrea (poate chiar fără să știe!); ea torturează prin misterul pe care îi răspîndește în jurul ei, prin inocența ei în care credem până la religiozitate și fetiș și totuși prin contradicția reală, pe care ne-o oferă continuu viața ei. Alături de Philippe vom exclama și noi—resimțind atmosfera duioasă și delicată ce se degajă din afectivitatea ei mobilă:—„Pauvre Odile!“.

*

André Maurois e unul dintre puținii scriitori francezi de astăzi, ce au în cel mai înalt grad simțul realității și preocuparea permanentă de a evita artificialul și idealul. El reprezintă în același timp o sinteză între reacțiunea împotriva literaturii fantastice și supra-realiste și a naturalismului excesiv. Aducînd o atmosferă, în care sensibilitatea subtilă și afectivitatea delicată amintesc în formă superioară sentimentalismul—altădată exagerat al romanticilor,—Maurois realizează o operă de psihologie adevărată, estetică superioară și inspirație sinceră și susținută.

Cînd viața Odilei se sfîrșește, el preferă să reia prezentarea vieții lui Philippe, pe care—subt impresia imaginii ce încă persistă—îl reprezintă dotat cu însușirile de aleasă distincție, pe care le admirăm în toate manifestările Odilei,—altădată. Sacrificînd astfel succesul pe care l-ar fi creiat o combinație artificială sau fantazistă, Maurois duce până la capăt sinceritatea integrală a inspirației sale.

E în această atitudine desigur exemplul unei conștiințe artistice superioare.

Mircea Mancaș

* * *

Hermann Ungar, *Enfants et meurtriers*, Edit. N. R. F 1928, Paris.

Mi-a căzut nu de mult subțochi o carte, ce m'a înspăimîntat în primul moment prin titlul ei brutal și izbitor: Copii și criminali. Dar învingînd penibilă impresie preliminară, am constatat — chiar dela primele pagini — că mă aflu în fața unui scriitor original prin subiectul atenției sale, excepțional prin talentul său evident.

Hermann Ungar este un realist puternic, impresionant până la spaimă morbidă și anormală, dar rece și stăpînit prin atitudinea sa obiectivă. Niciodată nu mi-a fost dat să întîlnesc o mai ciudată și mai abilă sinteză de sentimentalism și brutalitate, de senzualism și resemnare, de indiferență și ironie. Ironia aceea — mai ales — în care uitînd de faptele săvîrșite, de realitatea implacabilă și inevitabil constrîngătoare, devii acerb și neînduplecat, acea ironie ce arde până la sînge și încrustează stigmatul pentru întreaga viață.

Copiii criminali ai lui Ungar mi-au trezit nu odată compătimire și înduioșare, revoltă și indignare; mi-au apărut subțochi aspecte atît de variate încît însuși ecoul pe care l-au produs în sufletul meu era incert și variabil.

Morbiditatea lor — evidentă în gesturi și atitudini — are un pronunțat substrat freudian. Ura și criminalitatea au pentru ei un fond adînc subțochient, care apare din ce în ce mai evident și mai accentuat, sfîrșind în acte brutale și repugnante.

Dacă savantul doctor vienez va fi cunoscut opera acestui tînar scriitor, nu-și va putea împiedeca convingerea că întîlnește în el un adept talentat și creator, o ilustrare adecuată a răsînditei sale concepții.

Freud a fixat la baza actelor anormale, în special în cazurile bolilor nervoase, fapte pe care conștiința le refulează, căci ordinea și regulile vieții sociale le resping; ceiace constituie inconștientul e rezultatul acestor tendințe nesatisfăcute, ce se răzbună apoi prin acte morbide de un caracter mai mult sau mai puțin frequent. Urmăriți cum apare tendința de criminalitate în sufletul acelor exemple, pe care Ungar le distinge cu precizie și le prezintă — în toate atitudinile lor — cu spirit analitic pătrunzător și permanent. Sensibilitatea bolnavă, ce le caracterizează, e primul pas cîtră domeniul acela străin și chinuitor, pe care conștiința se silește să-l respingă cît mai departe, dublîndu-și forțele cu acele ale instinctului conservării vitale, din care derivă. Desigur, nu orice grad de sensibilitate este morbid și determinant cîtră viața inconștientă și maladivă. Dar observați ce clar și evident apare acest unic punct de contact între domeniul actelor normale și viața sufletească patologică, atunci cînd însuși mobilul sensibilității e odios și înspăimîntător. Sensibilitatea, pe care o trezește uritul și oribilul, pe care o intensifică groaza și care culminează în desgust, e poate cea dintîiu etapă, pe care o străbate conștiința bolnavă în drumul cîtră dispariția ei.

În „Histoire d'un meurtre“, Hoschek — un modest personaj provincial lipsit de forță și vitalitate — e omorât nu atât pentru că e răutăcios și perfid, ci mai ales pentru că e cocoșat și îngrozitor în toată făptura lui diformă și enervantă. Iar în nuvela „Un homme et une servante“, întreaga gamă a suferințelor pe care le suportă Stasinka e nu numai produsul senzualismului reținut („libido“ freudian), dar în același timp — și într'un mai puternic grad — oroarea pe care o acumulează în sufletul criminalului — ani după ani — existența searbădă, inutilă și desgustătoare a unor bătrâni bolnavi, neputincioși și decăzuți.

Această impresie de îngrozitor și oribil duce adesea la mecanizarea atitudinelor; dar totodată ea creiază și acea obișnuință de fixitate a gândurilor, atât de aproape de patologia ideilor fixe și a interpretărilor paranoiale.

* * *

Ungar a zugrăvit astfel o serie de exemplare excepționale în viața obișnuită, dar prea obișnuite în domeniul de variată gradare și fină nuanțare, ce intră în studiul inconștientului psihologic. Mai puțin distractiv în lectură, dar sugestiv și interesant până în cele mai neînsemnate amănunte, el oferă o realitate de studiu asemenea naturalismului din veacul precedent, cu care are comună predilecția pentru oribil și înspăimântător.

Talentul remarcabil, pe care-l evidențiază continuu, realismul sobru și îndepărtarea de fantastic și artificios, alături de originalitatea subiectelor ce îi atrag constant atenția, îl impun ca scriitor de primă valoare în literatura actuală.

Mircea Mancaș

* * *

D. Parodi. *Les bases psychologiques de la vie morale*, Paris, Félix Alcan, 1928.

După însăși vorbele autorului această lucrare nu e decît o încercare „de a descrie și preciza condițiile pozitive care fac posibilă și necesară constituirea unei morale“. (p. 1).

Morala fiind o regulă de viață, trebuie să plecăm dela viață, atunci cînd vrem să o studiem.

La baza vieții stă tendința. O ființă e un mănunchiu de tendințe. Cînd o tendință înlînește condiții exterioare care permit exercitarea ei complectă și ușoară avem o satisfacție, plăcere sau bucurie. Din contra, dacă a fost contrariată, izbită de un obstacol, avem celalt pol al vieții sufletești durerea. În primul caz tendința legată de reprezentarea obiectului care a satisfăcut-o devine dorință. În al doilea caz tendința e negativă căutînd a înlătura obiectul durerii.

Tendința nesatisfăcută mult timp e *trebuiță* și dacă ajunge

obișnuită și tiranică devine *pasiune*. În acest chip explică viața sufletească. Să vedem ce legătură are aceasta cu morala. E clar că tendința naturală a omului e de a căuta momentul plăcerii pentru el însuși și aceasta e egoism. Dar omul prin constituția sa e și un animal sociabil. Viața în societate i-a dezvoltat memoria și imaginația, facultăți prin care omul își poate da sama de stările sufletești ale semenului său. Prin interesul ce-l poartă altuia poate ajunge la contrarul tendinței de a căuta propriile sale plăceri, la sacrificiu.

Diferitele conduite de o inegală valoare pe care le putem avea în viață trebuesc selectate și pentru a le selecta și stabili o erarhie trebuie să intervie gândirea și voința. Între gândire și voință însă nu există o graniță bine marcată căci „voința e totdeauna conștiință, conștiință a motivelor noastre, a principiilor noastre de acțiune, a scopurilor noastre reale și acceptare de sine; după cum conștiința e totdeauna într'un anumit fel voința de a cunoaște“. (p. 57).

Această facultate de a judeca constituie valoarea obiectivă a judecății morale, deși trebuie să atribuim și societății un rol însă secundar.

De aici consecința „căci dacă nu societatea e cea care fundează valorile morale, și dacă, dincolo de ea sau prin ea, e facultatea de a judeca inerentă conștiinței și rațiunii omenești, poate exista o morală, după cum există o știință, esențialmente rațională“. (p. 70). Ar fi pretențios să vorbim de o știință pozitivă a scopurilor umane dar e posibilă o teorie rațională. Se poate vorbi de anumite direcțiuni constante în natura umană după cum se vorbește de categorii sau legile gândirii. Sînt valori morale ce privesc în genere sensibilitatea omenească.

Care e erarhia valorilor ce o putem stabili? Pentru că viața în esența ei e tendință și prin tendință avem distincția între favorabil și nefavorabil, primele valori și suport al celorlalte vor fi cele vitale. Gradat avem valori relative la viața socială, personală în fine viața luînd cunoștință de esența sa spirituală avem valori religioase, estetice, științifice. Binele suprem nu e o limită ultimă și o satisfacție definitivă ci e conceput dinamic căci „în el se descoperă această exigență de a se depăși totdeauna pe sine, care e poate de fapt ultimul cuvînt al moralei“. (p. 92).

Morala are și o latură religioasă și chiar una metafizică, căci prin moralitate omul simte că el conține un lung efort omnesc „și chiar de înaintea omului de lungul efort al vieții și conștiinței“.

*

Cartea lui Parodi e o lucrare eclectică cuprinzînd reminiscențe numeroase din marii gînditori. Ideia de a fonda o morală pe rațiune și credință în posibilitatea unei teorii raționale a scopurilor omenești în genere, au o coloratură kantiană. Dar cel ce a lovit din rădăcină morala kantiană fondată pe rațiune, a fost tocmai

sociologismul care a arătat că însăși logica e condiționată de societate, căruia însă Parodi nu-i acordă atenția cuvenită.

Ideia că activitatea morală și vitală în desfășurarea lor nu urmează un plan de înainte stabilit ci există „o finalitate inovatoare și creatoare, contingentă prin aceea însăși, că e în adevăr creatoare, analoagă dacă vrei celei a artistului“, (p. 119) e bergsoniană, Bergson fiind de altfel citat mai înainte.

În fine ideia binelui ideal care nu e o limită ci „se depășește totdeauna el însuși“, acest dinamism moral ne amintește de prima etapă a filosofiei lui Fichte.

Deși lipsită de vederi originale, lucrarea lui Parodi are două merite remarcabile. În primul rând de a fi îmbinat cu iscusință idei atât de opuse în aparență, și în al doilea rând are meritul de a sugera cetitorului idei și de a-l face să mediteze asupra vieții morale, care e o problemă atât de mult discutată și totuși ori cînd nouă.

Traian Gheorghiu

Revista Revistelor

Naționalismul Scoțian

Viitorul imperiului britanic depinde în mod exclusiv de capacitatea cetățenilor săi de-ași combina patriotisme lor variate fără a le lua nimic din ardoarea lor. Din felul în care au tratat această problemă, locuitorii acestei insule au arătat o mare ingeniozitate. Cu toată unirea lor, Scoția a rămas ceiace a fost, deasemenea de altfel ca și Anglia. Din nefericire legislațiile separate agravează mult complicațiile vieții politice ale celor două insule. Totuși ar fi greu și mai cu samă nedrept ca în actualul sistem, Scoția să participe numai la sarcini și nu și la succesele și profiturile imperiului britanic.

Totuși este un semn destul de rău pentru viitor, dacă constatăm că în timp ce popoarele de limba engleză de peste ocean subordonează tot mai mult patriotisme locale în interesul unei unități înțelese într'un sens tot mai larg, sentimentele care se manifestă în insulele britanice au o tendință mai degrabă contrarie.

(Lord Balfour. *The Glasgow Herald*).

Fotografia și Fantasticul social

Orice epocă creiază aparențe destul de misterioase, aparențe foarte arbitrare de altfel dar care totuși sînt în raport cu putere inventivă a oamenilor care-i dau un stii. Orice crea-

ție lasă în urma ei fantome. Se poate spune că fantomele care locuesc în umbra timpului nostru sînt drojdia activității umane.

Produsul mării aventuri industriale constituie fantasticul social al epocii noastre. Și pentru acest motiv îl scapă de legile de literatură și artă și mai cu samă scapă criticilor, care judecă toate fenomenele sentimentale contemporane cu metrul etalon al culturii literare și artistice.

De fapt nu este altceva decit o nouă formă de artă, un nou produs al imaginației omenesți pe punct de a se naște. Fotografia corespunde de minune cu ceiace am putea dori, din punct de vedere plastic, în evocarea anarhică a unui gînd obscur. Nu ne putem călăuzi, în drumul nostru pentru recrearea lumii de umbre și în romantismul social care ne înconjoară, decit cu ajutorul unui revelator puternic. Și astfel apare arta fotografică : un revelator de o forță miraculoasă.

Am împărtășit deja cetitorului stima care o avem pentru artiști ca d-na Bérénice Abbott sau Man Ray Kertész, d-na Germaine Krull. De asemenea sînt cîteva reviste ca *Varietés*, *Vu*, care au înțeles toate lucrurile ascunse dintr'o figură umană dintr'o atitudine, dintr'un oraș, dintr'o umbră pe un zid și pe care le poate revela fotografia.

Fotografia va produce un sentiment de oroare indescriptibilă. Arta

literară va profita după urma acestei emoțiuni. O mare parte din acei care scriu cărți, au nevoie de o emoție pentru ca să scrie. Forța cea mare a fotografiei pentru interpretarea literară a vieții consistă, după părerea noastră, în puterea pe care o deține de a crea pentru o secundă moartea.

(Pierre Mac Orlan. *Les Annales*).

Viața universitară în Statele Unite

Universitățile americane au urmat dezvoltarea condițiilor economice a Statelor Unite și tind către rezultate mai cu seamă practice. Totuși studiile juridice, filozofice și istorice nu au atins încă nivelul universităților europene.

În schimb în anumite domenii științifice cum este spre exemplu acel al statisticii, al economiei politice, al sociologiei al psihologiei și al științelor politice, universitățile americane au făcut progrese considerabile și au atins o mare superioritate față de universitățile din vechiul continent.

Extrema vivacitate a Americanilor a găsit expresia sa perfectă în tineretul universitar care are aerul să aparțină unei aceleiași generațiuni.

Grupurile, de vârste deosebite al acestui tineret cu gusturi și nevoi multiple dar comune tuturor, fenomen pe care în Europa îl întâlnim mai rar uniformitatea vieții lor e absolută. Nu ar fi exagerat să afirmăm că americanii se scoală la aceiași oră, mănincă aceleași alimente și se îmbracă la fel. Această comunitate a vieții și a gândirii o găsim în întreaga viață lor sociale și private.

(Roberto Michels. *Nuova Antologia*).

Sentimentul destinului la Ioseph Conrad

În toată opera lui Conrad sentimentul care predomină este sentimentul destinului. Poate și acesta este motivul pentru care aventurile pe care le povestește apar atât de reale.

Conrad avea intuiția perfectă a destinului și avea sentimentul unui anumit acord dintre om și tot ceia ce nu este uman și această calitate o au puțini gânditori chiar printre filosofi și moralști.

Scriitorul original care a fost Ioseph Conrad ne face să trăim într'o lume bizară plină de închietudine și înconjurată de pericole de tot felul în care liniștea și repausul sînt inexistente.

Toată opera să poartă aceste stigmate. Toate personagiile și toate aventurile din romanele sale pot fi considerate ca elementele unei drame unice, într'atît atmosfera este întotdeauna aceeași.

Arta lui Conrad tînde să ne pue în contact veșnic cu multiplele „prezenturi” ale personagiilor sale, care majoritate sînt incomplete și al cărui destin consistă din distrugerea naturii concrete a omului.

(Roger Jézèquel. *Revue de Geneve*).

Lupta prezidențială în Statele-Unite

Herbert Clarke Hoover va fi al trezei și doilea Președinte al Statelor Unite. Aceasta este voința poporului american, barbați și femei în număr de patruzeci de milioane alegînd 444 de delegați care au primit mandatul imperativ de a vota pentru Hoover în timp ce abea 87 de delegați primeau mandatul de a vota pe Smith.

Lupta fu crîncenă. Există în toate democrațiile un punct comun: recurgerea la injurii. Iar pe de altă parte rare ori democrațiile se pasionează pentru problemele de fond, singure a-facerile superficiale le mișcă.

Întru cît privește economia interioară, lupta dintre cele două partide s'a dat mai cu samă pe chestiunea prohibiției. Lucru curios, asupra acestui punct e destul de mică și neînsemnată deosebirea între republicani și democrați.

În capul ambelor armate filiaa deopotrivă insigna prohibiționistă. Dar șefii erau mai puțin de acord decît masele.

Herbert Hoover șeful armatei republicane a fost întotdeauna un convins prohibiționist. Dimpotrivă Alfred Smith era antiprohibiționist și religia s'a văzut amestecată în politică.

Alfred Smith s'a ridicat dintr'o familie mai mult decît obscură, tatăl său a fost un lucrător. Este catolic, de un civism strălucit, iar în privința prohibițiunii el precizează că trebuie revizuită legea actuală fiindcă e in-

aplicabilă și inaplicată. Și pentru acest lucru a fost tratat de imoral.

Invingătorul Herbert Hoover este fiul unui fierar de sat și al unei institutioare. Dacă reușește să urmeze cursurile universității din Slandford în California acest fapt se datorește numai salariului care-l încasa ca lucrător într'o spălătorie. El a fost mai apoi inginer într'o întreprindere industrială. Este un mecanism perfect aranjat și care nu pierde niciodată timpul.

În timpul Conferinței pentru pace, Hoover era omul miraculos "ravitaileur-ul Europei" cum i se spunea în timpul războiului. Tot el este acela care a adus comerțul Americii la un așa grad de înflorire, a salvat orașe și provincii pe timpul inundațiilor cauzate de apele Misissipiului, a bătut Anglia în lupta cauciucului, este, însfîrșit, cel mai mare „business-man". Atît timp cît îl va avea America, nu va muri nici de foame, nici de frig, nici de mizerie.

(Stephane Lauzanne. *Revue de Paris*).

Literatura și arta în Ucraina

Toată literatura ucrainiană este fondată pe operele celor doi mariscritori și poeți: Taras Schevtchenko (1814—61) și Ivan Franco (1846—1916). La fel cu arta ucrainiană această literatură originală e caracterizată prin fuziunea formelor artistice occidentale cu cele orientale.

Astfel dintr'o combinație a elementelor bizantine cu elementele romane a luat naștere arta ucrainiană ceiace constituie gloria acestei arte naționale nouă este magnificența extraordinară și bogăția motivelor. În Europa arta este mai desăvîrșită în arhitectură și în sculptură, în Ucraina predomină mai cu samă pictura murală. Pictura care a fost mai degrabă un complement al arhitecturii, evoluează aci în Ucraina tot mai mult și se modifică sub influența artelor holandeze și italiene.

(Gracinto Trevisano. *Rassegna Nazionale, Roma*.)

Tolstoi și literatura Sovietică

Figura complexă a lui Tolstoi rămîne pentru noi, occidentalii, profund

interesantă, chiar și în erorile sale de orientare spirituală; teoriile sale chiar cele mai extremiste și mai iconoclaste nu mai prezintă nici un pericol. În Rusia Sovietică însă lucrurile par a fi altfel. Cu ocazia aniversării lui, o controversă destul de serioasă s'a ridicat printre criticii cei mai celebri a lui Tolstoi.

Dacă unii sînt partizani fanatici ai operei sale, în schimb alții nici nu vor s'o recunoască și o atacă neîncetat.

Totuși nu am exagera afirmînd că operele lui Tolstoi au devenit mai ales în tînăra generație foarte populare în U. R. S. S.

De altfel toate aceste controverse, prin însuși faptul că ele au fost stîrnite, dovedesc încă odată cît de etern și actual este Tolstoi. Însfîrșit, faptul că nu numai criticii locali, ci critica mondială se ocupă cu această problemă probează că Tolstoi, pe lingă etern actual este și universal.

(Ettore Logatto. *Rivista d'Italia*).

Curse de broaște țestoase

America posedă tot felul de cîmpuri de curse: Louisville, de pildă, pentru cai, Indianopole, pentru automobile, New-York pentru recordurile de dans. Dar din toate aceste cîmpuri de curse cel mai original este cel dela Uklahoma la Ponca City, amenajat pentru broaște țestoase.

Aceste curse constituiesc un mare eveniment pentru magnații petrolului, pentru cowboii săraci, pentru Indienii bogați, pentru reporterii ingenioși, pentru judecătorii suspecti și pentru chelnerii de restaurante. Toți sînt egal de excitați în ziua marelui derby al broaștelor țestoase.

Regulele primordiale ale jocului acestor curse cer ca în primul rînd să fie un cerc cu un diametru de aproximativ o sută de metri iar în mijlocul acestui cerc să se găsească concurentul cursei. Prima broască țestoasă care pășește linia convenită este declarată cîștigătoare iar numele precum și fotografia sa apar imediat în jurnale. Din nefericire șampionul acestor curse, mai puțin fericit ca alți șampioni, își termină cariera în tîgaia mîncăcioșilor rafinați din Aklahoma.

(J. Faus. *The Sportsman*).

Munca Chineză

O prapastie adincă desparte pe lucrătorii chinezi de altădată de acei de azi. Lucrătorii nu se mai recrutează ca până acum prin relațiile amicale, ei vin în mase compacte tocmai din Hau-kow ori Sangai. Fiecare vorbește un dialect incomprehensibil colegilor unei alte specialități și nu sint în raport decît cu intendentul superior care i-a angajat. De aci abuzurile scandaloase ale acestor intendenți-patroni, însărcinați să plătească salariile și care percep regulat un destul de însemnat „pourcentage“ pe care-l trec la rubrica „cheltuelilor de angajare și care de fapt trece direct în buzunarul lor.

Aceste fapte scandaloase după ani întregi de chin și îndurare au determinat mișcarea uvrieră chineză care în multe locuri a ajuns chiar la asasinarea exploatanților.

Din nefericire industria chineză actuală se servește mai cu samă și de preferință de lucrători veniți de la țară, de foști cultivatori de pămînt care nu mai pot nădăjdui vreodată să scape de subt tirania sistemului capitalist și să se reîntoarcă la satul natal.

(Comte Sforza. *The Contemporary Review*).

Arhitectura vie: Henri Sauvage

Henri Sauvage este un nume și marchează un moment în dezvoltarea artei de a construi. El este jumătate artist, jumătate inventator, dualism pe care trebuie să-l aibă orice arhitect, și care îi face sarcina așa de grea.

Henri Sauvage a fost în deosebi atras de arta construirii de imobile colective. El concepe o casă ca un organism înzestrat cu funcțiuni vitale. Prima lui preocupare este să creeze un sistem de rețele prin care să circule „seva“ aceluia organism viu care e clădirea, și anume: apa, scurgerile, gazul, curentul electric, etc. Apoi, esențialul e osatura, scheletul. Cît despre fațadă, ea e importantă și neînsemnată ca tot ce e haină.

Casele lui Sauvage sînt ingenioase, și sînt și foarte estetice. Destul de simple, ele nu exagerează stilizarea în felul de pildă al unui Le Corbusier. O „cetate-grădină“ făcută de el are frumusețea turnului Babel—minus toate inconveniențele. Fiecare etaj are grădini și terase.

Dar impresionante sînt mai ales avantajele tehnice. D. Sauvage, de 10 ani, a conceput problema casei fabricată la uzină. A casei care-ți vine în pachete, o debalezi și o montezi. Experiența acestui arhitect a dovedit că, aplicînd acest sistem, se realizează 1 Suprimarea unei armate întregi de paraziți (ca 500 persoane pentru un mare imobil, repartizate între profesia de antreprenor și furnisor). 2 O economie de 25—30% asupra prețului materialelor. 3 Suprimarea celor mai multe meșteșuguri specializate, înlocuite cu simplii lucrători manuali. 4 Economie de mai bine de 40% asupra minii de lucru pe șantier. 5 Un imobil de 8 etaje, 300 m. pătrați poate fi clădit în trei luni jumătate, cu o medie de 40% economie globală asupra prețului de cost al aceleiași case clădite după procedeele obișnuite. 6. Nu mai există nici măcar un centimetru cub de moloz.

Aceste avantagii, unite cu cele de ordin estetic, ne fac să întvedem o epocă nouă pentru arta arhitecturii. (Marcel Zahar. *L'Art vivant*).

Sistemul judiciar în U. R. S. S.

La 1 Decembrie 1917 Decretul No. 1 asupra Tribunalelor suprimă vechiul curs al justiției, magistratura și avocații. Totul a fost înlocuit de un Tribunal popular, unic, constituit prin alegeri, responsabil în fața poporului, și care judeca patriarhal după conștiință, echitate și spiritul socialist.

La Ianuar 1918 s'a adăugat un tribunal revoluționar pentru crime politice și acele ale funcționarilor.

Nu există Tribunal civil; numai Tribunalele arbitrale cu decizii obligatorii.

Dar în primăvara din 1918 izbucni războiul civil. Pericolul era mare. Justiția încetă de a juca rolul inocent de educație și moralizare. Atunci se constituîu terribila comisie extraordinară (Tchéka).

Legislația acestui „comunism de războiu“ privea rechizițiile, repartitia alimentelor, distribuția cu cartele, ca într'o fortăreață asediată.

În epoca războiului civil nu a fost astfel propriu zis o jurisdicție civilă.

N'a fost posibil de constituit o justiție regulată decît în momentul cînd populația obținea drepturi pe lingă

obligațiuni. Atunci născu noțiunea de legalitate; necesitatea de a respecta și apărarea drepturilor acordate de lege.

Justiția sovietică în adevăratul sens apare în 1922, odată cu noua politică economică (Nep) care recunoștea alături de branșe economice naționale (cărbune, mine, transporturi, bănci) și o imensă sferă de economie privată (agricultura, meseriași, comerțul mic).

Atunci legea sovietică a trebuit să recunoască drepturile de proprietate privată a cetățenilor, și să le protejeze prin mijlocirea Tribunalelor, ca și raporturile juridice, contractele etc.

Aceste principii decurgând din premisele economice au fost proclamate prin decretele din 1921—22, în special prin legea care punea sfârșit naționalizării interprinderilor, și mai ales legea care stabilea bazele drepturilor de proprietate privată (22 Mai 1922).

Pe aceste principii se sprijină codul Civil pus în vigoare la 1 Ianuar 1923.

Acest cod recunoaște și protejă dreptul de proprietate și alte drepturi private a cetățenilor în măsură în care nu sînt în contradicție cu principiile de ordine publică a regimului sovietic. Se fixează justiția ca o sarcină esențială pentru întărirea legalității revoluționare și apărarea dreptului cărora li se atribuie o înaltă valoare socială și culturală.

Vechea metodă de justiție cu hotăriri pe conștiința revoluționară a fost abandonată, adoptîndu-se principiul judecării conform legii.

Scopul urmat de legiuitor a fost însă mai ales să facă tribunale în adevăr accesibile maselor, cu un mecanism ușor, o justiție care nu numai să menție dreptul formal dar să apere practic interesele vizate ale populației. Legiuitorul a avut în vedere că marea majoritate a poporului este săracă și analfabetă.

Deci legislația și procedura întrebunțează un limbaj foarte clar. Instrucția și procedura sînt simple și rezeși, fără formalism și lungimi inutile. Durata unui proces civil dela introducerea la executare durează 2—3 luni.

În Occident se consideră că legea și jurisprudența nu-s scrise decît pentru inițiați; acest fel de a vedea este hotărît înlăturat de legislator în Rusia sovietică. El vrea ca țaranul și lucrătorul să nu se simtă străin și ostil în

fața Tribunalelor. Cuvîntul de ordine este: „Tribunalele nu-s făcute pentru avocați”. În penal ca și în civil tribunalul e timid să manifeste maximum de inițiativă. Tribunalul caută motive din proprie inițiativă. În particular judecătorul e ținut să explice părților legea în afacerea ce-i privește, și drepturile pe care le pot invoca. Tribunalul trebuie să se opue rîguș oricărei tentative de a lungi sau încurca procesul (Art. 6). Recentele proiecte de lege au fost elaborate pentru a limita activitatea avocaților în justiție.

Sînt trei tipuri de Tribunale: 1) Tribunalul popular. 2) Tribunalul guvernamental. 3) Curtea supremă a Republicii.

Primul judecă litigiile pînă la o mie ruble, toate delictele și o serie de crime.

Cel guvernamental judecă crimele contra Statului, ale funcționarilor și atentatele grave contra persoanei.

Tribunalul popular se compune din un judecător titular și doi jurați populari. La fel se compune și cel guvernamental ca curte de primă instanță. Curtea de casație și consiliile de războiu n'au jurați, ci trei judecători permanenți.

Toate afacerile, civile și penale, sînt judecate în fond numai într-o singură instanță. Nu există apel.

Recursurile contra sentințelor Tribunalelor populare se judecă de Tribunalul de guvernămînt ca instanță de casare.

Recursul e totdeauna suspensiv în penal și aproape totdeauna în civil. Curtea de casație nu se limitează numai la motivele invocate de recurent, poate invoca singură motive noi și să reformeze sentința. Se poate face recurs nu numai pentru violarea legii dar și contra sentințelor date în evidentă contradicție cu circumstanțele afacerii. Casația are apoi dreptul nu numai să caseze dar să modifice sentința. În materie penală casația la Moscova cercetează cam 100 de cauze pe zi și casează sau modifică în medie un sfert din ele.

Simplii lucrători (ferari etc.) pot fi membri a tribunalului popular și a celui de guvernămînt în urma unui stagiu într'un stabiliment a statului și în serviciul Tribunalelor.—Jurații populari sînt aleși dintre electori și sînt obligați să judece șase zile pe an.

Procurorii au o putere foarte mare; instruesc, dispun urmărirea sau clăsarea, susțin acuzarea, controlează actele tuturor autorităților locale din punct de vedere a legalității. Procurorii nu sînt aleși de sovietele locale. Parchetul e riguros erarkizat.

În 1922 a fost creiat din nou și avocatul, care însă e foarte rău văzut de justiție. Onorariile avocaților sînt tarificate cînd apără pe lucrători, amployați, țărani săraci, sînt obligați să apere gratis pe invalizi și alte categorii care beneficiază de asistența judiciară.

Dacă este un acuzator, nu se poate judeca în penal, fără ca să fie și un apărător.

Tribunalul poate însă să declare că nu are nevoie nici de acuzare nici de apărare.

Codul penal din 1927 este mult mai blind ca cel din 1922. Înainte codul indica minimum pedepsei sub care nu se putea coborî judecătorul, iar maximum era 10 ani de închisoare. Nu există munca silnică pe viață. Acum legea indică maximum, minimum puțin fiind fi scoborit până la o zi de închisoare. Detenția preventivă este totdeauna socotită! Suspendarea e acordată foarte des, liberarea condițională cînd condamnatul a făcut o jumătate sau un sfert de pedeapsă, este admisă în regulă generală.

Nu este apoi considerat crimă un act care, cu toate că este formal vizat de Codul penal, este în sine anodin și nu a avut consecințe serioase.

Una din inovațiile regimului penitenciar consistă în a acorda deținutului 15 zile de vacanță pe an. Această măsură intră în cadrul general a unui sistem care vrea să facă din închisoare o școală de înălțare socială și nu o școală a crimei.

(S. Tchénov. *Europe*).

Bilanț

În numărul din Mart, „La Nouvelle Revue Française” cuprinde citeva reflecții ale lui Albert Thibaudet cu ocazia împlinirii a douăzeci de ani de la înființarea revistei. Nu este propriu zis un bilanț pentru că Thibaudet nu se ocupă decît de anii dinainte de războiu. „La Nouvelle Revue Française” și-a încetat apariția în 1914 pentru ca să și-o reia în 1919. Thi-

baudet se ocupă de activitatea revistei între 1909—1914. „La Nouvelle Revue Française” apare în 1909 cu următorul anunț: „*Noua revistă franceză* grupează scriitori foarte deosebiți între ei, dar toți deopotrivă preocupați de căutarea unei discipline”. Căutarea unei discipline era, pe vremea aceia, preocuparea la ordinea zilei. Influența lui Maurras era în floare. Chestiunea neo-clasicismului era agitată mereu. Barrès conducea curentul naționalist. „La nouvelle revue française”, căutîndu-și o disciplină, era, deci, în spiritul vremii. Disciplina pe care și-o căuta era numai o disciplină literară. Influența lui Gide era, în paginile ei, preponderentă. Influența pur estetică, după cum exclusiv estetică e și cartea lui Henri Ghéon „Nos directions” apărută în editura revistei. Direcțiunea revistei era încredințată lui Jacques Copeau, André Ruyters și Jean Schlumberger. „André Gide era un fel de consilier discret, dar puternic, al acestei trinități”. În realitate mai mult Ghéon și Copeau erau preocupați de căutarea unei discipline. „La Gide, dimpotrivă, zice Thibaudet, există un gust și aproape o pasiune a indiscipliniei, mai puțin pentru el decît pentru alții”. Iar Jacques Rivière, care în 1909 reprezenta la N. R. F. generația tînără, el căuta mai mult o influență decît o disciplină.

Mișcarea noiei reviste s'a manifestat în patru direcții: idei, poezie, teatru, roman. În ce privește ideile, „La nouvelle revue française” n'a transformat nimic. Asta din pricină că n'a avut o doctrină. Nu s'a făcut aproape deloc politică. În poezie, la fel, revista a produs, înainte de războiu, puțin. În teatru „Le Vieux Colombier”, filiala dramatică a revistei a avut succesul cunoscut. Totuși, Copeau, directorul și animatorul acestui teatru, a reînviat *numai arta dramatică*, introducînd o tehnică nouă. În *producția dramatică* „Le vieux colombier” a adus foarte puțin, dacă exceptăm pe Jules Romains, care, dealtfel, nu făcea parte din prima mișcare dela „Nouvelle revue française”. „La nouvelle revue française” dinainte de războiu n'a exercitat o influență profundă decît în ce privește romanul. Trei romane, care datează de pe vremea aceia, exercită și azi o influență. Ele sînt: „Les caves du Vatican” ale lui

Gide, „Barnabooth“ al lui Larbaud și „Le grand Meaulnes“ al lui Alain Fournier. Tineretul de după războiu regăsește „un frate mai mare“ în Lafcadio, eroul din „Les caves du Vatican“. *Barnabooth* e un înaintaș al lui Giraudoux și Paul Morand. Iar „Le grand Meaulnes“ reprezintă romanul fantezist. Proust apare abia după războiu. Tot perioadei de după războiu aparțin și „Les Thibault“ ai lui Martin du Gard și „Les Faux Monnayeurs“ ai lui Gide. Aceste două romane reprezintă foarte bine curentul critic (Gide) și curentul constructiv

(Martin du Gard), două mari directive în jurul cărora se grupează activitatea Noului Reviste franceze.—Thibaudet propune, pentru a întruni sub o singură definiție pe scriitorii atât de deosebiți dela „Nouvelle Revue Française“, denumirea de „Școală de divergențe“, adică tocmai ceiace reese și din anunțul dela întemeiere : Scriitori care, deși deosebiți, se simt totuși, prin disciplina literară care îi preocupă, din aceeași familie.

(Albert Thibaudet. *La Nouvelle Revue Française*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Maximin Deloche, *Les vrais mémoires du cardinal de Richelieu*, Tip. J. Bière, Bordeaux.

Cînd s'a hotărît publicarea memoriilor cardinalului Richelieu—o vie polemică s'a iscat între istoricii timpului. Unii susțineau, cu argumente serioase de altminteri, că memoriile au fost compuse după moartea lui Richelieu, de unul din secretarii săi Horlai Sancy. Acesta însă, om cu o inteligență mediocră nu putea să aducă o lumină deosebită asupra unui trecut misterios, răspundeau alții.

D. Maximin Deloche — istoric cunoscut și autor a mai multor cărți despre Richelieu—caută în cartea de acum să dovedească cu probe puternice, că partea cea mai contestată din memoriile Cardinalului, aceia privitoare la anii 1600—1624 nu putea fi scrisă decît de însuși el, singurul care putea să cunoască fapte așa de precise. În afară de aceasta d. Deloche scoate în evidență diversele fizionomii ale redactorului memoriilor, în special aceia a diplomatului și a teologului. Examinînd stilul memoriilor—autorul scoate o mulțime de expresii și maxime favorite cardinalului. Din toate acestea rezultă că memoriile lui Richelieu au fost redactate ce el însuși.

René Benjamin, *Au soleil de la poésie ; Sous l'oeil en fleurs de madame de Noailles*, Libr. des Champs-Élysées, Paris.

Valentin Boulgakov, *Léon Tolstoy en notre temps*, Libr. des amis, Paris

Pierre Lasserre, *Georges Sorel, Théoricien de l'Impérialisme*, (Cahiers de la Quinzaine).

Georges Sorel dădea tinerilor din generația trecută impresia unui om desbărat de toate îngrădirile; azi apare ca un spirit îngrădit în prejudecățile cele mai strimte. Explicația acestei schimbări trebuie căutată în insuficiența metodei sale critice. Sorel a vrut să explice cu ajutorul psihologiei sociale a lui Marx toate fenomenele vieții politice și sociale din timpul său, și n'a izbutit să dea decît o caricatură puerilă și pătimășe.

P. Lasserre dă o analiză a operelor lui Sorel și un comentariu critic care opune „violentei” autoritare a lui Sorel un ansamblu de principii liberale, care o condamnă.

Romane

Gerhart Hauptmann, *Wanda*, S. Fischer, Berlin.

Ultimul roman al cunoscutului autor german, Un sculptor care cunoaște toate binefacerile gloriei. Se ridicase greu muncind crîncen, în luptă cu necazurile și cu anonimatul. Într-o bună zi însă își părăsește pe neașteptate prietinii, atelierul, cariera și onorurile lui și pleacă în lume cu o fată săracă strînsă de pe uliți—care îi fusese model. Fata însă îl înșală în scurtă vreme. El știe, dar nu se poate lipsi de ea, o iubește. Ca să scape de gelozia lui, fata fuge cu trupa unui circ ambulant. Sculptorul o urmărește, află trupa de circ și se înscrie și el la circ pregătit pentru orice treabă. Este pus la treburile

cele mai ordinare—dar el le suportă cu resemnare, cu voluptate parcă, numai pentru că se găsea în apropierea idolului său.

Henry Bordeaux, *Les yeux qui s'ouvrent*, Ed. Nelson, Paris.

Marie Dormoy, *L'initiation sentimentale*, Ed. Flammarion, Paris.

Philippe Erlanger, *Le cygne rouge*, Ed. Argo, Paris.

Pernette Gille, *La cendre ardente*, Ed. Albin, Michel, Paris.

François Mauriac, *Préséances*, Ed. Flammarion, Paris.

André Sauvage, *La nouvelle Julie*, Ed. Ferenczi, Paris.

Filosofie

Otto Rauk, *Le traumatisme de la naissance*, tradus de Jankelevitch, ed. Payot, Paris.

Autorul examinează influența vieții dinainte de naștere asupra vieții psihice individuale și colective. Individul este obsedat inconștient de viața pe care a dus-o în uterul mamei sale, în stare de embrion. Așa se explică după d. Otto Rauk dragostea copilului pentru mama lui, nostalgia suferințelor religioase și mistice. Aceste nu sînt altceva decît regrete după un paradis pierdut. Amantul nu știe că ceiace caută el la altă femeie este tocmai sălașul pe care l-a avut altădată în pîntecele mamei lui.

Deasemenea sinul lui Dumnezeu pe care noroadele îl nădăjduesc după moarte în religiile lor, este tot produsul acelei nostalgii după uterul mamei.

Știință

Jean Bosler, *Astrophysique*, Hermann, Paris.

Volumul cuprinde 720 pagini, 200 figuri și 50 planșe. Astrofizica își propune să studieze constituția și starea fizică a astrelor după energia pe care o radiază și mai ales după lumina pe care o trimite.

Autorul—directorul observatorului astronomic și profesor la facultatea de științe în Marsilia studiază în cartea lui, Soarele, planetele, cometele, meteori și meteoritele, stelele și ne-

buloasele. Deduce după indicațiile luminoase care se pot observa, poziția fizică a soarelui și a planetelor. Cînd e vorba de planete, autorul explică din ce cauze viața nu este cu puțință acolo temperatura fiind ori prea urcată sau prea scăzută. Cu competență dă lămuriri îmbelșugate despre toate fenomenele cerești.

Albert Levasseur, *L'électrochimie et l'électrometallurgie*, Dunod, Paris.

H. Ollivier, *Cours de physique générale*, 3 volume, Libr. Hermann, Paris.

Științi sociale

Gonzague Reynold, *La Démocratie et la Suisse*, Berne, Ed. du Chaudelier.

Autorul catolic și romand *solicită* istoria Elveției în favoarea unei idei preconceptuate care e aceasta: minoritatea romandă nu se poate conserva decît printr'un regim de „aristo-democrație” politică și de democrație social-creștină. *La démocratie et la Suisse* nu găsește, firește, în evoluția Elveției, decît confirmarea acestei teze. „Federalismul”, care e unul din constantele istoriei elvețiene și care s'a născut din trebuința apărării comune, n'ar fi fost expresia unui spirit democratic, care duce „fatal” la centralizare, ci a unei forme intermediare între democrație și aristocrație. Autorul susține că diviziunea internă și caracterul „provincial” al poporului, sînt rezultate ale diviziunii geografice și că, prin urmare, trebuie menținute. Autorul e împotriva democrației politice, fiindcă în „legea numărului” vede o primejdie pentru minoritatea de limba franceză, dar nu poate nega acest regim în domeniul social, și de aceea caută să-l concilieze cu un fel de „socialism catolic”. Probă indirectă că democrația e o altă constantă a istoriei elvețiene. Autorul prezintă o frapantă înrudire de spirit și de metodă cu Jacques Bainville. Aceleași călități eminente de expunere și de stil, același fel tendențios de-a considera istoria ca simplă auxiliară a politicii.

Bibliografie

Silviu Dragomir, Ioan Buteanu, Buc., Edit. Casei Școalelor 1928, Prețul lei 35.

C. Smogorzewski, *La Roumanie a un tournant de son Histoire. Le Cabinet Maniu*, Paris, Gebethner et Wolff, 1929.

Calendarul Național al ziarului America pe 1929, Ed. Comp. de Publicitate, Cleveland, Ohio a Uniunii Soc. Române.

Raportul anual 1927-28 al Soc. Academice „Junimea”, din Cernăuți, Cernăuți, 1928, Ed. „Junimii”.

Radu Miclescu, *Studiu cu privire la apărarea națională*, „Cartea Românească”, Buc., 1929. Prețul 100 lei.

Nichifor Crainic, *Darurile Pământului*, Ed. III, „Cartea Românească”, București, 1929, Prețul 60 lei.

Lucian Blaga, *Lauda Somnului*, „Cartea Românească”, Buc., 1929 Prețul 42 lei.

I. Simionescu, *Austria*, Cunoștinți Folositoare, „Cartea Românească”, Buc., 1929. Prețul 5 lei.

Dr. Tudor Dumitrescu, *Țifosul exantematic*, Cunoștinți folositoare, „Cartea Românească”, Buc., 1929, Prețul 5 lei.

Ricard R. Tuffli, *Suflet de soldat*, Cluj, „Cartea Românească”, 1929.

Mihail Lungianu, *Alte povești*, Buc., „Cultura Românească”, 1929, Prețul 40 lei.

N. I. Herescu, *Lirica lui Horațiu*, Craiova-București, „Ramuri”, 1929.

Jacques Pineles, *Istoria Evreilor*, Iași, „Viața Românească”, 1928, Prețul lei 200.

Schalom Asch, *Dumnezeul Răzbunării*. Dramă în trei acte, București, 1928, Tip. „Reînvierea”, Prețul lei 50.

Nicolae Bogdan, *Anuarul Liceului de Fete „Regina Maria” din Cluj, pe anul 1927-1928*. Cluj, 1929.

Valeriu Bulgariu, *Reforma agrară în țările Baltice, Estonia*, Iași, „Viața Românească”, 1929. Prețul 80 lei.

I. D. Enescu, arhitect *Problema locuințelor*, București, Cartea Românească, 1929.

P. Constantinescu-Iași, *Glozel*, Chișinău, Tip. Eparhială, „Cartea Românească“, 1929, Prețul 50 lei.

Ion Colan, *Documente privitoare la cenzură în Muntenia 1832-1833*, Craiova, Scrisul Românesc, Extras din Rev. Arhivele Olteniei, 41-42, 1929,

Dacoromania, Buletinul „Muzeului limbii române“ a universității din Cluj condus de Sextil Pușcariu, Anul V (1927-1928), Cluj, Tip. „Ardealul“, 1929, Prețul 700 lei.

Reviste primite la redacție :

Viața Literară, No. 103-105., Societatea de mine, No. 3-6; Transilvania No. 2-3; Țărănismul, No. 41-46; Șezătoarea, No. 11-12; Revista Generală a Invățămîntului No. 1-2; Gîndirea, No. 1-3; Foaia Tinerimii No. 2-3; Revista Funcționarilor Publici, No. 1; Le Cri des peuples, No. 2-4; Răsăritul, No. 5; Mercure de France, No. 736-739; Fintina Darurilor, No. 4; Noua revistă bisericească, No. 1-2; Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Turnu-Măgurele No. 1-2; Biserica ortodoxă romînă, No. 10-12, 1928, No. 1-2, 1929; Filmul meu No. 27-28; Glasul Minorităților No. 2-3; Prada Gîndului, No. 1; Înfrățirea romînească, No. 9-11; Correspondance Economique Roumaine, No. 6; Școala și familia de mine, No. 8-10; Viața medicală, No. 2., Opoziția, No. 21-23; Romînia militară, No. 1; Foaia Plugarilor, No. 1-2; Ritmul Vremii, No. 2; Moldova literară, No. 1-2; La Nouvelle Revue Française, No. 186-187; Revista Pindului-Macedoniei și a Timocului, No. 1; l'Entente Economique, No. 2-3; Revista pozitivă penală și penitenciară, No. 1; Viața Agricolă, No. 2-5; Utopia, No. 1; Tribuna Banatului, No. 3-4; Corespondența economică, No. 1; Pentru inima copiilor, No. 1-2; *Résumé Mensuel des Travaux de la Société des Nations*, No. 1-2; Natura, No. 3; Revue internationale du Travail, No. 3; Graiul românesc, No. 1; Revista Funcționarilor, No. 2; Buletinul Institutului de Literatură pe anul 1929; Minerva, No. 3; Vatra, No. 1-2; Premiera, No. 19; Grafica Romînă, No. 1-2; Arhivele Basarabiei, No. 1; Studentul, No. 7-8; Junimea literară, No. 1-4; Pagini culturale, No. 3; Zorile, No. 1-2; Arhivele Olteniei, No. 41-42; Kalendar, No. 5., Falanga No. 52., Ramuri, No. 2-3., Limba Romînă, No. 3., Literatura contimporană, No. 6; Contemporanul No. 80.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXVII

(Anul XXI, Numerele 1, 2 și 3).

I. Literatură

<i>Bărgăuanu G.</i> —Poem de toate zilele	205
<i>Botez Demostene.</i> —Simbol de iarnă.	83
<i>Ciurezu D.</i> —Am omorît	254
<i>Ionescu Stejar.</i> —Game (Fiul Risipitor. Partea I. III).	35
<i>Mantu Lucia.</i> —O zi la Vilcov (Note de drum)	15
” ” —Geamul.—Ospăț.—Cufărul	153
<i>Petrescu Cezar.</i> —Fereastra	228
<i>Philippide A. Al.</i> —Frontispiciu.—Feerie.—Spovedanii	160
<i>Pogonat A.</i> —Cîntec pentru Lya	174
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Memorial (Note de drum în Spania).	249

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Bădăreu A. Dan.</i> —Supraomul lombrozian	261
<i>Dimiu Radu.</i> —Judecători și judecăți de altădată (Ur- mare și sfîrșit).	71
<i>Oțetea Andrei.</i> —O țară fericită, Danemarca	217
<i>Painlevé Paul.</i> —Știința și apropierea între popoare.	5
<i>Philippide A. Al.</i> —Modernism	86
<i>Rosetti Al.</i> —Jules Gilliéron și geografia lingvistică.	20

<i>Tolu Nicolae.</i> —Edmond About și România	176
<i>Vianu Tudor.</i> —E. Spranger și formele vieții	166
<i>Weiss Aureliu.</i> —Considerații asupra literaturii avariției.	242
<i>Zarifopol Paul.</i> —Kant și estetica	92

III. Note pe marginea cărților

<i>Suchianu I. D.</i> —Tudor Arghezi	208
--	-----

IV. Cronici

<i>Botez Octav.</i> —Cronica literară (O carte asupra roman- tismului)	104
<i>Dașcovici N.</i> —Cronica externă (Abrogarea Constituției sirbo-croato-slovenă și frământările din regatul vecin, etc., etc.)	277
<i>Hallunga Al.</i> —Cronica economică (Mica antantă eco- nomică)	295
<i>Phillippide A. Al.</i> —Cronica literară („Intunecare“, ro- man de Cezar Petrescu)	269
<i>Procopiu St.</i> —Cronica științifică (Reforma calendarului).	298
<i>Tonitza N. N.</i> —Cronica plastică (Intre artist și critic).	272
<i>Zeletin St.</i> —Cronica internă (Prin noi înșine..)	114

V. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —S. S. R. și calitatea de scriitor.— Bilete de papagal.—Preludii...—In jurul „Blocului moldovenesc“	120
<i>Nicanor P. & Co.</i> —Cerșetorii de azur.—O estetică im- presionistă a romanului?—Contribuție la problema regionalismului	304

VI. Recenzii

<i>Bart Jean.</i> —Schife marine (Demostene Botez).	323
<i>Beza Marcu.</i> —Romanul englez contemporan (M. R.).	134
<i>Blaga Lucian.</i> —Lauda somnului (Demostene Botez).	318
<i>Cercetări istorice</i> , revistă de istorie românească (A. Oțetea).	330
<i>Dumogue René.</i> —L'unification internationale du droit privé (George Băileanu).	136

III

<i>Douillet Joseph.</i> —Moscou sans voiles (Grig. Mich. Cotlaru).	144
<i>Febvre Lucien.</i> —Un destin : Martin Luther (A. Oțetea).	329
<i>Galaction Gala.</i> —Caligrafaful Terțiu (Octav Botez). . .	321
<i>Hauvette H.</i> —D'Arioste et la poésie chevaleresque à Ferrare au début du XVI-e siècle (A. Oțetea). . .	134
<i>Kessel Joseph.</i> —Les nuits de Sibérie (Mircea Mancaș).	142
" " —Belle de jour (Mircea Mancaș). . .	333
<i>Mackinnon James.</i> —Luther ant the Reformation (A. Oțetea).	327
<i>Maurois André.</i> —Climats (Mircea Mancaș).	335
<i>Minulescu Ion.</i> —Corigent la limba romină (Octov Botez).	326
<i>Morlet, dr.</i> —Cahiers de Glozel (P. Constantinescu-Iași).	139
<i>Parodi D.</i> —Les bases psychologiques de la Vie morale (Traian Gheorghiu).	338
<i>Pillat Ion și Perpessicius.</i> —Antologia poeziilor de azi (Al. A. Philippide).	132
<i>Reinach Salomon.</i> —Ephémérides de Glozel, (P. Constantinescu-Iași).	141
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Impărăția apelor (Demostene Botez).	315
<i>Temperley Harold.</i> —The Victorian Age in Politics, War and Diplomacy (A. Oțetea).	135
<i>Topîrcăanu G.</i> —Parodii, Balade vesele și triste, Migdale amare (Demostene Botez).	126
<i>Ungar Herman.</i> —Enfants et meurtries (Mircea Mancaș).	337

VII. Revista Revistelor

<i>Baillet A.</i> —Bergson și Schopenhauer (Mercure de France).	145
<i>Balfour, lord.</i> —Naționalismul scoțian (The Glasgow Herald).	341
<i>Charlėty S.</i> —Ernest Lavisse (1842-1922).	147
<i>Faus J.</i> —Curse de broaște țestoase (The Sportsman).	343
<i>Jézèquel Roger.</i> —Sentimentul destinului la Joseph Conrad (Revue de Geneve).	342
<i>Laurent René.</i> —Crucișetorul-cuirasat și socialiștii germani (Revue d'Allemagne).	145

<i>Laurent René.</i> —Lock-out-ul în Ruhr (Revue d'Allemagne).	146
” ” —Evacuarea Renaniei și Comitetul experților (Revue d'Allemagne).	147
<i>Lauzanne Stephane.</i> —Lupta prezidențială în Statele-Unite (Revue de Paris).	342
<i>Logatto Ettore.</i> —Tolstoi și literatura sovietică (Revista d'Italia).	343
<i>Mac Orlan Pierre.</i> —Fotografia și fantasticul social (Les Annales).	341
<i>Michels Roberto.</i> —Viața universitară în Statele-Unite (Nuova Antologia).	342
<i>Nisot Thérèse Marie.</i> —Sterilizarea anormalilor (Mercure de France).	148
Pictura americană (Die Neue Rundschau).	147
<i>Sforza, conte.</i> —Munca chineză (The Contemporary Review).	344
<i>Tchlénov S.</i> —Sistemul judiciar în U. R. S. S. (Europe).	344
<i>Thibaudet Albert.</i> —Bilanț (La Nouvelle Revue Française).	346
<i>Trevisonno Giacinto.</i> —Literatura și arta în Ucraina (Rassegna Nazionale).	343
<i>Zahar Marcel.</i> —Architecture vie: Henri Sauvage (L'Art vivant).	344
VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate	149, 348
IX. Bibliografie	152, 350

AVIZ

De vânzare

Un motor de motorină 30 H. P.

« « « camionetă 30 H. P. (benzină)

« Electromotor 440 volts 40 Amp.
1200 Ture

« Dinam Electric 125 volts 56 Amp.
1200 Ture

« Electromotor de 5¹/₂ H. P. 440 volts
11 Amp.

Transmisiuni de mare întindere cu șaibe pentru curele de orice mărime cu stenderile necesare pentru instalare.

Toate în stare bună de funcționare și de vânzare în urma electroficării instituției.

A se adresa:

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE
VIAȚA ROMINEASCĂ

I A Ș I

STR. ALEXANDRI No. 10-12

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuiesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească”, strada Alecsandri, Iași.**

CĂRȚI APĂRUTE ÎN ED. VIAȚA ROMINEASCĂ

G. IBRĂILEANU

SCRIITORI ROMÎNI ȘI STRĂINI

Caragiale, Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Coșbuc, Jean Bart, Codreanu, Ionel Teodoreanu, I. I. Mironescu, I. Negruți, Demostene Botez, Duiliu Zamfirescu, Macedonschi, H. Streitman, Anatole France, W. James, Marcel Proust, L. Reymont, Max Nordau, Tomas Hardy.

PREȚUL 100 LEI

G. BĂRGĂUANU

PĂMÎNT ȘI SOARE

⟨VERSURI⟩

PREȚUL 80 LEI

STEJAR IONESCU

DOMNUL DELA MURANO

⟨NUVELE⟩

PREȚUL 60 LEI

PREȚUL 80 LEI

CĂRȚI APARUTE ÎN ALTE EDITURI

M. RALEA

P E R S P E C T I V E

⟨CRITICI LITERARE⟩

ED. CASEI ȘCOALELOR

PREȚUL 40 LEI

IONEL TEODOREANU

T U R N U L M I L E N E I

⟨ROMAN⟩

ED. «CARTEA ROMÎNEASCĂ»

PREȚUL 96 LEI

DEMOSTENE BOTEZ

Z I L E L E V I E Ț I I

⟨POEME⟩

ED. «CARTEA ROMÎNEASCĂ»

PREȚUL 60 LEI

CEZAR PETRESCU

OMUL CARE ȘI-A GĂSIT UMBRA

⟨ROMAN⟩

ED. CARTEA ROMÎNEASCĂ

PREȚUL 75 LEI

31.00